

1

1982

létünk

**társadalom
tudomány
kultúra**

létünk

TÁRSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

XII. évfolyam, 1. szám, 1982. január—február

*„Nem az emberek tudata az, amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza.”*

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatahoz.
Előszó, 1859.

Forum Könyvkiadó, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Arokszállási Borza Gyöngyi szerkesztő
Ing. Bacsí Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Gabrić-Molnár Irén magiszter
Dr. Györe Kornél főszerkesztő-helyettes
Illés Lajos műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav Martin magiszter
Dr. Rehák László fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád György magiszter
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav Martin magiszter
Dr. Mirnics József
Vladimír Popin
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

Szerkesztőségi titkár

Terényi Zsófia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum nyomdájában, Újvidéken

A szám kéziratának leadási ideje 1982. január 13.
Megjelent 1982. február 20.

YU ISSN 0350-4158

TARTALOM

<i>Tomislav Bandin</i>	Gazdaságzilárdításunk és kritikai újraértékelésének a kérdései 7
<i>Borza József</i>	A gazdaságzilárdítás néhány fontos területe Vajdaság SZAT- ban 27
<i>Móra András</i>	A gazdaságstabilizálási intézkedések visszhangja 31
<i>Nyári Tibor</i>	A jövedelmi viszonyok öngazgatási úton való rendezése a társadalmi-gazdasági stabilizálás funkciójaként 43
<i>Biacsi Mária</i>	A szociális nyilvántartási lap bevezetése a gazdaság megszilár- dítása szempontjából 60
<i>Bene Sándor</i>	Gépipari munkaszervezet termelését és értékesítését összehangoló modell 70
<i>Ladislav Kun</i>	A tudományos munka és eredményei viszonylagos értékelési lehetőségeinek vizsgálata 88
Jelen és múlt	
<i>Ivan Kristan</i>	Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzete a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságban* 103
<i>Stevan Doronjski</i>	A JKISZ harca Vajdaságban 131
Szimpozion	
<i>Mato K. Jelušić</i>	A szociológusok és a szociológia minimalizmusa 147
<i>Biacsi Mária</i>	A Szerb SZK munkaszociológusainak VI. szaktanácskozása 155
<i>Gyermán Tibor</i>	A hágai konvenció és az országos műemlékvédelem 162
Nemzetközi szemle	
<i>Bálint István</i>	Reagan neokapitalizmusa 167
<i>Tóth László</i>	Hirosimától a genfi tárgyalásokig 177
Könyv- és folyóiratszemle	
<i>Rehák László</i>	P. Togliatti az olasz fasizmusról 187
<i>Cservenák Róbert</i>	Dick Hebdige: Potkultura: značenje štila 197
<i>Eszik Zoltán</i>	Egy „illetlen” tudomány illetékessége 206
<i>Kovač-Znideršić Ružica</i>	A Teorija in praksa 1981. évi 8. száma 210
<i>Holló Verona</i>	KÖNYVÚJDONSÁGOK — A Forum Marxista Könyvesbolt- jának tájékoztatója 213
***	A LÉTÜNK 1981. évi számainak tárgy- és névmutatója 217

Tomislav Bandin

GAZDASÁGSZILÁRDÍTÁSUNK ÉS KRITIKAI ÚJRAÉRTÉKELÉSÉNEK A KÉRDÉSEI

A hazánk gazdaságában jelentkező komoly gazdasági nehézségeket, munkásosztályunknak és dolgozóinknak a kedvezőtlen gazdasági folyamatok kiküszöbölésére irányuló társadalmi és gazdaságszilárdítási erőfeszítéseit csak három évtizedes szocialista társadalomépítésünk hatalmas eredményeinek a tudatában érthetjük meg.¹ Erre azért mutatunk rá, mert Jugoszlávia szocialista kiépítését történelmi folyamatában kell szemlélni, Miroslav Pečujlić professzor szavaival élve olyan történelmi folyamatnak kell tekinteni, amelyben „... az öngazgatás nem egy minden hatástól mesterségesen elhatárolt keretben fejlődik, hanem a mélyen gyökerező régi világ erőinek nyílt konfrontációja közepette”.

Jugoszlávia úgyszólván egy emberöltő alatt vetkőzött ki fejletlenségéből és jutott el az iparilag közepesen fejlett országok szintjére, évszázados társadalmi és gazdasági fejlődést sűrített bele egy emberöltőbe.²

A világban kialakult gazdasági és politikai helyzetből függő dinamikus társadalmi és gazdasági fejlődés — aminek során „a számítógép és a csizma együtt járják be bolygónkat” (Pečujlić) — nem ment, és nem megy végbe gondok és megrázkódtatások nélkül. Ezek pedig olyan gazdasági nehézségekhez vezettek, hogy egész sor komoly intézkedést kellett foganatosítani mérséklésükre és tartós kiküszöbölésükre, társadalmi-gazdasági fejlődésünk érdekében.

Gazdasági nehézségeink egyes tényezőiről

Mint már a címünkben is kitűnik, a gazdasági nehézségek néhány, véleményünk szerint legfontosabb tényezőjével foglalkozunk. Ennek során igyekszünk rámutatni, hogy ezek nem új keletűek, hanem egy hosszabb távú egyenetlen fejlődés következményei, amelyek most jutottak erőteljes kifejezésre. Valójában ezért nem is várhatjuk el, hogy ezek a felhalmozott problémák és gazdasági nehézségek törvényszerű következményeikkel együtt egyik napról a másikra eltűnjenek. A gazdaság-

szilárdítás csak hosszabb távon mehet végbe, egész társadalmunktól nagy erőfeszítéseket igényel, s az élet és a munka minden területén bizonyos fokú lemondást tesz szükségessé. Éppen ezért a gazdaságszilárdítás olyan közügy, amelyet *kivétel nélkül* minden dolgozónak magáévá kell tennie.

Gazdaságunk labilitásának kétségkívül a túlméretezett beruházások és a fogyasztás különböző formái a legfontosabb tényezői. Időzzünk el most az egyik kulcsfontosságú tényezőnél, a beruházásoknál. Nyilvánvaló, hogy nem okoz különösebb nehézséget annak megállapítása, hogy a beruházások a legfőbb okai a gazdasági labilitásnak, ugyanis társadalmi termékünk körülbelül 40 százalékát teszik ki. Sokkal lényegesebb viszont a mértéken felüli beruházások műbenlétének felderítése, hogy megakadályozzuk a jelenség ciklikus ismétlődését.

Véleményünk szerint forrásainak azonosításakor az 1965. évi gazdasági és társadalmi reform legfontosabb céljaiból és azok megvalósulásából kell kiindulnunk. A reform egyik legfontosabb célja az volt, hogy az államilag központosított beruházási alapok felszámolásával létrejön annak feltétele, hogy az értéktöbblettel — a felhalmozással — a munkaszervezetek társult dolgozói rendelkezzenek. Ugyanis 1964-ig a felhalmozás, illetve a beruházási eszközök oroszlanrésze a társadalmi-politikai közösségek, azaz az állam kezében összpontosult. Így például 1961-ben a gazdasági szervezetek a beruházási eszközök 29,5 százalékával rendelkeztek, a társadalmi-politikai közösségek pedig 61,7 százalékával. Ez az arány 1963-ban a következőképp alakult: a gazdasági szervezetekre 25,9 százalék, a társadalmi-politikai közösségekre 56,4 százalék jutott. Ezek az elvárások azonban nem valósultak meg, bár a központi beruházási alapok felszámolásával és a társadalmi-gazdasági reform intézkedéseivel „... radikálisan felszámoltuk az államtulajdoni monopólium gazdasági és politikai alapját” (Kardelj). A felhalmozás ugyanis nem került a társult dolgozók birtokába, hanem a bankokban és a gazdasági, a pénzügyi, a politikai hatalom egyéb központjaiban koncentrált. Ezt a megállapítást egyértelműen alátámasztják a következő tények: 1965-ben a gazdasági szervezetek beruházási eszközei 28,9 százalékot, a bankokéi pedig az 1961. évi 0,9 százalék helyett 36,6 százalékot tettek ki. 1971-ben a beruházási eszközök a következőképpen oszlottak meg: a gazdasági szervezetek — bár ügyviteli alapjuk útján 67,8 százalékban járultak hozzá az országos felhalmozási alaphoz — csak 26,8 százalékkal, a bankok 50,9 százalékkal, a társadalmi-politikai közösségek pedig az 1961. évi 61,4 százalékhoz képest csupán 15,2 százalékkal rendelkeztek.

Az 1971. évi alkotmányfüggeléknek, a JSZSZK 1974. évi alkotmányának és az 1976. évi társult munkáról szóló törvény meghozatalát követően sem szűnt meg a folyamat, miszerint a gazdasági, pénzügyi és politikai hatalmi központok eltulajdonították a társultmunka-szervezetek felhalmozását. Ezt a megállapítást is tényekkel támaszthatjuk alá:

1975-ben a társult munkaszervezetek dolgozói rendelkeztek az összberuházási eszközök 36,3 százalékával, 1977-ben a 36,5 százalékával, 1979-ben pedig a 33,2 százalékával. 1971 és 1979 között még mindig rendkívül nagy mértékben részesültek a bankok ezekből az eszközökből (37 százaléktól 47 százalékig), s így a kamatok igen nagy arányban szerepeltek a felhalmozásban (1971-től 1979-ig a kamatok a felhalmozás 31 százaléktól 58,7 százalékig terjedő részarányát képezték). Ezzel kapcsolatosan idézzük Zoran Vidaković megállapítását: „Aki a bővített újratermelést birtokolja, az határozza meg a társadalmi változásokat.” A felhalmozásnak, illetve a beruházási eszközöknek ez a felosztása vezetett az alábbi megállapításhoz: „A gazdasági társultmunka-szervezeteknek az összberuházások pénzelésében való részvétele körülbelül *egyharmadára* (kiemelés tőlem — T. B.) csökkent. Ezért a jövedelmi viszonyokra helyezett anyagi alapnak a munka- és eszköztársítás útján való bővítése nem vált a bővített újratermelés lényeges tényezőjévé.” (Tézisek a Jugoszláv Kommunista Szövetség XI. kongresszusa állásponyjainak és dokumentumainak az előkészítéséhez, Kommunista, 1978. február). Tehát a társultmunka-szervezetek felhalmozásának nagymérvű eltulajdonítása lehetővé tette, hogy társult munkán kívüli tényezők döntsenek felhalmozásáról, ami döntő tényezője mind a túlméretezett, mind a társadalmi-gazdasági hatását illetően ésszerűtlen beruházásnak. Már említettük, hogy a beruházások a társadalmi termék 40 százalékát képezték, s ezért joggal mondhatjuk, hogy a gazdasági labilitás és az infláció legfontosabb okai. Természetesen nemcsak a beruházások nagysága okoz gondot, hanem felhasználásuk módja, gazdasági szektoronkénti és ágazatonkénti megoszlása is.

Kezdjük talán az adatokkal: 1975-ben az összberuházások 69,9 százalékát gazdasági, 30,1 százalékát pedig gazdaságon kívüli szférában eszközöltük. Ugyanebben az évben az ipar 39,3 százalékban, a mezőgazdaság viszont 8,3 százalékban részesedett az összberuházásokból.³ 1975-ben a beruházási összeg 53,7 százalékát építészeti objektumokba, 41,0 százalékát felszerelésbe, a fennmaradt 5,3 százalékot pedig egyéb területen fektettük be.⁴ Ugyanebben az évben a befektetések 54,0 százalékát új létesítményekre, 31,1 százalékát pedig felújításra és korszerűsítésre fordítottuk.

Ez az ipari feldolgozó kapacitásokra irányuló beruházás minden gazdasági hatékonysága ellenére⁵ megrázkódtatást idézett elő a gazdaság szerkezetében, a társadalmi újratermelés I. és II. osztályának kapcsolatában, a nyersanyagbázis és a feldolgozó kapacitások viszonyában. Többek között ez idézte elő az újratermelési anyagok fokozott behozatalát (kifejezetten fokozódott a gépi berendezések behozatala, s így háttérbe szorultak a hazai műszaki-technológiai újítások) és a külföldi eladósodást, a komoly kereskedelmi és fizetési mérleghiányt.

A növekvő infláció által felszínen tartott gazdasági problémák és az egyenlőtlen piaci viszonyok, illetve a fogyasztás minden formája és a

munkatermelékenység alacsony szintje tették leginkább versenyképtelenné a jugoszláv gazdaságot a nemzetközi munkamegosztásban, s így megfelelő mérvű kivitel híján a fokozott behozatal külföldi eladósodáshoz vezetett.

Már említettük, hogy az 1976—1980-as időszakban a fogyasztás minden formája lényegesen hozzájárult a gazdasági labilitáshoz. A beruházásokat, az általános és közös fogyasztást illetően valamennyi közgazdász egyezik ezzel, míg a személyi jövedelmeket illetően némi eltérés mutatkozik az álláspontok között.

Véleményem szerint gazdasági nehézségeink egyik legfontosabb tényezője a munkatermelékenységnek az 1976-tól 1980-ig terjedő öt éves időszakban bekövetkezett csökkenése. Ugyanezt mondhatjuk a korábbi, az 1971—1975 közötti időszakról is. Ugyanis ebben a két öt éves időszakban a munkatermelékenység a felére esett vissza az 1966—1970, illetve az 1961—1965 közötti időszakhoz képest.

Növekedési mutató %-ban

Öt éves időszakok	Munkatermelékenység
1961—1965	4,5
1966—1970	5,0
1971—1975	2,1
1976—1980	2,6

A munkatermelékenységnek a legutóbbi két öt éves időszakban bekövetkezett visszaesése a termelés hatékonyságának a csökkenésére vall, ami kétségkívül kihatással volt a hazai fogyasztásra és kivitelre szánt árutermelés mennyiségére, illetve a hazai piacon fokozódó kereslet következtében eszközölt áruimportra.

A termelékenység növekedésének csökkenése kérdésfeltevésre készítet: Miért került sor a csökkenésre? Ez egy rendkívül összetett kérdés, most nehéz lenne minden csökkenést előidéző tényezőre magyarázatot adni (a tudományos kutatás a munkatermelékenység körülbelül 37 tényezőjét tartja számon), ezért csupán két vonatkozást emelünk ki: A célok megvalósítását és az adminisztratív-ügyviteli létszám felduzzasztását.⁶

A szocialista öngazgatás társult munkájában az 1971. évi alkotmányfüggetlenségekkel elkezdődő mély társadalmi-gazdasági változások nemcsak a korábbi munkatermelékenység szinten tartását követelik meg, hanem folyamatos növekedését is. Úgy tűnik, hogy a társadalmi átalakulással párhuzamban nem került sor a termelés hatékonyságának fokozódására. Erre valószínűleg nem is kerülhetett sor, mert a hagyományos értelemben vett vállalatok ekkor bomlottak fel, a helyükbe lépő új, öngazgatáson alapuló szervezetek térhódítása pedig különösen a termelés hatékonyságát illetően volt lassú. Afféle gazdasági és társadalmi légüres tér

keletkezett: Az etatizmus és a technobürokrácia helyébe a társultmunkaszervezetekbe tömörült dolgozók jövedelmi és öngazgatási autonómiája lépett.

A technobürokrácia kezdett letűnni, s így a gigantikus, hierarchiára épülő technobürokrata igazgatási gépezet is meglazult. A technobürokrácia nem adta át helyét fájdalommentesen a munkaszervezetekben alkalmazottak koordinálásának és társadalmi integrálódásának.

A technobürokrata vezetők tekintélyének a gyengülésével új, öngazgatáson alapuló humánus egyéniségekre volt szükség. Olyan tekintélyre, amely a szabadon társult dolgozók közös céljait tartja szem előtt, amely nem akar „vasököl” és „hajcsár” lenni, sem a szellemi fenyítésnek, ennek a kifinomult módszernek az eszköze lenni. Tehát egy olyan egyéniségről van szó, amely a társult munka és annak eredményei által áll az ember szolgálatában és igyekszik megszabadítani az emberiséget a munka átkaitól. Amikor az egyik (technokrata) vezető réteg átadja helyét a másiknak, az az utóbbi megerősödésével jár. Ez utóbbi, a szabadon társult termelők közös céljait kifejező egyéniség — bár igyekszik előretörni — viszonylag rövid idő alatt nem erősödhetett meg olyannyira, hogy a termelés hatékonyságát illetően azonnal elődje helyébe lépjen. Véleményem szerint ennek többek között az az oka, hogy nem alakult ki szilárd kapcsolat a közös célok és az egyéni érdekek között, közelebről meghatározva: a társultmunka-alapszervezet jövedelme és a dolgozó személyi jövedelme között. Egyébként ez az a pont, amelyen a társadalmi-gazdasági átalakulás különvált a termelés hatékonyságától.

Mindannyiunk számára ismeretes, hogy a társult munka adminisztratív-ügyviteli létszámának felduzzasztása komoly gazdasági terhet jelent, méreteit és állandó növekedését illetően pedig egész társadalmunkra ránehezedik.

A közös érdekű ügyeket végző munkaközösségek elszaporodása és felduzzadása éppen az itt szóban forgó jelenségekre figyelmeztet. Ugyanis az 1976 és 1979 közötti hároméves időszakban a társultmunkaszervezetek közös érdekű ügyeit végző munkaközösségek száma 1905-tel növekedett, míg a munkaszervezetek száma csak 400-zal, az összetett társult munka szervezeteké pedig 184-gyel. Tehát sokkal lassabban nőtt azoknak a társultmunkaszervezeteknek a száma, amelyekben a JSZSZK alkotmányának 29. szakaszával és A társult munkáról szóló törvény 400. szakaszával összhangban közös érdekű ügyeket végző munkaközösség alakulhat. Pontosabban szólva, a társultmunkaszervezetek közös érdekű ügyeit végző munkaközösségek száma hihetetlenül megnövekedett a társultmunkaszervezetek számához képest.

A közös érdekű ügyeket végző munkaközösségek létszámának gyors növekedéséhez vezet, hogy társultmunka-alapszervezetben is megalakíthatóak. Ennek következtében társultmunkaszervezeteink fölé többszörös adminisztratív-ügyviteli apparátus tornyosul, amely adott esetben hihetetlenül gyorsan duzzad.

A társult munka adminisztratív-ügyviteli munkaköreinek elszaporo-

dása külső és belső tényezőknek egyaránt következménye. A legfontosabb külső ok a társult munka gazdasági folyamatainak eltúlzott adminisztratív szabályozásában rejlik. Nyilvánvaló, hogy a gazdasági életbe való túlzott adminisztratív beavatkozásnak és a dolgozók öngazgatási döntéshozatala korlátozásának sokkal komolyabb következményei vannak, mint a társult munka adminisztratív-ügyviteli felduzzasztásának, de ez sem elhanyagolható következmény.

A jelenség belső okai után kutatva elsőként azt kell említenünk, hogy a társultmunka-alapszervezetekben technokraták bitorolják a munkásosztály tényleges gazdasági hatalmát. Ezek a struktúrák ugyanis nem hisznek a munkásosztály képességeiben, hogy képes dönteni a jövedelemelosztásról és a társadalmi újratermelés kérdéseiben.

A munkásosztály tényleges gazdasági hatalmával való visszaélés az a közvetlen következménye, hogy a technokrácia nagy létszámú adminisztratív-ügyviteli apparátust hoz létre saját hatalma biztosítása érdekében. Ilyen apparátusok nemcsak a munkaszervezetek és az összetett társultmunka-szervezetek szintjén jönnek létre, hanem a társultmunkaszervezetekben is. Céljuk egy „intellektuális” talaj megteremtése a technokrata és bürokrata struktúrák számára, hogy kihasználhassák az alapszervezetek dolgozóinak az öngazgatáson alapuló jövedelemszerzési rendszerét. De az is céljuk, hogy „hatékonyabban harcolhassanak” tulajdon szűk körű érdekeikért, mégpedig mindennemű közös bevételtől és jövedelemtől függetlenül. A társult munka adminisztratív-ügyviteli létszámának a fokozott felduzzasztása egyaránt gazdasági, öngazgatási és erkölcsi vonatkozású probléma. A társultmunka-szervezetek kiterjedt adminisztratív-ügyviteli apparátusa igen kedvezőtlen hatást gyakorol a munkatermelékenység növelésére, a kiadásokra és a tiszta jövedelemre, amit lényegesen csökkent magának az apparátusnak a pénzelése. Természetesen ennek következményei nemcsak gazdasági természetűek. Az adminisztratív-ügyviteli szolgálatoknak a társultmunka-szervezetekben való megszervezésével (1979-ben 20 064 ilyen szervezet volt) korlátozottá válik a dolgozók öngazgatása, a tiszta jövedelemre és a személyi jövedelmi eszközökre gyakorolt hatásával (az adminisztratív személyzet és a termelőmunkások személyi jövedelmének a lényeges differenciálásával) közvetlenül — ismét kedvezőtlenül — hat ki a dolgozók gazdasági, öngazgatási és erkölcsi indítékaira.

A társult munka adminisztratív-ügyviteli létszámának felduzzasztásában bekövetkezett helyzet társult munka szervezeteinket és egész társadalmunkat a következő kérdés elé állítja: Hogyan lehetne lelassítani az adminisztratív-ügyviteli létszám felduzzadását, illetve hogyan lehetne csökkenteni az improduktív munkát? Nyilvánvaló, hogy a társult munka adminisztratív személyzetének a szükséges mértékben való lecsökkentése nem lesz könnyű és hogy ehhez már a folyó középtávú tervidőszak első éveiben hozzá kell fognunk. Ezekre a folyamatokra csak oly módon gyakorolhatunk lényeges hatást, ha társadalmilag visszaszorítjuk a gazdasági folyamatok adminisztratív szabályozását, fokoz-

zuk a munkásosztálynak a jövedelemmel kapcsolatos döntéshozatalban betöltött szerepét, lényegesen magasabb szintre emeljük a munkaszervezetek összetételébe tartozó társultmunka-alapszervezetek gazdasági, társadalmi és emberi együvé tartozását, felszámoljuk azokat a viszonylag mélyen gyökerező illúziókat, miszerint az alapszervezetek az áruterelés végső láncszemei és azonos társadalmi-gazdasági helyzetet teremtünk az összes dolgozó számára a személyi jövedelemre szánt eszközök elosztásában. Véleményem szerint tehát nem adminisztratív, hanem gazdasági, társadalmi és öngazgatási intézkedéseket kell foganatosítani a társadalmi és öngazgatású önszerveződés alapján.

Mint már az elmondottakból kitűnik, viszonylag több figyelmet szenteltem a munkatermelékenységnek és a társult munka adminisztratív létszáma felduzzasztásának. Ez nem véletlen, ugyanis mindennapi valóságunk két olyan gondjáról van szó, amelyekre maguk a társultmunkaszervezetek gyakorolhatnak közvetlen hatást. Ami a munkatermelékenységet illeti, mindannyian tudatában vagyunk, hogy ennek a szintjéről és növekedésétől függ az élet minősége, de azt is számításba kell venni, hogy ez tulajdonképpen maguktól az emberektől függ.

Mint láthattuk, s erre már fejezetcímünkben is utaltam, csupán gazdasági nehézségeink egyes tényezőire tértem ki. Egyes tényezőkről gyakrabban, másokról ritkábban esik szó. Ezek a gazdasági nehézségek nem lebecsülendők, de azok a rövid távúnak nem mondható feladatok sem, amelyek előtt egész társadalmunk áll. Nekünk ezeket a nehézségeket fel kell számolnunk, s erre vannak is lehetőségeink.

Gazdaságzilárdításunk irányelvei

Gazdasági nehézségeink leküzdéséhez nem elegendő csupán a megfelelő út megválasztása. Gazdaságzilárdításunk azoktól a társadalmi erőktől függ, amelyek magukra vállalják a stabilizáció megvalósítását. Ma már az alapvető társadalmi erőknél, egyrészt a munkásosztálynak és élcsapatának (a JKSZ-nek), másrészt a technobürokráciának és az etatista erőknél olyan a viszonya, hogy az előzőek kerültek túlsúlyba, s ez többek között eredményesen megvalósított gazdaságzilárdítási politikáról tanúskodik, függetlenül attól, hogy ez nem ment a társadalmi erők másik pólusának, a technobürokráciának és az etatista struktúráknak az ellenállása nélkül (elegendő csupán az év eleji árviszonyokra utalni).

Gazdaságzilárdításunk stratégiai fontosságú céljait a következőkben összegezzük:

1. Olyan társadalmi és gazdasági feltételeket kell teremteni, hogy a társult dolgozók a döntéshozatal útján hatást gyakorolhassanak az egész jövedelemelosztásra és a társadalmi újratermelési folyamatokra.

2. Meg kell erősíteni a társult munka anyagi alapját, hogy kedvező anyagi feltételek jöjjenek létre a társultmunka alap- és egyéb szerveinek

az öngazgatáson alapuló jövedelmi kapcsolatteremtéséhez, hogy a közös tervek és a programok alapján hatékony gazdasági, műszaki és társadalmi fejlődés bontakozhasson ki, és hogy közös bevételre és jövedelemre telessenek szert.⁷

3. Az előttünk álló középtávú tervidőszakban nagyobb figyelmet kell fordítanunk saját lehetőségeinkre. Nagy erőfeszítéseket kell tennünk, hogy gazdaságunk szerkezete a saját nyersanyagunk és felhalmozásunk alapján tegye lehetővé a nyersanyagbázis és a mezőgazdasági termelés fejlődésének felgyorsulását. Habár gazdaságunk szerkezeti átalakulása hosszabb időt vesz igénybe (10—15 évet), mégis ennek a folyamatnak az elindításához már a folyó tervidőszakban teljes társadalmi felelősséggel hozzá kell látnunk.

4. Javítanunk kell gazdaságunk nemzetközi helyzetén, hogy csökkenjen fizetési mérleghiányunk és külföldi tartozásunk. Ezt az irányvételt csak úgy lehet megvalósítani, ha Jugoszlávia kitárja a kaput a világ gazdasági folyamatai előtt. A társult munka kiviteli törekvésének állandóvá kell válnia, s nem szabad megengednünk, hogy csupán az árufelesleg kivitelét jelentse. Szelektív behozatali politikát kell folytatnunk, mert hosszú távon az import nagymérvű lecsökkentésével nem oldhatjuk meg gondjainkat, hanem csak az export fokozatos növelése hozhat kedvező eredményeket.

5. Ki kell dolgoznunk a tudományos és technológiai fejlődés ésszerű stratégiáját, hogy mind műszaki, mind technológiai szempontból függetlenedhessünk.

6. Össze kell hangolnunk a fogyasztás minden formáját nemzetgazdaságunk termelési lehetőségeivel. Ennek során a hosszú távú irányvétel célja nem a fogyasztás visszaszorítása, hanem éppen a növelése, mégpedig a termelés és a munkatermelékenység növekedésével párhuzamban. Gazdaságstabilizálásunk legfontosabb célja a termelésnövelés. Más választás nincs.

7. Folyamatosan növelnünk kell a munkatermelékenységet. A munkatermelékenység növelésének objektív anyagi és műszaki feltételei már adottak, ezért az öngazgatás útján, valamint a dolgozók anyagi és erkölcsi ösztönzése által olyan feltételeket kell teremteni, hogy a közös célok — a jövedelemszerzés — érdekében és az egyéni érdekek — a személyi jövedelem céljából szorosabb kapcsolatteremtés alakuljon ki.

8. A társult munka alap- és egyéb szervezeteiben tovább kell fejleszteni a tiszta jövedelem elosztási politikáját, valamint a személyi jövedelmi eszközök elosztási politikáját és módszereit, hogy „egyensúlyba” kerülhessenek a dolgozók pillanatnyi érdekei (a jelenlegi személyi fogyasztásuk) és a társultmunka-alapszervezetek, a társult dolgozók hosszú távú céljai (a felhalmozásnak, a munka anyagi alapjának fejlesztése, s ilyen alapon a jövedelem és a személyi jövedelem gyarapítása és növelése).

9. Öngazgatási intézkedéseket kell foganatosítani a társultmunkaszervezetekben, az öngazgatási érdekközösségekben, egyesületekben, az

állami hivatalokban stb. az improduktív munkaerő létszámának csökkentésére.

Írásunkban csupán a gazdaságzilárdítási folyamatok legfontosabb irányelveivel foglalkoztunk. Részletesebb ismertetésükre talán nincs is szükség, hisz minden dolgozó, minden munkaközösség nagyon jól tudja, miben rejlenek a termelés fokozásának és a gazdasági hatékonyságnak lehetőségei.

Végül még csak annyit — s ezzel be is fejezném a gazdaságzilárdítási fejtegetéseimet —, hogy a siker kulcsa a kezünkben van, hisz rólunk van szó, arról ahogy „a dolgozó megszűnik egy gépezet mások által felhúzható rugója lenni, vagy legalábbis létrejönnek ennek a feltételei, és ez öngazgatáson alapuló társult munkánk egész rendszerének társadalmunk egészének a hordozójává és céljává válik” (Kardelj).

A gazdaságzilárdítás és bíráló újraértékelése

Társadalmunk gazdaságzilárdítási törekvései során a gazdasági és társadalmi fejlődés stratégiájának és politikájának számos nyílt kérdése, problémája és hibája kerül a társadalombírálat göröcsöve alá: a gazdaság szerkezete, a beruházási politika, az export és az import, a külföldi eladósodás, az össztársadalmi és a közös fogyasztás, az árpolitika, a jövedelemszerzés feltételei, a társult dolgozók értéktöbbletének elidegenítése, a termelés gazdasági hatékonysága stb. A széles körű bíráló újraértékelés és szocialista öngazgatású társadalmunk szubjektumainak a vitába való fokozott bekapcsolódásának az a célja, hogy a szocialista öngazgatáson alapuló objektív anyagi feltételek és termelési viszonyok alapján határozza meg a gazdasági és társadalmi fejlődés irányát.

Nyilvánvaló, hogy a stabilizációs folyamatokban minél nagyobb mértékben össze kell egyeztetni a társadalmi újratermelés gazdasági hatékonyságát mindazokkal a feltételekkel, amelyek a társult munka érettebb, sokoldalúbb és humánusabb társadalmának a beköszöntével végbement társadalmi átalakulásokkal jöttek létre. Mivel a társadalmi újratermelési folyamatokat súlyos megrázkódtatások érték, nem lesz könnyű, sem egyszerű, sem pedig rövid időn belül megvalósítható az összes társadalmi és gazdasági folyamat egybehangolása.

A gazdaságzilárdítás bíráló újraértékelése napirendre tűzi társadalmunk *stratégiai irányvételének* az értékelését is: A társult munka rendszerét és vele együtt a társultmunka-alapszervezeteket mint rendszerünk alapsejtjeit.

Ennek a stratégiai fontosságú társadalmi irányvételnek a bíráló újraértelmezése egyrészt magának a társultmunka rendszerének a bírálatára és értékelésére, másrészt pedig gyakorlati funkcionálásának a felülvizsgálására irányul. Valójában szocialista öngazgatású rendszerünk társult munkájának az értékelésére két, *egymással gyakorta szöges ellentétben álló* módszer áll rendelkezésünkre. Az egyik megközelítési mód magának

a társult munka rendszerének a bírálatára összpontosít, mégpedig annak teljes felülvizsgálását, sőt felszámolását követelve, ugyanis a társadalmi és gazdasági nehézségekért „ez (a rendszer) a hibás”. Ez a megközelítési mód nemegyszer arra következtet, hogy vissza kell fordítani a történelem kerekét, vissza kell állítani a *vállalatot* mint termelési formát.

A második megközelítési mód a társult munka gyakorlatának hiányosságaira, gyengeségeire és hibáira összpontosítja figyelmét (a társultmunka-alapszervezetek és összetett szervezetek szervezeti kérdéseire, a célok és érdekek felaprózására, a belső önellátáson alapuló jövedelem-szerzésre, az adásvételi viszonyokra, a közös beruházások céljából széleskörűen társított munka- és eszközök, valamint a közös programok és fejlesztési tervek ki nem alakítására, a felhalmozás körforgásának területi és politikai korlátozására stb.). Társadalmi céljai a következőkben merülnek ki: A rendszer hibáinak és gyengeségeinek a kiküszöbölésével *megfelelő feltételeket teremteni* a termelés és a társadalmi élet hatékony megszervezéséhez, valamint a társadalmi irányvételnek a haladás, a jólét és az emberi boldogság szolgálatába való állítása.

Nyilvánvaló tehát, hogy eszmei-politikai és társadalmi-gazdasági szempontból a társult munka rendszere bíráló újraértékelésének két *teljesen ellentétes* módszeréről van szó.

Miben rejlik a társult munka bírálatának lényege?

Szocialista öngazgatású társult munka rendszerünk lényegének a bírálata sokkal mélyebb eszmei-politikai tartalmakat foglal magába, mint ahogyan valójában kifejezésre jut. Erről a tartalomról majd a későbbiekben ejtünk szót. A társult munka rendszerének bírálata alapján véve a következőkben nyilvánul meg: A társult munka rendszerének szubjektív gyengeségei és hibái alapján a kritika magát a rendszert hibáztatja, mégpedig annak tartalmi (tehát társadalmi-gazdasági) gyengeségeit. Más szóval: A társult munka rendszere és az alapszervezetek *gazdaságilag nem hatékonyak*, sőt kérdéses az is, hogy mennyire *demokratizálódik* a társultmunka-alapszervezetekbe tömörült társult dolgozók egymás közötti kapcsolata és a társadalom egésze.

A társult munka rendszerének bírálata a gazdasági eredménytelenség okát a munkaszervezetek és az egész gazdaság tmsz-okra való leépítésében látja. Ez a kritika a munkaszervezet kifejezés helyett szívesebben használja a vállalat szót. Szerinte hátrányos a gazdaság és a társadalom *minden cél nélküli* társultmunka-alapszervezetekre való felaprózása, ami nem jár semmiféle termelési, technológiai, különösen pedig gazdasági egységgel (tehát nem együvé tartozással, hanem egységgel, ami a centralizációs szemlélet legfontosabb célja). A megromlott demokratikus viszonyok okát ez a kritika a társultmunka-alapszervezetek jövedelemért folyó kíméletlen harcában látja, s szerinte ez a harc magát a

munkásosztályt is mozgósítja ebben az *összetűzésben*, miáltal az részekre hullva rendkívül nagy *manipulációnak* van kitéve minden szinten és minden struktúra részéről.

Milyen „új” hozzáállást ígér a társult munka rendszerének bírálata?

Mivel a társult munka rendszerének a bírálata szerint a tmsz-ok létrehozása hibáztatható szinte minden gazdasági és egyéb nehézségért, különösen pedig a gazdasági gondokért és a demokratikus viszonyok megromlásáért, ezért igyekezett „új” eszmei-politikai és társadalmi-gazdasági irányvétel felkínálni. Valójában miben is merül ki ez az „új” irányvétel? Egészen röviden: A vállalatnak mint a termelés és a társadalmi-gazdasági viszonyok szervezeti formájának a *felújításában*. Mivel ez a kritika jól *tudja*, hogy a technobürokrata gépezet által vezérelt központosított társadalmi-gazdasági szervezetként létrejött vállalat a munkásönigazgatás *korábbi* szakaszában éppen az önigazgatás csapásainak következtében egészen konstruktív módon gazdasági, azaz munkaegységekre hullott szét, amelyek alkalmasak lettek a termelésnek a dolgozók általi újjaszervezésére, ezért javasolja ezeknek (vagy ehhez hasonló) egységeknek a vállalat centralizált szervezetébe történő *visszavételét*, az igazgatás és az irányítás mondhatni látszólagos módosításával. Ennek során a kritika *nem foglal állást* annak kapcsán, hogy: *Hol jön létre a jövedelem*, különösen pedig, hogy ki határoz *elosztásáról*? Ez a kritika nem véletlenül kerüli meg a jövedelemmel kapcsolatos döntéshozatalt. Tudatában van ugyanis, hogy ez lényegbevágó osztályjellegű kérdés. Éppen ezért megválaszolatlanul hagyja. Ha már a társult munka rendszerének lényegét, a társultmunka-alapszervezetekben dolgozók jövedelmi rendszerét bírálja, akkor a megoldást — „az emberi viszonyok demokratizálása érdekében” — a jövedelemnek, különösen az *értéktöbbletnek* a vállalathoz mint egészhez való visszazármaztatásában véli felfedni: Tehát ezáltal a technokrata vállalatigazgatási struktúrák és a menedzserek kezére játssza, akik gyakran hangoztatják: „Majd ha mi parancsolunk, akkor hatékony lesz a termelés!”, „Minek kell a jövedelemelosztást a munkásokra bízni, hisz csak veszekszenek!”, „Békésen és nyugodtan élhettek, lesz majd, aki gondot visel rátok!”

Tehát ez a kritika jól kiépített hadállásából nem a társult munka rendszerének gyengeségeire és hiányosságaira, a technokrácia és a bürokrácia visszaéléseire, az önigazgatás korlátozására mutat rá, hanem látszólagosan a tmsz-ok ellen fordul, valójában pedig a társult dolgozók jövedelmét igyekszik hatalmába keríteni.

A gyakorlat mint a társult munka kritikájának a kritikája

Mint már említettük, a társult munka rendszerének bírálata számára zavaró a társultmunka-alapszervezetek létrehozása, s az a tény, hogy a dolgozók birtokolhatják az alapszervezetek egész jövedelmét. Az viszont nem zavaró számára, hogy a dolgozók társadalmi és gazdasági téren még mindig nem rendelkeznek megfelelő hatalommal. Lássuk hát, miként is állnak a dolgok. 1976-ban⁸ összesen 16 402 társultmunka-alapszervezet volt. Ezek a társultmunka-alapszervezetek 3011 munkaszervezetbe társultak, tehát átlagosan 5 alapszervezet működött egy-egy munkaszervezetben. Az említett évben 14 785 munkaszervezetben még nem voltak társultmunka-alapszervezetek. Három évvel később, azaz 1979-ben már 20 064 társultmunka-alapszervezet működött 4157 munkaszervezet keretében. Ezek szerint a társultmunka-alapszervezetekkel rendelkező munkaszervezetek száma 1976 és 1979 között 38,1 százalékkal növekedett, ami rendkívül kedvező. Azt is hozzá kell tennünk, hogy ugyanebben az évben még 14 039 munkaszervezetben nem volt társultmunka-alapszervezet, tehát 5 százalékkal kevesebben, mint 1976-ban. Mit állapíthatunk meg a társultmunka-alapszervezetek összetétele alapján? Vajon a tmsz-ok túlzott elszaporodását-e vagy valami más? Véleményem szerint ezek az adatok arra utalnak, hogy lényegesen eltértünk attól a társadalmi irányvételtől, hogy a társultmunka-alapszervezet „a társult munka alapvető formája, amelyben a dolgozók közvetlenül és egyenjogúan valósítják meg társadalmi-gazdasági és más öngazgatási jogait, s döntenek a társadalmi-gazdasági helyzetükkel kapcsolatos más kérdésekről”.⁹ Ezek az eltérések azt jelzik, hogy a jövedelemmel és az értéktöbblet felhasználásával kapcsolatos döntéshozatalban *centralisztikus törekvés érvényesül*. S ez azt is bizonyítja, hogy az ilyen munkaszervezetekben ténylegesen jelen van a gazdasági hatalomnak a technokraták általi kisajátítása és az a jelenség, hogy *nem bíznak a munkásosztályban*, hogy az képes dönteni saját munkája eredményeiről és munkakörülményeiről.¹⁰ Ugyanilyen eszmei hozzáállást képvisel a társult munka tmsz-ait kipellengérező kritika.

Az imént már megállapítottuk, hogy egy-egy munkaszervezetben átlagosan öt társultmunka-alapszervezet működik. Az 1976. évi¹¹ statisztikai kimutatások szerint a 3011 tmsz-szal rendelkező munkaszervezet 47 százalékában 3-nál kevesebb tmsz működött és csak 9 százalékuk rendelkezett *több mint 15* társultmunka-alapszervezettel.¹² Ezek az adatok és a tmsz nélküli munkaszervezetekkel kapcsolatos kimutatások jogosítanak fel bennünket az ismételt kérdésfeltevésre: Vajon valóban túl nagy lenne a tmsz-ok száma? Szerintem bárki számára, aki stratégiai fontosságú társadalmi irányvételünk közegében képes értelmezni ezeket az adatokat, a válasz világos és egyértelmű. Ezek szerint társult munkánkra nem a tmsz-ok túlzott elszaporodása jellemző, hanem éppen az ellenkezője. Ezt a stratégiai fontosságú társadalmi elhatározást *még szervezetileg sem valósítottuk meg következetesen a gyakor-*

latban. Hogy a gyakorlatban miért került sor erre az eltérésre, azt már részben megválaszoltuk. Tehát joggal állapíthatjuk meg, hogy társult munkánk rendszerének gondjai és nyílt kérdései nem a tmsz-ok mérteken felüli elszaporodásának a következményei, hanem olyan problémák következményei, amelyeket a termelési, a technológiai, különösen pedig a társadalmi-gazdasági viszonyokban kell keresni.

Néhány megjegyzés a társult munka rendszerének bírálatáról

Nincs szándékomban kétségbe vonni társult munka rendszerünknek azokat a fogyatékoságait és hibáit, amelyeket szervezett kiküszöbölésük érdekében a *dolgozók* bírálatának és szélesebb körű társadalombírálatnak kell alávetni. Ennek kapcsán szeretnék rámutatni: nem feledkezhetünk meg arról a *történelmileg objektív* tényről, hogy a társult munka rendszerének kiépítése, az alapsejteit képező tmsz-ok létrehozása és ez a szocialista öngazgatású társadalmunk által vállalt összetett és nagy-szerű munka nem *másodpercek* kérdése, sem pedig hirtelen végbemenő *látványos változások* kérdése. Ez az út hosszú és rögös, történelmileg ismeretlen, számos ellentmondást tartogat, s így a tévedés lehetősége *sincs kizárva*. Ellenkezőleg; a gyakorlat szemléletesen bizonyítja, hogy ezek történelmi kísérőjelenségei az olyan változásoknak, amikor új termelési viszonyok kialakulása van folyamatban.¹³ A történelmi tapasztalatok viszont arra intenek bennünket, hogy a *közvetlen munkásöngazgatás* fejlődésével egyre jobban *le kell szűkíteni* a kedvezőtlen jelenségek életterét, mégpedig a társadalmi termelésnek a dolgozók általi megszervezésével, a társult munka-alapszervezetek jövedelmi és öngazgatási autonómiájának a következetes érvényesítésével, valamint a munka és az eszközök minden kényszert és bármiféle korlátokat nélkülöző, öngazgatáson alapuló társításával.¹⁴ Végül még egy megjegyzés: A társult munka fogyatékoságainak és hibáinak a bírálatát olyan járható útnak számít, amely lehetővé teszi mindannak leküzdését, ami kedvezőtlen számunkra. Véleményem szerint azonban szocialista társadalomépítésünk jelenlegi szakaszában mind a társadalomnak, mind az egyéneknek fokozottabban *előtérbe kell helyezniük az eredményes gyakorlati megoldásokat*, amelyek távlatot nyitnak társult munkánk és szocialista öngazgatású társadalmunk gazdasági, társadalmi és erkölcsi céljainak a sokoldalú és hatékony valóra váltása előtt.

Fordította Garai László

Jegyzetek

- ¹ „Ha egy társadalomnak a termelési szférájában és a kultúrájában végbe ment változásait mérjük, akkor két-három évtized kevesebbet jelent, mint egy óra az ember életében, vagy egy másodperc a történelmi időben.” (Pečujlić)
- ² Csupán néhány mutatószámmal illusztrálnánk szocialista országépítésünk eredményeit. 30 éves fejlődésünk alatt a társadalmi termék évente átlagosan 6,3 százalékkal növekedett, tehát Jugoszlávia 11 évenként megkétszerezte termelését. Lényegesen megváltozott a gazdaság szerkezete is, amelyben ma az ipar foglalja el az első helyet. 1950-ben az ipar a társadalmi termék 22 százalékát, 1979-ben pedig 38 százalékát adta. Másrészt a mezőgazdaság részaránya 30 százalékról 14 százalékra csökkent. Jugoszlávia az 1950 és 1980 közötti időszak ipari termelésének 8,6 százalékos évi növekedésével a legdinamikusabban fejlődő országok közé tartozik. Társadalmi téren és az élet színvonal növelésében szintén jelentős eredményeket értünk el. 1950 és 1970 között körülbelül 2,8 millió lakás épült. Az említett időszakban a személyi fogyasztás több mint ötszörösére emelkedett, illetve évente 6 százalékkal növekedett. A lakosság képzettségi szintje is lényegesen javult. Az 1953-as év 71 százalékos beiskoláztatásához képest ma már a 95 százaléknál tartunk. 1979-ben kétszer annyi középiskolánk volt, mint 1950-ben, a diákok száma pedig 3,4-szer nagyobb. A főiskolák száma 17-ről 131-re nőtt, a hallgatóké pedig 3000-ről 119 000-re. Rendkívül nagymértékben megnövekedett az egyetemi karok száma is. 1950-ben még csak 59 volt, 1979-ben pedig már 218; a hallgatók létszáma 54 000-ről 325 000-re emelkedett. („A tudományos-műszaki forradalom időszakában a dolgozók képzettségi szintjének növelése stratégiai fontosságú, mintegy 30—60 százalékkal járul hozzá a munkatermelékenység növeléséhez. A jövőben a legjobb oktatási rendszerű országok olyan helyzetet foglalnak majd el, mint valamikor a legnagyobb földterülettel vagy a nagyszámú géppel rendelkező országok.” — Pečujlić)
- Sokat javult a lakosság műveltségi szintje és az egészségügyi ellátás (1979-ig például az orvosok száma hatszorosára növekedett, a kórházi ágyak száma pedig 2,2-szer nagyobb mint 1952-ben). 1979-től a lakosság 77 százalékára terjed ki a szociális biztosítás.
- ³ 1978-ban az ipari befektetések 44,3 százalékot tettek ki, a mezőgazdaságiak pedig csupán 3,6 százalékot.
- ⁴ 1978-ban a beruházások 50,8 százalékát fordítottuk épületekre, 42,0 százalékát különböző felszerelésre, 7,2 százalékát pedig egybekre.
- ⁵ A termelés értékének és a termelési alapoknak a viszonyításával mérték.
- ⁶ A munkatermelékenység itt említett és egyéb tényezőivel olvasóink részletesebben megismerkedhetnek a *Socijalna sadržina rasta produktivnosti rada* (A munkatermelékenység növekedésének társadalmi tartalma) című könyvből, amely a Szabadkai Közgazdasági Kar Ügyvitelszervezési Intézményének kiadásában jelent meg, 1980-ban.
- ⁷ Jugoszláviában a társult munkával éppen csak megkezdődött, de már dinamikusan folytatódik a munka és eszközök társítása. 1977-ben például az összbevétel 2,8 százaléka, 1978-ban 7,2 százaléka, 1979-ben

pedig 9,1 százaléka származott közös bevételből. Habár a közös bevételnek az összbevételből való részesedése kicsi, mégis igen dinamikus növekedést mutat, akárcsak maga az összbevétel, amely 1978-ban hárcmszorosa volt az előző évinek, 1979-ben pedig ötszöröse az 1978. évinek. A közös jövedelemszerzés részaránya csupán szimbolikusnak mondható, különösen 1977-ben és 1978-ban. Az összjövedelem következő részarányát alkotta: 1977-ben 0,25 százalékat, 1978-ban 0,23 százalékat, 1979-ben pedig 0,70 százalékat. Tömegében azonban a közösen megvalósított jövedelem jelentősen megnövekedett.

- ⁸ Az 1976-os év azért volt jelentős, mert akkor kezdtek kibontakozni a társult munka rendszerének a szervezési és működési folyamatai.
- ⁹ A JSZSZK alkotmánya. Újvidék, 1974, 14. szakasz.
- ¹⁰ Edvard Kardelj a társultmunka-alapszervezet lényegéről Slobodni udruženi rad (Szabad társult munka) című, 1978-ban Belgrádban megjelent könyvében a következőket mondja: „A társultmunka-alapszervezetnek az a legfontosabb jellemzője, hogy dolgozói jövedelemmel rendelkeznek. *Eppen ebben rejlik alkotmányunk reformjának a lényege.*” (Kiemelés tőlem — T. B.)
- ¹¹ Lásd: Samoupravni društveno-ekonomski razvoj Jugoslavije 1947—1977. (Jugoszlávia 1947 és 1977 közötti öngazgatású társadalmi-gazdasági fejlődése.) SZS, Belgrád, 1978, 33. old.
- ¹² 1980-ban például az ország 11 legnagyobb termelő társultmunka-szervezetében a következőképp alakult a létrehozott társultmunka-alapszervezetek száma: Zágrábi Rade Končar — 4, Željezara Sisak — 4, Ljubljana UNILES — 9, velenjei Gorenje — 3, belgrádi Poljoprivredni Kombinát — 4, szarajevói Energoinvest — 3, zágrábi INA — 5, kranji ISKRA — 6, szarajevói UNIS — 3, szarajevói ŠIPAD — 10, kragujevaci Crvena zastava — 3. Lásd: az Ekonomska politika 1981. IX. 28-i, 1539. számát.
- ¹³ Miroslav Pečujlić a következőképp mutat rá a szocializmusnak a munka felszabadítására és a lakosság többségének anyagi és szellemi gazdagítására irányuló törekvéseire: „Nemcsak a történelmet, hanem annak legmerészebb fordulatait, legszebb pillanatait is élő emberek alakítják, akik két kor határán születtek és nőttek fel. Még az *emberi gyengeségek* (T. B. kiemelés) sem kisebbítik, hanem csak kidomborítják a társadalom nagy kezdeményezéseit.” (Promene u socijalnoj strukturi jugoslovenskog socijalističkog društva. Marksizam i samoupravljanje, 2. kötet, Belgrád 1977, 346. old.)
- ¹⁴ Ezek a korlátozások az „örökölt” struktúráktól származnak. Többek között azt is szem előtt kell tartanunk, hogy a vállalat mint a társadalmi termelés szervezeti formája *ma már a történelmi múlté*, az általa kialakított viszonyok azonban még *léteznek*. Vannak olyan társadalmi struktúrák, amelyek a régi felfogás eszmei és társadalmi hordozói, magukon viselik a *vállalkozói* gondolkodásmódot, s ettől *nehezen tudnak szabadulni*, mert ezek a biztosítékai a társult munkában és a társadalomban betöltött szerepüknek. Ez a társadalmi tudat *szivós és kitartó*, de elég hajlékony ahhoz, hogy a régiek a megőrzésével beépüljön az új társadalmi-gazdasági viszonyokba és intézményekbe. Dr. Miroslav Pečujlić (i. m. Belgrád, 1977, 333. old.) a szocialista öngazga-

tás ellenzéki ideológiájának a társadalmi fejlődésben kifejeződésre jutó stratégiájáról a következőket írta: „Ez az áramlat társadalmilag nem légius térben fejt ki tevékenységét. Szeretne meggyökerezni a forradalmi erők társadalmában, amelyben a széles körű öngazgatási mozgalom bontakozott ki. Nem kapott ugyan legitimitást, s így a forradalmi hagyományokkal folytatott összetűzése során nem bonthat nyíltan zászlót. Ez az irányvonal csak ritkán konfrontálódik közvetlenül és nyíltan az öngazgatással. Éppen ellenkezőleg, számolnia kell annak eszmei és politikai legitimitásával. Ezért szóban ugyan támogatja az öngazgatás általános eszméjét, intézményes és formális szervezeti részét, de ugyanakkor igyekszik megfosztani forradalmi tartalmától. Hozzádomul a forradalom alkotásaihoz, az öngazgatás intézményeibe is befészkelte magát, de állandóan igyekszik korlátozni azok tartalmát.”

Rezime

O nekim pitanjima stabilizacije jugoslovenske privrede i kritičkim preispitivanjima

Jugoslavija je u toku jedne ljudske generacije prevalila istorijski put od veoma nerazvijene do industrijski srednje razvijene zemlje. Dinamičan razvoj nije tekao bez problema i poremećaja. Po mišljenju profesora Bandina bitni činioci ekonomske destabilizacije privrede su: prekomerne investicije i drugi oblici potrošnje, nedovoljna konkurentna sposobnost jugoslovenske privrede u međunarodnoj razmeni rada, opadanje dinamike produktivnosti rada itd. U vezi pada produktivnost odabrao je dva činioca: ostvarivanje ciljeva i „činovnicizaciju” udruženog rada.

Uzroci „činovnicizacije” imaju spoljna i unutrašnja izvorišta. Spoljno izvorište leži u prevelikom administrativnom regulisanju ekonomskih tokova. Unutrašnji izvori su u tehnokratskoj uzurpaciji ekonomske vlasti radničke klase.

U ovom tekstu su naznačeni samo osnovni pravci i putevi ekonomske stabilizacije, od kojih izdvajamo samo nekoliko: stvaranje uslova da udruženi radnici odlučujuće utiče na tokove društvene reprodukcije; stvaranje materijalnih pretpostavki za šira samoupravno-dohodovna povezivanja radi efikasnog ekonomsko-tehničkog i socijalnog razvoja; jače oslanjanje na sopstvene mogućnosti; poboljšavanje međunarodnog položaja privrede; preduzimanje samoupravnih mera u cilju smanjenja broja neproduktivnih radnika itd.

U zaključnim napomenama u vezi kritike sistema udruženog rada autor teksta ukazuje na to da kritika slabosti u funkcionisanju sistema udruženog rada jeste jedan od puteva prevladavanja onoga što nije dobro, ali u ovoj etapi socijalističke izgradnje treba više da se okrenemo ka afirmaciji dobrih rešenja u praksi.

Summary

Some Problems of Yugoslav Economy Stabilization and Critical Analysis

Yugoslavia has gone through a historical development from an underdeveloped to an industrially middle-developed country, and all this is a very short period of time, one generation.

No dynamic development can be done without problem. According to the opinion of professor Bandin the major factor of economic destabilization is: excessive investments and other forms of consumption in competitiveness of, Yugoslav economy in international work distribution, decline of the dynamic of work productivity. Two causes of declining productivity are: achieving the aims and Clerk-ish character of associated labour. The clericalness of associated labour has two major causes: internal and external. The external cause is the grandiose administrative regulation of economic flow. The internal cause is the technocratic usurpation of economic power.

In the conclusion of the work the author draws attention to the fact that critical viewpoint and noticing the mistakes of the associated labour is one of the ways of solving the problems. It's necessary to affirm good solutions in economic practice.

A GAZDASÁGSZILÁRDÍTÁS NÉHÁNY FONTOS TERÜLETE VAJDASÁG SZAT-BAN

A társadalmi és gazdaságstabilizálási politika következetes végrehajtásával kapcsolatos feladatainkat áttekintve néhány lényeges kérdést emelnék ki kamararendszerünk tevékenységéből és gazdasági életünkéből. Először a beruházásokról beszélnek, arról, hogy kamararendszerünk mit tett ezen a téren, a külgazdasági kapcsolatokról, majd pedig tartományunk gazdaságának mind kifejezettebb újratermelési és nyersanyaghiányáról.

Mivel a *beruházásokat* a rendelkezésre álló jövedelemhez és a gazdaság reális anyagi lehetőségeihez kell méretezni, így a társult munka küldöttei a Tartományi Gazdasági Kamara szerveinek és testületeinek egy beruházásrendezési és gazdaságstabilizálási programot javasoltak, amelyet széles körű megvitatás után 1981. májusában jóvá is hagytak. A program a társultmunka-szervezetek újratermelési egységenkénti, ágazonkénti és termelési csoportonkénti öngazgatási megegyezéseinek az 1985-ig történő megkötését sürgeti, valamint azon beruházásoknak a felülvizsgálását, amelyek a hazai nyersanyagot, felszerelést, technológiát, a közös jövedelmen alapuló eszköztársítást és a tartós kapcsolatteremtést helyezik előtérbe a nyersanyagbázis biztosítása érdekében. A JSZSZK Elnökségének és a VSZAT Elnökségének határozatai, valamint a Tartományi Képviselőház gazdaságstabilizálási javaslata — melynek kialakításához, illetve meghozatalához tartományunk társult munkájával együtt mi is hozzájárultunk — beigazolták azokat a társult munkával együtt véghezvitt akcióinkat, amelyek a beruházásoknak a gazdaság anyagi lehetőségeihez való méretezésére irányultak. Éppen ezért a Tartományi Gazdasági Kamarának és a Vajdasági Szövetkezeti Szövetségnek, valamint a körzeti gazdasági kamaráknak a szeptember elején meghozott indítványából eredő feladatok végrehajtásával kapcsolatos közös operatív szerve a beruházásokat illetően csak kivitelezésre készíti elő a stabilizációs programunkból következő feladatokat, amelyben hangsúlyoztuk az indítványban megjelölt problémák szakaszos megoldását és konkretizáltuk, hogy ki és hogyan oldhatja meg ezeket a gondokat.

A folyamatban levő és a még meg nem kezdett beruházások felülvizsgálását és átprogramozását illetően mondanám el, hogy szeptember folyamán munkacsoportokat alakítottunk a Tartományi és a Köztársasági Gazdasági Kamara elnökségi tagjaiból, az illetékes ágazati választmány és más struktúrák (küldötteiből). Ezek a munkacsoportok a társultmunkaszervezetek öngazgatási és ügyviteli szerveivel karöltve szervezték meg a kivittel kapcsolatos megbeszéléseket, amelyeken szó esett a beruházási programokhoz szükséges felszerelés behozataláról is, s követelték, hogy ezt a tárgykört széles körben ismertessék meg a társultmunkaalapszervezetek dolgozóival, öngazgatási szerveivel és társadalmi-politikai szervezeteivel, hogy azok hozzájáruljanak a szükséges öngazgatási döntéseket.

A közös tevékenységnek az lett az eredménye, hogy minden öngazgatási szerv — kezdve a tmasz-októl egészen a munkaszervezetekig — a felszerelések 1981. évi behozatalának átprogramozása szempontjából vizsgálta felül és tekintette át a beruházási lehetőségeket, ami vagy a beruházások 1983-ig történő meghosszabbítását jelenti, vagy pedig azt, hogy a nagyobb létesítmények építésének kezdetét 1983-ra, sőt későbbre halasztják. Ez vonatkozik mindazokra a létesítményekre, amelyeknek az építése folyamatban van (20 beruházási program) és amelyekhez még nem kezdtek hozzá (14 program), kivéve a zombori Sombloed munkaszervezetet, amely tejgyárat épít, és a Marko Orešković munkaszervezet apatini Rapid tmasz-ának téglagyárához szükséges felszerelést. Ezek öngazgatási szervei olyan határozatot hoztak, hogy az indítványba foglaltaktól függetlenül folytatják a megkezdett építkezést.

A folyamatban levő és megkezdésre váró beruházásokhoz szükséges felszerelések behozatalának az átprogramozásával kapcsolatos döntések meghozatalánál kiemelték, hogy milyen következményekkel járhat, ha betartják az indítványba foglaltakat. Többek között azt hangsúlyozták, hogy nehéz rávenni a külföldi partnereket a felszerelések leszállításának elhalasztására; hogy külföldi partnereikkel már szerződéses kötelezettségeik vannak a jövőbeli termékek kiszállításáról; hogy a tervezett létesítmények építésének elhalasztása egyben a behozatal hazai pótlásának az elodázását is jelenti; hogy még mindig nem tudni, milyen veszteséget okozhat ez. Mindezeket a problémákat szem előtt tartva merült fel annak lehetősége, hogy ismételten felül kell vizsgálni az indítványnak az említett létesítményekkel kapcsolatos álláspontját, különösen annak az ismeretében, hogy az egyes létesítmények befejezéséhez szükséges felszerelés valójában már a gyárudvarokon várja a beépítést. Csupán még nem történt meg vámkezelése.

A Gazdasági Kamara a továbbiakban az 1985-ig terjedő beruházások általános felülvizsgálására helyezi tevékenységét. Az eddigi eredmények ugyanis azt bizonyítják, hogy a tmasz-okban, a munkaszervezetekben és az összetett társultmunkaszervezetekben ez a folyamat rendkívül lassan megy végbe.

Ezektől a feladatoktól vezérelve, valamint a kamararendszer hosszú

távú kötelezettségeiből és a kamarába társulás alapvető céljaiból kiindulva kamaránk a következő időszakban tovább folytatja minden egyes beruházás szakmai és tudományos értékelésének kidolgozását, aminek a következőkből kell kiindulnia: a külföldi és a hazai piac biztosítása, a reális energiefelhasználás, a hazai nyersanyagok és újratermelési anyagok felhasználása és olyan jövedelemszerzés, amely a munka- és az eszközök társításának jövedelmi viszonyain alapul.

A folyamatban levő beruházások átprogramozásáról és az új beruházások elhalasztásáról szóló öngazgatási döntések jelentőségét semmiképp sem csökkenti, ha kimondjuk, hogy meghozatalukhoz nagymértékben hozzájárultak a különböző korlátozó intézkedések, a Szövetségi Végrehajtó Tanács döntése, a behozatali elsőbbségi sorrend kialakítása, a tartozások kifizetése stb. Az ilyen korlátozások ellenére is jelen van egy olyan magatartásforma, amely a szűk és egyedi érdekeket a széles körű érdekek fölé helyezi. Az a törekvés, hogy a beruházások felülvizsgálása maradjon csupán a szakszolgálatok hatáskörében, annak a túlhaladott gyakorlatnak a fenntartására utal, miszerint a dolgozók részvétele nélkül széndékoznak a beruházásokról és a társadalmi újratermelés minden egyéb folyamatáról dönteni, holott egyedül a dolgozók illetékesek ebben és vállalhatnak felelősséget, különösen a beruházások esetében.

A gazdaságstilárdítási politika intézkedéseinek a tükrében az időszzerű gazdasági változásokról szólva az egyik leglényegesebb kérdésként *a külgazdasági kapcsolatokat* emelném ki, mégpedig két okból:

- általános fejlődés lényeges összetevőit képezik,
- és a gazdaságstilárdítási politika érvényesítésének jelentős, illetve legjelentősebb tényezői.

Beszédes példái ennek az alábbi adatok. Tartományunk áru kivitele 1981. január 1-étől szeptember 31-éig 16 milliárd dinárt tett ki, ami 5 százalékkal több a tavalyi év azonos időszakához képest és az országos kivitel 8 százalékat képezi. Ugyanebben az időszakban a tavalyi évhez képest 2 százalékkal csökkent a behozatal, ami dinárban kifejezve 28 milliárd, s az országos behozatal 8,6 százaléka. Ebben az időszakban a kivitel 56,8 százalékkal fedezte a behozatalt, s ez 4 százalékos javulást jelent a múlt évhez képest.

Tartományunk kivitele túlsúlyban a szocialista országokba irányul. Ez az összkivitel 64 százalékat képezi. Ezzel egyidőben 3 százalékkal csökkent behozatalunk a szocialista országokból, úgyhogy ezen a téren kivitelünk 93,5 százalékkal fedezte a behozatalt. A fejlett országokba irányuló kivitelünk ugyan 6 százalékkal növekedett, de az egész kivitelünknek csupán 27,2 százalékat képezi, míg a fejlett országokból való behozatal az 5 százalékos csökkenés ellenére is összbehozatalunk 42,6 százalékat teszi ki. A velük kialakított kereskedelembe kivitelünk 36,36 százalékkal ellensúlyozza csupán a behozatalt.

A fejlődő országok Vajdaság SZAT árucseréjének 14,9 százalékat adják, mindennekelőtt annak az 5316 milliárd dináros behozatalnak a következtében, amely összbehozatalunk 18,45 százalékat jelenti. Ezek sze-

rint Vajdaságnak a fejlődő országokból származó importja az országos behozatal 10,9 százalékát képezi. Annak ellenére, hogy tartományunk kivitele a fejlődő országokba 6 százalékkal nagyobb a múlt év azonos időszakához képest, mégis Vajdaság kivitelének csupán a 8,7 százalékát, az országosnak pedig a 4 százalékát teszi ki.

Az év kilenc hónapjában a behozatal csökkentése és a kivitel fokozása terén elért eredmények ellenére a konvertibilis területen 7993 millió dinárt kitevő exportunk és importunk évi kiviteli kötelezettségünknek mindössze 56 százalékát képezi és már elérte tartományunk tervezett fizetésmérleg tételének a 80 százalékát. Tételre bontva a helyzet a következő: A nyersanyag és újratermelési anyag behozatal — az energiafelhasználást nem számítva — eddig 101 százalékos, a kőolajé 54, a felszerelésé 78, a közfogyasztási cikkeké pedig 79 százalékot tesz ki.

A konvertibilis export és import alakulása

	millió dollárban (1 dollár = 27,30 din)		
	1981. I. 1.—VIII. 31.	1981. IX. 1.—IX. 30	1981. I. 1.—IX. 30.
Kivitel	249,9	42,3	292,2
Behozatal	654,5	37,9	692,4
Az export fedezi az importot	38,2%	111,6%	42%

A külfölddel 1981. január 1-étől szeptember végéig lebonyolított árucseré eredményei tényszerűen bizonyítják, hogy milyen összetett helyzetben vagyunk. Ebben az időszakban 7800 millió dinár értékben exportálunk a konvertibilis piacra, ami tervezett évi kivitelünk 54 százalékát képezi. A 11 015 millió dináros mérleghiányunk 17,5 százalékkal haladta meg a tervezett évi mérleghiányt.

A konvertibilis területen kialakult árucseré helyzete és a Szövetségi Végrehajtó Tanács behozatalt korlátozó intézkedései rendkívül összetett és nehéz helyzet elé állították tartományunk gazdaságát. Kritikussá vált a gazdaság újratermelési és nyersanyaggal való ellátása. Jelentős munkaszervezeteink egy része behozatali vagy hazai nyersanyaghiány miatt állította le termelését, s ugyanakkor egész sor társultmunka-szervezetben — különösen a fémiparban, a vegyiparban, az élelmiszeriparban, de a textiliparban, a bőriparban és a bútorigarban is — várható a termelés beszüntetése.

A társultmunka-szervezetek felülvizsgálták konvertibilis exportterveiket, s ezt követően az 1981. szeptembertől decemberig terjedő időszak kivitelét 260 millió dollárban állapították meg. Ezt azzal a feltétellel tették, hogy biztosítva lesznek számukra a kivitelhez szükséges legele-

mibb feltételek, illetve az újratermelési és nyersanyagok behozatala. Ezek a tervek azonban nem valósultak meg maradéktalanul.

Ez a külfölddel fenntartott gazdasági kapcsolatainkban előadódott helyzet gondba ejtő, annál is inkább, mert még mindig nem oldottuk meg kőolaj-behozatali gondjainkat, az őszi vetéshez szükséges behozatal kérdését stb.

A gazdasági kamara a tevékenységek egész sorával igyekszik elhárítani ezeket a nehézségeket. Nyilvánvaló, hogy ebből a helyzetből az egyetlen kiút a kivitelre termelés és a konvertibilis kivitel jelentős fokozása az év végéig. Exporttevékenységet folytató társultmunka-szervezeteinkkel egy összefüvetel keretében foglalkoztunk ezekkel a problémákkal. Emellett a Vajdasági Gazdasági Kamara ágazati értekezletei is tevékenyen kiveszik részüket a társultmunka-szervezetek kiviteli tervteljesítésének az áttekintéséből. Ugyanilyen összefüvetelekre került sor a külkereskedelmi tényezőkkel a konvertibilis kivitel fokozása céljából.

Kamaránk és körzeti gazdasági kamaráink a társultmunka-szervezetekkel fenntartott kapcsolatuk által nap mint nap a Tartományi Képviselőház gazdaságstabilizálási javaslatának feladatain munkálkodnak, különös tekintettel a konvertibilis kivitel fokozására.

Tartományunk gazdasága összetett körülmények között látja el magát mind hazai, mind behozatali újratermelési és nyersanyaggal. Az idén ezek a gondok még kifejezettebbé váltak. Egyes társultmunka-szervezetekben mind válságosabbra fordul a helyzet, különösen a behozatali nyersanyagot illetően.

A Tartományi Gazdasági Kamarában úgyszólván állandó ügyeletet kellett bevezetni, azaz folyamatosan figyelemmel kell kísérni a társultmunka-szervezetek nyersanyag- és újratermelési anyag ellátását, a felmerülő problémák megoldása érdekében. A problémák mielőbbi megoldása abban rejlik, hogy a Tartományi Gazdasági Kamarába tömörült társultmunka-szervezetek — a társult munkáról szóló törvény, valamint a devizaügyletekről és a külfölddel létesített hitelviszonyokról szóló törvény szellemében — a következőkre törekedjenek: A devizaeszközök önigazgatású társulás alapján való biztosítására, mégpedig olyan szervezetektől, amelyek munkája és fejlődése egymástól kölcsönösen függ, hogy biztosíthassák nyersanyag, újratermelési anyag és tartalékalkatrész behozatalukat a termelés normális megszervezése és folyamatos fenntartása érdekében. Különösen vonatkozik ez a kiemelt és a kivitelre termelő gazdasági ágazatokra.

A fémfeldolgozó ipar nyersanyaggal és újratermelési anyaggal való ellátása érdekében kamaránk akciókat folytat, hogy az érdekelt társultmunka-szervezetek munka- és eszköztársítása alapján jöjjenek létre a vasművekkel kötött önigazgatási megegyezések.

A hazai leszállítók bizonyos fokig még mindig olyan igényeket támasztanak, hogy a nyersanyagért és az újratermelési anyagért részben devizával fizessenek, különösen abban az esetben, ha a munka és az

eszközök jövedelmen alapuló társítása alapján még nem jöttek létre szilárd és tartós öngazgatási megegyezések.

Az ipar nyersanyaggal és újratermelési anyaggal történő ellátásának az állandó figyelemmel kísérése érdekében folyamatosan szemmel tartjuk a legjelentősebb munkaszervezeteket, különösen a válságos helyzetben levőket, hogy konkrét akciókat kezdeményezhessünk és megoldást találjunk.

A legsúlyosabb helyzet a behozatali nyersanyagok és újratermelési anyagok biztosításánál adódott elő a devizaeszközök drasztikus csökkenése miatt. Az illetékes bizottság beleegyezésével jóváhagyott behozatali eszközök nem egy társultmunka-szervezet számára csupán meghatározott kapacitások termelésének a további fenntartását jelentik.

A hazai nyersanyaggal és újratermelési anyaggal történő ellátás területén kedvező változások tapasztalhatók a szlovéniai és bosznia-hercegovinai leszállítókkal kapcsolatban. A vajdasági fémfeldolgozó ipar és a szlovéniai vasművek öngazgatási megegyezésének és eszköztársításának ügye végre elmozdult a holtpontról. Küldöttségünknek a Bosznia-Hercegovinában tett látogatása során sikerült elérnie, hogy elálljanak a részben devizában történő fizetés elkívánásától.

A rendkívül összetett gazdasági körülmények ellenére vannak eredményesen gazdálkodó ágazataink is:

Részarány a gazdaságban	Összesen	1980. IX.	1981. I—IX.
		109,2	107,5
1,4%/o Nemfémes ásványok kitermelése		132,9	133,5
5,3%/o Gépgyártás		134,1	112,2
5,1%/o Villamosberendezések gyártása		163,5	119,4
5,0%/o Vegyipari termékek feldolgozása		114,0	118,9
23,7%/o Élelmiszergyártás		125,4	97,8
40,5%/o			
9,6%/o Fémfeldolgozás		115,0	107,1
50,1%/o			

Rezime

Važniji oblasti ekonomske stabilizacije u SAP Vojvodini

Autor teksta ukazuje na glavne oblasti gde mere ekonomske stabilizacije treba da dođu do izražaja u najvećoj meri. Pri tom analizira dosadašnju situaciju u tim oblastima i ukazuje na mogućnosti prevazilaženja teške situacije u kojem se trenutno privreda nalazi.

Razmatran je problem investicija iz aspekta ekonomske stabilizacije i ukazano je na restriktivne mere na ovom području i na moguće efekte ovih restrikcija u narednom periodu.

Spoljnoekonomski odnosi su isto područje na kojem stabilizacione mere treba da dođu do naročitog izražaja. Autor ukazuje na platnobilansne mogućnosti pokrajine i poboljšanja istim.

Značajan prostor je posvećen snabdevenosti vojvođanske privrede sirovinama i reprodukcionim materijalima uključujući analizu obezbeđenosti privrede uvoznim i domaćim sirovinama i reprodukcionim materijalima.

Summary

Important Branches of Economic Stabilization in the Autonomous Province of Vojvodina

The author points out the major branches of economic stabilization. He also analysis the former situation in those branches and shows the possibilities of prevailing over this situation.

There is a discussion on investments, restrictions and their possible effects.

International economy is also one of the branches included by stabilization measures. He points out the possibilities of improving the balance of payment in the province.

He also deals with raw and repro material supply.

A GAZDASÁGSTABILIZÁLÁSI INTÉZKEDÉSEK VISSZHANGJA*

Mivel a Vajdasági Tartományi Képviselőház augusztus 20-i ülésén megállapította, hogy iparunknak egyre nagyobb gondot okoz a hazai és behozatali nyersanyag beszerzése; hogy noha a szén kivételével javult a fogyasztási cikkekkel való ellátás, az árak mégis a meghatározott szint fölé szöktek; hogy az általános és közös fogyasztás meghaladja az anyagi lehetőségeinket; hogy továbbra sem tartjuk magunkat a tervtételekhez, s emiatt kifejezett deficit tapasztalható a konvertibilis területtel folyó gazdasági cserénkben; hogy még mindig kifogásolható a gazdasági elemek minőségi valorizálása, valamint a csoportérdekek érvényesítése —, így meghozta a gazdaságstabilizálási javaslatot.

Ezen az ülésünkön (1981. XII. 7.) azzal foglalkozunk, hogy mit változtunk valóra, mit hanyagoltunk el, s hogy mulasztásunk és felelőtlenségünk milyen következményekkel járt.

A gazdasági folyamatok jelenleg is igen bonyolultak, de voltaképpen nem romlanak tovább. Néhány kedvező tendencia, mint pl. az ipari termelés növekedése tapasztalható. Az év eltelt tíz hónapjában az ipari termelés 6,1%-kal növekedett az előző év azonos időszakához viszonyítva, illetve 1,8%-kal túlszárnyalta az 1981. évi ide vonatkozó rezolúciót. A termelésnövekedés és a felhalmozódó tartalékok lehetővé tették a kivitel fokozását. A mezőgazdasági termelés ugyancsak jobban növekedett a tervezettnél, s ez is elősegíti a gazdasági folyamatok stabilizálását. Ezenkívül az sem mellékes, hogy viszonylag csökkent a hazai kereslet.

Az említett eredmények ellenére azonban továbbra is fokozni kell a kivitelt, mert csak így teremthetjük elő az ipari termeléshez szükséges újratermelési és nyersanyagot. Az ipari termelésnek pedig megkülönböztetett figyelmet kell szentelni, mert októberben 3,2%-kal csökkent a múlt év októberéhez viszonyítva, ami azután a tízhavi termelési eredményekre is rányomta bélyegét. A termelés főként azokban az ágaza-

* Beszámoló a Tartományi Képviselőház 1981. XII. 7-i ülésén

tokban torpant meg, amelyek hazai vagy behozatali nyersanyaghiánnyal küszködnek.

Az elmúlt tíz hónapban legjobb eredményeket a kőolaj-kitermelésben értünk el; 16,3%-kal szárnyaltuk túl az előző év megfelelő időszakában kitermelt mennyiséget. Az úgynevezett előrevivő iparágak néhányáigancsak nagyobb termelési sikerekkel dicsekedhet az említett átlagnál (6,1%). Ide tartozik pl. az alapvető vegyipari termékek előállítása (24,5%), a papírgyártás és feldolgozás (23,5%), a villamos gépek és berendezések gyártása (15,8%), a kaucsukfeldolgozás (14,7%), a közlekedésszköz-gyártás (13,4%), a vegyitermék-feldolgozás (13%), a láb-beli- és bőrdíszmügyártás (12,4%), a gépgyártás (7,8%) és a fémfeldolgozás (7,2%). A termelési átlag alatt maradt ugyan, de jelentősebb termelésnövekedéssel: a készruhágyártás (5,3%), a fonál- és anyaggyártás (4,8%), valamint az épületanyag-gyártás (2,6%).

A behozatali újratermelési és nyersanyag feldolgozásán alapuló iparágak egész évben, de különösen októberben nagyobb ellátási és termelési nehézségekkel küszködtek. A kőolajszármazék-termelés a csökkentett nyersolaj-behozatal miatt a háromnegyed évben 9, októberben pedig 15%-kal kisebb volt a múlt év azonos időszakának termelésénél. A nyersbenzinhiány miatt októberben 11,7%-kal csökkent az alapvető vegyipari termékek gyártása is. Emiatt a Petrohemijában 38 napig szünetelt a munka, most pedig csak 60%-os kapacitással üzemel, s továbbra is bizonytalan a munkája. Itt jegyezzük meg azonban, hogy petrokémiánk össztermékének csaknem a 70%-át Vajdaságon kívüli vegyipari gyárak dolgozzák fel. A pancsovai termékekkel 300 millió dolláron felüli értékben helyettesítik a behozatalt, a megfelelő jövedelmi viszonyok azonban még sem a nyersbenzinszállítókkal, sem pedig az újratermelési anyagok felhasználóival nem alakultak ki a petrokémiai komplexumban. A nyersbenzin beszerzése még mindig inkább csak a tekintélyen múlik, ami nincs összhangban öngazgatású rendszerünkkel. Hasonló a helyzet a műtrágyagyártásban is; nincs deviza a behozatali nyersanyagra. Hazai és behozatali nyersanyag hiányában álltak le a következő fémipari gyárak is: a pancsovai Tesla, a zombori Bane Sekulić és a Dostavna vozila, az újvidéki Március 27. stb. Néhány textilipari és bőripari kombinátnak ugyancsak be kellett szüntetnie a munkát.

Az élelmiszeripar 1,6%-os termeléseszkkenéssel maradt el az előző év azonos időszakának termelése mögött. A számítások szerint azonban ez az iparág, amely a vajdasági összzipar 23,7%-át képezi, még az év végéig 2%-kal túlszárnyalja az 1980. esztendő.

Meg kell jegyezni, hogy a munkaszervezetek nem fordítanak kellő figyelmet a behozatali újratermelési és nyersanyagok hazaiával való helyettesítésére. Gondolunk itt pl. az üzemanyagra. Három éve szorgalmazzuk már, hogy ahol csak lehetséges, ott kisebb átalakítással térjenek át a mazutról a szén és biogáz használatára, de sajnos, süket fülekre lelünk. Felvetődik tehát a kérdés: Miért siklunk át a probléma felett? Mi

hiányzik a megoldáshoz? A pénz, a kezdeményezés vagy egyszerűen azt hisszük, hogy az energiaválság csak átmeneti, csupán ideig-óráig tart?

Az elvtársnők és elvtársak előtt valószínűleg ismeretes, hogy ebben az esztendőben (1981) 20 000 tonna vas-, 1200 tonna textil- és több mint 2000 tonna papír hulladékot importáltunk 3,5 millió dollárért! Holott mindezt itthon is előteremthettük volna. A pionírszövetség és az ifjúsági szervezetek felkínálták segítségüket, ám nem volt, aki megszervezze a gyűjtést. Az alkatrész-behozatalra 38 millió dollárt költöttünk akkor, amikor októberben az újratermelési és nyersanyag-behozatal hiányában a gépgyártás 18,4, a közlekedési eszközgyártás 7,1, a villamos gépek és berendezések gyártása pedig 7,7%-kal csökkent. Az előbbiekre elköltött csaknem 40 millió dollárral tehát számtalan ellátási gondunkon enyhíthettünk volna. Mert milyen akadálya van pl. nálunk a gépalkatrész-gyártásnak?!

Az ipar újratermelési és nyersanyaggal való ellátása megkülönböztetett figyelmet követel. Elsődleges fontosságú a nyersolaj beszerzése, s hozzá a deviza idejekorán történő előteremtése. Nem hanyagolható el azonban a műtrágyagyártáshoz szükséges alapanyag behozatala sem, mert ezek az iparágak viszonylag kevés importtal jóval nagyobb exportot érhetnek el. Ez pedig nemcsak a tartományi, de az országos fizetési mérlegen is sokat javít.

Természetesen munkaszervezeteinknek továbbra is a hazai nyersanyag felhasználására, a nyersanyag-előállítás és felhasználók, a különböző tevékenységek — beleértve az agráripariakat is — közötti tartós jövedelmi viszonyok kialakítására kell törekedniük.

Számításaink szerint az ipari termelés a felsorolt nehézségek ellenére is 5—6%-kal növekedik az 1980. évihez viszonyítva. Tekintettel a munkakörülményekre, ez kielégítő, ám az elkövetkezőkben mindent meg kell tennünk a termelés-csökkenés megakadályozásáért, hogy útját álljuk az 1982. évi esetleges megtorpanásnak.

Az építőipart pl. érzékenyen érintették a beruházáscsökkentési intézkedések, mert kihasználatlanul állnak a kapacitásai. Ezzel párhuzamosan pedig lanyhulni fog az épületanyag-gyártás üteme is, amelyre a magánépítkezés végett szükség volna.

Noha az 1981. év nyolchavi elszámolása szerint az építőipar 23%-os jövedelemnövekedést mutatott az előző év azonos időszakához viszonyítva, ez mégis 10%-os visszaesést jelent, mivel a munkaórák száma is 9%-kal kevesebb volt. A szerződéses munkák száma ugyancsak megcsappant. Ez az áldatlan helyzet azonban tovább súlyosbodik, mivel a vajdasági építőipar kapacitásainak nagyobbik részét tartományunkon kívül használja ki, külföldi munkatapasztalatai viszont alig vannak. Építővállalatainknak inkább az országhatáron túl kellene munkát vállalniuk, mert ezzel az épületanyagnak is piacot szereznének. Minden társadalmi erőt mozgósítani kell annak érdekében, hogy a konvertibilis területen és a fejlődő országokban piacra leljen cementünk, cserepünk, üvegünk, bútorunk stb.

Az agráriparban már folyamatban van a kitűzött cél elérése. Idejében kidolgoztuk, és az agráripari komplexumokkal egybe is hangoltuk, a jövő évi vetéstervet. Ebben a tervben nagy figyelmet szenteltünk a cukorrépa-, a napraforgó- és a szójatermesztésnek. Meghatároztuk a termelési és eladási védőárakat, amelyek ugyancsak a vetésterv teljesítését hivatottak elősegíteni.

A Tartományi Képviselőház, a Tartományi Gazdasági Kamara és a Társult Munka Agráripari Közössége a Szövetségi Képviselőháznak és az Országos Gazdasági Kamarának egy kukoricafelvásárlási társadalmi megállapodás tető alá hozását javasolta. Az állattenyésztés fellendítését célzó megállapodást 1981 novemberében meg is kötötték. A búzából származó jövedelem egy részét, ugyancsak társadalmi megállapodással, szintén a jószágtenyésztés serkentésére fordítjuk. Tárgyalások folynak ezenkívül a bankokkal is egy olyan öngazgatási megegyezés megkötéséről, amely nagyobb állattenyésztési és öntözési hiteleket hagyna jóvá az érdeklődőknek.

A termelés betakarítása (kukoricatörés és répaszedés), illetve a búza-
vetés talajelőkészítése végett nemcsak a kőolajszármazékokkal, de a gépalkatrészekkel és a behozatali újratermelési anyaggal való ellátásban is az élelmiszeripart részesítettük előnyben.

Az idei termésből 300 000 tonna kukorica és 30 000 tonna cukor kiszállítását tervezzük. Ezek árából fedeznénk a keverttakarmányhoz szükséges üzemanyag és újratermelési anyag behozatalát.

December 2-án még 1250 hektár cukorrépa (az összetetés 1%-a) várt betakarításra. A cukorgyárak 3,3 millió tonna répát dolgoztak fel, illetve 420 ezer tonna cukrot állítottak elő.

A kukoricatermés 98%-a már góréban van, s mindössze 13 000 hektár törése van még hátra. Elégedetlenek vagyunk azonban a kukoricafelvásárlással, mert a termelők eddig csak 167 ezer tonna tengerit adták át — a tervezett mennyiség 12%-át.

340 000 hektáron (3%-kal több a tervezettnél) került földbe a kenyérgabona. Néhány község társult munka szervezetei jelentősen túlszárnyalták a búza vetéstervét, s ezzel ismét megbomlott a tartományi vetésterv egyensúlya, az ipari növényeknek ismét kisebb vetéságy jutott. A törökkanizsaiak pl. 40, a magyarcsernyeiak 35, a kishegyiesiek 30, a csókaiak és az alibunáriak 27, a temeriniak 26, a zentaiak és a kanizsaiak pedig 24%-kal vetettek több búzát a tervezettnél. Őszi árpát — amely a vetéstervben nem is szerepelt — a társadalmi szektor 8000 hektáron termeszt.

Mivel az 1981/82. évi vetésterv fontos előfeltétele a gazdaság stabilizálásának, így nemcsak a munkaszervezetek és az agráripari szakemberek, de a községi politikai struktúrák is felelősek azért, mert akadályokat gördítenek a vajdasági gazdaság szerkezeti változásai elé. Ha ugyanis nem vetünk elegendő répát és napraforgót, akkor aligha állíthatjuk elő a szükséges mennyiségű cukrot és étolajat, holott ezek nemcsak a hazai, de a külföldi piacon is keresettek.

Az ideai terményhozamok (búza, kukorica, cukorrépa) az utóbbi 4—5 év átlagos szintjén mozognak, napraforgóból pedig kevesebb termett, mint a korábbi években. Ennek okát egyrészt a növénybetegségekben, másrészt pedig az egyéni termelők korszerűtlen termesztésében kell keresni.

Lassan halad a növénytermesztés és a jószágtenyésztés, valamint a takarmánygyárak és a vágóhidak egységes szervezeteinek öngazgatású szerveződése, ami fékezi az állattenyésztés 1985-ig terjedő fejlesztési tervének teljesítését. Márpedig a terv útjából minden akadályt el kell hárítani, kivizsgálni a halogatás és tétlenség okát, s felelősségre vonni az illetékeseket.

A kivitel a szeptemberi és az októberi növekedés ellenére még mindig kisebb a tervezettnél. Januártól augusztusig havonta átlag 31, szeptembertől novemberig pedig 40 millió dollár értékű árut és terméket szállítottunk ki a konvertibilis területre. Decemberre, beleszámítva a kukoricát is, 50 millió dolláros kivitelt terveztünk. Az egész évi kivitel értéke tehát 420 millió, holott a behozatali tervhez 520 millió dollár szükséges.

A napokban kezdődött meg a kukoricakivitel. 100 ezer tonnára kötöttünk szerződést, s további 30 ezer tonnára folynak még tárgyalások. Késlekedik viszont a cukorkivitel. Cementből eddig 13 ezer tonnát adtunk el külföldön, s szerződésünk van még 50 ezer tonnára ebben az esztendőben. Az 1982. évre 30 ezer tonna cement eladására kötöttünk szerződést külföldön.

A kiviteli eredmények azonban csalókák, mert messze elmaradnak a lehetőségeink és a szükségleteink mögött. A kivitel ugyanis nem tekinthető kampányszerűnek, amely az ideai évre kötelező, s utána marad minden a régiiben. A fokozott kivitel gazdaságunk stabilizálásának és a nemzetközi munkacserébe való bekapcsolódásának nélkülözhetetlen előfeltétele. Folytatódik tehát nemcsak az 1982., de a következő években is. Amennyiben ettől eltérünk, s az eddigiekből nem vonjuk le a következtetést, akkor a mostaninál még súlyosabb válságba jutunk.

A behozatalhoz szükséges devizát a munkaszervezeteknek kell előteremteniük, akár a saját kivitelük, akár pedig jövedelemtársításuk által. Semmilyen más megoldás sem várható, mert devizát sem a tartományi külgazdasági érdekközösség, sem pedig az állam nem adhat senkinek. Gondjainkon csakis egy hosszú távú kivitelfokozási politikával enyhíthetünk; csak így fejleszthetjük világviszonylatban is versenyképessé gazdaságunkat. Nem szorítkozhatunk csupán a hazai piacra, mert a bezárkózás — amint a mostani állapotok is igazolják — könnyen a fejlődés kerékkötőjévé válhat. A kivitel és a behozatal egyensúlyának megbombolása számtalan adminisztratív intézkedést von maga után, mint pl. a behozatalkorlátozást. Ez pedig a termelés megtorpanásához, majd a kivitelhez szükséges áru és termékmennyiség hiányához, vagyis abba a bizonyos bűvös körbe vezet, ahonnan igen nehéz a kiút. Közös erővel munkálkodjunk tehát azon, hogy a kivitel fokozásával garantáljuk a

behozatalt, ebből növeljük a termelést, majd ismét a kivitelt és így tovább. A bűvös körből csak úgy jutunk ki, ha a devizával előteremtőik rendelkeznek. Rendszerünk vitalitása ugyanis az öngazgatási megegyezésekben és a társadalmi megállapodásokban rejlik, így csakis ezeknek az előtérbe helyezésével lábalhatunk ki jelenlegi bajainkból.

A közeljövőben az öngazgatási struktúráknak minden tőlünk telhetőt meg kell tenniük az öngazgatási megegyezés- és a társadalmi megállapodás-kötések érdekében. Január derekáig valamennyi társultmunkaszervezetünknek ki kell dolgoznia kiviteli és behozatali tervét, s ezt a külgazdasági érdekközösségekben egyeztetni.

Ilyen hozzáállással, a problémák efféle orvoslásával megteremtjük az előfeltételeket ahhoz, hogy a következő évben könnyebben átvészeljük a nehézségeket.

Szeptember végén a Tartományi Képviselőház jóváhagyta azt a társadalmi megállapodást, amely a kiviteli gazdaságot mentesíti bizonyos adóktól és járulékoktól. A megállapodás azonban csak akkor lép hatályba, ha a szerződő felek mindegyike aláírja. Sajnos, a megállapodáskötés 69 részvevője közül az adai és a zombori képviselő-testület, valamint a Tudományos Munka Vajdasági Öngazgatási Érdekközössége még mindig késlekedik ezzel a hitelesítéssel, s emiatt a megállapodás foganatjára sem számíthatunk.

Külgazdasági kapcsolatainkban azonban egyéb problémák is vannak. Mivel a kivitel nem alakult a képviselőház augusztus 20-i ülésének határozata és terve értelmében, így a behozatali felszerelés sem érkezhett meg abban a fontossági és elsőbbségi sorrendben, ahogyan a képviselőház javasolta. Jelenleg csaknem 100 millió dollár értékű olyan felszerelés várakozik a vámhivatalokban, amelynek legalább a 70%-a elsőbbséget élvez. Ugyanez a sorsa annak a 25—30 millió dollár értékű újratermelési és nyersanyagának is, amely szintén vámkezelés alatt áll. Az év végéig tervezett behozatalban még főként újratermelési anyag van, amely már kifizetve várakozik a vámon. Ugyancsak rendezésre vár azon vásári mintadarabok behozatala, amelyre képviselőházunk (szintén az aug. 20-i ülésén) 8,4 millió dollárt hagyott jóvá. Ezt a behozatalt azonban — kivéve a vásári mintadarabokat — mind a jövő évre kell halasztanunk. Ugyanis az elsőbbséget élvező felszerelés vámja az 1982. év első negyedében 25 millió dollár lesz. Itt jegyezzük meg, hogy a jövő évi behozatalt a prioritásban levő felszerelés csaknem teljes egészében kimeríti, úgy hogy akkor ismét a következő évre kell halasztani valamit. Mivel a felszerelésbehozatal csökkentése országos érdek és törekvés, így felül kell vizsgálnunk a prioritási tervet is, mert vannak olyan kisebb értékű felszerelések, amelyek beszerzésével közvetlenül a kivitelt fokozzuk.

Személy- és teherszállítási problémáinkat ugyancsak szóvá kell tenni. A szállítás igénylői kapacitásnövelésükkor rendszerint megfelelnek a szállítóeszközök tervezéséről, s így a vasúti és folyami szállítás nem képes alkalmazkodni a gyakran és gyorsan változó igényekhez. Emiatt

a szállítás jobbára a közúti forgalomra korlátozódik, mindenki a saját szállítóeszközére szorul, ami a létező legcélszerűtlenebb. Jelentős pénzeszközöket ruháznak be a közlekedésbe, de sajnos, nem a közforgalomba. A munkaszervezetek a saját gépparkjaikat gyarapítják, s ezzel közvetve termékeik árát is emelik. Az 1980-ban vásárolt 1850 teherautó és 6265 függesztett eszköz (főként traktorhoz) 50 ezer tonna teherbírású. Ebből a szállítótársaságok mindössze 200 járművet vásároltak (2000 tonna teherbírással). Ezzel szemben vasútunk az elmúlt öt éves tervidőszakban mindössze 400 vagonnal (8000 tonna teherbírás) gyarapodott. Hol itt az ésszerűség? Így akarjuk mi megalapozni a hatékony, célszerű és gazdaságos szállítást?

Nyilvánvaló tehát, hogy a közforgalom még mindig képtelen ellátni társadalmi és gazdasági feladatát. Ennek legfőbb okát pedig a közforgalom fejlesztési tervében, vagyis az országos közforgalmi társadalmi megállapodásban kell keresni. Gazdaságpolitikánkban nem feledkezhetünk meg a folyami és a vasúti forgalom korszerűsítéséről és fejlesztéséről.

A közszükségleti cikkekkel való ellátásban a legfontosabbak, a nélkülözhetetlenek beszerzésére törekedtünk, mégis fennakadás volt azokból, amelyekből keveset gyártunk, vagy amelyek előállításához behozatali nyersanyag szükséges. Kávéból, déligyümölcsből pl. nemcsak hogy kevés van, de egyenetlen is az ellátás. Ennek kiküszöbölése végett az 1982. évre társadalmi megállapodást kötünk az egységes jugoszláv piac zökkenésmentes ellátása érdekében. Az alapvető fogyasztási cikkeket ugyanis mindenáron be kell teremtenünk dolgozóinknak és polgárainknak.

Bizonyos közszükségleti cikkekből hosszabb időre hiány lesz, ha nem eszközölünk beruházásokat termelésnövelésük érdekében. Ilyen pl. a szén, amelyből a kereskedelem sem szerezhet be elegendőt, mivel a bányakorszerűsítés és kapacitásbővítés végett a kitermelők 1500 dinárt kérnek tonnájáért. Erre és a hasonló fontosságúakra új pénzforrás után kell kutatni, illetve öngazgatásilag koncentrálni a pénzeszközöket. Ezek lesznek az 1982. év legfőbb feladatai.

Egyéb tüzelő híján az idén megnőtt a szénkereslet, a jó minőségű szénkitermelés késlekedése miatt azonban polgáraink és háztartásaink rossz minőségű, poros, agyagos szenet vásárolhatnak. Fűtőolajból pedig még kevesebb jut a háztartásoknak. Mint ismeretes, Vajdaságban naponta 160 tonna fűtőolajat használ el a társadalmi szektor (iskolák, kórházak, sütőipar, tejüzemek stb.). Mivel némely városok, mint pl. Sremska Mitrovica és Ruma egész városnegyedeket fűtenek olajjal, így érthető, hogy tartományunk egyes részei kevésbé, más részei pedig igen igényesek az olajhiányt.

Gyógyszerekből is egyre több kerül a hiánycikklistára. Ezért a Végrehajtó Tanács javaslatára az év végéig a gyógyszer és alapanyaga is prioritást élvez a behozatalban.

A foglalkoztatás a gazdaságban 2,1, a szolgáltatásban pedig 1,8%-os növekedést mutat, vagyis a tervezett szinten mozog. A munkanélküliek

alkalmazása érdekében felbontjuk a nyugdíjasok foglalkoztatását szabályozó társadalmi megállapodást, s nyugdíjazzuk mindazokat, akiknek megvannak hozzá a feltételeik; szigorúan ellenőrizzük, illetve minímálisra csökkentjük a külön- és túlmunkát. Amennyiben ezeket az irányelveket következetesen tiszteletben tartjuk, akkor 7000 dolgozónak nyitunk munkahelyet. Ezenkívül valamennyi községbe és munkaszervezetbe eljuttattuk a munkanélküliség időszerű problémáit taglaló és orvosló programot is. A kisgazdaság fellendítését szorgalmazó megállapodás ugyancsak a munkanélküliség enyhítését célozza.

Az általános társadalmi és a közös szükségletek az 1981. januári—szeptemberi időszakban 1,2 milliárd (a tartomány 548 millióval, a községek pedig 648 millióval) dinárral meghaladták a társadalmilag meghatározott összeget. Az idei év hátralevő részében korlátozzuk majd az általános társadalmi és a közös szükségletek növekedését. Az öngazgatási érdekközösségek felülvizsgálták és csökkentették a szakirányú oktatás, a tudományos munka, valamint az egyetemisták és a diákok öngazgatási érdekközösségének jövedelmi és személyi jövedelmi járulékát. A tartományi jövedelmi adó ugyancsak csökkent (6,30%-ról, 5,50%-ra). A kiviteli gazdaságot mentesítették az adók és járulékok egy része alól (csak ez még nem lépett hatályba).

A társadalmi könyvviteli szolgálat a következő intézkedéseket fogantatosítja még:

— a Tartományi Képviselőház indítványára leállítja a jövedelmi járulékok előlegének befizetését bizonyos hónapokra;

— immobilizálja a személyi jövedelmi járulékokból és abból befolyt többletet és

— visszajuttatja a tervezett összeg feletti többletet.

A vajdasági többletek arra utalnak, hogy még egyszer felül kell vizsgálni az 1981. évi januári-szeptemberi időszakban megvalósított jövedelmet, s az év végéig reális keretek közé kell szorítani ezeket az eszközöket.

A képviselőház indítványára és a Végrehajtó Tanács javaslatára történtek a következők is:

— az egyetemisták és a diákok, a szociális védelem és a tudományos munka öngazgatási érdekközössége októberben nem vonta le a jövedelmi járulékok előlegét;

— az általános oktatási érdekközösség a bruttó személyi jövedelmek 0,27%-os járuléka helyett október elsejétől november 30-áig csak 0,22%-ot vont le, decemberben pedig semmit;

— november elsejétől a testnevelési érdekközösség is 0,05%-ról 0,03%-ra csökkentette a bruttó személyi jövedelmekből befolyó járulékát;

— a tájékoztatási érdekközösség október elsejétől november harmincadikáig 0,22% helyett 0,20%-ot, decemberben pedig már csak 0,15%-ot vont le a bruttó személyi jövedelmekből;

— a gyermekvédelmi érdekközösség október elsejétől 0,88%-ról 0,52%-ra csökkentette járulékát;

— az egészségügyi érdekközösség 1981 decemberében semmit sem vont le járulék címén a dolgozók személyi jövedelméből;

— a nyugdíj- és rokkantbiztosítási érdekközösség október elsejétől november harmincadikáig 15,2%-ról 13%-ra, decemberben pedig 8%-ra csökkentette a bruttó személyi jövedelmekből befolyó járulékát. Ugyanez az érdekközösség átértékelte az 1981. évi pénzügyi tervét és tartalékeszközként 600 millió dinárt, a kivitel serkentésére pedig 259 millió dinárt hagyott jóvá. Természetesen emiatt növekedtek követelései a társult munka alapszervezeteivel szemben, ami nincs összhangban a stabilizálási intézkedésekkel.

Az elvi megállapodásokon és a képviselőházi indítványon kívül mit sem tettek az illetékesek az öngazgatási érdekközösségek szakszolgálatainak összevonása érdekében. Az érdekközösségeknek meg kellene indokolniuk a tétlenség és halogatás okát, s megállapítani, ki a felelős a Tartományi Képviselőház határozatainak be nem tartásáért.

Folyamatban van a gazdaság és a szolgáltatások fejlesztési és beruházási terveinek felülvizsgálása. 64 milliárd dinár értékű beruházást (296 programot a gazdaságban és 54-et azon kívül) későbbre halasztunk vagy teljesen elállunk tőle.

Mivel a külföldi adósságainkat nem halmozhatjuk vég nélkül, így a beruházások csökkentését is hosszú távra kell terveznünk. A behozatali felszerelésen és technológián alapuló beruházási tervekkel csak azután hozakodhatunk elő, miután a kivitelből előteremtettük hozzájuk a szükséges devizát. Máris nyilvánvaló, hogy a kivitel alakulásából nem hozható be mindaz a felszerelés, amelyet a Tartományi Képviselőház augusztus 20-i ülésén jóváhagyott. Ezt a kérdést tüzetesen ki kell vizsgálnia az illetékes vajdasági érdekközösségnek. Ugyancsak intenzív tevékenységet kell kifejteni azért, hogy öngazgatási megegyezésekkel, eszköz- és munkacserével mielőbb befejezzük a nagyfontosságú létesítményeket.

Szólni szeretnék még a gazdasági munkaszervezetek háromnegyed évi pénzügyi eredményeiről, illetve a veszteségekről. Tartományunkban az összebevétel 54,3%-kal, a kiadások 57,9%-kal, a jövedelem pedig 44,8%-kal nagyobbak az előző év megfelelő időszakáénál. Kiadásaink továbbra is gyorsabban nőnek az összebevételnél, ami az újratermelési és nyersanyag, valamint az üzemanyag drágulásával magyarázható.

A jövedelemelosztás ismét a gazdaság kárára történt. Az elosztás úgynevezett „egyéb” részesei ugyanis 37% helyett 37,3%-ot kaptak. Ez annak következménye, hogy a közös szükségletek a jövedelem 17,8%-a helyett annak 18,4%-át igénylik. Ez a helyzet pedig azért állt elő, mert 1981 januárjától a lakásépítési járulékot is közös szükségletek címén választják ki a jövedelemből. A kamatok ugyancsak hirtelen felszöktek, s ez tovább rontja az elosztási viszonyokat. A háromnegyed évi elszámoláskor azonban már jobbak voltak az elosztási viszonyok,

mint a félévi elszámoláskor (37,6%). Gyorsabban növekednek a munka anyagi alapjának bővítésére és a tartalékokba helyezett összegek, mint a személyi jövedelemre és a közös fogyasztásra fordítottak. A tiszta jövedelem az 1980. esztendő háromnegyed évéhez viszonyítva 45,7%-kal, a munka anyagi alapjának javítására és bővítésére fordított összeg pedig 72%-kal nagyobb a korábbi évinél.

Sok gondot okoz az is, hogy az állóeszközök amortizálódása kisebb az áremelkedésnél. Ez nemcsak a munka anyagi alapját rongja, hanem általa a pénzeszközök egy része is átömlik a személyes és egyéb fogyasztásba, ami viszont a személyi jövedelmekből alimentálódik. Így az amortizálódás helytelen elszámolása torz képet mutat a társult munka ügyviteléről. Az állóeszközök amortizálódási törvényének 1981. november 26-án jóváhagyott módosítása és kiegészítése értelmében 42%-kal emelkedett az amortizációs kulcs, s e szerint Vajdaság gazdaságának 5,2 milliárd dinárral többet kellene fordítania az amortizálódásra (az 1980. évi zárszámadás alapján). Az amortizálódás új kulcs szerinti elszámolása 1982. január elsejétől esedékes.

1981-ben tovább nőttek a veszteségeink. Tartományunk kilenckhavi elszámolása 7,3 milliárd dináros veszteséget mutatott ki, vagy 2,6-szor nagyobbat az 1980. évi megfelelő időszakánál. Nálunk tehát rohamosabban nőttek a veszteségek, mint hazánk többi részében. Legnagyobb veszteségei a pancsovai kőolajfinomítónak, a pancsovai Petrohemijának, az új cukorgyáraknak és a Sremska Mitrovica-i Matroz Papír- és Cellulózgyárnak vannak. Ezen munkaszervezetek vesztesége 5,3 milliárd dinár, illetve tartományunk összveszteségének az egynegyede.

Noha mai ülésünkön részletesen is beszámolnak majd a veszteségek okairól, én azért néhány pontba összefoglalnám őket: akadozik a hazai újratermelési és nyersanyaggal való ellátás; a kivitel megtorpanása miatt hiánycikk a behozatali nyersanyag, s emiatt csökkentett kapacitással dolgoznak a gyárak és üzemek; hiányosak a munkaszervezetek jövedelmi és öngazgatási kapcsolatai; eladósodott a gazdaságunk, különösen az újonnan épült létesítmények, s emiatt magasak a kamatok stb. Nem ritkák azután az olyan jelenségek sem, hogy a veszteséges tmasz-ok jóval magasabb személyi jövedelmeket fizetnek a gazdasági átlagnál, ami közvetlenül növeli a veszteséget.

Számításaink szerint az 1981. évi zárszámadás még a háromnegyed évinél is nagyobb veszteséget mutat ki, s nagy gondot okoz majd a pótlása, mivel a munkaszervezetek és a községek tartalékalapjaiban, de tartományunk ilyen alapjában is jóval kevesebb pénz van a veszteségnél. Elsődleges feladatunk tehát a veszteségek okának elhárítása.

Mivel a közeljövőben a Tartományi Képviselőház tüzetes elemzés alá veszi az árakat, a gazdaság és a bankok likviditását, külkereskedelmi rendszerünket és a veszteséges vállalatok szanálási programját, így én ezeket most nem részleteztem.

Az elhangzottakból kitűnik, hogy noha gazdasági helyzetünk, igen bonyolult és súlyos, azért még nem mondható kilátástalannak. A stabili-

zálási feladatok hosszú távúak, s ezért kitartóan és következetesen munkálkodunk rajtuk. Biztatóak ugyanis az idei mezőgazdasági, ipari és kiviteli eredmények, valamint a társult munka anyagi alapjának megerősítésében felmutatott sikereink. Ez utóbbi azért érdemel figyelmet, mert olyan gazdasági körülmények között értük el, amikor az egész világgazdaság hatalmas megrázkódtatásokat él át, bizonytalanság és kilátástalanság fenyegeti.

A stabilizálási politika valóra váltása nem a korábbi gazdaságpolitikánk devalválását, hanem átmenetet jelent egy gyorsabb fejlődési szakaszba, amelynek előfeltételei a következők: nagyobb munkatermelékenység; a kapacitások minél jobb és nagyobb méretű kihasználása; célszerű energia- és nyersanyag-felhasználás; a munka- és eszköztársítás további szorgalmazása stb. Ezt a minőségi változást pedig csak úgy érhetjük el fejlődésünkben, ha fokozzuk kivitelünket és intenzíven bekapcsolódunk a nemzetközi munkacserébe. Ha olyan feltételeket teremtünk, hogy a devizával valóban a társult munka rendelkezzeék.

A beszámoló kapcsán a Tartományi Képviselőház Végrehajtó Tanácsa megállapítja, hogy mivel az augusztus 20-án jóváhagyott stabilizálási javaslat nem járt tartományunkban a várt eredménnyel, így most póttintézkedéseket kell foganatosítani hiánytalan érvényesítése érdekében.

Rezime

Efektí mera stabilizacije

Na sednici Skupštine SAP Vojvodine od 20. avgusta 1981. godine, posle celovito analizirane društveno-ekonomske situacije, doneta je Preporuka o aktivnostima i merama za ostvarivanje politike ekonomske stabilizacije.

U materijalima za ovu sednicu (7. XII 1981.) mogu se videti dosadašnji napori na ostvarivanju Preporuke, propusti pa i neodgovoran odnos pojedinih subjekata.

Osnovna karakteristika privrednih kretanja je i dalje vrlo složena, ali se bitnije ne pogoršava. Snaždevanje industrije sirovinama i repromaterijalom uvoznog porekla zahteva posebnu pažnju. Stabilizacione mere u oblasti investicija oštro su pogodile građevinarstvo, stavljajući ga pred ozbiljan problem zapošljavanja kapaciteta. U oblasti agroindustrijskog kompleksa blagovremeno je usvojen Program setve. U njemu je poseban akcenat stavljen na proizvodnju šećerne repe, suncokreta i soje. Ekonomski odnosi sa inostranstvom još uvek nezadovoljavaju. Saobraćaj nam se ne razvija paralelno sa potrebama. Transport je većinom usmeren na drumski saobraćaj, a rečni i železnički saobraćaj nije dovoljno fleksibilan u odnosu na česte promene na transportnom tržištu. Snaždevanje tržišta robom široke potrošnje, naročito uvoznog porekla, je slabo i neravnomerno. Zaposlenost u privredi je na nivou planiranog za 1981. godinu. Ako se planirane mere sprovedu, stvoriće se prostor za zapošljavanje oko 7000 radnika. Ukupno ostvarena sredstva za opšte društvene i zajedničke

potrebe u januar-septembar 1981. godine veća su za 1,2 milijardu dinara od društveno dogovorenih. Amortizacija osnovnih sredstava je izražena. Rast amortizacije je sporiji od rasta cena, što narušava materijalnu osnovu rada. U 1981. godini i dalje je prisutna tendencija visokog iskazivanja gubitaka. Zato za ostvarivanje stabilizacionih procesa potrebno je duže vreme, upornost i doslednost. Ohrabrujući su pozitivni rezultati postignuti u ovoj godini u industrijskoj i poljoprivrednoj proizvodnji, izvozu i jačanju materijalne osnove udruženog rada.

Summary

Effects of Economy Stabilization Measures

On the session of the parliament of the Autonomous Province of Vojvodina on the 20 th august 1981, as a result of a complete analysis of the socio-economic situation a Reference has been passed on the activities and measures for realizing the policy of economic stabilization.

In the materials of the session (7 the dec. 1981.) one can see the former efforts taken to realise the references, and also the omissions and irresponsible way of approaching it.

The major characteristic of economic flow is still very difficult but it's not getting worse. A special attention is payed to the supply of industry with imported raw and repro materials. The restrictions in the sphere of investments has put civil engineering into a very bad position, beeing unable to employ full capacity. In the sphere of agroindustrial complex the planting program has been adapted in time. The greatest accent is put on the production of sugar beets, sunflower and soybean. International Economic relations are still unsatisfactory. Communication is not developing in right speed. Transportation is concentrated on the higheay traffic, boat and train traffic is not flexible to the changes on the transportation market.

Supplying the market with imported consumer goods is not satisfactory.

Employment in economy is according to the plans for 1981.

If it comes to the realization of planned measures 7000 workers could be employed. The volume of the resources for social and common demand in the period of january-september 1981, was bigger for 1,2 billion dinars from the agreed amount. Amortization of basic resources is expressive. The measures of amortizationis slower then the increase of prices, and this destroys the materialized base of work. In 1981 there is still a tendency of big losses.

Realization of stabilization processes is not a short time activity requires pre-sistency.

There were some good results in industrial and agricultural production, export and strenghtening of the material base of associated labour.

A JÖVEDELMI VISZONYOK ÖNIGAZGATÁSI ÚTON VALÓ RENDEZÉSE A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI STABILIZÁLÁS FUNKCIÓJAKÉNT

Az eddigi tapasztalatok és az új megoldások a jövedelmi viszonyok rendezésének közös alapjairól szóló vajdasági társadalmi megállapodás tervezetében

A stabilizációs politika megvalósítása az élet és a munka minden területén valamennyi társadalmi tényező elsőrendű feladatává vált. A gazdálkodás terén jelentkező súlyos problémák olyan intézkedések fogantatását sürgették, melyek célja az, hogy a fogyasztás, a külgazdasági kapcsolatok és a társadalmi eszközök felhasználása a szükséges keretek között alakuljon. Ezek az intézkedések többségükben megszigorító jellegűek voltak. E megszigorítások bizonyos mértékben a jövedelem, a tiszta jövedelem és a személyi jövedelmek elosztási viszonyaira is hatással voltak. Ezek alkalmazásakor azonban szelektálni kellett, kerülve a megszigorításokat minden olyan esetben, amikor a kifizetett személyi jövedelem mögött új érték létrehozása állt. Ez az anyagi termelésre vonatkozik. Ilyen helyzetben, amikor a reális személyi jövedelmek szintje már második éve csökkenő, komolyan meg kell fontolni, meddig folytatható még ez az elosztási politika anélkül, hogy veszélybe sodorná a dolgozók motiváltságát a termelés növelése és az ügyviteli eredmények javítása iránt. Nem kétséges, hogy a stabilizációs politikának a személyes fogyasztás terén is érvényesülnie kell, hogy itt is mértéktartónak kell lenni. A dolgozók készek is erre, aminek a tiszta jövedelem elosztásakor a múlt évben is, idén is tanújelét adták. Most azonban ösztönzőbb intézkedések alkalmazására van szükség, melyek a dolgozókat nagyobb és hatékonyabb termelésre serkentik. Számtalanszor elmondtuk, hogy kihasználatlan lehetőségeink jelentősek. A mi rendszerünk a dolgozók alkotóereje felszabadításának óriási lehetőségeit hordozza magában, mivel minden egyént és minden közösséget arra ösztönöz, hogy minél jobb eredmények elérésére törekedjék.

A serkentés legjelentősebb — ha nem is egyedüli — eszköze az anyagi ösztönzés. Ahhoz, hogy a munka szerinti elosztás szocialista elvei érvényesülhessenek, rendkívüli jelentősége van a jövedelmi viszonyok öngazgatású rendszerének. Az öngazgatási viszonyok, társadalmi megállapodások és öngazgatási megegyezések útján való rendezésének Vaj-

daságban tízéves múltja és nagy eredményei vannak. Most döntő pillanathoz érkezünk: nyilvánvaló, hogy tovább kell haladnunk az öngazgatási viszonyok fejlesztésében ezen a területen.

A jelenleg hatályban levő társadalmi megállapodások* és öngazgatási megegyezések ötéves gyakorlata arról tanúskodik, hogy eredményesen rendezhetők a viszonyok ezen a kulcsfontosságú társadalmi-gazdasági területen társadalmi megállapodással és öngazgatási megegyezéssel. Ahhoz, hogy ezeket a tapasztalatokat összefüggésbe hozzuk azokkal a megoldásokkal, melyeket a jövedelmi viszonyok közös alapjairól szóló vajdasági társadalmi megállapodás tervezete tartalmaz, át kell tekintenünk a társadalmi megállapodások és öngazgatási megegyezések jelenlegi rendszerét, felmérni az eredményeket és a hiányosságokat, mivel mindezek közrejátszottak abban, hogy új társadalmi megállapodást kezdeményeztünk. Kiindulópontul azok a társadalmi megállapodások és öngazgatási megegyezések megvalósítását taglaló elemzések szolgáltak, melyeket a Szakszervezeti Tanács az elmúlt öt év alatt évente kidolgozott, valamint az egész időszakot átfogó elemzés. Ezt júniusban vitatta meg a Vajdasági Szakszervezeti Tanács, amikor új társadalmi megállapodás előkészítését és az ezzel kapcsolatos konkrét tevékenység megkezdését javasolta. A jelenlegi társadalmi megállapodás 1975-ben, tehát a társult munkáról szóló törvény meghozatala előtt lépett hatályba. A társult munkáról szóló törvény elfogadása után egybehangolták ezzel, 1979-ben újabb kritériumokkal és mércékkel egészítették ki: ezek a jövedelem azon részének elkülönítését szabályozták, mely kivételesen kedvező körülmények között jött létre. A társadalmi megállapodásban lefektetett elveket a jövedelemszerzés és -elosztás alapjairól, a tiszta jövedelem célirányos felhasználásáról, valamint a személyi jövedelem és a közös fogyasztás eszközeinek elosztásáról szóló öngazgatási megegyezés konkretizálja; ezeket a társultmunka-alapszervezetek tevékenységi körönként írták alá, az agráripari komplexumon belül pedig az öngazgatási megegyezés a társultmunka-szervezetek újratermelési egymásrautaltságán alapszik. A megegyezés tartományi szinten történt, 42 öngazgatási megegyezés aláírásával. Ezek az úgynevezett tevékenységi körök öngazgatási megegyezései.

A társadalmi megállapodás és az öngazgatási megegyezések nem részletezik a jövedelemszerzési viszonyokat, hanem jobbra a társult munkáról szóló törvény és más törvények irányadó elveit veszik át, jöllehet ezt a területet részletesebben kellett volna feldolgozni, különösen a kölcsönösen egymásra utalt társultmunka-alapszervezetek és az összetett társultmunka-szervezetek, illetve az újratermelési láncok tekintetében. A gyakorlat tanúsága szerint annak ellenére, hogy a jövedelemszerzési viszonyok konkretizálását ambíciózusan kezdték meg, a társultmunka-szervezetek egy részében az eredmények nagyon szerények. Egyes munkaszervezetek és összetett munkaszervezetek jóval messzebb jutottak a

* Vajdaság SZAT társadalmi megállapodása a jövedelemszerzésről és felosztásról, valamint a személyi jövedelmek elosztásáról.

jövedelemszerzési viszonyok rendezésének jelenlegi szintjénél, konkrétan a szabadkai AGROS húsfeldolgozási újratermelési láncán, a zrenjanini Szervó Mihály IMK-ban, az újvidéki Novkabelban és még néhányban. Ezek tapasztalatai szolgáltak alapul néhány olyan megoldáshoz, melyeket a tervezet tartalmaz. Mindazokban a beszélgetésekben, melyek célja azon okok feltárása volt, melyek hátráltatták a munka- és az eszköztársítást, az olyan viszonyok teremtését, amelyekben a közös bevétel, közös jövedelem elve érvényesül, kifejezésre jutott, hogy az árak és más gazdálkodási feltételek tekintetében még mindig erős az adminisztratív befolyás és hatástalanok azok az intézkedések, melyeket a társadalom egészében foganatosítunk a piac ösztönös hatásának megfékezésére. Mindez fokozza az egyébként is megnyilvánuló csoportérdek-felfogást és -viselkedést, valamint a társultmunka-alapszervezetek autarkizációjának erősödését.

A szabad munkacserén alapuló jövedelemszerzési viszonyokkal kapcsolatban, melyek jórészt a jövedelemelosztás viszonyait és magukban foglalják, a társadalmi megállapodás és az öngazgatási megegyezések úgyszintén csak elvi rendelkezéseket tartalmaznak. E viszonyok szabályozásában sokkal nagyobb szerepe van az általános és (közös fogyasztás alakulásáról szóló tartományi szintű társadalmi megállapodásnak, mely minden évben a tartomány középtávú fejlesztési terve megvalósításáról szóló határozat meghozatala után kerül elfogadásra. Azok az öngazgatási megegyezések, melyek alapján a dolgozók közös szükségleteinek kielégítésére szánt eszközök társítása történik az öngazgatási érdekközösségek szintjén, gyakorlatilag a jövedelem azon részének az elosztása (disztribúciója) történik, melynek rendeltetése a társadalmi megállapodás értelmében a dolgozók közös szükségleteinek kielégítése. A problémák onnan erednek, hogy az általános társadalmi és közös fogyasztás mind nagyobb hányada kerül kívül a társadalmi megállapodás keretein. Az úgynevezett területi társadalmi megállapodások, melyek községi vagy községközi szinten volnának hivatottak ezeket a viszonyokat rendezni, úgyszólván sehol sem léptek életbe, ezáltal a jelenlegi viszonyok gátolják mind a közvetlen, mind a szabad munkacserének az öngazgatási érdekszerveződés útján való kibontakozását. Az eszközök biztosítása fiskális vagy parafiskális módszerekkel megy végbe, amiben az eltartó és az eltartott viszonya nyilvánul meg, ahelyett, hogy ez a viszony a társadalmi tevékenységek dolgozóinak hozzájárulását tükrözné az anyagi termelés jövedelmének megvalósításában. Az új társadalmi megállapodás tervezete a szabad munkacserével kapcsolatos határozatból indul ki és az öngazgatási megegyezés alapján kialakuló munkacserének olyan formáira irányul, melyek a társadalmi tevékenységek dolgozói munkájának objektívalt érték-kritériumait és kimutatható hozzájárulását tükrözik azon társultmunka-szervezetek megvalósított jövedelme viszonylatában, melyekkel a munkacsere létrejött.

Az utóbbi két évben, mint említettük, a társadalmi megállapodás és az öngazgatási megegyezések kiegészültek a tiszta jövedelem azon része

elkülönítésének kritériumaival, mely kivételesen kedvező körülmények hatása folytán valósult meg. Előzőleg is történtek olyan irányú kísérletek, hogy az öngazgatási megegyezésekben foglalt kritériumok útján kötelezzék a társultmunka-alapszervezeteket a jövedelem azon részének elkülönítésére, mely a társadalmi megállapodásban meghatározott árszint túllépésének az eredménye. Ilyen példa a növénytermesztési társultmunka-alapszervezetek esetében a kukorica, majd a búza magas ára. Ezek a kritériumok azonban csak ideiglenesek voltak. Beépítésük a társadalmi megállapodásba és az összes öngazgatási megegyezésbe azért vált elkerülhetetlenné, mert mind nyilvánvalóbbá vált a gazdálkodási feltételek eltérése az egyes ágazatok és csoportosulások között, mely jelentősen befolyásolta a jövedelem, a tiszta jövedelem, a személyi jövedelmek és a közös fogyasztás dolgozónkénti szintjét, habár nem a munka és az ügyvitel eredményeiből eredt. E kritériumok hatályba lépése megteremtette a különböző területek dolgozói számára a személyi jövedelem kiegyensúlyozottabb alakulásának feltételeit.* Ennek jelentőségéről az az adat tanúskodik, mely szerint a múlt évben a tartomány gazdasága ezen a címen felhalmozásának 24 százalékát különítette el. Idén ezek a különbségek még nagyobbak, ami elsősorban az árak ösztönös alakulásának következménye. A január—szeptemberi időszakra vonatkozó kilenc-havi mérleg adatai alapján az ilyen alapon elkülönített eszközök az előző év azonos időszakához viszonyítva két és félszeresére nőttek. Az eddigi kritériumoktól eltérően, ami a tartomány gazdasága tiszta jövedelmének dolgozónkénti átlagát veszi alapul, és a dolgozónkénti átlag kétszeresét meghaladó tiszta jövedelmet tekinti kivételesen kedvező körülmények hatása folytán megvalósított jövedelemnek, a tervezet részletesebben dolgozza fel a kivételesen kedvező körülmények hatása folytán megvalósított jövedelem azonosításának és megállapításának metodológiáját. Az előterjesztett metodológia — látszatra komplikált, valójában egyszerű, mivel a társultmunka-alapszervezetek ügyviteli eredményei egyes mutatószámainak összehasonlításában csak a négy számtani alapművelet alkalmazását igényli — minden tekintetben figyelmet érdemel. A kivételesen kedvező körülmények hatása folytán megvalósuló jövedelmek egyes forrásainak esetében ösztönözni kellene ezek növelését. Itt a természeti feltételekre, továbbá a kivitel és a rendelkezésre álló eszközök hatékonyabb felhasználásából eredő pozitív árfolyamkülönbségekre gondolok. Az ilyen alapon megvalósuló jövedelemszerzést ösztönözni kellene, megkülönböztetve attól, mely nem áll összhangban a társadalmi és gazdasági stabilizáció érdekeivel, illetve eltér a gazdaságilag ésszerű és társadalmilag elfogadott viselkedési normáktól. Ez utóbbi felhasználását tovább kell szigorítani, az ilyen módon megvalósított jövedelem előzetes elkülönítése és a társult munka anyagi alapjainak erősítését célzó rendeltetés kötelezővé tételével. A dolgozókat a személyi jövedelem útján is motiválni kell erre.

* v. ö. a 4. táblázattal

A kivételesen kedvező körülmények hatása folytán megvalósított jövedelem azonosításának és megállapításának javasolt metodológiája tökéletesítésre szorul az új társadalmi megállapodás alkalmazása során, de kiváltképp az átmeneti időszakban, a társultmunka-alapszervezetek öngazgatási aktusaiba való beépítése alkalmával.

A jelenleg érvényes társadalmi megállapodás és tevékenységi körök öngazgatási megegyezései legkonkrétabban a tiszta jövedelem célirányos elosztásának kritériumait és mércéit dolgozták fel: a személyi jövedelmek, a közös fogyasztás és a társultmunka-alapszervezet tevékenysége anyagi alapjának bővítésére fordított felhalmozás szintjén. A tiszta jövedelem elosztásában tervezett globális viszonyokat a tartományi szinten tervezett akkumulációból eredő kötelezettségek megfelelő disztributív mechanizmusa útján vitték át a konkrét tevékenységi körökre, a csoport és ágazati öngazgatási megegyezéseket aláírt társultmunka-alapszervezetekre. A társultmunka-alapszervezeteknek az akkumuláció elkülönítésével kapcsolatos kötelezettsége elsősorban a megvalósított tiszta jövedelem és a tiszta jövedelem tartományi szintű tervezett átlaga közötti aránytól függött. Az alapszervezetek többsége ezzel az öngazgatási megegyezéssel párhuzamosan általános öngazgatási aktusában és a tiszta jövedelem felosztásának közös alapjairól szóló öngazgatási megegyezésekben, melyeket a munkaszervezet vagy az összetett társultmunka-szervezet többi alapszervezetével írt alá, létrehozta a tiszta jövedelem felosztásának olyan viszonyait is, melyekben a saját és a közös fejlesztési tervekben eredő kötelezettségek érvényesültek. Az elemzések arról tanúskodnak, jelentősek az eltérések azon kritériumok és mércék között, melyeket „felülről”, a társadalmi megállapodás és a körök öngazgatási megegyezései állapítottak meg, és azok között, melyeket az alapszervezetek hoztak, saját és közös terveik és szükségleteik figyelembevételével. Más szóval: az alapszervezetek általános öngazgatási aktusai, vagyis a saját mércéik alapján jóval magasabb szintű elkülönítést határoztak meg, mint amire a tartományi globális terv alapján kötelesek lettek volna. A társultmunka-alapszervezetek többsége mégis a társadalmi megállapodásban és a körök öngazgatási megegyezéseiben foglalt kritériumokat és mércéket alkalmazta, mellőzve saját fejlesztési terveit és szükségleteit. Ezáltal gyengült a tervezés, a fejlesztés, a jövedelem és elosztásának öngazgatási megalapozottsága, ezzel együtt a társult munka keretén belül hozott tervek megvalósításának realitása és anyagi alapja is. A kritériumok és mércék közötti eltérések fokozatosan csökkennek, mivel sok társultmunka-alapszervezetben mechanikusan átszámolják a kötelezettségeket a tartományi globális fejlesztési terven alapuló társadalmi megállapodásból és a körök öngazgatási megegyezéseiből eredő kötelezettségekre. Mindez oda vezetett, hogy egyre távolabb kerültünk azoktól a megoldásoktól, melyeket a társult munka törvénye és az öngazgatási tervezés rendszeréről szóló törvény határozott meg. Tekintet nélkül a nyilvánvaló hiányosságokra (melyek egyik következménye mindennekeelőtt az, hogy a társult munka öngazgatási ter-

vezési rendszere a jövedelemmel való rendelkezés öngazgatási viszonyai terén lemaradásban van), jelentős eredmények születtek, és ez konkrét hozzájárulást jelent a társadalmi és gazdasági stabilizációhoz. Ezt bizonyítja az az adat is, miszerint a megvalósított jövedelemből az akkumulációra az egész ötéves periódus alatt, így az idén is, a tervezettnél magasabb összegeket különítettek el, s hogy a társult munka anyagi alapjának bővítésében mind nagyobb a jövedelem különválasztott részének aránya. Ez az arány 1978-ban 13,21% volt, 1979-ben 14,52%, 1980-ban 19,41%, 1981 első hat hónapjában pedig 23,49%. A tiszta jövedelem ilyen felosztási politikája elsősorban a dolgozók személyi jövedelem és közös fogyasztása terhére valósulhatott csak meg. Így a jövedelemnek a fogyasztásra különválasztott része, ami 1978-ban a felosztott jövedelem 42,22 százalékának szintjén volt, 1981 első félévére 38,9 százalékra csökkent. Még kifejezettebb a személyi jövedelmek arányának csökkenése a felosztott jövedelemben, ami állandó tendenciaként jelentkezik: 39,76 százalékról 34,23 százalékra csökkent. Ezzel egyidejűleg az általános és közös fogyasztásra elkülönített eszközök nagyjából megmaradtak a felosztott jövedelemen belül a korábbi arányok szintjén.*

Minden pozitív eredményt, de mindenekelőtt a társadalmi és gazdasági stabilizációhoz való hozzájárulást, ami a társadalmi megállapodás és a körök öngazgatási megegyezéseinek megvalósításából következik, szándékunkban áll megőrizni, ezért beépítettük őket a tervezetbe. Egyidejűleg el akarjuk háritani a megmutatkozó hiányosságokat, az öngazgatási tervezés rendszerére és a tiszta-jövedelem felosztása területén érvényesülő öngazgatási viszonyokra kifejtett negatív hatásokat. A tiszta jövedelem felosztásának új megoldásai az eddigi kiindulópont (a tartományi globális fejlesztési terv) helyett a társultmunka-szervezetek konkrét fejlesztési tervét és az ennek megvalósításához szükséges akkumulációt veszik alapul. Gyakorlatilag az öngazgatási megegyezések körei nem az ágazatok és csoportosulások és Vajdaság SZAT megegyezési szintjén lesznek. Megegyezési körnek a kölcsönösen egymásra utalt és társult alapszervezetek fejlesztési terveinek alapjairól szóló öngazgatási megegyezésnek kell lennie. Ez egyidejűleg azt is jelenti, hogy az öngazgatási megegyezés szintjének a munkaszervezeteknek és az összetett társultmunka-szervezeteknek kell lennie. A tiszta jövedelem elosztásának viszonyait — személyi jövedelmekre, közös fogyasztásra és akkumulációra — a terv alapjairól szóló öngazgatási megegyezés, illetve a megegyezés megvalósításához szükséges eszközök szintje befolyásolja. Erről a megegyezési szintről kell megközelíteni a község és a tartomány fejlesztési tervét, ami az öngazgatási általános aktusok meghozatala folyamatában szükségszerűvé teszi a társultmunka-alapszervezetekben, a munkaszervezetekben, az összetett társultmunka-szervezetekben, a községek és a tartományok szintjén is a fejlesztési tervek újraértékelését. Ezt el kell végezni. Elvégre ezt Vajdaság SZAT Képviselőháza is elő-

* v. ö. az 1., 2. és 3. táblázattal.

irányozta augusztus 20-i határozataiban, azzal a céllal, hogy a jövedelem és a jövedelemelosztás, illetve a fogyasztás minden formájának tervezését reálisabb alapokra helyezzük.

A személyi jövedelmek elosztásában az eddigi társadalmi megállapodás és az öngazgatási megegyezések jobbjára a társult munka törvényéből átvett általános megoldásokat tartalmazták. Bizonyos fokú általánosításra szükség is van, mert csak így lehet teret biztosítani mindazon sajátosságok öngazgatási rendezésének, melyek a személyi jövedelmek elosztásában a tevékenységi ágakon és egy-egy konkrét társultmunka-alapszervezeten belül jelentkeznek. Az új társadalmi megállapodás tervezete egy lépéssel tovább megy ennél, mert külön meghatározza a jövedelemnek a személyi jövedelmekre eső része elsajátításának alapjait, a munka és a feladatok értékelési kritériumai megállapításának módját és a dolgozónak a munkához való hozzájárulása értékelési mércéi megállapításának módját. A Szakszervezeti Szövetség ezen a téren külön kötelezettséget vállalt magára. Megvalósítására konkrét operatív tervet dolgoztak ki az ágazati szakszervezetek tartományi bizottságai, mely szerint az azonos társultmunka-alapszervezetek a csoportosuláson belül állapítják meg a munkafeladatokat, a munkafeltételektől, a felszerelés körülményeitől és az adott tevékenység egyéb sajátosságaitól függően. Az alapszervezetek öngazgatási általános aktusai már most is tartalmazzák a személyi jövedelmek elosztásának alapjait, kritériumait és mércéit.

Lényeges különbségek vannak azonban a mércék alkalmazását illetően az anyagi termelés dolgozói és azon dolgozók között, akiknél a munka értéke és a munkahelyen töltött idő, vagyis nem a konkrétan elvégzett, hanem a feltételezett munka szolgál az értékelés alapjául. A társultmunka-alapszervezetek és a munkaközösségek gyakorlatában már a személyi jövedelmek elosztásának alapjairól, kritériumairól és mércéiről szóló öngazgatási megegyezésekben és szabályzatokban számos szervezetben alacsonyabbra értékeli az anyagi termelés dolgozóinak munkafeladatait azon dolgozókéinál, akik munkáját nem mérik. Ez az egyenlődsdi egy formája, melynek súlyos következményei vannak a társult munka helyzetére. Elsősorban csökken a termelőmunkások érdekeltisége a magasabb munkaeredmények elérése iránt, mivel az így megvalósított jövedelmet automatikusan megosztják azokkal, akik részt vesznek az elosztásban, s ugyanakkor az ő személyi jövedelmükre csak kisebb mértékben van hatással. Azok a dolgozók pedig, akik nem is járultak hozzá arányosan a jobb eredményhez, úgyszólván a termelőmunkással azonos arányban vesznek részt az elosztásban. Ez nemcsak a társultmunka-alapszervezetek „rezsidolgozóira” vonatkozik, hanem a munkaközösségekre; az öngazgatási érdekközösségekre, a társadalmi tevékenységekre és azon eszközök igénybe vevőire is, melyeket az általános társadalmi szükségletek kielégítésére különítenek el. A Szakszervezeti Szövetség egyes elemzéseiből kiderül, hogy a társadalmi megállapodás és az öngazgatási megegyezések hatálya idején voltak olyan időszakok, amikor a másodlagos elosztás során a termelésnövekedésből létrejött jöve-

delemtöbblet 85%-át elidegenítették a társultmunka-alapszervezettől a munkaközösségek, az általános társadalmi és közös szükségletek céljaira. Elgondolkodtató, milyen mértékben ösztönzi a fennmaradt 15% a dolgozókat a termelés fokozására. Különösen negatív hatása van az ilyen személyijövedelem-elosztási rendszernek az anyagi termelésen kívüli munka ésszerűségére. Itt a társultmunka-alapszervezetek, a munkaközösségek, a közös szolgálatok nem termelő dolgozóira gondolok és mindazokra, akiknek a munkáját nem mérik. A harmadik és legkomolyabb veszély, melynek következményei sokáig éreztetik hatásukat, hogy a termelőmunka illetén való értékelése negatívan befolyásolja a fiatalok pályairányultságát. A személyi jövedelemelosztás jelenlegi rendszerének kedvezett a tiszta jövedelem elosztási rendszere is, mivel nem vette figyelembe a társultmunka-alapszervezetek jövedelmének konkrét forrásait, hanem az ágazat vagy csoport, illetve Vajdaság gazdaságának átlagos eredményeiből indult ki.

Amikor a Vajdasági Szakszervezeti Szövetség a társadalmi-gazdasági viszonyoknak ezt a rendkívül jelentős területét mérte fel, tudatában volt annak, hogy nagymértékben ettől függ a dolgozók motiváltsága a több és jobb termelésre való törekvés iránt, ami a stabilizáció tartós feltétele. Megállapítást nyert, hogy konkretizálni kell a III. öngazgatási kongresszus egyébként is világos határozatát, miszerint a termelőmunkát magasabbra kell értékelní. Így került be a tervezet 26. szakaszába, hogy a termelőmunkát legalább 30 százalékkal magasabbra kell értékelní a nem termelő munkánál. Ez a megfogalmazás természetesen pontosabb körülírást igényel, a termelőmunka meghatározását, mint az anyagi termelés funkciójaként végzett olyan munkát, mely a munkateljesítmény mércéinek alkalmazása által hitelesíthető és új érték létrehozásában materializálódik. A termelőmunka relatív viszonyának magasabbra értékelésében az a felismerés játszott közre, hogy a társadalmi álláspont konkretizálása nélkül aligha lehetne változtatni a jelenlegi állapotokon. Mindenesetre a javasolt szint a közvita során alapos vizsgálat tárgyát képezte. Ez az álláspont nem jelenti azt, hogy a foglalkoztatottak egy részének személyi jövedelme most automatikusan emelkedni fog; erre dinamikusán kell tekinteni, az öngazgatási aktusoknak az új társadalmi megállapodással való egybehangolása folyamatában. Ezzel egyidejűleg változtatni kell a munkafeltételek egyes alapjainak és mércéinek értékelésén is, mivel a gyakorlat azt bizonyítja, hogy indokolatlanul alábecsülik a munkavégzés feltételeit és a munkafeladat elvégzése által igényelt erőki-fejtést (ezek a munka értékének 5—10 százalékat teszik ki), ugyanakkor az összetettség és felelősség kritériuma túlméretezett (50—70%). A munkafeladatok átértékelése során felül kell még vizsgálni a munkához való hozzájárulás mércéit is, azt minden munkafeladatra meghatározni, hogy a személyi jövedelem a konkrét munkától függjön.

A tervezet további rendelkezései a személyi jövedelmi térítmények, az anyagi költségeket terhelő személyi kiadások, a közös fogyasztás felhasználásának egyes kérdéseire vonatkoznak. Ebben a részben kaptak helyet

azok a társadalmilag elfogadott elvek is, melyek a társadalmi-gazdasági stabilizáció politikájának szemszögéből a társadalmi eszközökkel és a jövedelemmel való rendelkezés területére vonatkoznak.

Összegezve az elmondottakat, az alábbi tények megállapítása látszik szükségesnek:

1. Arra a területre, melyet a társadalmi megállapodás érint, a társult munkán belüli viszonyok öngazgatású rendezése egységes politikájának kifejezéseként, Vajdaság SZAT területén több törvényes előírás van hatással (az árak alakulásáról, a társadalmi tervezésről, a jövedelem alakulásáról stb.), ezek rendelkezései ritkán valósulnak meg következetesen és teljességükben. Egyes területek kívül esnek ezeknek az előírásoknak a hatályán (a bővített újratermelés, a holt munka irányítása). A közvita során elhangzott igények egy része, melyek a jövedelemszerzés és -elosztás területére vonatkoznak, a társadalmi megállapodás és az ennek alapján hozott öngazgatási megegyezések útján, a törvényes előírásokkal összhangban megvalósítható lesz.

2. Az eddigi társadalmi megállapodások és öngazgatási megegyezések megvalósításában pozitív eredményeket értünk el, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy az elmúlt 5 éves időszak alatt a társult munka anyagi alapjának erősítésére különválasztott eszközök a tervezett szint felett realizálódtak. A kivételesen kedvező feltételek hatása folytán megvalósult jövedelem különválasztásában közvetlenül a munka eredményei szerinti elosztás elve érvényesül; csökkentek az indokolatlan különbségek, melyek a jövedelemszerzés eltérő feltételeiből erednek. A társadalmi megállapodás és az öngazgatási megegyezés tudatosította a jövedelem és elosztás társadalmi jellegét és minden társultmunka-szervezetben bevezette a tervezést ezen a területen is.

3. A jelenlegi rendszer gyengeségei abban nyilvánultak meg, hogy a jövedelem tervezése és elosztása a társult munkán kívül, tartományi szintről történt a társultmunka-szervezetek felé, ami gyengítette a dolgozók öngazgatási kezdeményezését és tevékenységét a nagyobb jövedelemért, tiszta jövedelemért és személyi jövedelmekért. A dolgozók a társult munka anyagi alapjának erősítésére irányuló elkülönítést úgy értelmezték, mint mások iránti kötelezettséget, mivel úgy tűnhetett, hogy magasabb szintről irányítják, nem pedig hogy ez saját társultmunka-szervezetük fejlődésének biztosítója. Az eddigi rendszer nem hozta közös nevezőre a jövedelemszerzés és elosztás, valamint a tiszta jövedelem célirányos elosztásának alapjait a személyi jövedelem elosztásának viszonyaival. Ezek egysége nélkül pedig olyan törekvések válhatnak meghatározóvá, melyek azt a benyomást keltik — és a gyakorlatban ez meg is figyelhető —, hogy a leglényegesebb a jövedelemnövelés, függetlenül az ügyviteli eredményektől. Az ilyen felfogás az öngazgatók tevékenységét nagyon gyakran a jövedelemszerzés feltételeire, az árak növelésére szűkítette, ami látszólag a jövedelem meghatározója, de csak egy adott pillanatban, ám az általános árnövekedés csakhamar devalválja. Úgyiszlólván azonos hatása van a személyi jövedelmekre is. Az új társadalmi

megállapodás a munka ökonómiájának technó-ökonómiai szabványaiból és minőségi kritériumaiból indul ki, melyek egységes egészzé fogják össze a parciális viszonyok minden területét.

Lehetséges, hogy maga a tervezet szövege nem fogalmazza meg ilyen tömören és összefüggően mindezt. Ez amiatt van, hogy elkerülhető legyen a törvényes előírások által létrehozott viszonyok ismétlése. További munkát igényel az egyes részletek megvilágítása és érthetőbbé tétele. A közvita elfogadható megjegyzéseinek és szuggesztíóinak beépítésével minden bizonnyal sikerülni fog ezeket az igényeket is kielégíteni. Ezt követően a szubjektív erők, az öngazgatási szervek és a társult munka minden öngazgatójának legfontosabb feladata az lesz, hogy a társultmunka-szervezetek öngazgatási általános aktusaiban még közelebbről és még konkrétan dolgozzák ki a jövedelmi öngazgatási viszonyokat.

AZ ÜGYVITEL PÉNZÜGYI MUTATÓI

1. táblázat
(millió dinárban)

	1978.			1979.			1980.			1981. I—VI.		
	Összeg	Index	Szer- kezet	Összeg	Index	Szer- kezet	Összeg	Index	Szer- kezet	Összeg	Index	Szer- kezet
Összjövedelem	280 131	122,6	100	356 788	127,1	100	516 635	145,9	100	327 509	160,8	100
Felhasznált eszközök	212 663	120,7	75,9	271 780	127,4	76,2	399 795	148,5	77,4	261 033	164,8	79,7
Jövedelem	67 490	120,6	24,1	85 127	126,4	23,8	117 020	139,1	22,6	67 633	148,5	20,3
Felosztott jövedelem	62 883	119,8	22,4	79 733	127,2	22,3	110 952	140,0	21,5	65 445	150,2	19,9
A jövedelemnek a tmasz-on kívüli rész- vevőkre eső része	24 878	122,3	8,8	30 161	126,4	8,4	40 620	135,6	7,8	24 605	154,8	7,5
A jövedelemnek a közös szükségle- tekre eső része	12 723	119,8	4,5	14 723	124,6	4,1	19 178	130,2	3,7	12 179	161,6	3,7
A jövedelemnek az általános társadalmi szükségekre eső része	3 015	128,9	1,1	3 661	125,4	1,0	5 204	147,8	1,0	2 865	144,0	0,8
A jövedelem egyéb rendeltetésű része	9 139	123,6	3,3	11 775	129,0	3,3	16 239	138,8	3,1	9 560	150,2	2,9
A jövedelemnek a tmasz-ra eső része	38 005	117,7	13,6	49 572	127,6	13,9	70 332	142,7	13,6	40 840	147,5	12,5
Tiszta szem. jövede- lem és közös fogyasztás	29 697	118,2	10,6	37 986	127,9	10,6	48 787	131,0	9,4	25 463	134,2	7,8
Akkumuláció	6 854	109,6	2,4	9 655	140,6	2,7	18 757	194,8	3,6	13 964	180,0	4,2
Tartalékok	1 453	160,9	0,5	1 930	133,6	0,5	2 787	143,0	0,5	1 412	148,2	0,4

A JÖVEDELEM FELOSZTÁSA RENDELTETÉS SZERINT

(millió dinárban)

2. táblázat

	1978.		1979.		1980.		1981. I—VI.	
	Összeg	Szerkezet	Összeg	Szerkezet	Összeg	Szerkezet	Összeg	Szerkezet
Felosztott jövedelem	62 883	100,00	79 733	100,00	110 952	100,00	65 445	100,00
I. Egyéb részvevőkre eső rész	24 878	39,56	30 161	37,82	40 620	36,61	24 605	37,59
— közös szükségletekre	12 723	20,23	14 723	18,46	19 178	17,28	12 179	18,60
— általános társadalmi szükségletekre	3 015	4,79	3 661	4,59	5 204	4,69	2 865	4,37
— egyéb rendeltetésekre	9 139	14,53	11 775	14,76	16 239	14,63	9 560	14,60
II. A tmsz-ra eső rész	38 005	60,44	49 572	62,18	70 332	63,39	40 840	62,40
Személyi jövedelmek és közös fogyasztás	29 697	42,22	37 986	47,64	48 787	43,97	25 463	38,90
— személyi jövedelmek	25 006	39,76	30 605	38,38	39 141	35,27	22 408	34,23
— közös fogyasztás	4 691	7,45	7 381	9,25	9 646	8,69	3 055	4,66
III. A munka anyagi alapjának bővítésére és fejlesztésére eső rész és tartalékok	8 307	13,21	11 585	14,52	21 544	19,41	15 376	23,49

A TISZTA JÖVEDELEM FELOSZTÁSA RENDELTETÉS SZERINT

(millió dinárban)

3. táblázat

	1978.			1979.			1980.			1981. I—VI.		
	Összeg	Index	Szerkezet	Összeg	Index	Szerkezet	Összeg	Index	Szerkezet	Összeg	Index	Szerkezet
Felosztott tiszta jövedelem	50 261	118,3	100,0	60 584	126,5	100,0	88 666	140,3	100,0	51 624	147,2	100,0
Ebből:												
1. Személyes és közös fogyasztás	42 446	119,5	84,5	52 381	123,7	82,4	67 719	130,2	76,4	36 550	137,6	70,8
1.1 Személyi jövedelmek	37 755	117,0	75,2	45 000	122,3	70,8	58 073	129,5	65,5	33 494	144,1	64,9
— tiszta személyi jövedelem	25 006	114,3	49,8	30 605	122,6	48,2	39 141	129,0	44,1	22 408	143,3	43,4
— személyi jöved. járulékok és adók	12 749	122,4	25,4	14 395	121,6	22,6	18 932	132,6	21,4	11 086	145,9	21,5
1.2 Közös fogyasztás	4 691	144,0	9,3	7 381	132,9	11,6	9 646	130,7	10,9	3 055	177,3	5,9
2. A munka anyagi alapjának bővítésére eső rész és tartalékok	7 815	112,7	15,5	11 202	143,3	17,6	20 947	187,0	23,6	15 075	177,5	29,2
2.1 A munka anyagi alapjának bővítésére eső rész	6 362	108,6	12,6	9 272	143,6	14,6	18 151	196,2	20,5	18 663	181,3	26,5
2.2 Tartalékok	1 453	160,8	2,9	1 930	133,6	3,0	2 788	143,0	3,1	1 412	148,2	2,7

MUNKÁSONKÉNTI ÁTLAGOS SZEMÉLYI JÖVEDELEM
TEVÉKENYSÉGI ÁGAK SZERINT

4. táblázat

Tevékenységek	Munkásonkénti tiszta szem. jöv.					Mutatószámok	
	1978.	1979.	1980.	1981.	1979.	1980.	1981.
				I—VI.	1978.	1979.	I—VI. 1980. I—VI.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
GAZDASÁG, IPAR ÉS Bányászat	4.859	5.828	7.163	8.845	118	122	140
	4.651	5.579	6.946	8.754	118	123	140
Villanygazdaság	7.039	8.186	9.658	11.596	116	118	129
Kőolaj- és földgázkitermelés	8.420	10.172	12.094	13.519	121	119	120
Kőolajszármazékok termelése	7.671	9.564	11.172	11.414	126	116	106
Vaskohászat	4.790	6.066	7.242	8.976	127	119	129
Színészfémkohászat	5.141	6.347	8.718	10.196	123	137	134
Nemfém termelés	4.632	5.623	7.382	9.404	121	131	135
Nemfém feldolgozás	4.614	5.533	7.415	9.622	120	134	141
Fémfeldolgozás	4.629	5.612	6.780	8.656	121	121	139
Gépgyártás	5.084	5.687	7.134	8.990	112	125	137
Gépjármű gyártás	4.793	5.777	6.883	8.680	121	119	134
Hajóépítés	5.320	6.625	7.483	9.340	125	113	138
Villamosgépgyártás	4.573	5.330	6.461	8.387	117	121	141
Vegyipari termékek gyártása	6.159	7.117	9.011	11.832	116	127	138
Vegyipari termékek feldolgoz.	4.499	5.250	6.718	8.653	117	128	143
Kő- és homokkitermelés	5.013	6.421	7.412	9.243	128	115	134
Építőanyaggyártás	4.449	5.337	6.628	8.201	120	124	133
Fűrészáru és lemezgyártás	3.686	4.497	6.125	7.843	122	136	143
Faipari végtermékgyártás	4.146	4.957	5.925	7.142	120	120	134
Papírgyártás és -feldolgozás	4.230	5.011	6.224	7.980	118	124	141
Fonal és szövetyártás	3.625	4.231	5.536	7.788	117	131	156
Textilipari végtermékgyártás	3.411	4.164	5.405	7.282	122	130	148
Bőr- és szőrme gyártás	5.289	6.129	7.758	10.387	116	127	152
Lábbeli- és bőrdíszműgyártás	3.694	4.544	5.977	7.647	123	132	150
Kaucsukfeldolgozás	4.020	5.188	6.304	8.268	129	122	139
Élelmiszergyártás	4.635	5.260	6.432	8.230	113	122	142
Italgyártás	4.511	5.080	6.199	7.992	113	122	142
Takarmánygyártás	5.030	5.532	6.807	9.266	110	123	154
Dohányfeldolgozás	3.939	4.490	6.262	8.424	114	139	155
Nyomdaipar	5.062	6.099	7.044	8.979	120	115	138
Egyéb cikkek gyártása	4.621	5.620	7.105	8.253	122	126	133
Mezőgazdaság és halászat	4.838	5.590	7.185	9.167	116	129	149
Mezőgazdasági termelés	4.821	5.568	7.180	9.152	115	129	149
Mezőgazdasági szolgáltatások	5.049	5.836	7.366	9.442	116	126	148
Halászat	4.284	5.247	5.989	7.645	122	114	133
Erdőgazdaság	4.899	5.906	7.445	9.218	121	126	141
Vízgazdálkodás	5.740	7.051	8.244	10.027	123	117	136
Építőipar	4.945	5.786	6.695	8.087	117	116	132
Magasépítés	4.510	5.285	6.144	7.331	117	116	129
Mélyépítés és vízépítés	5.907	6.909	7.788	9.586	117	113	137

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Épületszerelés	4.981	5.738	6.898	8.294	115	120	132
Közlekedés és távközlés	5.215	6.331	7.484	9.266	121	118	135
Vasúti forgalom	4.363	5.437	6.518	8.164	125	120	133
Folyam- és tavi hajózás	5.100	6.742	7.294	8.917	132	108	126
Légiforgalom	6.298	7.869	9.354	—	125	119	—
Közúti forgalom	5.551	6.654	7.920	9.616	120	119	135
Városi forgalom	6.173	7.584	9.228	11.063	123	122	127
Vezetékes szállítás	9.282	11.464	13.741	15.286	123	120	124
Árurakodás	5.531	6.849	8.087	9.781	124	118	133
Postaforgalom	5.157	5.998	6.961	9.203	116	116	142
Kereskedelem	4.722	5.685	6.831	8.623	119	120	139
Kiskereskedelem	4.495	5.268	6.280	7.847	117	119	138
Nagykereskedelem	5.149	6.266	7.646	9.760	122	122	140
Külkereskedelem	7.258	8.730	9.758	13.184	120	112	150
Vendéglátóipar és idegenforg.	3.873	4.661	5.531	6.846	120	119	136
Vendéglátóipar	3.854	4.649	5.517	6.825	121	114	143
Idegenforgalmi közvetítés	5.270	5.530	6.318	7.902	105	114	142
Kisipar	5.337	6.427	7.635	9.834	120	119	143
Kisipari szolgáltatások	5.337	6.427	7.635	9.834	120	119	143
Személyi szolgáltatások	3.850	4.702	5.401	6.700	122	115	135
Lakásügyi és közm. tevék.	4.779	5.810	6.643	8.324	122	114	134
Településrendezés	4.812	6.157	7.204	8.539	128	117	125
Lakásügyi tevékenység	4.793	5.408	5.941	6.948	113	110	126
Közművesítés	4.773	5.778	6.585	8.389	121	114	136
Pénzügyi és egyéb szolg.	6.730	7.795	9.015	11.127	116	116	134
Bankügyek	6.016	6.952	8.320	10.166	116	120	132
Vagyon- és személybiztosítás	6.176	7.300	8.501	11.013	118	116	141
Pénzforgalmi szolgáltatások	5.539	6.273	7.543	9.460	113	120	138
Tervezés és hasonló szolg.	8.045	9.393	10.240	11.822	117	109	125
Geológiai kutatások	8.222	9.860	11.015	15.285	120	112	149
Kutatási-fejlesztési munka	8.468	8.897	10.406	13.490	105	117	144
Ügyviteli szolgáltatások	7.271	8.045	9.818	11.732	111	122	131
GAZDASÁGON KÍVÜLI TEVÉKENYSÉGEK	5.645	6.623	8.023	9.454	117	119	128
Oktatás és művelődés	5.579	6.684	7.925	9.703	120	119	130
Oktatás és nevelés	5.485	6.581	7.740	9.394	120	118	128
Általános oktatás	5.043	5.967	7.022	8.410	118	118	127
Egységes és szakirányú közép- fokú oktatás	5.986	7.292	8.599	10.691	122	118	132
Felsőfokú szakirányú oktatás	7.629	9.681	10.961	12.903	127	113	126
Egyetemi szintű szakirányú oktatás	6.998	8.304	9.669	11.483	120	115	124
Egyéb oktatási tevékenység	7.151	8.178	9.319	12.055	114	114	138
Tudományos kutatómunka	6.573	8.186	9.845	14.268	125	120	146
Művelődés, művészet és tájékoztató	5.698	6.726	8.109	9.924	118	121	133
Testnevelés és sport	5.718	6.652	8.556	8.968	116	129	101

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Egészség- és szociális védelem	5.415	6.339	7.585	9.334	117	120	130
Egészségvédelem	5.621	6.599	7.876	9.710	117	119	130
Szociális védelem	4.304	5.029	6.060	7.350	117	120	129
Társadalmi-politikai szerv. és közösségek	6.014	6.887	8.165	9.720	115	119	125
Társadalmi-politikai közösségek szervei	5.922	6.794	8.084	9.566	115	119	124
Képviselő-testületek és végrehajtó szervek	6.366	7.820	9.465	11.043	123	119	121
Tartományi Képviselőház és tartományi szervek	10.284	12.003	14.841	17.358	117	122	121
Községi képviselő- testületek és községi szervek	8.381	9.544	11.210	12.504	114	117	115
Helyi közösségek szervei	3.992	4.729	5.571	7.356	118	118	139
Közigazgatási szervek	5.652	6.381	7.532	9.338	113	118	130
Tartományi közigazgatási szervek	7.093	8.100	10.015	11.601	114	125	120
Községi közigazgatási szervek	5.148	5.895	6.791	8.625	115	115	133
Igazságszolgáltatás	6.297	7.310	8.678	10.640	116	119	129
Társadalmi Könyvviteli Szolgálat	6.339	7.238	8.698	10.892	114	116	128
Önigazgatási érdekközösségek	8.802	10.096	11.896	14.299	115	118	126
Társadalmi-politikai szervezetek	6.463	7.456	8.965	10.898	115	120	128

Rezime

Samoupravno uređivanje odnosa u oblasti dohotka u funkciji društveno-ekonomske stabilizacije

Dosadašnja iskustva i nova rešenja sadržana u Nacrtu društvenog dogovora o zajedničkim osnovama za samoupravno uređivanje odnosa u oblasti dohotka u SAPV

Samoupravno uređivanje odnosa u oblasti sticanja i raspodele dohotka u Vojvodini ima iza sebe desetogodišnje iskustvo. Sprovođenje dosadašnjeg društvenog dogovora i samoupravnih sporazuma donetih na njegovim osnovama dalo je pozitivne rezultate, koji se ogledaju pre svega u obezbeđenju jačanja materijalne osnove udruženog rada iznad planiranog nivoa. Izdvajanjem dohotka koji se stiče pod posebno povoljnim uslovima u znatnoj meri

je doprinelo smanjenju neopravdanih razlika u uslovima sticanja ličnog dohotka radnika različitih delatnosti. Društveno dogovaranje i samoupravno sporazumevanje u oblasti dohotka afirmisalo je društveni karakter dohotka i njegove raspodele.

Slabosti postojećeg sistema su se manifestovale u planiranju dohotka i njegove raspodele van udruženog rada, sa nivoa pokrajine prema organizacijama udruženog rada, što je slabilo samoupravnu inicijativu i akciju radnika u borbi za veći dohodak, čist dohodak i lične dohotke. To je akciju samoupravljača vrlo često okretalo prema uslovima sticanja dohotka i povećanju cena, od čega prividno zavisi veličina dohotka u određenom trenutku.

Nacrt novog društvenog dogovora polazi od tehnno-ekonomskih standarda i kriterija kvaliteta ekonomije rada, koji kao merilo predstavlja nit povezivanja svih parcijalnih oblasti odnosa u jedinstvenu celinu.

Resummee

Die selbstverwalterische Schlichtung der Einkommensverhältnisse in der Funktion der gesellschaftlich-ökonomischen Stabilisation

Bisherige Erfahrungen und neue Lösungen im Entwurf der gesellschaftlichen Vereinbarung über die gemeinschaftliche Schlichtung der Verhältnisse im Gebiet des Einkommens

Die selbstverwalterische Ordnung der Einkommensverhältnisse in der Vojvodina hat zehnjährige Erfahrungen hinter sich gebracht. Die Durchführung der bisherigen gesellschaftlichen Vereinbarungen und der Selbstverwaltungsbestimmungen, die auf Grund derselben gebracht worden sind, haben positive Resultate gebracht die zunächst an der Stärkung der materiellen Grundlage der vereinigten Arbeit, oberhalb des planierten Nivos ersichtlich sind. Das Ausscheiden des — auf Grund von besonderen Vorteilen erzielten — Einkommens hat viel zum Ausgleich der unberechtigten Verschiedenheit in den Bedingungen der Erreichung der persönlichen Einkommen der Arbeiter in verschiedenen Wirtschaftszweigen, beigetragen. Die gesellschaftliche Vereinbarungen und selbstverwalterische Besprechungen, im Gebiet des Einkommens, haben den gesellschaftlichen Charakter des Einkommens und dessen Verteilung affirmiert.

Die Schwächen des jetzigen Systems, haben sich in der ausserhalb der vereinigten Wirtschaft planierten Einkommen gemeldet, vom Gebietsnivo entgegen der Organisationen der vereinigten Arbeit, dass die selbstverwalterische Initiative und Aktion der Arbeiter um das grössere Einkommen, reines Einkommen und persönliches Einkommen vermindert hat. Das hat die Aktion der Selbstverwalter in die Richtung der Einkommenserhöhung, durch Preiserhöhungen geleitet.

Der Entwurf der neuen gesellschaftlichen Vereinbarung geht von dem techno-ökonomischen Standard und den Kriterien des Qualität der Arbeitsökonomie ab, die als Masseinheit die Verbindung aller partiellen Gebietsverhältnisse in eine Einheitliche Gemeinschaft erzielt.

A SZOCIÁLIS NYILVÁNTARTÁSI LAP BEVEZETÉSE A GAZDASÁG MEGSZILÁRDÍTÁSA SZEMPONTJÁBÓL

A szociálpolitika és a társult munka

A szociálpolitika az öngazgatású szocializmusban a társadalom, valamint az emberek élet- és munkakörülményei tudatos megváltoztatásának eszköze a szocialista öngazgatás rendszerének és e rendszer társadalmi érdekeinek alapján.

Szocialista öngazgatású közösségünk olyan szociálpolitikát határozott meg, amelyben a dolgozók és a polgárok maguk döntenek a szociális fejlődés prioritásairól és feladatairól, az elsődleges termelés és a társadalmi tevékenységek érdekeinek egybehangolására törekedve.

A szociálpolitika szubjektuma, történéseinek cselekvő alanya az *ember*. Szükségei összetettek, ami szükségyszerűvé teszi a dolgozó ember, a család, a gyermek, az öregek és mások közös szükségleteinek számbavételét, éspedig: elsőrendű feladatként a társadalmi tevékenységek területén. A szociálpolitika, a legtágabb értelemben, olyan politika, mely az életkörülmények minden elemét, a munkás és általában a dolgozó emberek társadalmi pozícióit magában foglalja. Hordozója az öngazgatásilag társult munka. A szociális politikán belül a szocialista szolidaritás az a terület, mely azon szükségletek kielégítését tartalmazza, melyek kielégítésére nem alkalmazhatók kizárólag a gazdasági kritériumok, hanem bizonyos szociális korrekatívákat tesz szükségessé a lakosság azon része irányában, amely valamilyen okból képtelen arra, hogy munkája útján biztosítsa egzisztenciáját, létminimumát.

A szolidaritás sokféle emberi szükségletre terjedhet ki (és a gyakorlatban ki is terjed), mindenekelőtt a lakáskérdések, a nyugdíjasoknak a holt munkából eredő jogai megvalósítása, a rokkantak és a szociálisan ellátatlanok, a dolgozó nő és anya helyzetének javítása, a gyermekek és a család védelme területén stb. Nálunk megvannak a feltételei az ember szükségleteiről alkotott felfogás módosításának. Általában ugyanis az egzisztenciális és pszicho-szociális szükségletek tudata gyorsabban nö-

vekszik, mint a társadalom gazdasági alapja, így aztán gyakori a szükségletek és a reális lehetőségek ütközése. De a szükségletek és a reális fejlődési lehetőségek közötti aránytalanság mozgósító momentummá, alkotásra serkentő impulzussá válhat, a megfontoltabb integrális társadalmi angazsálás irányában.

Ebből a nézőpontból szemlélve megközelíthető az okoknak az az összképe, mely a gazdasági és a szociális fejlődés aránytalanságának előidézője. Másrészt a társadalmi-politikai közösség stabilitása az alap és a felépítmény fejlődésének egyensúlyát igényli.

Szociálpolitikánk hordozói érzik azt a valós és tudományos hiányosságot, amit egy, az emberi egzisztencia minimális feltételeit közelebbről meghatározó rendelkezés jelentene. Ez a rendelkezés a gazdasági és a szociális fejlődés egybehangolásának tengelyévé válhatna. Társadalmunk kiegyensúlyozott fejlődésének legjobb megoldásaira ott bukkanunk, ahol a legszembetűnőbben megnyilvánulnak, amiből világosan és egyértelműen következik, hogy kifejezésre jutnak a dolgozók osztályérdekei — tehát a társultmunka-szervezetekben és a helyi közösségekben.

A társult munka szervezetei termékeny talajt képeznek a dolgozók sok egzisztenciális szükséglete kielégítése számára. Itt valósul meg közvetlenül a munkaképesség, a termelékenység, az élet- és a munkakor terjedelme, a szociális biztonság és egyáltalán: az életvitel milyensége. A felsorolt szükségletek kielégítési fokát messzemenően azoknak a tevékenységeknek a hatósugara határozza meg, melyek a viszonyok szférájába, azaz a társultmunka-szervezetek szociális funkciói közé sorolhatók.

Nem téveszthetjük szem elől azt aényt, hogy „a dolgozók a társult munka alap- és más szervezeteiben valósítják meg a legközvetlenebbül uralkodó szerepüket a társult munka és a társadalom keretében, közvetlenül és öngazgatásilag valósítják meg társadalmi-gazdasági és egyéb öngazgatási jogaikat és döntenek társadalmi-gazdasági helyzetük más kérdéseiben. A társultmunka-alapszervezetekben megvalósuló öngazgatás egyike az öngazgatású szocialista rendszerünk teljességét tápláló forrásoknak.

A társultmunka-szervezetekben a dolgozók közvetlenül döntenek a társadalmi újratermelésről, meghatározzák a szociális és a gazdasági fejlődés irányát. E szervezetek dolgozói tehát kettős funkciót valósítanak meg egyidejűleg: termelési (szolgáltatási) és szociális funkciót; ők formálják gazdasági és szociális politikánkat. A társultmunka-szervezetek dolgozói közötti, valamint a társult munka egészén belüli viszonyok alapjai azok az elvek, amelyek nemcsak a termelő (szolgáltató), hanem szociális funkciójuk megvalósítása tekintetében, az egész társadalmon belüli öngazgató szocialista viszonyok kialakítása és erősítése szempontjából is alapvetőek. Ezek az elvek a következők:

- az öngazgatású kapcsolat,
- a felelősség,
- a kölcsönös függőség,

- a szolidaritás és
- a kölcsönösség elve.

Ezek az elvek a munka és a társadalom humanizálódásának, illetve az ember felszabadulásának hiteles folyamatát igazolják”.¹

Sajátos helyet és jelentőséget kell a szociálpolitikának adni a hangsúlyozott gazdasági stabilizáció körülményei közepette, mivel a szociálpolitika és a szociális fejlődés egész társadalmi fejlődésünk tevékeny tényezője.

A szociálpolitikát meg kell szilárdítani, nem olyan értelemben, hogy „összehúzzuk magunkat”, hanem *a munkatermelékenység és a társadalom termelő erői további növelésének, a hatékonyabb és a termékenyebb munka, a nagyobb jövedelem elérésének funkciójaként*, mert kizárólag ezeken az alapokon épülhet és erősödhet a dolgozók és a polgárok élet-színvonala és szociális biztonsága.

Ugyanez okból az általános és a közös fogyasztásnak és a reál-, nem pedig a névleges jövedelem anyagi keretei, valamint a gazdasági stabilizáció feltételei között kell maradnia — ez olyan imperativusz, amelyet tiszteletben kell tartani. Ez a szubjektív erők álláspontjának világos megfogalmazását igényli a személyi nominál- és reáljövdelmek, a foglalkoztatás, a stabilizáció terhének arányos megosztása, a munka eredménye szerinti díjazás, a szolidaritás és a kölcsönösség kritériumainak érvényesítése, a kiskeresetű dolgozók és a kisjövedelmű nyugdíjasok életszínvonalának biztosítása, a lakbérkedvezmények, a gyermekvédelem, a falusi lakosság szociális biztonsága, az egészségügyi, társadalmi, harc- és rokkantvédelmi jogok kiterjesztése tekintetében, és minden olyan kérdést illetően, amely hatással van a dolgozók és polgárok, valamint családtagjaik anyagi helyzetére a gazdasági stabilizáció körülményei közepette.

Az öngazgatás és általában a társadalmi, valamint a gazdasági viszonyok fejlődése, stabil gazdasági folyamatok feltétele esetén, magában hordozza a tartósan szilárd és folyamatos szociálpolitika feltételeit. Amikor pedig ezek a feltételezések nem valósulnak meg — mert egészében véve nem is valósulhatnak meg — objektíve olyan társadalmi intézkedések válnak szükségessé, amelyek a dolgozók és polgárok egyes kategóriáinak szociális helyzetén javítanak. Ez a tevékenységi terület a szociális védelem, vagyis szervezett segítségnyújtás a szociális szükségét szenvedőknek. A szociális védelem célja — Vajdaság SZAT szociális védelemről szóló törvénye szerint² — az emberek gazdasági és szociális biztonságáról való gondoskodás, a szocialista humanizmus és az emberi szolidaritás elveivel összhangban, ez pedig oly módon érhető el, ha a szociális szükségét szenvedők számára megteremtjük az önálló életvitel feltételeit, ha felszámoljuk azokat az okokat, amelyek oda vezetnek, hogy valaki a társadalom segítségére szoruljon.

Néhány jellegzetes előítélet teszi szükségessé az alábbiak hangsúlyozását:

1. Tarthatatlan az a felfogás, amely a szociális védelmet — a szociál-

politika lényeges elemét — a fogyasztáshoz, a társadalom nem termelő részéhez sorolja, ami ily módon teherként nehezedik az eleven és holt munkára, miközben szem elől tévesztik e terület óriási hozzájárulását a társadalom erkölcsi és szociális kohéziójához, az emberek biztonságérzetéhez és a munkatermelékenységhez.

2. A másik előítéletet az az állítás fogalmazza meg, mely szerint a szociális védelem az olyan emberek szűk körére korlátozódik, akik munka nélkül vannak és munkaképtelenek. Tudvalevő ezzel szemben — a hozzánk legközelebb álló szabadkai gyakorlat példáján is —, hogy a szociális védelem igénybevevőinek alig egyharmada sorolható a klaszszikus értelemben vett szociális esetek kategóriájába, *többségük a társult munkából toborzódik*. Éppen ezért elkerülhetetlen, hogy a szociális védelmi szükségletek kielégítése áttevődjön az emberek élet- és munkahe-lye irányába: a társult munka és a helyi közösség felé.

Annak érdekében, hogy a társult munka megfelelően teljesíthesse szociálpolitikai és szociális-védelmi funkcióját, létre kellett hozni a viszonyok szférájában a szükségletek közvetlen kimutatásának és egybehangolásának társadalmi-politikai, gazdasági és egyéb feltételeit, valamint e viszonyokból eredő szükségletek és érdekek megvalósítása feltételeinek megteremtéséhez szükséges öngazgatási döntéshozatalt. A szükségletek kielégítésének mértékével és minőségével kapcsolatban az öngazgatási-*lag társult munkáé a döntő szó (egészében és minden részében).*

A szakszervezet eddig is, a jövőben pedig a *szociális nyilvántartási lap* (a közvélemény „szociális karton” néven ismeri) alkalmazásával még inkább sikrasszáll a dolgozók életszínvonala, szociális biztonsága megóvásáért, közvetlen összefüggésbe hozva ezeket a kategóriákat a munkatermelékenység és a jövedelem növekedésével, a gazdasági stabilizálás politikájának következetes megvalósítása mellett.

A szociálpolitika szférájában a szervezett és társult emberek a társult munka szintjén szemtől szemben állnak egymással és mindannyian együtt a saját és közös fejlődésük és létezésük ellentmondásaival. Az öngazgatás ezen a ponton vált az *emberek közötti humanus viszonyok megtestesítőjévé*. Ebben a kontextusban a szocialista humanizmus a konkrét emberek olyan reális szükségletein nyugszik, amelyek kielégítése mindenki jólétének és elégedettségének feltételévé lép elő, azaz a szocialista humanizmus a szegénység és tehetetlenség alóli felszabadulás folyamát is jelenti.

A társadalmi viszonyok és társadalmi tevékenységek területének, de ugyanígy az öngazgatási szocialista termelési rendszernek is kulcsfontosságú fogalma a *szolidaritás*.

A társadalmi szolidaritáson alapszik a teljes társadalmi újratermelés, a termelés és elosztás, ez a társadalmi és gazdasági fejlődés, a társadalmi stabilizálás, az emberi szabadságjogok megvalósításának tényezője, a szociális biztonság külön rendszere, mely nélkül „nincs szabad személység, sem szabad társadalom, sem fejlődés”.³

A szolidaritás nemcsak a szamaritánuskodó és az alamiznaosztó kö-

nyörületesség elveivel való szembe fordulást jelenti, még kevésbé szűkíthető le erkölcsi elvvé, vagy olyasforma okoskodássá, hogy mindenki kerülhet szociálisan veszélyeztetett helyzetbe. A szolidaritás, mint a szocialista öngazgatású társadalom alapelve, a dolgozók érdekeinek, szükségleteinek és céljainak egységességéből következik, olyan feltételek között, amikor ezek az érdekek, célok és szükségletek nem valósulnak meg. Ez képezi az emberek közötti viszonyok alapját, nem olyan értelemben, mint az erősek és gazdagok viszonyulása a gyengékhez és szegényekhez, hanem mint az egyformák és egyenjogúak közötti viszony.

A szolidaritás alapelveit az alkotmány és a társult munka törvényének következő rendelkezései tartalmazzák:

1. a dolgozók társadalmi-gazdasági és szociális helyzetéről;
2. a jövedelem elosztásáról;
3. a dolgozók szociális jogairól;
4. a szanálás intézményéről;
5. az öngazgatási érdekközösségek tevékenységéről.

Anélkül, hogy a szocialista szolidaritás felsorolt öt alkalmazási területének azonos jelentőségét negligálnánk, mivel célunk a szociálpolitika területének megvilágítása, ebben az írásban csak a harmadikkal foglalkozunk.

A társult munka dolgozóinak szociális jogai

tárgyában az alkotmány és a társult munka törvényének rendelkezései intézkednek. Céljuk a dolgozók szociális biztonságának megteremtése és fokozása, a *foglalkoztatás biztosítása* útján. Azaz — a törvény által meghatározott feltételek és esetek kivételével — egy dolgozónak sem szakadhat meg a munkaviszonya szándéka ellenére. Az *átképzésre való jog* minden dolgozót megillet. Funkciója a rokkantság megelőzése, jól lehet olyan esetekben kerül általában alkalmazásra, amikor a dolgozó munkaképessége olyan mértékben csökken, hogy nem képes ellátni addigi munkakörét. A társult munka dolgozói és családtagjaik *társadalombiztosításra jogosultak*, az ebből eredő jogok az egészségvédelem, továbbá a betegség, a szülés, a munkaképesség csökkenése vagy elvesztése, az öregség és az átmeneti munkanélküliség esetén érvényesíthető jogok. A *munkavédelmi jogok* célja a dolgozó munkakörnyezetének őrzése, biztosítása és javítása. A társult munka törvényének rendelkezései irányozzák elő azokat az intézkedéseket, melyek a dolgozó fizikai épségének, egészségi és munkaképességének, valamint személyes biztonságának védelmét célozzák a munkavégzés folyamán. *A nők, a fiatalok és a rokkantak védelme* a dolgozók védelme külön jogainak magasabb funkcióját jelenti.

A felsorolt szociális jogok mellett a társult munkában jelen vannak egyéb olyan tevékenységek is, amelyek közvetlen összefüggésben állnak a dolgozó szociális biztonságával. Ezeket a tevékenységeket többnyire a

társultmunka-szervezetek öngazgatási aktusai és fejlesztési tervei szabályozzák. Közülük a *lakáspolitikát és a lakáskörülményeket érintő tevékenységet* tartjuk a leglényegesebbnek. Az alkotmány rendelkezései értelmében a társultmunka-szervezetek, más öngazgatási szervezetek és közösségek és a társadalmi közösség egészében intézkedéseket foganatosítanak és lehetőséget teremtenek arra, hogy minden ember kielégíthesse lakás iránti szükségletét, mint a szociális biztonság lényeges feltételét. E szükséglet kielégítése mind szervezettebben megy végbe, társadalmi megállapodásokon és öngazgatási megegyezéseken alapuló eszköztársítás útján. Továbbra is ösztönözni és erősíteni kell a szolidáris lakásépítés gyakorlatát a társadalmi-politikai közösségek szintjén, ezáltal biztosítva lakást a kis fizetésű dolgozóknak.

A *társadalmi élelmezés* iránt mind nagyobb számú társultmunka-szervezet érdeklődik. Az egytálételre leválasztott eszközök funkciója részben preventív — a gyenge és helytelen táplálkozás okozta betegségek megelőzése —, részben pedig a munkateljesítmény javítása, mivel az ember ezáltal a munkahelyén felüdül, erőre kap.

A *dolgozók pihenésére és rekreációjára* mindinkább úgy tekintenek, mint az ember pszichikus és fizikai képességei maximális kibontakozását — ebből eredően optimális termelékenységet — is meghatározó tényezőre, aminek feltétele a szabad idő helyes kihasználása, vagyis a megfelelő irányultságú pszicho-szociális, társadalmi, művelődési és sporttevékenység. E célból meghatározzák a nyaralási pótléokra jogosultak körét is, a pótlék összege pedig az utóbbi időben a lakásfeltételek, a családtagonkénti jövedelem, egészségi állapot és az évi szabadság kihasználási módjának függvénye.

A *gyermekvédelem* hatáskörébe tartozó kérdések szintén jelentősek a társult munka szociálpolitikája szempontjából. A családi pótlék, a napközi otthonok befogadóképessége, az óvodás és iskolás gyermekek élelmezése stb. olyan tényezők, melyek erős hatással vannak minden dolgozó szociális biztonságára, de kiváltképp a dolgozó anyákat érintik, akik Szabadka és Észak-Bácska területén a munkaviszonyban lévők közel egyharmadát képezik.

Az általunk ismert források szerint a szociálpolitika funkciója a társult munkában a következő területeken nyilvánul meg:

- a) stabilitás a dolgozók munka- és életfeltételeinek biztosításában;
- b) a személyi és társadalmi színvonal folyamatos emelésében;
- c) a szociális biztonság feltételeinek megteremtésében.

A szubjektív erők mozgósítása mellett e területen *szükségessé válik a szociális munka bekapcsolódása is a társult munkába*. A szociális munka ugyanis a szociálpolitika igen hatásos módszere; olyan tevékenység, melyen keresztül az emberről való gondoskodás teljes egészében szociálpolitikai intézkedések útján valósul meg, mint a szociálpolitika ügyei, céljai és feladatai megvalósításának eljárás módja.

A társultmunka-szervezetekben ezért létre kell hozni a szociális munka külön szolgálatát, megfelelő számú szociológussal, ipari pszichológussal

sal, szociális dolgozóval, munkaegészségügyi és hasonló profilú szakorvossal. E szolgálat feladata az volna, hogy megállapítsa a dolgozók és családjuk szociális-védelmi szükségleteit; hogy előterjessze a megállapított szükségletek kielégítésének programját, munkatervét, intézkedéseit és akcióit, hogy a társultmunka-szervezet szociális fejlődésének hordozója legyen és hogy kedvező szociális légkört teremtsen a munkásoknak nyújtott optimális segély által, személyes és családi problémáik megoldásában.

Az ezen írásban megfogalmazott szociálpolitika kivitelezésének instrumentuma, a szociális munka szolgálata eredményes ténykedésének instrumentuma, a társult munka ilyen irányú szociális fejlődése programjának előfeltétele, mely a dolgozó ember és családja boldogságát és jólétét tűzi ki célul, a szociális nyilvántartási lap.

A szociális nyilvántartási lap

egy fajta szociális karton, a szó legjobb értelmében. Tudatosan kerüljük a szociális karton kifejezést, mert számunkra, akik professzionálisan vagy politikailag részesei voltunk a bevezetése (1977) körül fellángolt vitáknak, pejoratív jelentéstartalmat hordoz.

A szociális nyilvántartási lap a dolgozók élet- és társadalmi színvonalára vonatkozó, egységes metodológiával felvett és feldolgozott adatok szintézise egész Észak-Bácska szintjén. Más szóval: *a szociális nyilvántartási lap a megfelelő szociálpolitika vezetésének empirikus alapja*; nem új nyilvántartás, hanem lényeges tények szintézise és kiegészítése, rendszeres értelmezése, azaz a gyakorlati tevékenység alapja.

A szociális nyilvántartási lap bevezetésének céljai az alkalmazási területek szintjére bonthatók le:

1. *Regionális szinten* a szociálpolitika céljainak sikeres megvalósítása várható, a foglalkoztatás, az oktatás, a lakáspolitikai, a gyermek-, a szociális és egészségvédelem, a nyugdíj- és rokkantbiztosítás vonatkozásában stb.

2. *A társultmunka-szervezetek szintjén* a munka humanizálását emeljük ki, valamint a szociálpolitika különböző elemeinek a munka termelékenységére kifejtett kedvező hatását.⁴

3. *A helyi közösségben* a szociális nyilvántartási lapot az teszi jelentőssé, hogy a társadalmi életszínvonal létesítményeinek építésével kapcsolatos döntéshozatal tényezőjeként a helyi közösség szociális-védelmi funkciója fokozásának tényezőjévé lép elő.

4. *Az egyén mint kutatási egység szintjén* a célok úgy fogalmazhatók meg, hogy a szociális helyzete — szociális szükségletei — javítására irányuló intézkedések és tevékenység kezdeményezésének kiindulópontja.

Ismeretes, hogy az utóbbi időben több olyan konkrét előírás lépett hatályba, mely a *foglalkoztatottakról vezetendő nyilvántartásokról* rendelkezik. E nyilvántartások vezetését törvény⁵ írja elő és eszerint tartal-

maznia kell a foglalkoztatottak általános adatai mellett a dolgozó képzettségével és az általa végzett munkával kapcsolatos adatokat is. Az említett nyilvántartás mellett a mi akciónk szempontjából jelentős még:

- a személyi jövedelmi kimutatás,
- a munkahelyi balesetek nyilvántartása,
- azon munkahelyek felsorolása, melyeken fennáll az üzemi balesetek és foglalkozásbetegségek veszélye,
- a biztosított egészségügyi lapja.

A felsorolt forrásokból származó információk összesítése, majd kiértékelése a lakáskörülményekre, a gyermekek tanulására és védelmére, a róluk való gondoskodásra vonatkozó adatokkal, valamint a háztartás egyéb jövedelmeinek számbavétele szolgál a szociális nyilvántartási lap összeállításának alapjául.

A foglalkoztatott dolgozók nyilvántartását a társultmunka-szervezetek a munkások személyi lapjain és dossziéiban vezetik. E nyilvántartások vezetésének regionális szintű egységesítése képezi az akciónkhoz feltétlenül szükséges „adatbank” bázisát. Az összekötő adat a foglalkoztatottak egészségügyi törzsszáma lehet. E szám alatt kísérjük mindazokat a szociális nyilvántartási lapból kikövetkeztetett jellemző mutatókat, melyek a dolgozó élet- és társadalmi színvonala több szempontú tanulmányozásának lényeges kiindulópontjai. Feltétlenül meg kell határozni a kutatási beavatkozások periodizálását, az adatszolgáltatás terminusait, mivel a szociális nyilvántartási lap adatai dinamikus jellegűek. Feltételezhető, hogy a terület mintegy 58 000 foglalkoztatottja adatainak számítógépes feldolgozása útján a szociális nyilvántartási lap olyan hatékony rendszerét hozhatjuk létre, melyre a szintézis és az analízis metodológiai egysége a jellemző, ahol a tanulmányozott jelenségekre vonatkozó információk aszerint differenciálhatók, amilyen mértékben a regionális szinttől az egyén felé közeledünk.

Szerénytelenség volna azt állítani, hogy a szerző (és munkatársai) világosan látják mindazokat a teendőket, melyek a szociális nyilvántartási lap mint céltudatos komplex program módszerével kapcsolatosak. Az akció megindítására kedvező a társadalmi klíma, előkészületben van az a tanácskozás, mely a megfelelő fogalmi apparátus átstrukturálását, illetve kialakítását célozza, azaz annak tudatosítását, hogy az egész akciót a szociálpolitika vezetésének és az ezzel kapcsolatos gyakorlatnak a megváltoztatására irányuló erőfeszítéseknek kell kísérniük.

Befejezésül még egyszer hangsúlyozni szeretnénk, hogy a szociális nyilvántartási lap hozzájárulna ahhoz, hogy rajta keresztül sikeresen ötvöződjének a humanitáson és szolidaritáson alapuló törekvések a stabilizációs erőfeszítésekkel: lehetővé tenné ugyanis, hogy a szociális juttatásokhoz mindig az arra legjobban rászorulóknak jussanak.

Jegyzetek

- ¹ Dr. Dušan Lakičević: Socijalni rad u udruženom radu privrede című könyve előszavában, Belgrád, 1978.
- ² Vajdaság SZAT Hivatalos Lapja, 1976. 28. szám.
- ³ Josip Broz Tito: A szociális munka harmadik országos értekezletéhez intézett levél.
- ⁴ Dr. Novica Mitić: Socijalno-politička i socijalno-zaštitna funkcija organizacija udruženog rada kao faktor obezbeđenja socijalne sigurnosti radnika i povećanja produktivnosti rada. Zbornik Instituta za socijalnu politiku u Beogradu, 32—40. oldal.
- ⁵ A JSZSZK Hivatalos Lapja, 1977. 2. szám.

Rezime

Prolegomena u prilog ekonomske stabilizacije posredstvom uvođenja „socijalne karte”

Polazeći od položaja i uloge socijalne politike u samoupravnom socijalističkom društvu, kao oruđa svesnog menjanja društva, životnih i radnih uslova ljudi na osnovama sistema socijalističkog samoupravljanja i njegovih društvenih vrednosti, autor pojmovno razrađuje bitne elemente ovog područja delatnosti: pre svega solidarnost.

Funkciji socijalne politike u organizacijama udruženog rada autor prilazi kao funkciji borbe za veću produktivnost rada, za dalji razvoj proizvodnih snaga društva, za efikasniju i produktivniju proizvodnju i za veći dohodak. A socijalna sigurnost je faktor, koji — ako ne direktno, ono indirektno — utiče na sve nabrojane težnje. Socijalna politika je područje, gde je samoupravljanje postalo oličenje humanog odnosa čoveka prema čoveku, tvrdi autor i svoju tvrdnju podkrepljuje nabrojanjem socijalnih prava radnika u udruženom radu.

U cilju pospešivanja delovanja u ovom smeru razrađuje suštinska i normativno-pravna pitanja uvođenja evidencije o minimumu socijalnih pokazatelja, kao empirijske osnove za vođenje adekvatne socijalne politike, prikazujući njegove efekte na regionalnom nivou, na nivou organizacije udruženog rada i mesne zajednice, kao i pojedinca. Izlaganje završava izvođenjem zaključka, da uvođenje evidencije o minimumu socijalnih pokazatelja objedinjuje napore za stabilizaciju sa težnjama humanosti i solidarnosti socijalne politike.

Resumee

Einleitung zur ökonomischen Stabilisation durch Einführung der „Sozialkarte”

Der Verfasser bearbeitet die wichtigsten Elemente der Position und Rolle der Sozialpolitik in der sozialistischen Selbstverwaltungsgesellschaft, als Instrumentes der bewussten Änderung der Gesellschaft, der Lebens- und Arbeits-

bedingungen der Menschen auf Grund der sozialistischen Selbstverwaltung und ihrer gesellschaftlichen Werte.

Er betrachtet die Funktion der Sozialpolitik als die Funktion der Kampfes für die grössere Produktivität, für die weitere Entwicklung der Arbeitsproduktivität, für die effektvollere und fruchtbarere Produktion und für das grössere Einkommen. Die Sozialpolitik ist ein Faktor der — direkt oder indirekt — auf alle diese Bemühungen Einfluss ausübt. Die Sozialpolitik ist das Gebiet an dem die Selbstverwaltung, die Durchführung des menschlichen Verhältnisses der Menschen miteinander geworden ist, stellt der Verfasser fest und beweist diese seine Feststellung mit der Vorführung der sozialen Rechte in den vereinigten Arbeitsorganisationen.

Um die Tätigkeit in dieser Richtung zu beschleunigen, bearbeitet er die wesentlichen und normativ-rechtlichen Fragen der Einführung einer Evidenz über das Mindestmass der sozialen Fragen als empirische Grundlage der entsprechenden Führung der Sozialpolitik; ihre Effekte in Hinsicht der Regionen, der Arbeitsorganisationen, der Ortsgemeinschaften und des Einzelnen zu erzielen. Der Verfasser beendet seine Vorführung mit dem Beschluss dass die Einführung der Mindestevidenz der sozialen Mindestdaten, die Bemühungen der Stabilisation, der Humanität und Solidarität vereinigt.

GÉPIPARI MUNKASZERVEZET TERMELÉSÉT ÉS ÉRTÉKESÍTÉSÉT ÖSSZEANGOLÓ MODELL

1. A PROBLÉMA MEGFOGALMAZÁSA

A hazánkra jellemző piac- és tervgazdálkodás feltételei közepette a gazdasági társultmunka-szervezetekben kiemelt szerep jut az ügyviteli politikának. Társadalmi-gazdasági viszonyainknak megfelelően nemcsak a társultmunka-szervezet és a piac közötti kölcsönhatást hivatott szakszerű eredményességgel befolyásolni, hanem az öngazgatási döntéshozatal folyamatában is alapul kell szolgálnia.

Az idejében meghozott öngazgatói döntéseket szükségszerűen megelőzi a helyesen felvázolt ügyviteli politika, amely megalapozza és tartalmazza az eredményes gazdálkodást feltételező jelentős hatótényezőket. Az ésszerűen kialakított ügyviteli politika megvalósítása, amely mindazon hathatós lépéseket előirányozza, amelyek segítségével elérhetőek a kitűzött célok, a legfőbb gazdálkodási tényezők magas fokú összehangolását feltételezi. Ezek közül is főképpen, hogy szükséges-e és mit változtatni a termelés szervezésén, a termelőkapacitásokon, a termelési eljárásokon, a vásárláson, az eladáson, a pénzügyvitelen, a kutatásokon, a különböző termelési együttműködéseken, a társulási folyamatokon és hasonlókon.

Az ügyviteli politika céljainak eléréséből eredő funkcionális munkamegosztás is olyan szükséglet, amely a társultmunka-szervezeten belüli összes tevékenység öngazgatói összehangolását követeli meg. Valójában ez az egyik objektív feltétele a marketing jellegű munkarendszer kialakításának a társult munka szervezeteiben, hisz az lényegében a kutatáson, az előrejelzésen és a programozáson, a termelés és gyártmányfejlesztésen alapul, amelynek a mai, fejlett ügyviteli rendszerekben a piaci szükségletből és az értékesítési lehetőségekből kell kiindulnia.

A társultmunka-alapszervezeteink jelentős részének ügyvitelét a munka utólagos összehangolása jellemzi, amikor a nehézségek már megjelentek, és amikor megoldásuk elkésztett és eredménytelen. Nyilvánvaló, hogy a termelést, a hazai értékesítést, a kivitelt és a gyártmányfejleszt-

tést idejében össze kell hangolni, még mielőtt komolyabb nehézség merülne fel ezen a téren.

Feltételezzük, hogy a társult munka szervezeteiben fölmerül az igény az ilyen tervezés iránt, ám a rendelkezésre álló szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy a munkaszervezetek szakembereinek nem áll rendelkezésükre olyan módszer, amelynek segítségével szakszerű alapot biztosíthatnának az öngazgatói döntéshozóknak a termelés, a hazai és külföldi értékesítés és a gyártmányfejlesztés megfelelő tervezéséhez és összehangolásához. Jelen munkánkban egy ilyen, eredményesen használható módszer hiányával foglalkozunk.

2. A CÉL MEGHATÁROZÁSA

A hatékonynak minősíthető döntéshozatali tényezők viszonylag kis számú, koncepciózus vagy stratégiai jellegű döntésre összpontosítják figyelmüket. Ezzel kapcsolatban úgy tekintjük, hogy a termelés és értékesítés összehangolásának kérdésére vonatkozó döntések is stratégiai jellegűek. Annál is inkább azok, hisz a termelés és értékesítés összehangolása és fenntartása a termelő munkaszervezetek ügyvitelének egyik alapvető célja, beleértve a gépipari munkaszervezeteket is.

Jelen kutatásaink alapvető célja egy olyan, a termelést és a hazai meg a külföldi értékesítést összehangoló módszer kialakítása, amely a munkaszervezetek döntéshozatali tényezőinek hathatós segédeszközül szolgálhat a döntéshozatal folyamatában.

Vizsgálódásainkat a gépipari és a rokon iparágak munkaszervezeteire korlátozzuk, amelyekben kis választékban nagy mennyiségű termékegységeket gyártanak, viszonylag kis évi darabszámmal. Célunk elérése érdekében itt a gépipari munkaszervezetek termelése és a hazai piacon meg a konvertibilis és kliring elszámolású külföldi piacokon való eladása csak egy részének összehangolási lehetőségét vizsgáljuk majd.

A gépipar szűkebb területén és a rokon iparágak területén megfigyelt probléma eredményes megoldása érdekében szükségesnek találjuk a már megfogalmazott fő célunk mellett a következő származtatott célokat is magunk elé tűzni:

— fel kell kutatnunk a gépipar e szűkebb területén működő munkaszervezetek termelésének és értékesítési lehetőségeinek jelentősebb hatótényezőit, majd meg kell határozni ezek kölcsönös függőségét és kapcsolatait;

— fel kell tárnunk ezen hatótényezők összehangolási lehetőségének módját és ezt beépíteni a termelést és az értékesítést összehangoló modell keretébe;

— fel kell tárnunk a marketing azon feladatköreinek szerepét és jelentőségét, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak a termelés és értékesítés összehangolásának témakörével a vizsgált munkaszervezetekben mint ügyviteli rendszerekben.

3. A PROBLÉMA MEGOLDÁSÁNAK ALAPVETŐ ELGONDOLÁSAI

A probléma feldolgozásának és megoldásának folyamán néhány alapvető és külön elgondolást alkalmaztunk.

Alapvető elgondolásaink, amelyek a gépipari munkaszervezet termelése és értékesítése (kivitele) összehangolását célzó modell kialakításának szemléletmódját tükrözik, a következők:

— a felvetett kérdéskör rendszerszerű vizsgálata. Esetünkben ez azt jelenti, hogy a munkaszervezet összes tevékenysége alárendelt és saját céljainak, mint egésznek a megvalósítására irányított;

— a probléma vizsgálata a vállalati munka marketing rendszerű szervezésének feladatköréből és céljaiból indul ki;

— a marketing céljai, a munkaszervezet más egységei és a munkaszervezet egészének céljai között a visszacsatolás elve érvényesül. Ezen elv érvényesítése jelen esetben a munkaszervezet valamely céljának optimalizálását jelenti;

— a különböző összehangolások egy célfüggvény segítségével valósíthatók meg;

— a gépipari munkaszervezet termelésének és értékesítésének (kivitelének) összehangolása matematikai modellezéssel — determinisztikus, lineáris programozási modellel végezhető el.

A problémamegoldás külön elgondolásai valójában a determinisztikus matematikai modellel alkalmazhatóságát erősítik meg és a gépipari munkaszervezet műszaki-technológiai és piaci folyamatai és ténykedései determinisztikus jellegét világítják meg:

- a gyártmány műszaki-technológiai megoldásai viszonylag tartósak;
- a gyártmány életciklusa hosszú;
- a gyártmánynak stabil a piaci helyzete;
- a nyersanyagárak viszonylag stabilak a tervezési időszakban.

4. A SZEMLÉLT TÍPUSÚ GÉPIPARI MUNKASZERVEZET MODELLJEI

4.1 *A gépipari munkaszervezet leírásos modellje a termék és annak termelése szempontjából*

Figyelembe véve célunkat, miszerint egy gépipari munkaszervezet termelésének és értékesítésének összehangolását elősegítő modellt — módszert — akarunk létrehozni, továbbá azt a tényt, hogy minden modell a valóság leegyszerűsített képe, a termék és termelése szemszögéből a következő leírásos modellel jellemezzük a vizsgált munkaszervezetet:

4.1.1. A szemlélt gépipari munkaszervezet nagy egységet képező gyártmánya a következő összetevőkből áll:

— kisebb számú nagyobb szerelvényből, amelyek önmagukban szemlélve is végtermékként szerepelhetnek;

— nagyobb számú alkatrészből és

— igen nagy számú különböző egyéb anyagokból.

4.1.2. A gyártmány összetételét a következők alkotják:

— standard gépi elemek részei (csapágó, fogaskerék, csavar, tengely, mechanikus és elektromos szerelékanyag és hasonlók) és

— különlegesen megszerkesztett alkotóelemek, amelyeket különleges technológiával állítanak elő (kovácsolás, préselés, hegesztés, öntés stb.). Ezeket vagy a munkaszervezet saját, specializált üzemrészeiben állítja elő, vagy más, specializált munkaszervezetektől vásárolja.

4.1.3. A gyártmány előállítására többfajta anyag beszerzését feltételezi: standard anyagét, kereskedelmi áruként jelentkező szabványosított félkésztermékét és nem szabványosított félkésztermékét. Anyagnak tekintjük mindazt, amit a végtermék előállítása céljából a hazai vagy külföldi piacon vásárolunk.

4.1.4. A termelés a gépipari munkaszervezet néhány üzemében (társult munka alapszervezetében) megy végbe, egy műszak alatt. A szerelvényeket és egyéb részeket is ezekben állítják elő.

4.1.5. Az egyes részek és a késztermékek előállítása időszakosan ismétlődik.

Az egyes alkatrészek a műhelyelv szerinti termelési mód alkalmazásával állítják elő.

Kiseb alkatrészegyüttesek összeszerelése szerelőszalagon történhet.

Nagyobb alkatrészegyüttesek és szerelések összeszerelése „rögzített anyagelhelyezésű” termelési móddal történik.

4.1.6. Az egyes részek előállítását és az összeszerelést a szemlélt gépipari munkaszervezetben akadályozzák a meglévő kapacitáskorlátok, azaz a termelés szűk keresztmetszetei. Ezek újabb műszak bevezetésével és termelőberuházással küszöbölhetők ki.

4.1.7. A szerelvények és a késztermékek előállításához vásárolják az ún. gépi elemek részeit és a különleges technológiával előállított, nem szabványosított részeket.

4.2. A gépipari munkaszervezet leírásos modellje a marketing-rendszerű ügyvitel szempontjából

Társadalmi és gazdasági rendszerünk a piaci és tervezdálkodási irányvételű igyekszik módszeresen erősíteni a társadalmi megállapodások és öngazgatási megegyezések mechanizmusa útján, azzal a céllal, hogy a társadalmi újratermelés minden területén a társult termelők valósítsák meg befolyásukat a döntési folyamatban. Öngazgatási gazdasági gyakorlatunkban a társadalmi megállapodások és az öngazgatási megegyezések megkötése szükségessé teszi:

— az előírányzott társadalmi szükségletek,

— az egyéni fogyasztók szükségleteinek és a piaci tényállásoknak, valamint

— a többi gazdasági szervezet termelési programjának ismeretét.

Az ilyen gazdasági viszonyok közepette jelentős szerepe lehet a marketing-rendszerű vállalati ügyvitelnek, amely az előbbi szükséges ismereteket megfelelő kutatásokra alapozva és fölülvizsgálva használja föl stratégiai döntésének öngazgatási úton történő meghozatalakor.

Az ügyvitel feladatköreinek egy konzisztens marketing-rendszerű gazdálkodásba való magasabb fokú összefonódása lényegében a kutatás és fejlődés, termelés és marketing kölcsönös kapcsolatának és visszhatásának a jellegétől függ. Az elemek magas szintű kapcsolata szükségessé teszi a technológia, a termelés, és a gazdálkodás marketing jellegű feladatköreinek szorosabb egybefonódását a termelőkapacitások megfelelőbb tervezése céljából. Mindez egyértelműen pontos és részletes, a piaccal kapcsolatos adatok ismeretét feltételezi, amelyek a marketing jellegű munkaszervezés szolgálatában állnak.

A piaci konkurrencia a vevők helyzetében, a technológiában, a kapacitás kihasználásában beállt változások, a többi között szükségessé teszik a megbillent egyensúly visszaállítását, hogy a megváltozott helyzetben kedvezőbb ügyviteli eredményeket tegyen elérhetővé. A megfelelően kialakított marketing információs rendszer alapul kell hogy szolgáljon a marketing rendszerű ügyvitel feladatköreinek ellenőrzéséhez és a gépipari munkaszervezet keretében működő egyes ügyviteli alrendszerek eredményeinek optimális szinten való tartásához, hogy az egész rendszer eredményei optimális szinten maradjanak.

Feltételezvé, hogy a szemlélt típusú gépipari munkaszervezetben a fent leírt marketing rendszerű ügyvitel nyert életeret, a célul kitűzött, a termelés egy részét és az értékesítést összehangolni rendeltetett modell kialakítása szükségessé teszi a marketing ügyvitel jelentősebb elemeinek megvizsgálását. Ezzel kapcsolatban a modellt használó szakemberek, marketing-kutatók figyelme a következő tényezőkre irányul:

4.2.1. A szemlélt és a rokon iparágak egésze termelőkapacitásainak változása viszonylag állandó. Az iparágban kisszámú, azonban jelentős termelési lehetőségekkel bíró termelő van jelen.

4.2.2. A gépipari munkaszervezet a nehéz felszereléseket gyártó termékválasztékának néhány típusával jelentkezik a piacon. Lényegében a munkaszervezet évi kis darabszámú nagy gyártmányegységek középlejártatú időszakokra vonatkozó eladását tervezi.

4.2.3. A szemlélt típusú gépipari munkaszervezet előbb körülhatárolt termékei iránti kereslet a hazai és külföldi piacon viszonylag állandó. A belföldi piacon kisszámú, de jelentős kereslettel bíró, míg a világpiacon nagyszámú, s ugyancsak jelentős keresletű vevő jelennek meg.

4.2.4. A vizsgált termékeknek a belföldi piaci kereslet mellett a konvertibilis és a klíring elszámolású külföldi piacon is lehetőségük van az értékesítésre. Mindezek mellett két korlátozó tényezőt szükséges figyelembe venni a kiviteli lehetőségek vizsgálatakor:

— a konvertibilis elszámolású országokba a kivitel mennyisége fölfelé nincs korlátozva. A kelet-európai (klíring elszámolású) országok piacaira évente korlátozott a kiszállítási lehetőség a jugoszláv szövetségi szervek árulistái által;

— a munkaszervezet devizaegyenlege nem lehet negatív, ha túlnyomórészt a hazai értékesítés mellett döntene.

4.2.5. A piacra kerülő termék előállítására szükségessé teszi egyes szerelvények előállítását is, amelyhez a munkaszervezetnek pótlólagos műszaki-technológiai beruházásokat kell eszközölnie.

A végtermékek elemeiként jelentkező szerelvények is kivitelre kerülhetnek, mégpedig mennyiségi korlát nélkül, mindkét típusú külföldi piacon. Mindezek mellett a munkaszervezet mégis elfogadott egy kiviteli felső korlátot, amely felett nem szállít ki alkatrészekben.

4.2.6. A fent megnevezett típusú termékek előállításához szükséges többfajta anyagot beszerezni, amelyek közül néhány hiánycikknek számít a belföldi piacon. Külföldön az összes anyag korlátlan mennyiségben beszerezhető mind a konvertibilis, mind pedig a klíring elszámolású piacokon, azzal, hogy a vám- és egyéb behozatali megterhelések miatt drágábbá válnak a hazaiaknál.

4.2.7. A végtermék termeléséhez a szerelvények mellett bizonyos alkatrészeket is szükséges biztosítani, amelyeket hazai termelési együtteműködés útján szerez be a munkaszervezet.

4.2.8. A szemlélt típusú termékek előállítására szükségessé teszi a pillanatnyi termelőkapacitások bővítését is. Ez kétféleképpen valósítható meg:

— beruházási tevékenység útján, amely bizonyos beruházási költségekkel jár,

— új műszak beindításához szükséges nagyobb munkáslétszám biztosításával, amely úgyszintén adalékköltséget igényel egy főre vonatkoztatva.

4.2.9. A termelési volumen esetleges növelése szükségessé teheti a kritikus anyagok és alkatrészek behozatalát, illetve azok magasabb áron való hazai beszerzését.

4.3. A szemlélt típusú gépipari munkaszervezet általános matematikai modellje

A több parciális matematikai modellből álló, a szemlélt típusú gépipari munkaszervezet termelésének és értékesítésének összehangolását célzó matematikai modell megalkotásakor figyelembe vesszük az illető munkaszervezet leírásos modelljeinek feltételezéseit. Azon feltételezések és egyszerűsítések elfogadásával lényegében meghatároztuk a munkaszervezet matematikai modelljének kiinduló alapjait, amelyeket a következőkben módszeresen alkalmazunk is.

4.3.1. A gépipari munkaszervezet termelésének és értékesítésének ösz-

szehangolását célzó matematikai modell paramétereinek megfogalmazása.

A matematikai modellek sajátos formáinak szükségleteit követve a gépipari munkaszervezet leírásos modelljeiben elfogadott tényezőket és viszonylatokat határozzuk majd meg itt, általánosított formában, matematikai szimbólumok segítségével.

A munkaszervezet a középtávú tervidőszakban „j” termékével akar a piacon megjelenni: T_1, T_2, \dots, T_j . A termékkeresletet a következő vektorral írjuk le:

$$b_1 = b_{11}, b_{12}, \dots, b_{1j} \text{ db/év}$$

Tekintettel arra, hogy a klíring-elszámolású országokkal az árucsereszonyok korlátozást szenvednek a szövetségi szervek árulistái által, az ezeken a piacokon jelentkező keresletet a következő vektorral határozhatjuk meg:

$$b_2 = b_{21}, b_{22}, \dots, b_{2j} \text{ db/év}$$

A termék előállításához, amellyel a munkaszervezet piacra kíván lépni, szükségessé teszi meghatározott szerelvények (S_1, S_2, \dots, S_i) előállítását, vagy beszerzését. Az egyes termékekhez szükséges szerelvény mennyiséget a következő mátrix mutatja be, ahol a mátrix elemei az s_{ij} szerelvény szükségletét jelentik darabszámban kifejezve termékenként:

(Szerelvények)	T_1	T_2	T_3	...	T_j	(Termékek)
S_1	s_{11}	s_{12}	s_{13}	...	s_{1j}	
S_2	s_{21}	s_{22}	s_{23}	...	s_{2j}	
...	
S_i	s_{i1}	s_{i2}	s_{i3}	...	s_{ij}	

A szerelvények is eladhatók mint önálló termékek a külföldi piacon, korlátozás nélkül mind a kapitalista, mind a szocialista országokban. A késztermék piaci megőrzése és pozitív devizaegyenlege érdekében a munkaszervezet készterméke kivitelének „p” százalékát értékesíti csak külföldön, szerelvény formájában.

A szerelvények előállítása „n” üzemben történik. Az egyes szerelvényekbe szükséges befektetést munkaórákban kifejezve üzemek szerint (t_{in}) az alábbi mátrix tartalmazza:

(Szerelvények)	$Ü_1$	$Ü_2$...	$Ü_n$	V	(Üzemek)
S_1	t_{11}	t_{12}	...	t_{1n}	t_{1n+1}	
S_2	t_{21}	t_{22}	...	t_{2n}	t_{2n+1}	
...	
S_i	t_{i1}	t_{i2}	...	t_{in}	t_{in+1}	

Az egyes üzemek egy műszakban dolgoznak és a munkaórákban kifejezett évi kapacitásai az alábbi vektorral írhatók le:

$$b_j = b_{j1}, b_{j2}, \dots, b_{jn}$$

A szerelvényekből további alkatrészek hozzáadásával a végszereldei szalagokon történik a T_1, T_2, \dots, T_j termék előállítása. A termékek szerelési időszükséglete rendre T_1, t_2, \dots, t_j óra/termék. A végszerelde (V) összkapacitása t_0 óra/év.

A szerelvények gyártásához szükséges anyagok közül néhánynak (A_1, A_2, \dots, A_j) a hazai beszerezhetősége korlátozott. Igaz, hogy ezek korlátlan mennyiségben beszerezhetők a kapitalista és a szocialista piacon egyaránt, azonban a vámilleték és egyéb megterhelések miatt a behozatal drágább lenne a hazai anyagáraknál.

Az egyes szerelvényekhez a jelzett kritikus anyagokból felhasznált „ a_{ji} ” mennyiségek kg/szerelvényben a következők:

(Kritikus anyagok)	S_1	S_2	...	S_i	(Szerelvények)
A_1	a_{11}	a_{12}	...	a_{1i}	
A_2	a_{21}	a_{22}	...	a_{2i}	
\vdots	
A_j	a_{j1}	a_{j2}	...	a_{ji}	

A késztermékek összeszerelésénél a szerelvényeken kívül felhasznált alkatrészek hazai termelési együttműködésből származnak. Az alkatrészek szállítói ki tudják elégíteni a munkaszervezet igényeit, de az „R” alkatrész szállítója r_0 darab felett csak meghatározott felár mellett hajlandó szállítani. A T_1, T_2, \dots, T_j termék R alkatrész szükséglete db/termék egységekben mérve:

$$d_1, d_2, \dots, d_j \quad \text{db}$$

A munkaszervezet termék- és alkatrészgyártási tervét a meglévő kapacitások korlátozzák. A gyártó kapacitások szűk keresztmetszeteinek feloldására két lehetőség van: új műszak bevezetése és új beruházás.

Mivel az üzemek egy műszakban dolgoznak, bevezethetünk egy másik műszakot, ami új dolgozólétszámot kíván és költségtöbbletet jelent az eddig működő kapacitásokra vonatkoztatva. Ezek üzemenként rendre k_{1n} új munkás/munkaóra és k_{2n} dinár/munkaóra egységekben a következők:

(Az üzemek költségei)	\bar{U}_1	\bar{U}_2	...	\bar{U}_n	V (Üzemek)
k_1	k_{11}	k_{12}	...	k_{1n}	k_{1nv}
k_2	k_{21}	k_{22}	...	k_{2n}	k_{2nv}

Az üzemi kapacitás fejlesztésére, a munkaszervezet szakembereinek előrejelzése szerint, rendelkezésre áll K dinár a középtávú fejlesztési idő-

szakban. Lehetőség van arra, hogy ehhez a munkaszervezet még felvegyen H dinár hosszú lejáratú hitelt, amit csak a következő középtávú tervidőszak első évében kell visszafizetnie. A hitel visszafizetése, meghatározott kamatláb mellett, m év alatt történik. A beruházással történő kapacitásbővítés devizasükségeit dollárban (\$) és elszámolási dollárban (E\$) fejezzük ki.

Az egy kapacitás óra új beruházással való létesítésének dinárban, \$-ban és E\$-ban jelentkező költségei, valamint új munkaerő munkába lépésének költségei a következők:

(Az üzemekbe eszközölt beruházás)	\ddot{U}_1	\ddot{U}_2	...	\ddot{U}_n	V (Üzemek)
bk_1	bk_{11}	bk_{12}	...	bk_{1n}	bk_{1nv}
bk_2	bk_{21}	bk_{22}	...	bk_{2n}	bk_{2nv}
bk_3	bk_{31}	bk_{32}	...	bk_{3n}	bk_{3nv}
bk_4	bk_{41}	bk_{42}	...	bk_{4n}	bk_{4nv}

ahol: bk_{1n} az egy üzemi munkaóra dinárban jelentkező költségeit; a bk_{2n} az egy üzemi munkaóra E\$ jelentkező költségeit; a bk_{3n} az egy üzemi munkaóra \$ jelentkező költségeit jelöli; a bk_{4n} az új munkaerő biztosításának dinárban kifejezett összköltségeit jelöli egy üzemi munkóra vonatkoztatva.

Az előbbi feltételezések alapján elfogadjuk, hogy az új munkaerő biztosítása évenként D dinár költségeket eredményez minden új munkásra számítva.

A munkaszervezet végtermékeinek és szerelvényeinek hazai és export árai:

(A késztermékek árai)	T_1	T_2	...	T_j	(Termékek)
E_{1j}	E_{11}	E_{12}	...	E_{1j}	
E_{2j}	E_{21}	E_{22}	...	E_{2j}	
E_{3j}	E_{31}	E_{32}	...	E_{3j}	

és

(A szerelvények árai)	S_1	S_2	...	S_i	(Szerelvények)
e_{1j}	e_{11}	e_{12}	...	e_{1j}	
e_{2j}	e_{21}	e_{22}	...	e_{2j}	
e_{3j}	e_{31}	e_{32}	...	e_{3j}	

ahol: E_{1j} a késztermék hazai, dinárban kifejezett egységára; E_{2j} a termék egységára a klíring-elszámolású piacon E\$-ban; E_{3j} a termék egységárára a nyugati piacon \$-ban; e_{1j} a szerelvények egységárai a hazai piacon dinárban; e_{2j} a szerelvények egységárai a szocialista piacokon E\$-ban; e_{3j} a szerelvények egységárai a tőkés piacon \$-ban.

A késztermékek import árait \$-ban kifejezve a BE_1, BE_2, \dots, EB_i vektorral írjuk le, figyelembe vesszük azonban, hogy ez a behozatal csak pozitív devizaegyenleg mellett engedélyezett.

Ahogy már az előzőekben láttuk, a munkaszervezet termelőkapacitása kétféle módon nőhet. Ez szükségessé teheti az A_1, A_2, \dots, A_j kritikus anyagok és az R kritikus alkatrész importját, illetve feláras beszerzését. A kritikus anyagok magasabb beszerzési egységárait c_1, c_2, \dots, c_j -vel, a szükséges mennyiségeket a_1, a_2, \dots, a_j -vel jelöljük. Ugyanezek a kritikus alkatrészeire vonatkozóan c_r és r_r .

A termékek és a szerelvények kalkulált önköltségei (din/db) előre jelezhetőek:

(A termék önköltsége)	T_1	T_2	...	T_j	(Termék)
\bar{O}	\bar{O}_1	\bar{O}_2	...	\bar{O}_j	

és

(A szerelvény önköltsége)	S_1	S_2	...	S_i	(Szerelvény)
\bar{O}	\bar{O}_1	\bar{O}_2	...	\bar{O}_i	

4.3.2. A parciális matematikai modellek általános formában való kifejtése.

Az előzőekben megfogalmazott feltételek és szimbolika elfogadásával szükségesnek tartjuk a döntéshozatal folyamán felmerülő kérdések megválaszolását parciális matematikai modellekkel. Ily módon az egyes tevékenységek parciális modelljeinek lineáris programozási modell és simplex táblázat formájában való összesítése nyújt majd alapot a szemlélt típusú gépipari munkaszervezet termelésének és értékesítésének összehangolására.

A felvetett probléma megoldásának első lépéseként mindig feltesszük a kérdéseket, amelyekre választ keresünk:

— Mely termékeket és szerelvényeket kell gyártania a munkaszervezetnek a középtávú tervidőszakban és milyen mennyiségben?

— A hazai szükségletek kielégítése után melyik termékből és szerelvényből mennyit exportáljon a munkaszervezet és mely piacokra?

— Importáljon-e készterméket?

Az egyes kérdésekre kapható válaszokat általános formában az alábbi változóknak feleltetjük meg:

Megnevezés	Termelés	Export			Dimenzió
		Szocialista	Kapitalista	Kapitalista import	
T_1	X_1	Y_1^1	Y_1^2	Z_1^1	db/év
T_2	X_2	Y_2^1	Y_2^2	Z_2^1	db/év
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
T_j	X_j	Y_j^1	Y_j^2	Z_j^1	db/év
S_1	X_{j+1}	Y_{j+1}^1	Y_{j+1}^2	—	db/év
S_2	X_{j+2}	Y_{j+2}^1	Y_{j+2}^2	—	db/év
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
S_{ji}	X_{j+i}	Y_{j+i}^1	Y_{j+i}^2	—	db/év

— Elegendő lesz-e a termelési tevékenységhez a munkaszervezet jelenlegi kapacitása? Mely üzemekben növeljük a termelőkapacitást új műszak bevezetésével és milyen mértékben?

— Szükséges-e beruházási tevékenységbe kezdeni, és ha igen, mely üzemekben és milyen mértékben?

A kérdéseket a következő változókkal jellemezzük:

Üzem	Új műszak	Beruházás	Dimenzió
\ddot{U}_1	l_1	W_1	óra/év
\ddot{U}_2	l_2	W_2	óra/év
\vdots	\vdots	\vdots	\vdots
\ddot{U}_n	l_n	W_n	óra/év
V	l_{n+1}	W_{n+1}	óra/év

— A várható termelés kritikus anyag (A_j) igényét szocialista vagy kapitalista importból próbálja-e fedezni a munkaszervezet? Jelölje V_1^1 a megvalósítható szocialista, V_1^2 a kapitalista importmennyiséget évente kg-ban a hazai lehetőségeken felül.

— Ha az R alkatrészszükséglet túllépné a kooperációs szerződés megszabta lehetőségeket, szerezz-e be a munkaszervezet ilyen alkatrészt felárral? A feláras beszerzés évi darabszámát jelöljük r_1 -vel.

— Hány új dolgozót kell munkába állítani, amely létszámot M-mel jelöljük.

Az előbbi kérdések feltételeivé válhatnak a munkaszervezet tevékenységének, amennyiben az nem adhat el több terméket, mint ami a rendelkezésére fog állni, és nem építhet be több anyagot termékeibe, mint amennyihez hozzájut. A kérdésekkel kapcsolatban esetleg más, váratlan korlátozások is jelentkezhetnek, mint: a pozitív devizaegyenleg, a kiviteli arányok változása stb.

Az eddig felsorolt kérdésekben szereplő változók helyzetét a következő feltételek korlátozzák:

- a változók nem lehetnek negatívak,
- a termékek termelése és behozatala egyenlő kell hogy legyen a belföldi felhasználás és a kivitel összegével:

$$\begin{aligned} X_1 + Z_1^2 &= b_{11} + Y_1^1 + Y_1^2 \\ X_2 + Z_2^2 &= b_{12} + Y_2^1 + Y_2^2 \\ \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \\ X_j + Z_j^2 &= b_{1j} + Y_j^1 + Y_j^2 \end{aligned}$$

- A szocialista export nem lépheti túl az árulisták szabta korlátokat:

$$\begin{aligned} Y_1^2 &\leq b_{21} \\ Y_2^2 &\leq b_{22} \\ \vdots \quad \vdots \\ Y_j^2 &\leq b_{2j} \end{aligned}$$

- A szerelvénytermelésnek ki kell elégítenie a késztermék termelésének szükségleteit és az önálló szerelvénykivitelét:

$$\begin{aligned} X_{j+1} &= s_{11}x_1 + s_{12}x_2 + \dots + s_{1j}x_j + Y_{j+1}^1 + Y_{j+1}^2 \\ X_{j+2} &= s_{21}x_1 + s_{22}x_2 + \dots + s_{2j}x_j + Y_{j+2}^1 + Y_{j+2}^2 \\ \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \\ X_{j+1} &= s_{i+1}x_1 + s_{i2}x_2 + \dots + s_{ij}x_j + Y_{j+1}^i + Y_{j+1}^2 \end{aligned}$$

- A szerelvényekből legyártott mennyiség nem lehet több, mint amennyihez elegendő a gyártó üzemek meglévő, új műszak bevezetésével nyert és új beruházással létrehozott kapacitása:

$$\begin{aligned} t_{11}x_{j+1} + t_{21}x_{j+2} + \dots + t_{i1}x_{j+1} &\leq b_{31} + l_1 + w_1 \\ t_{12}x_{j+1} + t_{22}x_{j+2} + \dots + t_{i2}x_{j+2} &\leq b_{32} + l_2 + w_2 \\ \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \quad \vdots \\ t_{1n}x_{j+1} + t_{2n}x_{j+2} + \dots + t_{in}x_{j+i} &\leq b_{3j} + l_n + w_n \end{aligned}$$

- Az új műszak bevezetésével nyerhető kapacitás egy üzemnél sem lépheti túl az illető üzem egy műszakra jelzett évi kapacitását:

$$\begin{aligned} l_1 &\leq b_{31} \\ l_2 &\leq b_{32} \\ \vdots \quad \vdots \\ l_n &\leq b_{3j} \end{aligned}$$

- A végtermékek legyártott mennyisége nem haladhatja meg a vég-szereldei kapacitást:

$$\begin{aligned} t_1x_1 + t_2x_2 + \dots + t_jx_j &\leq t_0 + l_{n+1} + w_{n+1}, \\ l_{n+1} &\leq t_0 \end{aligned}$$

— A szerelvénygyártás szükségleteinek és a végtermék kritikus anyag- és alkatrészigényeinek kielégítése nem lépheti túl a beszerzési lehetőségeket:

$$\begin{aligned} a_{11}x_{j+1} + a_{12}x_{j+2} + \dots + a_{1i}x_{j+i} &\leq a_1 + v_1^1 \\ a_{21}x_{j+1} + a_{22}x_{j+2} + \dots + a_{2i}x_{j+i} &\leq a_1 + v_2^2 \\ d_1x_1 + d_2x_2 + \dots + d_jx_{j+1} &\leq r_1 + r_f \end{aligned}$$

— A beruházási és hitelkeret nem lépheti túl a kamatláb nagysága, a hitelfizetés határideje és az egyéb hitelfőlkételek szabta keretet:

$$\begin{aligned} k_1w_1 + k_2w_2 + \dots + k_nw_n &\leq K+h \\ h &\leq H \end{aligned}$$

— A megnövekedett kapacitások munkaerő-szükségletét fedezni kell:

$$k_{11}l_1 + k_{12}l_2 + \dots + k_{1n}l_{n+1} + (bk_{41})w_1 + (bk_{42})w_2 + \dots + (bk_{4n})w_{n+1} \leq M$$

— A szerelvényexport és késztermékexport arányát, értékben kifejezve, biztosítani kell:

$$\begin{aligned} e_{21}Y_{j+1}^1 + e_{22}Y_{j+2}^1 + \dots + e_{2i}Y_{j+i}^1 + e_{31}Y_{j+1}^2 + e_{32}Y_{j+2}^2 + \dots + e_{3i}Y_{j+i}^2 &\leq \\ \leq p(E_{21}Y_1^1 + E_{22}Y_2^1 + \dots + E_{2j}Y_j^1 + E_{31}Y_1^2 + E_{32}Y_2^2 + \dots + E_{3j}Y_j^2) \end{aligned}$$

— A termék- és anyagbehozatal, valamint a beruházási tevékenység devizakiadásai, külön-külön, nem haladhatják meg a munkaszervezet késztermék- és szerelvényexportból származó devizabevételeit:

$$\begin{aligned} E_{21}Y_1^1 + E_{22}Y_2^1 + \dots + E_{2j}Y_j^1 + e_{21}Y_{j+1}^1 + e_{22}Y_{j+2}^1 + \dots + e_{2i}Y_{j+i}^1 &\geq \\ \geq (gu_1)v_1^1 + (gu_2)w_1 + \dots + (gu_n)w_{n+1}, \\ E_{31}Y_1^2 + E_{32}Y_2^2 + \dots + E_{3j}Y_j^2 + e_{31}Y_{j+1}^2 + e_{32}Y_{j+2}^2 + \dots + e_{3i}Y_{j+i}^2 &\geq \\ \geq (BE_1)Z_1^2 + (BE_2)Z_2^2 + \dots + (BE_i)Z_i^2 + (g_i)V_2^2 + (g_2)w_1 + \dots + (g_n)w_{n+1}, \end{aligned}$$

ahol (gu_n) az anyagimport korlátozásának együtthatója, (g_i) pedig a beruházás korlátozásának együtthatója, amellyel biztosítjuk, hogy a munkaszervezet a beruházásnál nem lép túl az exportból származó bevételeket.

Az eddigiekben elfogadott feltételezésekből és egyszerűsítésekből kiindulva a fedezet maximumát tartalmazó célfüggvényt a következő tagokból állítjuk majd össze:

A termék árbevétele + a szerelvényfedezet — az önköltség — a felárak — a bővítési költségek — a kamat — a munkaerő biztosításának költségei.

A célfüggvény egyes tagjai kifejtett formában a következők:

— A termék összbevétele:

$$E_{21}Y_1^1 + E_{22}Y_2^1 + \dots + E_{2j}Y_j^1 + E_{31}Y_1^2 + E_{32}Y_2^2 + \dots + E_{3j}Y_j^2$$

— A szerelvényfedezet (csak az exportszerelvény ára és önköltsége jelenik meg önállóan, melyeknek különbsége a fedezet, a többié a készterméknél jelentkezik):

$$(cs_{21})Y_{j+1}^1 + (cs_{22})Y_{j+2}^1 + \dots + (cs_{2i})Y_{j+i}^1 + \\ + (cs_{31})Y_{j+1}^2 + (cs_{32})Y_{j+2}^2 + \dots + (cs_{3i})Y_{j+i}^2.$$

ahol (cs_i) a szerelvények fedezete egységenként.

— A késztermék önköltsége:

$$\bar{O}_{11}x_1 + \bar{O}_{12}x_2 + \dots + \bar{O}_{1j}x_j$$

— A felárak (és pedig az import késztermékek árkülönbözete exportárúkhhoz képest; az anyagok és a kritikus alkatrész felárai):

$$f_1z_1^2 + f_2z_2^2 + \dots + f_jz_j^2 + c_1V_1^1 + c_2V_2^2 + \dots + c_r r_r,$$

ahol f_j az importált késztermék felára darabonként.

— Bővítési (új műszak bevezetése) és beruházási költségek:

$$k_{21}l_1 + k_{22}l_2 + \dots + k_{2n}l_n + k_{2nv}l_{n+1}, \\ (bk_{41})w_1 + (bk_{42})w_2 + \dots + (bk_{4n})w_n + (bk_{4nv})w_{n+1}$$

— A kamat összege:

$$K_m(h)$$

— A munkaerő-toborzás költsége (ha munkaerő letelepítési költségeket számolunk el termelési költségként):

$$M_k$$

Az előzőek alapján a célfüggvény tehát:

$$E_{21}Y_1^1 + E_{22}Y_2^1 + \dots + E_{2j}Y_j^1 + E_{31}Y_1^2 + E_{32}Y_2^2 + \dots + E_{3j}Y_j^2 + \\ + (cs_{21})Y_{j+1}^1 + (cs_{22})Y_{j+2}^1 + \dots + (cs_{2i})Y_{j+i}^1 + (cs_{31})Y_{j+1}^2 + \\ + (cs_{32})Y_{j+2}^2 + \dots + (cs_{3i})Y_{j+i}^2 - (\bar{O}_{11}x_1 + \bar{O}_{12}x_2 + \dots + \bar{O}_{1j}x_j) - \\ - (f_1z_1^2 + f_2z_2^2 + \dots + f_jz_j^2 + c_1V_1^1 + c_2V_2^2 + \dots + c_r r_r) - \\ - (k_{21}l_1 + k_{22}l_2 + \dots + k_{2n}l_n + k_{2nv}l_{n+1}) - \\ - [(bk_{41})w_1 + (bk_{42})w_2 + \dots + (bk_{4n})w_n + (bk_{4nv})w_{n+1}] - \\ - K_m(h) - M_k \quad \max$$

A szemlélt típusú munkaszervezet termelését és értékesítését (kivitelét) összehangoló matematikai modell numerikus megoldása simplex módszerrel történhet. Ehhez egy alaptáblát kell készíteni, amelyben az előzőekben megfogalmazott feltételek és a célfüggvény rendezett formában szerepelnek.

5. A MUNKA EREDMÉNYEINEK ÉRTÉKELÉSE

Az alapvető elgondolások és feltételezések felhasználásával megalkotuk a szemlélt típusú munkaszervezet néhány parciális modelljét, mégpedig a termék és lényeges jellemzőinek meghatározása útján, az adott termelés és ügyviteli rendszerben. Igyekezünk meghatározni és megvizsgálni ezzel kapcsolatban a termék, annak termelése, a marketing jellegű ügyvitel stb. bizonyos tulajdonságait, amelyek hozzásegíthetnek az ügyvitel eredményességéhez. A tulajdonságok és feltételezések egész sora képezi az alapvető kiindulópontot a modell egészének kialakításánál.

A létrehozott modellek általánosítottak, megalkotásuk viszont a probléma alacsonyabb fokú elméleti elvonatkoztatása útján történt, s így közel állnak a valósághoz.

A parciális modellek (egyenlőségek és egyenlőtlenések formájában felírt korlátozások) összesítése által ily módon megfogalmaztuk a gép-ipari és rokon iparágak termelésének egy részét és értékesítését (kivitelét) összehangoló módszert általános, determinisztikus matematikai modellel formájában, amely megoldható az igen elterjedt szimplex módszerrel.

A modellalkotás folyamán állandóan szem előtt tartottuk, és megítélésünk szerint el is értük, a következő követelményeket: a modell érthetősége és egyértelműsége, a számítási műveletek egyszerűsége, a számítógép alkalmazhatósága, a modell matematikai megbízhatósága. A gyakorlati alkalmazhatóság követelményének eleget tesz azáltal is, hogy olyan vállalati információs rendszerre támaszkodik, amely fellelhető a szemlélt típusú munkaszervezetekben.

A létrehozott matematikai modell lehetővé teszi nagyobb számú megoldási változat elkészítését, amely egyben a modell alkalmazkodó képességére is vall, és ily módon jó alapul szolgálhat a meghozott döntések ellenőrzésére abban az esetben, ha a vizsgált ügyviteli rendszer néhány paramétere megváltozna.

A modell létrehozása megmutatta, gyakorlati alkalmazása pedig ezt megerősítette, hogy egy munkaszervezet ügyvitelével kapcsolatos különböző kérdések egész komplexuma rendszerezhető és modellbe szűrhető, amely segítségével aztán válasz lelhető egy másik, az öngazgatási döntéshozatal nélkülözhetetlen szakszerű megalapozását biztosító kérdéscsoporthoz.

A munka eredetisége abban nyilvánul meg, hogy benne eredményesen átültettük egyes tudományágak: az operációkutatás, a rendszerelmélet, a lineáris algebra és a marketing elméleti ismeretanyagát a szervezési tudományok, főleg az alkalmazott marketing területére.

Vizsgálódásaink és eredménykifejtésünk során az elismert tudományos módszerekre: a modellezésre, a dialektikus analízisre és szintézisre, az absztrakcióra, a generalizációra és az indukcióra támaszkodhatunk.

A levezetett és kifejtett tényállások a logika szabályaival összhangban

állnak. Ugyanakkor lehetőség van a vizsgálódások során használt fogalmak legnagyobb részének gyakorlati értelmezésére is.

A munka eredményeként kialakított matematikai modell a gyakorlatban is ellenőrizhető, amely részben meg is történt. A tárgyi valóság általános jellemzőivel összhangban áll munkánk eredménye.

Egészében véve a munka hozzájárulást jelent a szervezési tudományok, különösképpen pedig a marketing ismeretanyagának bővítéséhez.

Felhasznált irodalom:

1. Dr. Horváth Iván: IPARI RENDSZERELMÉLET. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.
2. Knežević Marija: ODRÉĐIVANJE OPTIMALNOG PROGRAMA PROIZVODNJE METODOM LINEARNOG PROGRAMIRANJA. Ekonomski preglad 2—3/66.
3. Dr. Kun Ladislav: OPERACIONA ISTRAŽIVANJA U MARKETINGU. deo I, Ekonomski fakultet, Univerziteta „Kiril i Metodij”, Skopje, 1973.
4. Dr. Kun Ladislav: OPERACIONA ISTRAŽIVANJA U MARKETINGU. deo II, Ekonomski fakultet Univerziteta „Kiril i Metodij”, Skopje, 1974.
5. Dr. Kun Ladislav: TIPIZACIJA PROIZVODA SA STANOVIŠTA STRATEGIJE POSLOVANJA. Ekonomski fakultet, Univerziteta „Kiril i Metodij”, Skopje, 1975.
6. Dr. Kun Ladislav: TEHNIČKE OSNOVE INDUSTRIJSKE PROIZVODNJE. Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet u Subotici, 1973.
7. Dr. Kerekó Béla: LINEARIS PROGRAMOZÁS. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
8. Számítástechnikai Oktató Központ: OPERÁCIÓKUTATÁS. Budapest, 1972.
9. Válogatott tanulmányok: RENDSZERELMÉLET (angol fordítás), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1969.
10. Országos Tervhivatal: OPERÁCIÓKUTATÁSI ESETTANULMÁNYOK. Budapest, 1969.

Rezime

Model usklađivanja proizvodnje i plasmana radne organizacije industrije mašinogradnje

Autor počinje svoj rad uočavanjem potrebe za usklađivanje proizvodnje, domaćeg plasmana, izvoza i razvoja proizvoda u proizvodnim radnim organizacijama. Smatra za logično i potrebno da se takvo uravnoteženje vrši unapred, pre nego što nastane bilo kakav problem na posmatranom području. Međutim na osnovu raspoložive literature utvrđuje da za sada ne postoji me-

metodologija, uz pomoć koje bi se proizvodnja i plasman na pogodan način mogli uskladiti.

Za cilj svoga rada, autor postavlja razvijanje metodologije za usklađivanje proizvodnje i plasmata na domaćem i stranom tržištu, koja može da posluži upravljačima i organizatorima kao pomoćno sredstvo pri donošenju odluka. Područje svoga istraživanja ograničava na radne organizacije mašingradnje i srodnih industrija, u kojima se proizvode velike jedinice proizvoda sa malim asortimanom i relativno malim godišnjim brojem komada.

Istovremeno poseban naglasak stavlja na iznalaženje i definisanje uloge i značaja onih funkcija marketinga koje su u vezi sa problemima usklađivanja proizvodnje i plasmata unutar radne organizacije, kao poslovnog sistema.

U toku svojih istraživanja, autor se rukovodi sledećim osnovnim idejama:

— Sistemski pristup — što u ovom slučaju znači da su sve aktivnosti-radne organizacije podređene i usmerene na ostvarivanje njenih ciljeva kao celine.

— Između ciljeva marketinga, ciljeva drugih segmenata i ciljeva radne organizacije, kao celine, postoje povratni spregovi.

— Sva usklađivanja mogu se obaviti uz pomoć jedne funkcije cilja.

— Rešavanje uočenog problema može se izvesti matematičkim determinističkim modelom. Opravdanost ove hipoteze, autor, obrazlaže relativnom stabilnošću tehničkih rešenja proizvoda, relativno dugim životnim ciklusom proizvoda, stabilnošću proizvoda na tržištu i relativnom stabilnošću cena sirovina u periodu za koje se vrši planiranje.

Kao rezultat istraživanja, autor je razvio nekoliko parcijalnih modela (koji, zatim sačinjavaju jedinstveni model) radne organizacije industrije mašingradnje i to sa sledećih aspekata: aspekt proizvodnje, aspekt proizvoda, tržišni aspekt, aspekt marketing sistema poslovanja i najzad simbolički (matematički) model.

U ovim modelima:

— obuhvatio je najznačajnije faktore koji omogućavaju proizvodnju i prodaju u dotičnom tipu radne organizacije, njihove međuveze, kao i mogućnosti njihovih usaglašavanja u interesu ciljeva radne organizacije.

— ugrađujući u model pokazao je značaj i ulogu funkcije marketinga koje su u neposrednoj vezi sa relacijom proizvodnja—prodaja u dotičnom tipu radne organizacije.

Razvijeni modeli su uopšteni. Mogu se lako primeniti u praksi, jer se zasnivaju na sistemu informacija koji je uobičajen u proizvodnim radnim organizacijama. Za tehniku rešavanja može se primeniti i u širim stručnim krugovima poznati simpleks algoritam, uz pomoć elektronskog računara.

Resummee:

Modell der Harmonisierung von Produktion und Absatz in der Maschinenbauindustrie

Der Verfasser beginnt seine Arbeit mit der Nötigkeit der Harmonisierung der Produktion, des einheimischen Absatzes und des Ausfuhrs, sowie der Entwicklung der Produktion in den Arbeitsorganisationen. Er meint, dass es logisch und nötig ist, solche Harmonisierung in voraus zu machen, bevor noch

irgendein Problem im betrachtetem Gebiet hervortritt. Es wird jedoch auf Grund der vorhandenen Literatur festgestellt, dass zur Zeit keine Methodologie besteht, mit derer Hilfe die Produktion und der Absatz in entsprechender Weise miteinander zu Harmonisieren sind.

Als Ziel seiner Arbeit bezeichnet der Verfasser eine Methodologie der Übereinstimmung der Produktion und des Absatzes zu entwickeln, welche den Verwaltern und Organisatoren bei der Ausarbeitung ihrer Einschlüsse behilflich sein kann. Das Gebiet seiner Untersuchungen begrenzt er auf Maschinenbau und ähnlicher Industrien, die grosse Produkteinheiten mit geringem Sortiment und relativ wenigen Produktstücken pro Jahr herstellen. Gleichzeitig werden auf das Entdecken und Definition der Rolle und der Wichtigkeit solcher Funktionen des Marketings besonders unterstrichen, die mit den Problemen der Harmonisierung der Produktion und des Absatzes in den Arbeitsorganisationen als Betriebssystemen in Verbindung stehen.

In seinen Untersuchungen leitet sich der Verfasser mit diesen Grundlegenden Ideen:

— systematischer Zutritt; d. h. im diesen Sinne dass alle Tätigkeiten der Arbeitsorganisation auf das Erreichen dieser Ziele gerichtet, und ihnen subordiniert werden.

— Zwischen den Zielen des Marketings, Zielen anderer Segmente und Zielen der Arbeitsorganisation als Einheit bestehen gegenseitig wirkende Bindungen.

— Jede Harmonisierung kann mit einer Zielfunktion durchgeführt werden.

— Die Lösung des bemerkten Problems kann durch mathematischen, deterministischen Modell gelöst werden. Die Berechtigung dieser Hypothese beweist der Verfasser mit der relativen Stabilität der technischen Lösungen und relativ langem Lebensdauer des Produktes, Stabilität des Erzeugnisses am Markete und relativer Stabilität der Preise der Rohmaterialien für den Zeitschnitt für den man die Planung vornimmt.

Als Resultat der Untersuchungen entfaltet der Verfasser einige partielle Modelle (die nachher ein gemeines Modell ausmachen) der Arbeitsorganisation in der Maschinenindustrie usw. in Hinsicht dieser Betrachtungen: Betrachtung der Produktion, Betrachtung des Erzeugnisses, Betrachtung des Marktes sowie Betrachtung des Marketingsystems der Geschäftsführung und zuletzt symbolische (mathematische) Betrachtung.

In diesen Modellen:

— er erfasst alle wichtigsten Faktoren, die die Produktion und Absatz in den Organisationen dieser Art ermöglichen; ihre Gegenseitige Bindungen, sowie die Möglichkeit ihrer Harmonisierung im Interesse der Arbeitsorganisation.

— Durch den Einbau ins Modell, gestaltet er die Wichtigkeit und die Rolle der Marketingsfunktion, die in direkter Verbindung mit der Relation Produktion-Absatz, in dieser Art der Arbeitsorganisationen stehen.

Die entfalten Modelle sind allgemein gültig. Sie können leicht in der Praxis angewendet werden, da sie auf Grund des Informationssystems ausgeführt worden, sind der in den Arbeitsorganisationen üblich ist. Zur technischen Durchführung kann das in weiten Kreisen bekannte Symplex-Algorithmus verwendet werden usw. mit der Hilfe des elektronischen Rechners.

Ladislav Kun

A TUDOMÁNYOS MUNKA ÉS EREDMÉNYEI VISZONYLAGOS ÉRTÉKELÉSI LEHETŐSÉGEINEK VIZSGÁLATA

A tudományos munka eredeti, gondolati és alkotó. Széles látókört, képzeletgazdagságot, szellemi függetlenséget, ötletbátorságot, tapasztalattal, türelmet, önbírálatot és egyéb erényeket követel. Feltételezzük, hogy kisebb-nagyobb mértékben ezen tulajdonságokkal minden tudományos dolgozó rendelkezik, s így jelen munkánk elsődleges célja a tudományos munka eredményeinek értékelése, a másodlagos pedig a tudományos munka terjedelmének vizsgálata. Úgy tűnik, hogy mindkét feladatunkat megoldhatjuk, bizonyos mértékig elfogadható módon, a következő két elgondolás alapján:

— A tudományos információk jelentőségét azok ismeretelméleti értékei szerint becsülhetjük meg.

— A tudományos munka valamely fázisának jelentőségét annak a kutatás azon fokozatainak szükséges sorozatában elfoglalt helye szerint ítéljük meg, amely a tudományos probléma megoldásához vezet. Eközben feltételezzük, hogy a szemlélt kutatási fázis eredményesen fejeződött be.

Az említett két elgondolással kapcsolatban, tudományos információként értelmezzük a kutatás minden fázisának eredményét. Meg kell említeni azonban, hogy ezen a kísérleti fokon nem találhatunk egyaránt meggyőző elhelyezést minden típusú tudományos információnak, sem pedig a tudományos munka összes formájának, a két elgondolás alapján kialakított értékelési rendszerben. A nehézségek a tudományos információknak és a tudományos munka ismeretelméleti értékelésének foka szerinti rangsorolásból erednek. Ezért a tudományos kutatómunkát és eredményeit viszonylagosan értékelő rendszer csak két válfajának kifejlesztési lehetősége elemzését valósítjuk meg.

Az első, amely két rendszerből álló csoportot alkot a deduktív módon levezetett tudományos információk rangsorolására szolgál. Ehhez a 3/78 és a 4 és 5/70 alatti szakirodalom ötleteit vesszük igénybe, bizonyos módosításokkal, valamint beépítjük saját elgondolásainkat is.

A második említett válfaj, amely négy rendszerből áll, felhasználható az induktív módon alkotott tudományos információk rangsorolására (ezek a rendszerek saját ötleteink alapján kerültek kifejezésre).

Ezen munka céljaira a deduktív módon létrehozott tudományos információk és a megfelelő tudományos munka ismeretelméleti értékének következő fokozatait fogadjuk el (az 1. a legmagasabb szint):

1. axiómák rendszere,
2. axiómákból levezetett tételek,
3. az ismeret és a valóság egybevetése,
4. az ismeret igazolása,
5. az ismeret alkalmazása alkotó tudományos gyakorlat által.

Úgy tekintjük, hogy a dedukció lényegéből eredően az információk a magasabb ismeretelméleti szint felől az alacsonyabb ismeretelméleti szintek felé alakulnak ki.

Az ismeretek és a valóság egybevetése alatt a valóság legalább egy részének axiómák, kijelentések és tételek segítségével való értelmezését és magyarázatát értjük.

Az alkotó gyakorlat a tételek, kijelentések és axiómák tudományos alkalmazását képezi, a szükséges módosítások és változások mellett.

Ha a tudományos munkát és a tudományos információkat az előbbi skála prizmáján át szemléljük, akkor megállapítjuk, hogy léteznek a deduktív jellegű tudományos munkának olyan eredményei, amelyek tartalmazzák a tudományos információknak mind az öt válfaját (ha az információt úgy fogjuk fel, mint a minden egyes ismeretelméleti fokozaton végzett munka eredményét). Ilyen vívmányokat képeznek, például, Marx eszméi és Darwin fejlődés-elmélete. Lobacsevskij geometriája az első és a második fokozat információit tartalmazza. Bayes feltételes valószínűségének tétele a valószínűségi számítás axiómáiból levezetett tételek összessége, tehát csak a második fokozatnak megfelelő információt tartalmaz. A deduktív módon kibontakoztatott tudományos munka eredménye egy vagy több ismeretelméleti fokozat eredményeit tartalmazhatja.

Az előbbi módon a deduktív jellegű tudományok terén végzett tudományos munkának és a tudományos munka értékelésének csak az általános alapját állapítottuk meg. Ezért a következőket fogadjuk el:

— A deduktív jellegű tudományokban a tudományos munka eredménye (és a tudományos munka is) magasabb szintű, több ismeretelméleti fokozatból indul ki (lásd az 1. táblázatot).

— A deduktív jellegű tudományokban a tudományos munka eredménye (és a tudományos munka is) magasabb szintű, ha magasabb ismeretelméleti fokozatot tartalmaz.

Az összehasonlítási alapok pontosabb meghatározása szükségessé teszi a deduktív jellegű kutatás végső eredményének ismeretelméleti fokozata viszonylagos jelentőségének és az információk számának (az egyes ismeretelméleti fokozatokon végzett munka eredményeit tekintve azoknak) meghatározását.

Bemutatunk itt a deduktív módon származtatott tudományos információk értékelésére szolgáló két rendszert. Az elsőben előnyben részesült az ismeretelméleti fokozatok száma, míg a másik nagyobb jelentőséget tulajdonít az ismeretelméleti fokozatok minőségének (lásd az 1. és a 2. táblázatot).

Az első rendszer a munka terjedelme értékelése szempontjából bír előnnyel. Hiánya, hogy elhanyagolja a munka minőségét úgy, hogy például axiómák létrehozását — amennyiben azt elszigetelten szemléljük, mint mindössze egy kutatási sorozatot — 11-es relatív jelentőséggel osztályozza (lásd az 1. táblázatot), habár az legmagasabb szintű alkotómunka.

A másik rendszer, a 2. táblázat alapján, mindig előnyben részesíti az ismeretelméleti szintet. Az ezen rendszer szerint szemlélt magasabb szintű információ magasabb ranggal bír valamely alacsonyabb szintű információnál, függetlenül az ismeretelméleti fokozatok számától. Ez előnnyel bír a tudományos munka és a tudományos munka eredménye minőségének mérésénél. Hiányossága a tudományos munka terjedelmének az elhanyagolásában nyilvánul meg.

Mindkét rendszernek közös hiányossága mutatkozik meg alkalmazhatóságuk területének tekintetében. Mindkettő azon munkák vagy munkaeredmények rangjának megállapítására szorítkozik, amelyek dedukció alakjában kerülnek feldolgozásra. Segítségükkel nem végezhetjük azon válfajú munkák értékelését, amelyekkel olyan gyakorlati problémákat oldunk meg, amelyekhez nincsenek megfelelő, axiómákból vagy tételekből levezetett állításaink. Ugyanis az ilyenfajta alkotómunka átalakulhat új tudományos tételek megfogalmazásába. Lényegében véve ez már az új ismeretek szerzésének induktív módja, amely mindkét táblázatban sejtethető (1. és 2. táblázat), azonban rangjukat nem lehet meghatározni a két rendszer közül egyikben sem.

Az induktív módon kibontakoztatott tudományos információkra az információk és a megfelelő tudományos munka ismeretelméleti értékének következő skáláit javasoljuk (a legmagasabb az 1. szint):

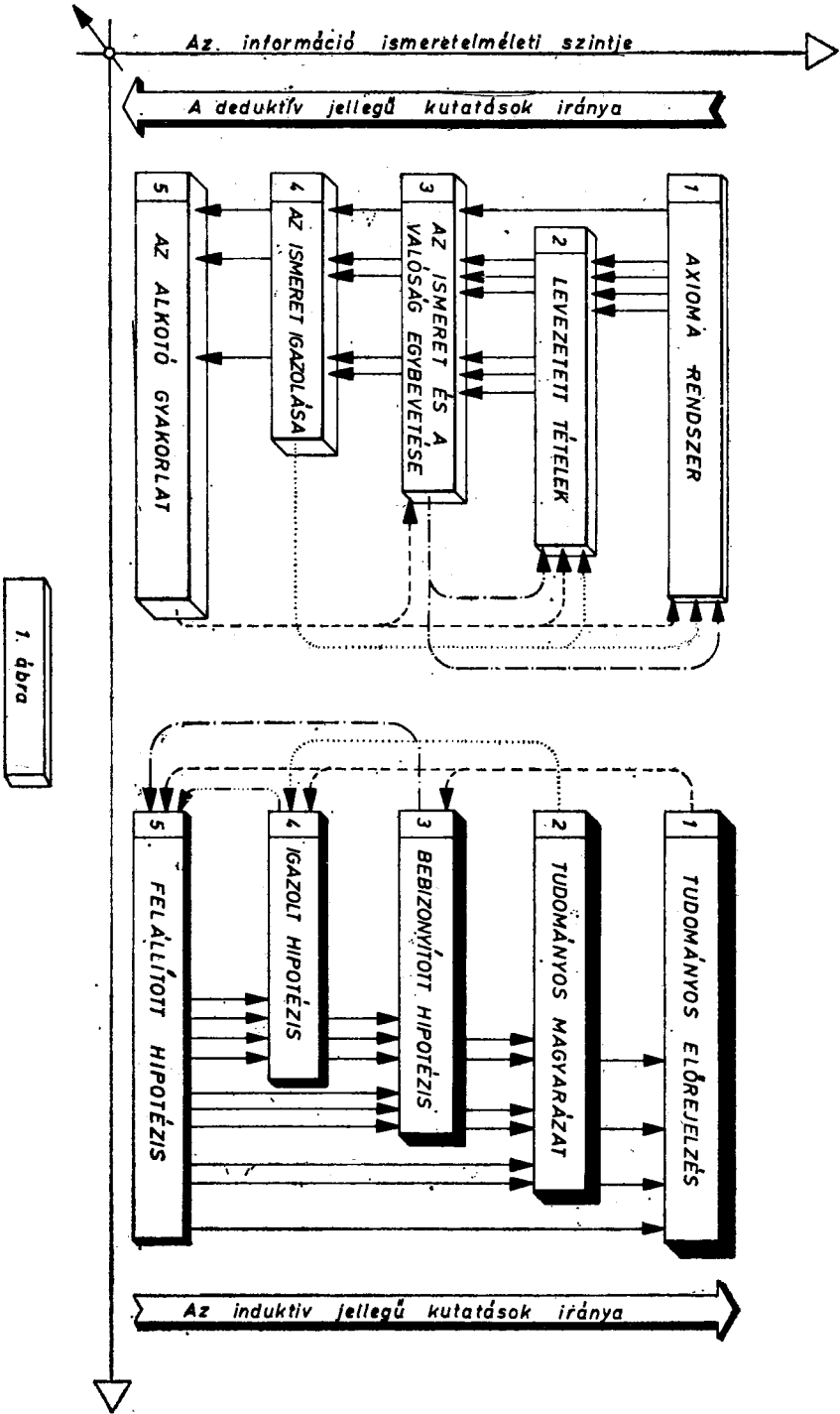
— Az alacsonyabb szintű tudományos információkra:

1. bebizonyított hipotézis (determinisztikus törvény),
2. igazolt hipotézis (statisztikai törvény),
3. a hipotézis és a valóság egybevetése,
4. induktív módon felállított hipotézis,
5. induktív módon megsejtett hipotézis.

— A magasabb szintű tudományos információkra:

1. tudományos előrejelzés,
2. tudományos magyarázat,
3. bebizonyított hipotézis (determinisztikus törvény),
4. igazolt hipotézis (statisztikai törvény),
5. induktív módon felállított hipotézis.

A hipotézis és a valóság egybevetése alatt a valóság legalább egy részének a felállított hipotézis segítségével való értelmezését és magyarázatát értjük.

A deduktív módon alkotott tudományos információk rangsorolása
(a munka terjedelme szempontjából).

1. táblázat

Az ismeretelméleti lépések					A lépések száma	Azonos lépés- számú alkotások relatív ranghelye	Az alkotás ranghelye a lépések száma szerint	Eredő rang- skála
1	2	3	4	5				
x	x	x	x	x	5	—	1	1
x	x	x	x	—	4	1	2	2
—	x	x	x	x	4	2		3
x	x	x	—	—	3	1		4
—	x	x	x	—	3	2	3	5
—	—	x	x	x	3	3		6
x	x	—	—	—	2	1		7
—	x	x	—	—	2	2		8
—	—	x	x	—	2	3	4	9
—	—	—	x	x	2	4		10
x	—	—	—	—	1	1		11
—	x	—	—	—	1	2		12
—	—	x	—	—	1	3	5	13
—	—	—	x	—	1	4		14
—	—	—	—	x	1	5		15

Az ismeretelméleti lépések:

1. Axiómarendszer.
2. Levezetett tételek.
3. Az ismeret és a valóság egybevetése.
4. Az ismeret igazolása.
5. Az alkotó gyakorlat.

A deduktív módon alkotott tudományos információk rangsorolása
(az ismeretelméleti szint szerint).

2. táblázat

Az ismeretelméleti lépések					A lépések száma	Az alkotás ranghelye, a lépések száma szerint	Az alkotás ranghelye, ismeretelméleti szint szerint	Eredő rangskála
1	2	3	4	5				
x	x	x	x	x	5	1		1
x	x	x	x	—	4	2		2
x	x	x	—	—	3	3	1	3
x	x	—	—	—	2	4		4
x	—	—	—	—	1	5		5
—	x	x	x	x	4	1		6
—	x	x	x	—	3	3		7
—	x	x	—	—	2	3	2	8
—	x	—	—	—	1	4		9
—	—	x	x	x	3	1		10
—	—	x	x	—	2	2	3	11
—	—	x	—	—	1	3		12
—	—	—	x	x	2	1	4	13
—	—	—	—	x	1	2		14
—	—	—	—	x	1	1	5	15

Ismeretelméleti lépések:

1. Axiómarendszer.
2. Levezetett tételek.
3. Az ismeret és a valóság egybevetése.
4. Az ismeret igazolása.
5. Az alkotó gyakorlat.

Az induktív módon alkotott hipotézisek rangsorolása
(a munka terjedelme szempontjából).

3. táblázat

Az ismeretelméleti lépések					A lépések száma	Azonos lépésszámú alkotások relatív ranghelye	Az alkotás ranghelye a lépések száma szerint	Eredő rangskála
1	2	3	4	5				
x	x	x	x	x	5	—	1	1
x	x	x	x	—	4	1		2
x	x	—	x	x	4	2	2	3
x	—	x	x	x	4	3		4
—	x	x	x	x	4	4		5
x	x	—	x	—	3	1		6
x	—	x	x	—	3	2		7
x	—	—	x	x	3	3		8
—	x	x	x	—	3	4	3	9
—	x	—	x	x	3	5		10
—	—	x	x	x	3	6		11
x	—	—	x	—	2	1		12
—	x	—	x	—	2	2	4	13
—	—	x	x	—	2	3		14
—	—	—	x	x	2	4		15
—	—	—	x	—	1	1		16
—	—	—	—	x	2	2	5	17

Ismeretelméleti lépések:

1. Bëbizonyított hipotézis.
2. Igazolt hipotézis.
3. Az ismeret és a valóság egybevetése.
4. Felállított hipotézis.
5. Megsejtett hipotézis.

Az induktív módon alkotott hipotézisek rangsorolása
(az ismeretelméleti szint szerint).

4. táblázat

Az ismeretelméleti lépések					A lépések száma	Az alkotás ranghelye a lépések száma szerint	Az alkotás ranghelye, ismeretelméleti szint szerint	Eredő rangskála
1	2	3	4	5				
x	x	x	x	x	5	—		1
x	x	x	x	—	4	1		2
x	x	—	x	x	4	2		3
x	x	—	x	—	3	3	1	4
x	—	x	x	x	4	4		5
x	—	x	x	—	3	5		6
x	—	—	x	x	3	6		7
x	—	—	x	—	2	7		8
—	x	x	x	x	4	1		9
—	x	x	x	—	3	2	2	10
—	x	—	x	x	3	3		11
—	x	—	x	—	2	4		12
—	—	x	x	x	3	1	3	13
—	—	x	x	—	2	2		14
—	—	—	x	x	2	1	4	15
—	—	—	x	—	1	2		16
—	—	—	—	x	1	—	5	17

Ismeretelméleti lépések:

1. Bebizonyított hipotézis.
2. Igazolt hipotézis.
3. Az ismeret és a valóság egybevetése.
4. Felállított hipotézis.
5. Megsejtett hipotézis.

Az induktív módon alkotott tudományos információk rangsorolása
(a munka terjedelme szempontjából).

5. táblázat

Az ismeretelméleti lépések					A lépések száma	Azonos lépésszámú alkotások relatív ranghelye	Az alkotás ranghelye, a lépések száma szerint	Eredő rangskála
1	2	3	4	5				
x	x	x	x	x	5	—	1	1
x	x	x	—	x	4	1		2
x	x	—	x	x	4	2	2	3
x	—	x	x	x	4	3		4
—	x	x	x	x	4	4		5
x	x	—	—	x	3	1		6
x	—	x	—	x	3	2		7
x	—	—	x	x	3	3	3	8
—	x	x	—	x	3	4		9
—	x	—	x	x	3	5		10
—	—	x	x	x	3	6		11
x	—	—	—	x	2	1		12
—	x	—	—	x	2	2	4	13
—	—	x	—	x	2	3		14
—	—	—	x	x	2	4		15
—	—	—	—	x	1	—	5	16

Ismeretelméleti lépések:

1. Tudományos előrejelzés.
2. Tudományos magyarázat.
3. Determinisztikus törvény.
4. Statisztikai törvény.
5. Felállított hipotézis.

Az induktív módon alkotott tudományos információk rangsorolása
(az ismeretelméleti szint szerint).

6. táblázat

Az ismeretelméleti lépések					A lépések száma	Az alkotás ranghelye, a lépések száma szerint	Az alkotás ismeretelméleti szint szerint	Eredő rangskála
1	2	3	4	5				
x	x	x	x	x	5	1		1
x	x	x	—	x	4	2		2
x	x	—	x	x	4	3		3
x	—	x	x	x	4	4	1	4
x	x	—	—	x	3	5		5
x	—	x	—	x	3	6		6
x	—	—	x	x	3	7		7
x	—	—	—	x	2	8		8
—	x	x	x	x	4	1		9
—	x	x	—	x	3	2	2	10
—	x	—	x	x	3	3		11
—	x	—	—	x	2	4		12
—	—	x	x	x	3	1	3	13
—	—	x	—	x	2	2		14
—	—	—	x	x	2	—	4	15
—	—	—	—	x	1	—	5	16

Ismeretelméleti lépések:

1. Tudományos előrejelzés.
2. Tudományos magyarázat.
3. Determinisztikus törvény.
4. Statisztikai törvény.
5. Felállított hipotézis.

Valamely hipotézist igazoltnak tekintjük, ha empirikus úton, megfigyeléssel vagy kísérletezéssel, reprezentatív mintán ellenőrzött.

A hipotézis bebizonyított, ha deduktív úton tudományos törvényekből vagy tételekből levezethető.

Az előbbiekben leírt két skála és a már korábban említett álláspontok alapján kifejleszthetünk két, az alacsonyabb és a magasabb rendű tudományos információk viszonylagos értékelésére szánt rendszert (lásd a 3., 4., 5. és 6. táblázatokat). Eközben feltételezzük, hogy az információ kialakulása az alacsonyabb ismeretelméleti szinttől a magasabb ismeretelméleti szint felé halad, az információ induktív jellege miatt. Ebből a megállapításból a következő rangsorolási álláspontot alakítjuk ki:

— Az induktív jellegű tudományokban a tudományos munka eredménye (és a tudományos munka is) magasabb szintű, ha magasabb ismeretelméleti fokozatot ér el (lásd az 1. ábrát).

— Az induktív jellegű tudományokban a tudományos munka eredménye (és a tudományos munka is) magasabb szintű, ha több ismeretelméleti fokozatot tartalmaz.

Kiemeljük itt a deduktív és az induktív információk rangsorolási álláspontjában tapasztalható különbséget. A deduktív jellegű tudományokban mindig a magasabb ismeretelméleti szintből indulunk ki, és így alakítjuk ki az alacsonyabb szintű információt. Az induktív jellegű tudományokban a kibontakozás folyamata fordított: alacsonyabb ismeretelméleti szintből kiindulva (kialakított rendszerünkben a megsejtett vagy felállított hipotézisekből) magasabb ismeretelméleti szinten lévő információt hozunk létre. A deduktív információk rangsorolásánál tehát azon információk szintje a mérvadó, amelyekből kiindul a tudományos munka, az induktív információk rangsorolásánál pedig azon információk szintje, amellyel a tudományos munka befejeződik (lásd az 1. ábrát).

A 3. és az 5. táblázatba foglalt, az induktív módon alkotott információk rangsorolására szolgáló rendszereket a tudományos munka terjedelmének álláspontjáról alakítottuk ki, míg a 4. és a 6. táblázat szerinti rendszereket a létrehozott tudományos információk ismeretelméleti szintjeinek szemszögéből, tehát a munka minősége szempontjából.

Jelen munkánk összes rangsorolási rendszere (az 1. táblázattól a 6.-ig) azon a feltételezésen alapul, hogy a tudományos munka és a tudományos információk egy adott irányban haladnak: a deduktív jellegű tudományokban a magasabb ismeretelméleti szinttől az alacsonyabb felé, az induktív jellegű tudományokban pedig fordítva. Eközben elhanyagoljuk mindazon megjelenő visszacsatolásokat, amelyekkel a kutatás különböző fokozatai összekapcsolódnak, a deduktív, illetve az induktív jellegű tudományok tudományos kutatásainak említett alapvető irányával ellentétes irányban. Külön nem emeltük ki, azonban magától értetődik, hogy az induktív folyamatoknál egyes fokozatoknak deduktív argumentációs, illetve deduktív bizonyíték jellegűk van.

*

A tudományos információk értékelése és rangsorolása azok egyik lehetséges módozata szerint kerül megvalósításra ebben a munkában. Az alapelgondolás az volt, hogy a tudományos információk rangsorolását mindössze három kritérium figyelembevételével végezzük el, éspedig részben: a gondolkodás logikai formája, azaz az ismeretelméleti eredet (megvizsgáltuk az induktív és a deduktív gondolkodásmódokat, azonban nem az implikatíveket és a reduktívokat is), az érvényesség jellege (determinisztikus és valószínű) és az ismeretelméleti szint alapján.

A teljesebb értékelés szükségessé tenné egyéb kritériumok figyelembevételét is, mint az információ ismeretelméleti jellege (pl. a tudományos törvények esetében, az 1/278 irodalom nyomán: leíró, explikatív, genetikus, kauzális), a tételek jellege (lehetséges, valószínű, igaz, szükség-szerű, véletlen, tényszerű), hatókör, azaz az általánosság és a tárgykör, amelyekre vonatkoznak (mint pl. a tudományos törvények esetében: a strukturális vonatkozások, funkcionális-genetikus törvényszerűségek, statisztikai, kauzális törvényszerűségek és egyébek). A hipotézisek, a törvények és az elméletek rendszerezéseinek kritériumai nem egybeváogóak, így ez is megnehezíti a vizsgálódásokat.

Az említett három, nem teljes kritériumból kiindulva kialakítottuk a kutatások induktív és deduktív eredményeinek és a megfelelő tudományos munkának viszonylagos értékelésére és rangsorolására szolgáló rendszereket. Ezen rendszerek közül egyesek az információk rangsorolásánál előnyben részesítik a munka terjedelmét, míg mások elsősorban az információ minőségét, illetve színvonalát vesszük figyelembe.

Jelen kutatási eredményünket a tudományos információk relatív értékelése első lépésének és a további kutatásokra való ösztönzésnek tekintjük.

Egészében ez a munka a tudomány metodológiáját és a tudománytan (tudomány tudománya) fejlesztését segíti elő.

Fordította *Bene Sándor*

Irodalom

- ¹ Dr B. Šešić: OSNOVI METODOLOGIJE DRUŠTVENIH NAUKA. Naučna knjiga, Beograd, 1974., 278. o.
- ² A. Tarski: UVOD U MATEMATIČKU LOGIKU I METODOLOGIJU MATEMATIKE. Rad, Beograd, 1973., 107 és 46 o.
- ³ S. Barker: FILOZOFIJA MATEMATIKE. Nolit, Beograd, 1973., 78. o.
- ⁴ Mezei A.: AZ ALKOTÁS ÉS AZ ALKOTÓ FOGALMÁNAK FONTOSÍTÁSA. EGSZI, Budapest, 1968. (A tervezőintézetek kerekasztal-konferenciájának kivonatos jegyzőkönyve)
- ⁵ M. Beck I.: KÍSÉRLET A TUDOMÁNYOS ALKOTÁS PRODUKTUMÁNAK INTERDISZCIPLINÁRIS MEGHATÁROZÁSÁRA, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976., 70. o.

Rezime

Analiza mogućnosti relativnog vrednovanja naučnog rada i rezultata naučnog rada

U ovom članku autor razvija nekoliko postupaka za vrednovanje i rangiranje istraživačkog rada i naučnih informacija kao ulazne, odnosno izlazne elemente procese naučnog istraživanja.

Osnovna je misao da se relativno merenje vrednosti naučnog rada i naučne informacije može izvesti na osnovu tri kriterijuma: karakter važenja (deterministički i verovatan), saznajmo poreklo (induktivni i deduktivni) i saznajni nivo (postavljena hipoteza, održiva hipoteza, dokazana hipoteza tj., naučni zakon, naučno objašnjenje i naučno predviđanje).

Autor je razvio više sistema u obliku skala, od kojih neki rangiraju informacije dajući prednost obimu rada, a drugi sistemi uzimaju u obzir pre svega kvalitet, odnosno nivo informacije.

Summary

On the Possibility of Relative Evaluation of the Research Work and the Scientific Information

In this article the author has developed elaborate ways for evaluating and ranking the research work, as an input and the scientific information, as an output, of the process of scientific research.

The main idea for measuring the scientific value of an information or the intellectual research work is based on three criteria: nature of information (deterministic or probabilistic), the cognitive origine (deductive or inductive) and the cognitive level (grounded hypothesis, tested and confirmed hypothesis, scientific law, scientific explanation, scientific prediction).

Several systems have been developed in the form of scales, some of them giving priority to measuring the research effort, the others aiming and rating the quality of scientific information, that is at evaluating the scientific level of information.

Jelen és múlt

Ivan Kristan

AZ AUTONÓM TARTOMÁNYOK ALKOTMÁNYJOGI HELYZETE A JUGOSZLÁV SZOCIALISTA SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁGBAN*

I. Az autonómia fejlődése a JSZSZK-ban

Jugoszláviában az autonómia szoros összefüggésben van a föderatív államberendezéssel. Lényegében az autonómia a föderatív állami struktúra sajátos kifejezője.

Az autonómia összekapcsolódását a föderalizmus fejlődésével Jugoszláviában nem tagadhatják annak a felfogásnak a hívei sem, akik szerint nálunk az autonómia csak a helyi jellegű öngazgatás formája, azaz akik az önszervezés jelentőségét helyezik előtérbe (szerintük ez a föderális egységekben eredeti és korlátlan, az autonómiánál származtatott és korlátolt). Voltaképpen ebben a vonatkozásban azok a különbségek, amelyek e két felfogás között fennállnak, vagyis, hogy az autonómia csak a helyi jellegű öngazgatás formája, illetve, hogy az autonómia a föderáció alakzata,¹ nem bírnak nagy jelentőséggel, mivel nem az a fontos, hogy megállapítsuk az elméleti különbségeket az autonómia és a helyi jellegű öngazgatás között, hanem hogy kihangsúlyozzuk a jugoszláv föderalizmus és az autonómia fejlődésének szoros összefüggését.

Az új Jugoszlávia teljes társadalmi berendezésével az 1941—1945 között lefolyt népfelszabadító háború és népi forradalom eredménye. A föderalizmus, és vele együtt az autonómia, elsősorban e fejlődés vívmányai közé tartozik. Természetesen, az autonómia bizonyos elemei már korábban (a nemzetiségi kérdés megoldásával kapcsolatban) is megmutatkoztak, de kifejezésre jutott a JKP szervezeti felépítésében is, már jóval a második világháború előtt, mivelhogy Vajdaságban fennállt a JKP Tartományi Bizottsága, 1937-ben pedig megalakult a JKP Területi Bizottsága is Kosovo és Metohija területére.

Jugoszláviában az autonómia mint Jugoszlávia népeinek önrendelkezési formája a föderatív államberendezés alkotórészévé vált. A Jugoszlávia föderatív rendszeréről szóló határozat és ennek keretében az au-

* Megjelent a *Szocializmus* 1981/10. számában

tonómiáról rendelkező határozat azonban nem egyidejűleg született meg: a föderációról szóló határozatot 1943. november 29-én Jajcában, az AVNOJ II. ülészakán, az autonómiáról szóló határozatot pedig később hozták meg.

A föderáció a népfelszabadító háború és a népi forradalom összetevőjeként épült ki. Fejlődése a népfelszabadító háború folyamán három szakaszra osztható: a népfelszabadító háború kezdetétől az AVNOJ II. ülészakáig terjedő időszak, az AVNOJ II. ülészakája, valamint az AVNOJ II. ülészakája utáni idő, nagyjából az 1944-es év.

Az első időszakban Jugoszlávia egyes népei államiságuk alapjait rakták le, azaz államjogi megalakulásuk feltételeit készítették elő, de ugyanakkor kifejezésre juttatták abbéli törekvéseiket, hogy Jugoszlávia más népeivel is egybekapcsolódjanak. A második időszakban, vagyis az AVNOJ II. ülészakán, 1943 novemberében, Jajcában, lerakták az új Jugoszlávia alapjait és ezeknek egyik alapköve a föderáció. A harmadik időszakban, az 1944-es év folyamán, azzal, hogy az egyes jugoszláv népek megerősítették az AVNOJ II. ülészakájának jajcei határozatait és külön-külön kifejezték óhajukat, hogy a többi néppel együtt a Demokratikus Szövetségi Jugoszláviába egyesül, a föderáció megalakulása anyagi-jogilag befejeződött.²

1943. november 29-én az AVNOJ II. ülészakán a jugoszláv népek — önrendelkezési joguk érvényre juttatásával — küldötteik útján elhatározták, hogy az új Jugoszlávia föderáció legyen. Az AVNOJ határozatainak második pontjában ez van lefektetve: „Annak érdekében, hogy Jugoszlávia népei szuverenitásának elve érvényre jusson, hogy Jugoszlávia népeinek igazi hazája legyen és hogy soha többé ne legyen bármiféle egyeduralkodó birtoka; Jugoszlávia föderatív elven épül fel és épül tovább és így biztosítja a szerbek, a horvátok, a szlovének, a macedónok és a crnagoraiak, illetve Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Macedónia, Crna Gora és Bosznia-Hercegovina népeinek teljes egyenjogúságát.”³

Ezzel Jugoszlávia öt nemzetének (szerbek, horvátok, szlovének, macedónok és crnagoraiak) önrendelkezési joga megvalósult. Ezek a nemzetek egy föderatív államba egyesültek, amelynek hat szövetségi egysége van: Szerbia, Horvátország, Szlovénia, Macedónia, Crna Gora és Bosznia-Hercegovina.⁴

Tito értékelése szerint az AVNOJ II. ülészakán még nem érett meg az idő arra, hogy az autonómia kérdését is rendezzék Jugoszláviában; ezt a kérdést a felszabadulás utánra halasztották. Tito 1944 márciusában azt írta, hogy a Vajdaságból és más vidékekről beérkezett kérdésekre, hogy mi lesz velük, lesz-e saját autonómiájuk vagy valamelyik föderatív egységhez csatolják őket, abban a pillanatban csak azt válaszolhatta, hogy Vajdaság és más területek is, amelyek autonómiát akarnak, megkapják a legszélesebb körű autonómiát, „de ennek a kérdésnek, valamint annak a kérdésnek a rendezése, hogy az illető tartományt melyik föderatív egységhez csatolják, magától a néptől, illetve annak képviselőitől függ ak-

kor, ha a háború befejezése után véglegesen határoznak az állam berendezéséről.⁵

Az autonómia kérdését később Szerbia keretein belül rendezték, mégpedig Sandžak, Vajdaság és Kosovo-Metohija legmagasabb képviselő testületeinek határozatai alapján; majd ezt az elrendezést megerősítette az AVNOJ is a III. ülészakán, 1945. augusztusában, Belgrádban.

Szerbia, mint föderatív egység 1944. november 11-én alakult meg véglegesen, amikor megválasztották Szerbia Antifasiszta Népfelszabadító Képviselőházát (SZANK), mint Szerbia legmagasabb törvényhozó és végrehajtó szervét; ily módon megerősítést nyert küldötteinek munkája az AVNOJ II. ülészakán, valamint népeinek egyesülése a Demokratikus Föderatív Jugoszláviába (DFJ). Sandžak, Vajdaság és Kosovo-Metohija illetékes szervei csak akkor hozták meg határozatukat, hogy Szerbia föderatív egységéhez csatlakoznak, amikor Szerbia mint a DFJ föderatív egysége már megalakult: Sandžak 1945. március 25-én, Kosovo-Metohija 1945. július 10-én és Vajdaság 1945. július 31-én.

Sandžak azonban nem óhajtott autonómiát, (akkor Sandžak egy része Crna Gorához csatlakozott), de Vajdaság és Kosovo-Metohija határozottan kifejezték az autonómia iránti óhajukat.

Sandžak, valamint Kosovo-Metohija határozatait az AVNOJ Elnöksége megerősítette és erről jelentést terjesztett az AVNOJ III. ülészaka elé 1945. augusztus 7-én. Vajdaság küldöttei viszont a határozatot közvetlenül terjesztették az AVNOJ III. ülészaka elé, amely azt 1945. augusztus 10-i ülésén jóváhagyta.⁶

Ennek alapján Szerbia Képviselőházának Elnöksége 1945. szeptember 3-án törvényt hozott Szerbia közigazgatási felosztásáról. E törvény rendelkezései szerint Szerbia közigazgatási egységei a következők: a járások, Vajdaság Autonóm Tartomány (VAT) és Kosovo-Metohija Autonóm Terület (KMAT).⁷

Csak ekkor fejeződött be a jugoszláv föderalizmus kiépítésének folyamata, amely az AVNOJ II. ülészakán vette kezdetét, akkor, amikor az autonómia még nyílt kérdés volt.

Már a Szerbiához való csatlakozásról szóló határozat meghozatala és autonóm státusok rendezése előtt mind Vajdaság, mind Kosovo-Metohija az autonómia szellemében fejlődtek, és már megfelelő tartományi, illetve területi képviselői szerveik voltak. Vajdaságban már 1942. októberétől fennállt Vajdaság Népfelszabadító Főbizottsága, Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottságát pedig Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottságának első konferenciáján választották meg, amelyet 1943. december 31-e és 1944. január 2-a között tartottak meg Albánia északi részén, a jugoszláv—albán határon. A konferencián 49 küldött vett részt, köztük 43 albán nemzetiségű.

A „Kosovo köztársaság” jelszóval kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottsága első konferenciájának rezolúciójára és a JKP Központi Bizottságának bíráló reagálására a rezolúció azon részével kapcsolatban, amely az Albániához való csat-

lakozásról szól. A rezolúció többek között feltünteti, hogy Kosovo-Metohiján a lakosság többsége sipthár (albán), akik mint már régebben, most is Shipnijával (Albániával) kívánnak egyesülni.⁸

A JKP Központi Bizottsága különben pozitívan értékelte Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottsága első konferenciájának munkáját, azonban Kosovónak az Albániával való egyesülésére kétféleképpen reagált: először hangsúlyozta, hogy az AVNOJ II. ülésszakának határozatait helyesen kell felfogni és kellően kell népszerűsíteni, mivel azok egyrészt biztosítják minden nép egyenjogúságát és megvalósíthatóvá teszik önrendelkezési jogát, másrészt a hegemonisták ellen irányulnak, akik különböző „nagynemzeti” államokat szeretnének létrehozni (nagyserb, nagyhorvát, nagyalbán és így tovább). Másodsor kiemelte, hogy még nem jött el az ideje a területi kérdések rendezésének Jugoszlávia és Albánia között, ezért helytelen lenne bármilyen vitás kérdést napirendre tűzni. „Ma nem arról van szó, hogy Albánia és Jugoszlávia között megvonjuk a határokat — mivel mindkettőt megszállták a németek —, hanem arról, hogy mind a ketten fegyveres erővel megszabaduljanak tőlük. Ezért bármilyen határkérdés felvetése valójában a németeknek lenne segítségére, hogy az egyik népet a másik ellen bujtogassa.”⁹

Kosovo-Metohija népe sohasem erősítette meg e terület Albániához való csatolásának eszméjét, mert ez csak a nagyalbán politika kifejezője volt, amely egyáltalában nem vette figyelembe az ott élő más nemzetek és nemzetiségek érdekeit. Köztudomású, hogy Kosovo-Metohija Területi Népfelszabadító Bizottsága Szerbia Képviselőházának 1945. április 7-én, Belgrádban tartott ülésén küldöttei útján kinyilvánította óhaját, hogy Kosovo-Metohija a föderatív Szerbia keretében autonóm egység legyen. Kosovo-Metohija Területi Bizottsága 1945. július 10-én, Prizrenben tartott ülésén határozatot fogadott el, hogy Kosovo-Metohiját autonóm területi státussal Szerbiához csatolják.

II. Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzete a JSZNK 1946. évi alkotmánya és a JSZSZK 1963. évi alkotmánya alapján

A JSZNK 1946. évi alkotmánya megerősítette az új Jugoszlávia föderatív felépítésének addig elért fokát, amelynek az autonóm társadalmi-politikai berendezés is egyik alkotórésze volt. A JSZNK alkotmánya hat köztársaságot határozott meg mint föderatív egységet, továbbá Szerbia keretében két autonóm egységet: Vajdaság Autonóm Tartományt (VAT) és Kosovo-Metohija Autonóm Területet (KMAT).

Ezenkívül az alkotmány még néhány rendelkezést tartalmaz, amelyek a köztársaságok és az autonóm tartomány, illetve terület helyzetét határozzák meg a föderációban, és amelyek a hatalmi szervek kérdését rendezik az említett egységekben. A JSZNK Népszkupstinájának Népek Tanácsában, amelynek az a feladata, hogy biztosítsa a népek egyenjogú-

ságát, illetve a köztársaságok jogait, a köztársaságoknak 30—30, a VAT-nak 20 és a KMAT-nak 15 képviselője van.¹⁰

A JSZNK alkotmánya rendezi a hatalmi szervek szervezeti felépítését a köztársaságokban és az autonóm egységekben. Azonban ebben a tekintetben meglehetősen különbségek vannak a köztársaságok helyzete és az autonóm egységek helyzete között, sőt még az egyik és a másik autonóm egység helyzete között is.

Így például a köztársaságnak a szövetségi alkotmány rendelkezésein kívül önszervezési joga is van, míg a két autonóm egység e joga korlátozva van azáltal, hogy a szövetségi alkotmány az autonóm egységek jogai és önrendelkezése keretének meghatározását átengedte a köztársasági alkotmánynak (a JSZNK alkotmányának 103. szakasza). A köztársaságnak saját *alkotmánya* van, amelyet önállóan hoz meg. Az autonóm egységeknek *statútumuk* van, amelynek összhangban kell lennie a JSZNK alkotmányával és a köztársasági alkotmánnyal és ezenkívül a köztársasági képviselőház megerősítésére szorul (a JSZNK alkotmányának 104. szakasza).

Az autonóm egységek a legfelső hatalmi szervek összetételében is különböznek egymástól: az autonóm tartománynak *népszkupstinája* van, amelynek hatáskörébe tartozik a tartományi végrehajtó főbizottság megválasztása; az autonóm területnek *területi népbizottsága* van, amelynek meghatalmazása van arra, hogy megválassza a területi végrehajtó bizottságot (a JSZNK alkotmányának 105. és 106. szakasza). Mindkét terület megbízatási időszaka három évre szól.¹¹

Az autonóm tartomány és az autonóm terület annak idején abban is különbözött egymástól, hogy az autonóm tartománynak autonóm igazságügyi rendszere és saját legfelsőbb bírósága is volt, amelynek bíráit az autonóm tartomány képviselőháza választotta meg. Ezzel szemben az autonóm területnek nem volt autonómiája az igazságszolgáltatásban, tehát saját legfelsőbb bírósága sem.

A Szerb Népköztársaság 1947. évi alkotmánya, szem előtt tartva a JSZNK alkotmányát, közelebről is meghatározta mindkét autonóm egység berendezését. Összhangban a JSZNK alkotmányával az SZNK alkotmányával, mindkét autonóm egység hatáskörét statútumuk határozta meg, tehát Vajdaság Autonóm Tartomány (VAT) statútuma, amelyet a Tartományi Képviselőház hozott meg és Kosovo-Metohija Autonóm Terület (KMAT) statútuma, amelyet a KMAT Területi Bizottsága hozott meg. Mind a két statútumot az SZNK Népszkupstinája hagyta jóvá.¹²

Az 1953. évi alkotmánytörvény¹³ az autonóm egységek meghatározására és helyzetük biztosítására vonatkozóan hasonló rendelkezéseket tartalmazott, mint a JSZNK 1946. évi alkotmánya. Mégis az alkotmánytörvénynek van két jellegzetes rendelkezése. Az egyik hangsúlyozza, hogy szavatolva vannak Vajdaság Autonóm Tartomány és Kosovo-Metohija Autonóm Terület autonóm jogai (az Alkotmánytörvény 113/1. szakasza). A másik, ettől kezdve mind a két autonóm egység önállóan

hozza meg statútumát, amellyel a Szerb Népköztársaság alkotmányával összhangban rendezik hatalmi szerveik összetételét és illetékességét (az Alkotmánytörvény 114/2. szakasza). Ily módon az autonóm egységek önállósága és önszervezési joga valamivel nagyobb lett.

Csakhogy az alkotmánytörvény alapján is megmaradt a státusbeli különbség az autonóm tartomány és az autonóm terület között: az autonóm tartomány képviseleti hatalmi szerve a tartományi népszkupstina (a Tartományi Tanácsból és a Termelők Tanácsából áll), az autonóm terület képviseleti szerve a területi népbizottság (áll a Területi Tanácsból és a Termelők Tanácsából). A JSZNK Népszkupstinájának Népek Tanácsában az autonóm tartománynak 6, az autonóm területnek 4 képviselője van.¹⁴

A JSZSZK 1963. évi alkotmánya¹⁵ lényegében semmit sem változtatott az autonómia alapjain, illetve helyzetén, habár ennek az alkotmánynak a szövege az autonómia biztosítéka tekintetében (kevésbé világos és nem olyan kategorikus, mint az 1946-os alkotmány és az 1953. évi alkotmánytörvény).¹⁶

Jellemző például a 2. szakasz megfogalmazása az 1946-os, illetve az 1963-as alkotmányban. A JSZNK 1946. évi alkotmánya a 2. szakaszban a Szerb Köztársaság keretében tünteti fel Vajdaság Autonóm Tartományt és Kosovo-Metohija Autonóm Területet. Ettől eltérően a JSZSZK 1963. évi alkotmánya nem úgy határozza meg az autonóm egységeket mint a Szerb Köztársaság szerves részeit, hanem abból a feltevésből indul ki, hogy a föderáció egységes terület, amelyet hat köztársaság mint föderatív egység területe alkot. Amikor az alkotmány meghatározza a Szövetségi Képviselőház Népek Tanácsának összetételét, kifejezetten a köztársasági küldöttségről beszél, amelybe mindegyik autonóm egység öt képviselőt választ (a JSZSZK alkotmányának 166/2 szakasza), holott a JSZNK 1946. évi alkotmánya szerint úgy az egyik, mint a másik autonóm egység a Népek Tanácsába közvetlen választotta meg képviselőit (bár nem egyenlő számban).

Az 1963. évi alkotmány legjelentősebb újdonsága azonban, hogy *kiegyenlítette a két autonóm egység státusát*, illetve megszüntette az autonóm területet és bevezette az autonóm tartomány elnevezést Kosovo-Metohijára is. Ily módon az eddigi KMAT-et felemelte a Kosovo-Metohija Autonóm Tartomány színvonalára.¹⁷

A JSZSZK alkotmánya 2. szakaszával összhangban az alkotmány az autonóm egységeket a köztársaságról szóló fejezetben tárgyalja, amelyben első helyen az autonómia bevezetésének alkotmányos alapját meghatározó általános norma található¹⁸ és csak ezután a Szerb Szocialista Köztársaság keretében tünteti fel Vajdaság Autonóm Tartományt és Kosovo-Metohija Autonóm Tartományt (a JSZSZK alkotmányának 111. szakasza).

A JSZSZK 1963. évi alkotmányában az 1967., 1968. és 1969. évi alkotmányfüggelékkel véghezvitt módosítások lényegesen megerősítették az autonómiát.¹⁹

Az 1963. évi alkotmány kiegyenlítette a két autonóm egység státusát, úgy, hogy attól kezdve mindkettőnek tartomány helyzete van. Az alkotmányfüggelék lényegesen megerősítették az autonóm tartományok helyzetét a köztársaságok helyzetéhez viszonyítva. A JSZSZK 1974. évi alkotmánya — amely ezeket a módosításokat átvette és továbbfejlesztette — nagymértékben közelebb hozta vagy ki is egyenlítette az autonóm tartományok helyzetét a köztársaságok helyzetével.

Az 1963-as alkotmány szerint az autonóm tartomány legmagasabb jogi aktusa a statútum volt, amelyet az autonóm tartomány képviselőháza önállóan hozott meg. A községek és a járások legmagasabb jogi aktusa szintén a statútum volt, a köztársaságnak pedig egész idő alatt saját alkotmánya volt. Az autonóm tartomány nem hozhatott tartományi törvényeket (mint amilyen hatáskörrel a köztársaság rendelkezett), hanem a hatáskörébe tartozó viszonyokat határozatokkal és más előírásokkal rendezte.²⁰ A határozat úgyszintén a községek és a járások alapvető előírása is.

Az autonóm tartomány legmagasabb jogi aktusa 1968-ban az alkotmánytörvény lett, amellyel a tartomány jogait és kötelezéseit szabályozta, Jugoszlávia és a köztársaság alkotmányával összhangban (a XVIII. alkotmányfüggelék). Akkor lett bevezetve a törvény is — az addigi határozat helyett —, mint az autonóm tartomány alapvető előírása.

Attól kezdve a normatív feladatkört tekintve az autonóm tartományok helyzete úgy az egyik, mint a másik viszonylatban különbözött a községek és a járások helyzetétől. Az autonóm tartomány és a köztársaság törvényhozási feladatköre azonos lett abban az értelemben, hogy mind a köztársaság, mind az autonóm tartomány társadalmi viszonyait törvénnyel rendezik. A köztársasági és a tartományi törvény viszonya a szövetségi törvényhez teljesen azonos: abban az esetben, ha a köztársasági vagy a tartományi törvény nincs összhangban a szövetségi törvénnyel, ideiglenesen — Jugoszlávia Alkotmánybíróságának a határozatáig — a szövetségi törvényt kell alkalmazni (a JSZSZK 1963. évi alkotmányának 149. szakasza és a XVIII. alkotmányfüggelék 2. pontja). Az alkotmányos funkciókat tekintve az autonóm tartomány és a köztársaság között akkor még különbség állt fenn, melyet csak az 1974. évi alkotmány szüntetett meg.

Az autonóm tartomány helyzete 1968 után az igazságügyi funkciók terén is kiegyenlítőddött a köztársaság helyzetével. Ugyanis az alkotmány (IV. alkotmányfüggelék 4. pont) kimondja, hogy az autonóm tartománynak legfelsőbb bírósága van, amely az autonóm tartomány területén a köztársasági legfelsőbb bíróság jogaival és kötelezéseivel van felruházva. Ugyanakkor a JSZSZK alkotmánya lehetővé tette, hogy az autonóm tartomány alkotmánytörvénye bizonyos jogokat biztosítson az autonóm tartomány legfelsőbb bíróságának annak felülbírálására, hogy a tartományban meghozott előírások és más általános aktusok összhang-

ban vannak-e a tartományi alkotmánytörvénnyel és más tartományi előírásokkal.

Az 1971. évi alkotmányfüggelék még jobban megerősítették az autonóm tartomány helyzetét.

Az újabb módosítások sorában első helyen kell megemlíteni azt a kiindulópontot, amely alapul szolgált a köztársaság és az autonóm tartomány alkotmányjogi helyzetének rendezéséhez a föderációban, illetve egyrészt a köztársaság és az autonóm tartomány, másrészt a föderáció közötti kölcsönös viszony szabályozásában. Ez az az elv: hogy a dolgozók, a nemzetek és a nemzetiségek szuverén jogait, alkotmányos jogokkal összhangban, a köztársaságokban és az autonóm tartományokban gyakorolják; a föderációban pedig azokat a jogokat, amelyek Jugoszlávia dolgozóinak, nemzeteinek és nemzetiségeinek közös érdekeit képezik és amelyeket a JSZSZK alkotmánya meghatározott (a XX. alkotmányfüggelék 1. pontja).

Ez azt jelenti, hogy a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogai megvalósításának a köztársaságok és az autonóm tartományok az eredeti és elsődleges területei. A föderáció a köztársaságokból és az autonóm tartományokból épült fel.

Ily módon az autonóm tartományok a föderáció alkotóelemei lettek. Ezt a tényt a JSZSZK új definíciója is kifejezi (XX. alkotmányfüggelék, 2. pont), mely szerint — egyebek közt — a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság szövetségi állam, a szabad akaratukból egyesült népek és köztársaságaik, illetve Kosovo és Vajdaság autonóm tartományok — amelyek a Szerb Szocialista Köztársaság keretében vannak — államközössége.

Mivel az autonóm tartomány a föderáció alkotóeleme lett, ennek megfelelően részt vesz a föderáció szerveiben és a föderáció funkcióinak végzésében: eltekintve a Népek Tanácsától, az autonóm tartományok képviselve vannak a JSZSZK Elnökségében (XXX. alkotmányfüggelék), a Szövetségi Végrehajtó Tanácsban (XXXVIII. alkotmányfüggelék), Jugoszlávia Alkotmánybíróságában (XL. alkotmányfüggelék), valamint egyetértésüket adják a föderáció szerveinek legjelentősebb határozatai meghozatalára (XXXIII. alkotmányfüggelék) és így tovább. Ezek a módosítások az 1974. évi alkotmány alapján szerves részei a most érvényben levő államberendezésnek és ezért ezeket mint annak összetevőit említjük meg.

III. Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzete a JSZSZK 1974. évi alkotmánya alapján

Az 1974. évi alkotmány alapján Jugoszlávia alkotmányrendszerében az autonóm tartomány a lehető legnagyobb mértékben kiegyenlítődött a köztársasággal. Ez a kiegyenlítés olyan magas fokot ért el, hogy már nehéz lenne még teljesebbé tenni, anélkül, hogy el ne tűnne az ér-

telmi megkülönböztetés a köztársaság és az autonóm tartomány között. Ha megkíséreljük felsorolni azokat az elemeket, amelyek azonosak és azokat, amelyekben a köztársaság és az autonóm tartomány különbözik egymástól, akkor az előbbiekből több lesz, mint az utóbbiakból.

Először két olyan alaki ismérvre mutathatunk rá, amelyek szerint megállapítható, mi a különbség az autonóm tartomány és a köztársaság között: az egyik, az államiság, a másik, az autonóm tartomány kétszeres kapcsolódása (alkotórésze a föderációnak és egyúttal szerves része a köztársaságnak is). Az előbbi két ismérvhez még egy harmadikat is hozzáadhatunk, ez pedig a paritásos képviselőben megnyilvánuló különbség a föderáció szerveiben, habár ezt az ismérvet más szempontból is nézhetjük, mert itt elsősorban mennyiségi különbségről és kevésbé elvi különbségről van szó.

Az államiság ismérve mint különbözőség *legvilágosabban a köztársaság alkotmányjogi definíciójában* mutatkozik meg, mely szerint a köztársaság állam, valamint az *autonóm tartomány alkotmányjogi definíciójában*, amelynek e definíció szerint nincs állami jellege.

„A szocialista köztársaság a nép szuverenitásán, a munkásosztály és minden dolgozó hatalmán és öngazgatásán alapuló állam, s a dolgozók és a polgárok, valamint az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szocialista öngazgatású demokratikus közössége.” (A JSZSZK alkotmányának 3. szakasza).

A Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya magában foglalja a köztársaság ilyenképpen meghatározását, de két tényezővel kiegészíti: a Szerb SZK a szerb nemzet és a Szerbia keretében élő más nemzetek és nemzetiségek állama, és: a Szerb SZK keretében van Vajdaság SZAT és Kosovo SZAT (a Szerb SZK alkotmányának 1. szakasza).

Ezzel szemben az autonóm tartomány egyszerűen „társadalmi-politikai közösség”, de nem állam: „A szocialista autonóm tartomány a munkásosztály és minden dolgozó hatalmán és öngazgatásán alapuló szocialista öngazgatású demokratikus társadalmi-politikai közösség, amelyben a dolgozók és a polgárok, a nemzetek és a nemzetiségek szuverén jogait megvalósítják, s ha ezt az egész köztársaság dolgozóinak és polgárainak, nemzeteinek és nemzetiségeinek közös érdekében a Szerb Szocialista Köztársaság alkotmánya megállapítja, szuverén jogait a köztársaság keretében is megvalósítják.” (A JSZSZK alkotmányának 4. szakasza).

Az autonóm tartomány tartalmilag egyező definícióját tartalmazza a Szerb SZK alkotmánya (291. szakasz) és mindkét autonóm tartomány alkotmánya is. Azonban, Vajdaság SZAT alkotmányának — a JSZSZK alkotmánya szerinti — általános meghatározásától eltérően, Kosovo SZAT alkotmánya feltünteti az ott élő nemzeteket és nemzetiségeket is.²¹

Amióta a jugoszláv föderalizmusban fennáll az autonómia, állandóan az államiság ismérve szolgál a köztársaság és az autonóm egység (jelen-

leg autonóm tartományok, 1963-ig pedig autonóm terület is) megkülönböztetésére: a köztársaság állam, az autonóm tartomány nem állam.²²

Ennek következtében az autonóm tartománynak nincs állampolgársága, címere és zászlaja.²³ Mindamellett, hogy az autonóm tartománynak nincs állami jellege, mégis van *autonóm tartományi elnöksége*, azaz egy olyan szerve, mint amilyen annak idején csak a föderációnak és a köztársaságoknak volt és amely éppen államiságuk kifejezője volt.²⁴

A másik jellegzetesség, amely az autonóm tartományt megkülönbözteti a köztársaságtól az a *kétszeres kapcsolódása*: egyik részről (a köztársaság mellett) *alkotóeleme a föderációnak*, más részről, *szerves része a köztársaságnak*. Ily módon mint a föderáció közvetlen alkotórészének az autonómiája szavatolva van. Ugyanakkor jellemző rá bizonyos fokú korlátozottság, ami annak a következménye, hogy szerves része a köztársaságnak mint államnak. Ez a körülmény az *alkotmányosság és a törvényesség* bizonyos formáiban jut kifejezésre.²⁵

Mindamellett, hogy mind a két autonóm tartomány szerves része a Szerb SZK-nak, ez a körülmény semmit sem változtat azon a tényen, hogy mint a föderáció alkotóelemei egyenjogú helyzetben legyenek a köztársaságokkal. Az a feltételezés, hogy a dolgozók, a nemzetek és nemzetiségek szuverén jogait a köztársaságban és az autonóm tartományban érvényesítik (a JSZSZK alkotmánya, Alapelvek, I/2.), teljesen áttevődik az autonóm tartományok és a Szerb Szocialista Köztársaság egymás közti viszonyára is: az autonóm tartományokban a dolgozók és a polgárok, a nemzetek és nemzetiségek megvalósítják szuverén jogait, kivéve azokat, amelyeket az alkotmány értelmében az egész köztársaság dolgozóinak és polgárainak, nemzetének és nemzetiségeinek közös érdekében a köztársaságban valósítanak meg (a Szerb SZK alkotmányának 291. szakasza).

Másrészről egész sor ismérv sorolható fel, amelyek azt bizonyítják, hogy az autonóm tartományok helyzete majdnem egyenlő, illetve teljesen egyenlő a köztársaság helyzetével. Lényegében ugyanazon kérdések tárgyalásáról van szó, mint az előbb ismertetett ismérvekkel kapcsolatban, csak ez esetben minket jobban érdekelnek a hasonlóságok, mint a különbségek. Ismertetünk néhány jellegzetes példát (amelyek közül egyeteket már említettünk).

A föderáció közvetlen alkotórészeivé váltak a köztársaságok mellett, Kosovo és Vajdaság autonóm tartományok is. Ez kitűnik Jugoszlávia Szocialista Szövetségi Köztársaság definíciójából (a JSZSZK alkotmányának 1. szakasza) és struktúrájából is (a JSZSZK alkotmányának 2. szakasza). Ebből a szempontból az 1974. évi alkotmány különbözik az 1963. évi alkotmánytól, mivel ez utóbbiban a föderáció struktúrájába nem volt belefoglalva az autonóm tartomány (2. szakasz).

Ebbe a viszonyba két elv van beleszöve: az egyik, a köztársaságok és az autonóm tartományok *egyenrangú képviseltségének az elve* a föderáció szerveiben (a paritás elve), a másik, a *köztársaságok és az autonóm tartományok felelősségének elve*, úgy a saját, mint Jugoszlávia egészének

fejlődése tekintetében (A JSZSZK alkotmánya. Alapelvek, I/2. és 3. pont).

A paritás elvét külön kell megvizsgálni a köztársaságok és külön az autonóm tartományok esetében. Ennek az elvnek a lényege abban van, hogy a föderáció szerveiben biztosítva legyen a köztársaságok képviseltsége nagyságukra való tekintet nélkül, úgyszintén az autonóm tartományok képviseltsége, ugyancsak nagyságukra való tekintet nélkül.

Ebben a tekintetben az autonóm tartományok rendszerint nincsenek kiegyenlítve a köztársaságokkal, hanem képviseltségük a föderációban megfelelő mértékben kisebb.²⁶ Egyedül csak a JSZSZK Elnökségében van biztosítva a teljes paritás, mind a köztársaságok, mind az autonóm köztársaság és minden tartomány egy-egy taggal képviselteti magát.²⁷

A paritás elvének jelentősége tehát abban van, hogy a köztársaságok és az autonóm tartományok közvetlen részvételét biztosítja a föderáció szerveiben és ennél fogva nincs jelentősége a köztársaságok és az autonóm tartományok képviseltsége megkülönböztetett számarányainak. Ezért ez az elv inkább az autonóm tartományok helyzetének a köztársaságok helyzetéhez való közeledése, mint elkülönülése szempontjából jelentős.

A köztársaságok és az autonóm tartományok képviseltségének számbeli különbözősége a szövetségi szintű döntéshozatal rendszerében — amikor a föderáció szervei legjelentősebb határozatainak a meghozatalához a köztársaságok és az autonóm tartományok egyetértése szükséges — nem bír külön jelentőséggel, mivel valamennyi köztársaság és mindkét autonóm tartomány egyetértését kell elérni. Ennek folytán a föderáció szervének a javaslatát az autonóm tartomány éppúgy elvetheti, mint a köztársaság.

A köztársaságok és az autonóm tartományok képviseltségének számbeli különbözősége tehát csak formális, a köztársaságok státusuk szerint önállóbb, az autonóm tartományok pedig kevésbé önálló területi egységek Jugoszlávia föderatív szervezetében.

Az autonóm tartományok alkotmányjogi helyzetének kiegyenlítődése a köztársaságok helyzetével kifejezésre jut az autonóm tartományok normatív önállóságában is. Már említettük, hogy az 1968. évi alkotmányfüggelékek az autonóm tartományokat elvben kiegyenlítették a köztársaságokkal, azzal, hogy az autonóm tartományok megkapták azt a jogot, hogy a korábbi határozatok helyett (*tartományi törvényeket* hozzanak). Abban az időben az autonóm tartomány legmagasabb jogi aktusa az alkotmánytörvény volt (a korábbi statútum helyett), a köztársaságnak pedig saját alkotmánya volt. A JSZSZK 1974. évi alkotmányának alapján az autonóm tartományok elvi kiegyenlítődése a köztársaságokkal az alkotmányhozó funkcióban is megvalósult: attól az időtől fogva az autonóm tartománynak is van saját alkotmánya, amellyel megállapítja jogait és kötelességeit és kiépíti saját szervezetét, természetesen a szövetségi alkotmánnyal és a Szerb SZK alkotmányával összhangban. Ezzel az autonóm tartomány megkapta az önszervezési jogot, amely lényegét tekintve megfelel a köztársaság önszervezési jogának.²⁸

A JSZSZK alkotmányához fűződő viszonyukban a tartományi alkotmány és a köztársasági alkotmány egyenlő helyzetben vannak: az egyikre is és a másikra is érvényes az az elv, hogy *nem lehetnek ellentétben* a JSZSZK alkotmányával (a JSZSZK alkotmányának a 206. szakasza). Ugyanez vonatkozik a tartományi alkotmány és a Szerb SZK alkotmányának viszonyára is: az előbbi nem lehet ellentétben az utóbbival (a Szerb SZK alkotmányának 226. szakasza).

Ennek ellenére a tartományi alkotmány és a Szerb SZK alkotmánya közötti ellentét elhárítására *nincs előírt eljárás*, mint ahogy nem szabályozták a köztársasági, illetve a tartományi alkotmány és a JSZSZK alkotmánya közötti ellentétek feloldására vonatkozó eljárást sem. Ezeknek az ellentéteknek a feloldása inkább politikai, mint jogi kérdés.²⁹

A tartományi alkotmánybíróság bevezetése logikus következménye a tartományi alkotmány létének. Ez a tény az autonóm tartomány alkotmányjogi helyzetének további kiegyenlítését jelenti a köztársaság helyzetéhez viszonyítva. Az autonóm tartomány alkotmánybíróságának hatáskörébe tartozik az alkotmányosság és a törvényesség elbírálása a tartományi alkotmány és a tartományi törvények szemszögéből.

A Szerb SZK alkotmánybírósága és az autonóm tartományok alkotmánybíróságai között *a hatáskör megosztása tekintetében* (a Szerb SZK alkotmányának 401. szakasza, Vajdaság SZAT alkotmányának 395. szakasza és Kosovo SZAT alkotmányának 327. szakasza) ugyanolyan viszony áll fenn, mint egyrészt Jugoszlávia Alkotmánybírósága, másrészt a köztársasági és a tartományi alkotmánybíróságok között: ahogyan Jugoszlávia Alkotmánybírósága nem jár el minden esetben, ha az alkotmányosságot szövetségi törvényhez viszonyítva kell elbírálni,³⁰ úgy a Szerb SZK alkotmánybírósága sem jár el minden esetben, ha a törvényességet köztársasági törvényhez viszonyítva kell elbírálni.³¹

Az autonóm tartományok egyenlő helyzetben vannak a köztársaságokkal abban az esetben is, ha a föderáció szintjén a legjelentősebb kérdésekről kell dönteni.³² Itt azokról az ügyekről van szó, amelyekben a szövetségi szervek csak az illetékes köztársasági és tartományi szervek *egyetértése alapján* határozhatnak.³³ Ezekben az esetekben a tartományi szervek állásfoglalásának ugyanolyan súlya van, mint a köztársasági szervek állásfoglalásának.

Ez azt jelenti, hogy a két autonóm tartomány képviselőházainak bármelyike és a hat köztársaság képviselőházainak bármelyike elutasíthatja, hogy egyetértését adja valamely törvényjavaslatra, amelyről a JSZSZK Képviselőházának Köztársaságok és Tartományok Tanácsa illetékes határozni és ezzel megindul az eljárás az ideiglenes intézkedésekre vonatkozó törvény meghozatalára (a JSZSZK alkotmánya. 301. szakasz). Ugyanígy mindegyik autonóm tartomány és mindegyik köztársaság meggátolhatja a JSZSZK alkotmányának a meghozatalát, ha nem adná egyetértését azoknak a módosításoknak a keresztülvitelére, amelyeket a JSZSZK Képviselőházának Szövetségi Tanácsa elfogadott (a JSZSZK alkotmányának 402. szakasza).

A nemzetközi viszonyok terén az autonóm tartományok szintén egyenlő helyzetben vannak a köztársaságokkal: akárcsak a köztársaságok, az autonóm tartományok is kapcsolatokat teremthetnek más államok szerveivel és szervezeteivel, valamint a nemzetközi szervezetekkel, természetesen Jugoszlávia meghatározott külpolitikája és a nemzetközi szerződések keretében (a JSZSZK alkotmányának 271/2. szakasza).

A szövetségi törvények és más előírások végrehajtásában az autonóm tartományok helyzete szintén azonos a köztársaságok helyzetével (a JSZSZK alkotmányának 273. szakasza).

A JSZSZK 1974. évi alkotmánya alapján kialakított alkotmányrendszerben az autonóm tartományok helyzete a lényeges viszonyokban közel került a köztársaságok helyzetéhez. Ilyen értékelések jelentek meg már az 1971-es alkotmányfüggelék elfogadása alkalmával a föderációban alkalmazandó paritás elvével és a döntéshozatal formáival kapcsolatban.³⁴ A jelenleg érvényben lévő alkotmány folytatta ezt a folyamatot. Mindezek ellenére az autonóm tartomány formálisan mégis kivéve egyenlítő a köztársasággal, mert nem állam, hanem a köztársaság szerve része.

IV. Az autonómia keletkezésének alapja a JSZSZK-ban

Az autonómia keletkezésének alapjául Jugoszláviában három tényezőt jelölhetünk meg:

- a különleges nemzetiségi összetételt valamely területen;
- a történelmi fejlődés különlegességét, amely valamely terület különleges társadalmi-gazdasági jellegzetességeiben mutatkozik meg;
- az említett terület lakosságának szabadon kifejezett akarátát.

Mind a három tényezőt mint egészet kell szemlélni. Nehéz lenne ugyanis csak a nemzetiségi tényezőt elkülöníteni, a többi pedig figyelmen kívül hagyni, vagy fordítva csak a gazdasági tényezőket előtérbe helyezni, a nemzetiségiakat pedig elhanyagolni. Ezek szerint teljesen kézenfekvő az első és a második tényező kölcsönös összefüggése, mivel ezek tulajdonképpen az autonómia lényegét alkotják, de ugyanilyen jelentős a harmadik tényező is: a lakosság akarata.

Az alkotmányra vonatkozó dokumentumok is ezeket a tényezőket tekintik az autonómia bevezetésének alapjául. Ezt az álláspontot az 1963. évi alkotmány fejezte ki a legvilágosabban, mivel kimondta, hogy a köztársaság a különleges nemzetiségi összetételű vagy más különlegességgel rendelkező területein autonóm tartományokat létesíthet, a lakosság kifejezett akarata alapján (a JSZSZK 1963. évi alkotmányának 111. szakasza).³⁵

Ami *Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományt* illeti, kihangsúlyozott e terület különleges történelmi fejlődése. Ennek a területnek „földrajzi-kulturális egész” jellege van, amelyen különböző szláv és nemszláv nemzetek tagjai telepedtek le, amelyen a szerbök közel két évszázadon

át éltek Szerbiától különválasztva és amelyen erős magyar kisebbség él.³⁶ Vajdaság kulturális-történelmi fejlődése — különös tekintettel a lakosság nemzetiségi összetételére —, több nemzetiség együttélése, egymás közötti viszonyaik és hatásuk döntően befolyásolta Vajdaságnak mint autonóm tartománynak a megalakulását.³⁷

Hasonló tényezők képezik Kosovo autonómiájának alapjait is. Elsősorban a lakosság nemzetiségi összetétele jön számításba (a lakosság 3/4 része albán, de mellettük élnek szerbek, crnogoraiak, muzulmánok és a többi). Emellett döntő szerepe volt a gazdaság fejletlenségének, a kulturális elmaradottságnak (nagyfokú írástudatlanság) és a különleges történelmi fejlődésnek.³⁸

A jugoszláv társadalom fejlődésének jelenlegi szintjén az autonóm tartományok *legjelentősebb alapja a szocialista öngazgatású demokratikus rendszer lett*. A nemzetiségek jelenlegi alkotmányjogi helyzete nem lehet egyetlen indítéka az autonóm tartományok keletkezésének és nem lehet kizárólagos funkciója, mert a nemzetek és nemzetiségek valódi érdekei — tekintet nélkül a mi társadalmi fejlődésünkre — az öngazgatási társultmunka funkciójában jelenik meg: semmi sem valósulhat meg a társultmunka valóságos problémáinak és folyamatainak történelmi felszabadulása nélkül.³⁹

V. A Kosovo köztársaság jelszó

Már korábban is, de különösen 1981 tavaszán, a kosovói helységeken lezajlott nacionalista tüntetések alkalmával többször is elhangzott az a jelszó, hogy Kosovo köztársaság legyen. Ezt a követelést az albán sajtó nagy erővel támogatta.⁴⁰

Ezzel kapcsolatban két kérdésre kell rávilágítani:

— az első, *hogyan áll az ügy a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek)⁴¹ önrendelkezési jogával*, amelyre a „Kosovo köztársaság” jelszóban hivatkoznak, és

— a második, *mi van e jelszó háttérében*, milyen céljaik vannak kiáltóinak.

Bizonyos vitákban felvetődött az a kérdés, hogy az autonóm tartományok valóban az önrendelkezési jog alapján keletkeztek-e. Különösen Kosovo esetében hivatkoznak fejlődésének egész menetére és hangsúlyozzák, hogy az autonóm Kosovo keletkezésének és fejlődésének az alapja az önrendelkezési jog. Ezt különösen az albán sajtó hangoztatja. Mindezekből azt a következtetést kellene levonni, hogy Kosovo köztársasági státusának a követelése — igazságos.

Bizonyos, hogy a felszabadulás után mind a két autonómia (Vajdaság Autonóm Tartomány és Kosovo-Metohija Autonóm Terület) megalakítása Jugoszlávia népei önrendelkezési jogának az eredménye és összetevője.

Jugoszlávia föderatív berendezése a népek önrendelkezési elvén alap-

szik, amely a népnek azt a jogát foglalja magában, hogy saját államot alkosson és hogy szabadon összekapcsolódjon más népekkel, illetve államokkal (beleszámítva az elszakadás jogát is, mint az önrendelkezés szerves részét).

A jugoszláv népek önrendelkezésének keretében megvalósult a nemzeti kisebbségek (nemzetiségek) önrendelkezési joga is, de nem a nemzeti kisebbség saját állama megalakulásának formájában, hanem autonómia alakjában. Amikor az AVNOJ II. ülészakán, 1943 novemberében meghozták a hat állam — föderatív egység — megalakulásáról mint Jugoszlávia népei önrendelkezésének formáiról szóló határozatot, az autonómia kérdése még nem volt tisztázva. Akkor csak azt az elvet fogadták el, hogy a nemzeti kisebbségeknek biztosítják összes nemzetiségi jogukat. Az autonómia formájáról az AVNOJ II. és III. ülészakája közötti időben döntöttek úgy, hogy ezt a társadalmi-politikai berendezést az AVNOJ III. ülészakán, 1945 augusztusában erősítették meg véglegesen, Belgrádban.

Ez azt jelenti, hogy Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek önrendelkezése lényegében egy egészet alkot és az 1941—1945-ös években együttesen folytatott felszabadító harc és forradalom vívmánya. Az önrendelkezés *valamennyi nemzet és nemzeti kisebbség (nemzetiség) egyetértése és szabadon kifejezett akarata alapján* valósult meg. Jugoszlávia jelenlegi alkotmánya szintén valamennyi nemzet és nemzetiség közös megegyezése. Ebből kifolyólag a jövőbeli módosítások is csak valamennyiük megegyezésén alapulhatnak.

Az önrendelkezés kiindulópontja és célja kezdettől fogva világos volt.

A kiindulópont a nemzetek és nemzetiségek közös létérdekeinek a tudata volt egy olyan területen, amely állandóan a nagyhatalmak érdekeinek kereszttüzében állt, továbbá annak a felismerése, hogy valamennyien csak egyesült erővel tudják fenntartani és fejleszteni nemzeti-egységi önállóságukat. Ez a felismerés már régi álláspontja volt a Jugoszláv Kommunista Pártnak, s ezt különösen Edvard Kardelj — a nemzetiségi kérdés stratégiája — szorgalmazta.⁴²

A megvalósított önrendelkezés célja szintén világosan volt meghatározva: *biztosítani a nemzetek és nemzetiségek teljes egyenjogúságát.* Éppen ezt a célt kellett szolgálnia Jugoszlávia föderatív berendezésének, hogy „minden nemzetének és nemzetiségének valódi hazája legyen, és hogy soha többé semmilyen hegemonista klikk sem terjeszthesse ki fölé a hatalmát”, ahogyan ezt a Jugoszláviának föderatív elven alapuló kiépítéséről szóló határozat tartalmazza.

Az önrendelkezés kiindulópontja és célja ma is érvényben van. Az 1974. évi alkotmány alapján ezek a következők: *a közös létérdek meghatározott területen és a teljes egyenjogúság.* A felszabadulás után a föderáció alkotmányának minden reformjánál éppen ezt az AVNOJ-elvet tartották szem előtt. Az 1974. évi alkotmány ezt a folyamatot következetesen kerek egészé kövacsolta, mert nem csak a nemzetek egyenjogúságát és a köztársaságoknak a föderációban elfoglalt helyét erősí-

tette meg, hanem a nemzetiségek, illetve az autonóm tartományok egyenjogúságát is.

Aminthogy nem vitás az a tény, hogy a nemzetiségek önrendelkezése szervezete azon nemzetek önrendelkezésének, amelyekkel létérdekeik egybefűzők őket,⁴³ úgy az sem vitás, hogy az önrendelkezésnek különböző formái voltak: a jugoszláv nemzetek (amelyeknek máshol nincs államuk) önrendelkezésüket a köztársaságban mint államformában valósítják meg, a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) viszont, amelyek olyan népek részei, melyeknek máshol saját államuk van, autonómia formájában. Ez utóbbinak két státusilag különböző alakja (tartomány és terület) egységes formába ötvöződött: tartománnyá. Az autonóm tartomány jellegzetessége a vegyes összetételű lakosság és a különleges történelmi fejlődés. Ez pedig azt jelenti, hogy a nemzetiség nem egyedüli ismérve az autonómiának.

Najdan Pašić kiemelte, hogy a hat köztársaság és a Szerb Köztársaságban a két autonóm tartomány megalakítása Jugoszláviában a nemzeti kérdés következetes marxista megoldásának az eredménye. Ez az AVNOJ II. ülészakájának egyik forradalmi határozata. „Mivel Jugoszlávia a nemzeti önrendelkezés elvén alakult meg, nem létezhet olyan terület, amely a meglevő köztársaságokon, a jugoszláv népek államain kívül esik.”⁴⁴

Ez tulajdonképpen a formális megkülönböztetés alkotmányjogi alapja a köztársaság (a nemzetek önrendelkezése) és az autonóm tartomány (a nemzetiségek önrendelkezése) között, habár a gyakorlatban — amint ezt már megállapítottuk — az autonóm tartomány kiegyenlítődének a foka a köztársasággal már elérte felső határát.

Ezzel a kérdéssel foglalkozik a nemzetközi jog tana is, mégpedig a nemzeti kisebbségek védelme kapcsán. Többnyire olyan álláspont jut kifejezésre, hogy a nemzeti kisebbségeknek nincs joguk az önrendelkezésre, még kevésbé az elszakadásra.⁴⁵

Ez a doktrína az Egyesült Nemzetek Szervezetének a gyakorlatán alapszik és az államok integritása biztosításának, valamint világviszonylatban a béke, a biztonság és az együttműködés védelmének szükségességéből fakad. Ugyanis sok állam léte veszélyeztetve lenne, ha valamennyi nemzeti kisebbség önrendelkezési jogát az elszakadás formájában valósítaná meg. Ezért az *autonómia különféle formái és a sajátos kisebbségi jogok képezik a kisebbségek önrendelkezésének alakjait*. Minden akció és felhívás, amely az államberendezés megváltoztatására irányul azokban az országokban, ellentétben áll a nemzetközi joggal. Egyedül abban az esetben, ha a kisebbség nem gyakorolhatná nemzeti jogait, vagy ha veszélyeztetve lenne a léte, csak akkor követelhetné elszakadását. Ez a határvonal a kisebbségek önrendelkezése és a törvényellenes szeparatizmus között.⁴⁶

A nemzeti kisebbségek védelmének szorgalmazása a nemzetközi jogban — mind a nemzeti kisebbségek tagjai emberi jogainak szavatolása tekintetében, mind pedig a nemzetközi béke, biztonság és együttműködés

védelve szempontjából — valójában abból a lényeges tényből ered, amelyet a jugoszláv föderáció vezérfonalaként továbbfejlesztünk, ez pedig a különböző nemzetek és nemzetiségek együvé tartozásának szükség-szerűsége.

A mai világ egyre szélesebbre tárja kapuit a migrációs folyamatok, a sokoldalú együttműködési formák, a kölcsönhatások széles skálája előtt. Ezért az emberek elszigetelésére és különválasztására irányuló kísérlet csupán egyetlen ismérv, a nemzetiség alapján, ellentétben van az idő-szerű társadalmi folyamatok törvényszerűségeivel. Ezek a kísérletek a kései burzsoá nacionalizmus megnyilvánulásai. A továbbfejlődés távlatá nálunk és az egész világon nem újabb államhatárok emelése és azok ál-landó változtatása, hanem a határok eltörlése.

Éppen ezért a jugoszláv szocialista föderatív egységben — tekintet nélkül a nemzetiségi hovatartozásra — a közösségi élet számos elemét bontakoztatjuk ki. Az öngazgatás és a társult munka érdekei az em-berek együvé tartozásának, a jobb, a humánusabb társadalom építői közösségi életének egyetemes alapját képezik.⁴⁷

Különválasztani ettől a nemzetiségi elemet és minden más fölé bál-ványként emelni, illetve ennek alapján megkülönböztetni az embereket, a történelem kerekének a burzsoá nacionalizmus idejébe való visszaforgatását jelentené, vagyis a szocialista vívmányok lerombolását Jugoszláviában.

Pedig éppen ez jut kifejezésre a Kosovo köztársaság jelszóban és az Albániából beáramló nacionalista propagandában, mintegy az említett jelszó álatámasztására. Az albán propaganda éppen az albánok egyenjogúságát Kosovón, illetve Jugoszláviában hozza fel mint alapérvet annak bizonyítására: „jogos az a követelés, hogy Kosovo megkapja a köz-társaság jellegét”. A már említett cikkben például a Zerit i populit azt állítja, hogy az albánok Jugoszláviában nem élvezik azokat a jogokat, amelyekért Jugoszlávia többi népével együtt vérüket ontották, hogy nemzeti elnyomás alatt élnek, hogy Kosovóval szemben sovinizta po-litikát folytatnak stb.

Az „albánok egyenlőtlenségének” kérdését Jugoszláviában, illetve Ko-sovón két szempontból kell megvizsgálni: először, a tények valóságának a szemszögéből, és másodsor, abból a szempontból, hogy az albánok másmilyen egyenlőségének Jugoszláviában milyen következményei len-nének más nemzetekre és nemzetiségekre, különösen Kosovón.

Azok az állítások, hogy az albánok Jugoszláviában nem egyenjogúak, hogy nemzeti elnyomás alatt élnek, nem egyebek az *ellenséges naciona-lista propagandánál*. A paritás bevezetése a föderáció funkcióiban és a döntéshozatal módjában az autonóm tartományokat kiegyenlítették a köz-társaságokkal.⁴⁸

Az albánok nemzetiségi kultúrája teljes lendületben van. Albán nyel-ven van biztosítva az oktatás az elemi iskolától az egyetemig. Kosovo a felszabadulás után sohasem tapasztalt felvirágzást ért el. A főiskolák rendszere túlnötte az anyagi lehetőségeket. A priština-i egyetem a hall-

gatók számát tekintve a harmadik Jugoszláviában, Kosovón kétszer több albán egyetemi hallgató van, mint egész Albániában és így tovább. Ezek a tények rácafolnak az albánok nemzeti elnyomására hazánkban.

Az ilyen ellenséges propagandát tagadják maguk az albánok is, akik ismerik a körülményeket a világ más részében is. Amikor dr. Hajredin Hoxha az 1968. évi alkotmánymódosítások hozzájárulását értékelte a nemzetiségek helyzetének egyenjogúságához Jugoszláviában, megállapította, hogy egyetlen államban sem talált a kisebbségek ilyen pozitív értékelésére, mint Jugoszláviában.⁴⁹

Ezt a gondolatot dr. Hajredin Hoxha, a priština-i egyetem tanára, az idén a kosovói tüntetések után még határozottabban megismételte: „Több mint hatvan országot látogattam meg, az utóbbi években erről a témáról szervezett legjelentősebb összejöveteleken részt vettem. Mindezek alapján egy olyan következtetést vontam le, amelyet senki sem tud megdönteni: a világon egy nemzeti kisebbség sem élvez olyan jogokat, mint az albán nemzetiség a szocialista Jugoszláviában. Az albán nemzetiség ugyanolyan jogokkal rendelkezik, mint bármelyik nemzet. Itt csak egy adatot említenék: a saját egyetemet. Ilyen a világon még csak a magyaroknak van Romániában és a svédeknek Finnországban; azzal a megjegyzéssel, hogy a priština-i egyetem teljesen önálló, míg azok az említett országokban nem teljes mértékben.”⁵⁰

Más szemszögből nézve az albánok köztársaság követelése — mert állítólag csak így lennének teljesen egyenjogúak — és az a mód, ahogy azt az albán propaganda beállította, ellenforradalmi és ellenséges, célja a jugoszláv alkotmányos rendszer felborítása, Jugoszlávia belső határainak a megváltoztatása és végül Kosovónak Albániához való csatolása.⁵¹

Felvetődik a kérdés: Miért hangsúlyozza annyira az albán propaganda, hogy Kosovónak köztársaságnak kell lennie? Természetes, hogy minden nép egy és nem két államot szeretne, mint ahogy ez utóbbi Albánia és Kosovo köztársaság esetében lenne. Albánia érdeke, hogy két állam létezzen, Kosovo esetleges Jugoszláviától való elszakadásában és Albániához való csatolásában rejlik. Ezért a Kosovo köztársaság követelése csak első lépés Kosovónak az Albániához való csatolásához. Hogy a dolog így áll, erre a Zerit i populit tiranai napilap abból a kifogásából is következtetni lehet, hogy Belgrádban a Kosovo berendezésének változatai közül csak egyről nem tárgyaltak — Kosovónak Albániához való csatolásáról.⁵²

Innen ered az az álláspont, amely Kosovo-Metohija Népfelszabadító Bizottságának 1943 decemberében megtartott ülésén Kosovo Shipnijához (Albániához) való csatolását szorgalmazta. Ezt azonban Kosovo népe sohasem fogadta el, hanem úgy határozott, hogy a Jugoszláv föderáció keretében fog élni.

A jugoszláv föderáció alkotmányos berendezésének és az autonómiának — mint a föderáció alkotóelemének szempontjából az albán nacionalisták jelszava elfogadhatatlan. Úgyszintén elfogadhatatlan a nemzeti

kisebbségek önrendelkezéséről szóló nemzetközi doktrína értelmében is. Elfogadhatatlan a jelszó még két nézet szerint is:

— először, mert Jugoszlávia belső berendezésének a megváltoztatására irányul és potenciálisan veszélyezteti az ország integritását;

— másodsor, mert ennek a jelszónak az alapja az a nacionalista elv, amely az albánok egyesülését kívánja megvalósítani Jugoszláviában és Kosovót mint etnikailag tiszta területet óhajtja feltüntetni. Ez pedig a többi nemzet és nemzetiség ellen irányul és aláássa a különböző nemzetek és nemzetiségek együvé tartozását, mint a vegyes nemzetiségű területen való együttélés természetes és szükséges formáját.

Az albán nacionalisták irredenta törekvései Kosovón nem új keletűek, hanem tulajdonképpen mint a különféle quisling és fasiszta szervezet folytatásaként jelentkeznek, amelyek a háború alatt a jugoszláv népek népfelszabadító mozgalma és a forradalom vívmányai ellen harcoltak. Az állambiztonsági szervek több olyan ellenséges nacionalista és irredenta szervezetet és csoportot fedtek fel, amelyek Kosovón azzal a céllal működtek, hogy elérjék Kosovo és Jugoszlávia más albán lakta részeinek (Macedónia, Crna Gora) elszakadását és Albániához való csatolását. A képlet ehhez először is a Kosovo köztársaság lett volna.⁵³

Hogy Kosovón a nacionalista jelszavaknak ellenséges háttere van, ez a Szerb KSZ Központi Bizottsága ülésének értékeléséből is kitűnt. Ezen az ülésen Tihomir Vlaškalić kiemelte, hogy a „Köztársaságot akarunk, békésen vagy erőszakkal”, „Kosovo kizsákmányolása” és még egy egész sor jelszó az „etnikailag tiszta Kosovóról”, közvetlenül a többi nemzet és nemzetiség, különösen a szerbek, crnagoraiak és a törökök ellen irányul. A „Kosovo köztársaság” jelszó ugyanolyan veszélyes, mint a Macedónia és a Crna Gora albánlakta területeinek ehhez a „köztársasághoz” való hozzácsatolásáról ábrándozó jelszó. A Szerbia alkotmányos berendezése és integritása ellen irányuló támadás csak az első lépés Jugoszlávia integritásának és alkotmányos berendezésének a veszélyeztetése felé.⁵⁴

Az albán nacionalista elképzelés az etnikailag tiszta Kosovo köztársaságáról és valamennyi albán egy köztársaságban való egyesüléséről tagadja a népfelszabadító háború és a forradalom egyik alapvető vívmányát, azaz a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek testvériségét és egységét, amely együttélésük és a szocializmus együttes építésének az alapja. Az etnikailag tiszta Kosovót propagáló jelszó az igazi egyenjogúság és a nemzetek és nemzetiségek egysége helyett sovinizmust kínál.

Ha az albánok Kosovón azért nem egyenjogúak, mert nincs köztársaságuk, fel kell tennünk a kérdést: Mi lenne a többi nemzettel és nemzetiséggel egy ilyen köztársaságban? Ennek a jelszónak a logikája szerint a többi nemzetnek és nemzetiségnek is köztársaságot kellene kapnia, mert egyébként nem lennének egyenjogúak az albánokkal. Mivel ezt az elvet nemcsak Kosovóra, hanem Vajdaságra is alkalmazni kellene, csak Szerbiában több új köztársaságunk lenne.⁵⁵

Minden ilyen nacionalista átcsoportosítás sorsdöntő a vegyes nemze-

tiségű területekre. Más nemzetekre és nemzetiségekre erős nyomást gyakorolnak és a sovinszta kilengések olyan messzire mennek, hogy egyes nemzetek és nemzetiségek tagjai *kiköltöznek* Kosovóról, mert veszélyeztetve érzik magukat. Ez már hosszabb ideje így van Kosovón, ahonnan nagy számban költöztek iki szerbek és crnagoraiak. Összehasonlítva az 1981. és az 1971. évi népszámlálás adatait, láthatjuk, hogy az említett nemzethez tartozók száma nemcsak Kosovo lakosságának relatív összetételében csökkent (1971-ben 18,3) volt a szerb és 2,5% a crnagorai, 1981-ben pedig csak 13,2%, illetve 17%), hanem abszolút értékben is 3,1%-kal csökkent a szerbek és 4,8%-kal a crnagoraiak száma. Ezzel szemben az albánok száma ugyanebben az időszakban 34%-kal nőtt. (Lásd: Jovan Raičević munkájában: *U čemu je smisao parole „Kosovo republika”*, megjelent a *Socijalizam* 6/1981. számában.

Amikor Kiro Hadži Vasilev tíz vagy még több évvel ezelőtt a „Kosovo köztársaság” jelszó kapcsán azt írta: nem szükséges, hogy a nemzeti kisebbségek egyenjogúságukat saját nemzeti államuk létrehozása által valósítsák meg a föderáción belül, a felsorolt öt ok közül külön *figyelmeztetett a nemzetiségileg vegyes területek problémájára*. Ha egyes nemzetiségeket (nemzeteket és kisebbségeket) el akarnánk határolni egymástól, mesterséges és erőszakos átköltöztetéseket kellene végrehajtanunk. De még akkor is, ha ezeket az erőszakos és nem humánus migrációkat végrehajtanánk, az ilyen mesterséges elválasztás akkor sem maradhatna sokáig fenn, mert a természetes migrációs folyamatok — mint a társadalmi munkamegosztás formája — ismét nemzetiségileg vegyes struktúrát teremtenének és az egész problémát visszavetnék a kezdet kezdetére.⁵⁶

A nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságának problémája tehát nacionalista álláspontokról nem oldható meg. Nem oldható meg újabb államhatárok megvonásával sem a nemzetek és nemzetiségek, valamint az egyes nemzetiségek között, hanem csakis a nemzetek és nemzetiségek szocialista, öngazgatási közösségének együttes kiépítésével. „A szocialista öngazgatás fejlődése és erősödése nélkül nincs nemzeti egyenjogúság, hanem ehelyett nacionalizmust és nemzeti összetűzéseket kapunk.”⁵⁷

A Kosovóról mint köztársaságról hangoztatott jelszó ellentétben áll a jugoszláv föderáció alapjaival és eszméjével. A föderáció, amelynek alapját Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek egyenjogúsága képezi, a népfelszabadító háború és forradalom alapvető vívmánya. De annak lényege nem a nemzetek és a nemzetiségek szétválasztásában, hanem azok társításában és a saját területükön közösségük erősítésében van. Ezért beszélt Josip Broz Tito mindig arról, hogy a föderáció nem a határok megvonását jelenti a föderatív egységek között, hogy a maga oldalán mindenki azt csinálja, amit akar, másokkal pedig ne törődjön. A föderatív egységek közötti határok a föderatív Jugoszláviában nem választóvonalak, hanem összetartó kapcsok.⁵⁸

Ezért hangsúlyozta a JKSZ Központi Bizottsága az idén májusban

megtartott ülésén, amikor a Kosovón lezajlott eseményekről tárgyalt, hogy a Kosovo köztársaság jelszót le kell venni és a forradalom vívmányai, a JSZSZK alkotmányos berendezése, a Kosovo SZAT és a Szerb Szocialista Köztársaság nemzeteinek és nemzetiségeinek érdekei és egysége ellen irányuló támadásnak kell minősíteni. Fel kell mérni a szocialista öngazgatási viszonyok alapján kialakult együvé tartozás megvalósítása folyamán szerzett tapasztalatokat és a felmerült problémákat, mégpedig a föderáció, a Szerb Szocialista Köztársaság és az autonóm tartományok — amelyek szerves részei a Szerb SZK-nak és alkotóelemei a föderációnak — alkotmányos funkciói szempontjából.⁵⁹

A jugoszláv nemzetek és nemzetiségek közötti viszonyok rendezésének keretét tehát a JSZSZK alkotmányába, a köztársaságok és a tartományok alkotmányaiba foglalt államberendezés képezi. Ez a berendezés a nemzetiségi kérdés rendezésének, illetve Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi önrendelkezése megvalósításának folytonosságát biztosítja. Az önrendelkezés folytonosságának lényeges összetevője a nemzetek és a nemzetiségek együvé tartozása, amely egyenjogúságukon alapul és amelyet közös határozattal fogadtak el.

Edvard Kardelj 1977-ben a Kosovo politikai aktívájával tartott megbeszélésen azt mondta, hogy a jugoszláv közösségben semmilyen változtatásokat sem lehet eszközölni egy nemzet vagy egy nemzetiség nacionalista kizárólagossága szempontjából. A problémákat „az öngazgatás és a népek közötti humanista, demokratikus barátság” keretében kell megoldani.⁶⁰

Annak érdekében, hogy Kosovón a fejlődés újból ebbe az irányba terelődjön, minden szubjektív társadalmi erőre, elsősorban a Kommunista Szövetség nagy erőfeszítésére lesz szükség. Sok türelem kell majd a nyílt kérdések tisztázásához és megoldásához. Szorosabb együttműködésre és több egyetértésre lesz szükség Kosovo Tartomány és a Szerb Köztársaság szervei között. Akkor többé az a kifogás sem lesz helytálló, hogy Szerbia az egyetlen köztársaság, amelynek — az autonóm tartományok hátráltatása miatt — még nincs meg a társadalmi tervről és honvédelemről szóló törvénye.

A kosovói viszonyokat pedig maguk a kosovóiak fogják rendezni. Ebben az albán nemzetiségre nagy feladat hárul, mert az albánok képezik a lakosság többségét.

Edvard Kardelj a Kosovo politikai aktívájával folytatott beszélgetésekor kiemelte, hogy az albánok hosszú időn át nemzeti és politikai elnyomás alatt voltak, s emiatt alakult ki bennük az alárendeltség tudata, illetve az újtól való rettegés. Azonban most már az albán nemzetiség nemcsak hogy szabad, hanem egyenrangú is Kosovón. Ezért az albánok nemcsak önmagukért, de másokkal szemben is felelősséggel tartoznak Jugoszláviában.⁶¹

A jelenlegi körülmények között a nemzetek közötti kapcsolatok szempontjából a föderációban az autonómia alkotmányi koncepciója és Jugoszlávia integritásának veszélyeztetése szempontjából nem lehet elvárni,

hogy a Kosovóval kapcsolatos problémák megoldása az autonóm tartományok alkotmányos helyzetének megváltoztatásához vezet. Mindezekelőtt a föderáció és az autonóm tartományok alkotmányos koncepciójáról van szó.

Ez pedig azt jelenti, hogy ezeknek a viszonyoknak a rendezésénél mindkét végletet el kell kerülni: először azt a változatot, hogy Kosovó Szerbián kívül legyen, másodszer pedig azt a változatot, hogy Kosovo csak Szerbia összetevő része és nem a föderáció közvetlen alkotórésze. Meg kell őrizni azt az elvet, mely szerint Kosovo (és Vajdaság is) a föderáció alkotórésze és egyúttal a Szerb Köztársaság szerves része is.

E viszonyok tisztázásának vezérfonala a JSZSZK megőrzése, belső szilárdságának megerősítése és nemzetközi tekintélyének növelése kell hogy legyen. Ezzel tartozunk Titónak, aki egész életét és munkásságát egy ilyen Jugoszlávia kiépítésének szentelte. Ez a gondolat Prištinában Tito halálának évfordulója alkalmából rendezett gyászulésen is kifejezésre jutott: „Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségi számára ezt az évszázadot Tito neve fémjelzi. Az ő munkásságának eredményei maradandók Kosovo nemzeteinek és nemzetiségeinek, a testvéri albánoknak, szerbeknek, crnagoraiaknak, törököknek, muzulmánoknak és másoknak szilárd elhatározása, hogy hazánk többi nemzetével és nemzetiségével együtt következetesen küzd Tito művének a valóra váltásáért.”⁶²

Jegyzetek

- ¹ Erről bővebben lásd: *Mala politička enciklopedija*. Beograd, 1966. dr. A. Fira: *Autonomne jedinice u našem ustavnom sistemu*. Arhiv za pravne i društvene nauke, 1962. 3—4. szám; dr. I. Melvinger: *Odnos statuta i drugih opštih akata autonomnih pokrajina prema saveznim i republičkim propisima; Podela normativne funkcije između organa različitih političko-teritorijalnih jedinica*. c. műben, IUP, Beograd, 1966.
- ² Bővebben: Ivan Kristan: *Razvoj jugoslovenskog federalizma do leta 1974*. Pravnik, 1975, 10—12. szám, 325. oldal
- ³ A határozatokra vonatkozóan lásd: dr. V. Siftar: *Razvoj ljudske oblasti med NOB u Jugoslaviji*. Maribor, 1976.
- ⁴ Még az AVNOJ jajcei ülése előtt egyesek azon az állásponton voltak, hogy öt köztársaság legyen; ahány nemzet, annyi föderatív egység. Ezek szerint Bosznia-Hercegovina nem kapott volna autonómiát. Azonban az a nézet kerekedett felül, hogy Bosznia-Hercegovina mégis föderatív egység legyen. Lásd: Dušan Bilandžić: *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije*. Glavni procesi, Zagreb, 1978, 66—67. oldal
- ⁵ Josip Broz Tito: *Govori i članci* I. kötet, 190. oldal, Naprijed, Zagreb, 1959.
- ⁶ Lásd: Slobodan Nešović: *Tretje zasedanje AVNOJ*. Ljubljana, 1975.
- ⁷ Ezt a felosztást valójában már a SZNAK 1945. április 7-én, Belgrádban megtartott első ülésén előirányozták. Azonban addig az időpontig

csak Sandžák hozta meg formális határozatát, hogy Szerbiához csatlakozik, Vajdaság és Kosovo küldöttei pedig a SZNAK előtt óhajukat fejezték ki, hogy ez a két egység — mint autonóm egység — Szerbia föderatív egységhez csatlakozzon. Lásd: bővebben: J. Stefanović: *Ustavno pravo*. Zagreb, 1950. 216. oldal

- ⁸ „Kosovo-Metohija lakosságának legnagyobb részét a siptár nép képezi, amely mint mindig, most is a Shipnijával szeretne egyesülni. Ezzel kapcsolatban kötelességünknek tartjuk rámutatni a helyes útra, amelyen a siptár népnek haladnia kell, hogy elérje a célját. Az egyetlen út, hogy Kosovo-Metohija siptárjai egyesüljenek Shipnijával a közös harc Jugoszlávia többi népével együtt a megszállók és szolgálk ellen, mert ez az egyetlen út, hogy kiharcoljuk a szabadságot, amikor majd minden népnek, így a siptárnak is lehetőségük nyílik arra, hogy kinyilvánítsák akarataikat sorsukról az önrendelkezési jogon át egészen az elszakadás jogáig.” — KMAT Népbizottsága 1943—1953. Priština, 1955. a 10. oldalon. — Idézet: dr. S. Aksić: *Uzroci nastanka autonomije Kosova i Metohije. Az Autonome pokrajine u Jugoslaviji*. c. művéből, IUP, Beograd, 1967, 140. oldal
- ⁹ *A JKP Központi Bizottságának 1944. március 28-án a Kosovo Területi Bizottságához intézett — a hibákra és az eddigi munkára, valamint a legfontosabb feladatokra vonatkozó — leveléből*. Megtalálható: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* I. kötet. 19. könyv, 463—464. oldal
- ¹⁰ Az 1946. évi alkotmány szerint a választások a Népek Tanácsába még közvetlenek voltak és így mindkét autonóm egységnek közvetlen képviselője volt abban a tanácsban. Az 1953. évi alkotmánytörvény bevezette a közvetett választásokat a Népek Tanácsába, amely a Szövetségi Tanács alkotórésze lett.
- ¹¹ Ebben a tekintetben annak idején még különbség volt a köztársaság és az autonóm egységek helyzete között, mert a köztársaság megbízási időszaka (éppen úgy mint a szövetségi képviselőházé) négy évre terjedt. Másrészt, a helyi népbizottságok megbízása csak kétéves volt. A JSZSZK alkotmányában minden társadalmi-politikai közösség megbízási időszaka ki lett egyenlítve és négy évre szól, tekintettel arra, hogy valamennyi társadalmi-politikai közösség képviselői szerveinek a helyzete is egyenlő lett.
- ¹² Az autonóm egységek statutúmainak jóváhagyása a köztársasági képviselőház részéről a demokratikus centralizmus elvének összetevője volt, amelynek alapján a köztársaságon belül rendezték a területi közigazgatási egységek (illetve népbizottságaik) főlé- és alárendeltségi viszonyát. E tekintetben tehát az autonóm egységek a köztársaság keretében azonos helyzetben voltak a többi területi közigazgatási egységgel.
- ¹³ *Alkotmánytörvény a JSZNK társadalmi és politikai berendezéséről és a szövetségi hatalmi szervekről*. A JSZNK Hivatalos Lapja, 1953/3. száma.
- ¹⁴ Az alkotmánytörvény megváltoztatta a szövetségi képviselőház kétkamrás szervezetét: megszüntette a korábbi Népek Tanácsát mint önálló testületet és bevezette a Népek Tanácsát mint a Szövetségi Tanács egyik alkotórészét. Egyidejűleg megváltoztatta a választási rendszert

és a Népek Tanácsa tagjainak a számát. Az előző közvetlen választások helyett most minden köztársaság köztársasági tanácsa 10—10 képviselőt (korábban 30-at), az autonóm tartomány tartományi tanácsa 6 képviselőt (azelőtt 20-at), az autonóm terület területi tanácsa pedig 4 képviselőt (ezt megelőzően 15-öt) választott.

- ¹⁵ *Jugoszlávia Szocialista Szövetségi Köztársaság alkotmánya*, a JSZSZK Hivatalos Lapja, 1963/14. szám.
- ¹⁶ Erre a véleményre hívja fel a figyelmet dr. A. Fira az autonóm egységek alkotmányjogi fejlődéséről tartott beszámolójában az Újvidéken 1967-ben rendezett tudományos tanácskozáson. Lásd: *Autonomie pokrajine u Jugoslaviji*. IUP, Belgrád, 1967, 49. oldal
- ¹⁷ A Kosovo Autonóm Tartomány elnevezést az előbbi Kosovo-Metohija Autonóm Tartomány elnevezése helyett csak a JSZSZK alkotmányának XVIII. alkotmányfüggeléke vezette be, 1968-ban.
- ¹⁸ Ez azt jelenti, hogy az 1963-as alkotmány még megtartotta azt a felfogást, hogy a fennálló autonóm egységekkel még nem fejeződött be az autonómiák megalakítási folyamata, hanem hogy a különleges nemzetiségi összetételű vagy más sajátosságokkal rendelkező területeken még alakíthatók más autonóm tartományok is. Az a meghatározás, hogy autonóm egység köztársaság keretén belül alakulhat, nem azt jelenti, hogy csak a Szerb Köztársaságban, hanem más köztársaságban is alakulhat, de az autonóm egység megalakulásáról vagy megszüntetéséről szóló határozat csak akkor válik jogerőssé, ha Jugoszlávia alkotmányában nyer megerősítést.
- ¹⁹ *Alkotmányfüggelékek I—VI*. JSZSZK Hivatalos Lapja, 1967/18. *Alkotmányfüggelékek VII—XIX.*, JSZSZK Hivatalos Lapja, 1967/55. szám, *Alkotmányfüggelékek XX—XLII.* JSZSZK Hivatalos Lapja, 1971/29. szám
- ²⁰ A Szerb Népköztársaság 1963. évi alkotmánya kimondja, hogy a tartományi képviselőház és szervei határozatokat, rendeleteket, utasításokat, végzéseket, szabályzatokat, záróhatározatokat és ajánlásokat hozhatnak. Határozatokat általános aktus formájában csak a tartományi képviselőház hozhat.
- ²¹ „Kosovo Szocialista Autonóm Tartomány a dolgozóknak és a polgároknak, az egyenjogú albánok, muzulmánok, szerbek, törökök, crnagoraiak és más nemzetek és nemzetiségek és etnikai csoportok tagjainak, a munkásosztály és minden dolgozó hatalmára és öngazgatására épült autonóm és öngazgatású demokratikus társadalmi-politikai közössége.”
- ²² Ezzel kapcsolatban fel kell hívni a figyelmet az autonóm köztársaságok helyzetére a Szovjetunióban, amelyeknek a háromféle autonómia közül (az autonóm köztársaságon kívül van még autonóm terület és autonóm körzet is) a legnagyobb az önállóságuk. Azonban az autonóm köztársaság különbözik a szövetségi köztársaságtól, amelynek föderatív egység jellege van és a Szovjetunió alkotmánya úgy definiálja mint: „szuverén szovjet szocialista állam” (a JSZSZK alkotmányának 76. szakasza). A szövetségi alkotmány az autonóm köztársaságokra vonatkozóan nem tartalmaz ilyen definíciót, hanem kihangsúlyozza, hogy az a szövetségi köztársaság összetételében van, továbbá, hogy saját alkotmánya van, hogy beleegyezése nélkül te-

rületét nem lehet megváltoztatni stb. Azonban az Oroszországi Szovjet Szocialista Szövetségi Köztársaság (OSZSZSZK) 1978. évi alkotmányában ez áll: az autonóm köztársaság „szovjet szocialista állam” az OSZSZSZK összetételében.

- ²³ Kosovo SZAT alkotmánya megállapítja, hogy Kosovo minden nemzetének és nemzetiségének joga van saját nemzeti, illetve nemzetiségi zászlaját használni.
- ²⁴ Az alkotmányosság első szakaszában egészen 1953-ig az állam élén a JSZNK Képviselőházának Elnöki Tanácsa (prezídium) állt. A köztársaságok élén abban az időszakban a köztársasági képviselőház elnöki tanácsa állt. Ezt követően 1953 után az elnöki tanácsokat megszüntették és bevezették a köztársasági elnök tisztségét, de csak szövetségi szinten.
- ²⁵ Többek között az alkotmányosság és törvényesség következő változatait kell figyelembe venni: a tartományi alkotmány nem lehet ellentétben a Szerb SZK alkotmányával (a Szerb SZK alkotmányának 226. szakasza); a tartományi törvényeknek összhangban kell lenniük azokkal a köztársasági törvényekkel, amelyeket a köztársaság egész területén kell alkalmazni (a Szerb SZK alkotmányának 228. szakasza); abban az esetben, ha a tartományi törvény nincs összhangban a köztársasági törvénnyel, az alkotmánybíróság határozatáig a köztársasági törvényt kell alkalmazni (a Szerb SZK alkotmányának 229. szakasza); a tartományi törvényeket és a tartományi szervek egyéb előírásait szerbhorvát nyelven kell megjelentetni és azokon a nemzetiségi nyelveken, amelyeket a tartományi alkotmány előír (a Szerb SZK alkotmányának 233. szakasza).
- ²⁶ A JSZSZK Képviselőházának Szövetségi Tanácsában mindegyik köztársaságból 30 és mindegyik autonóm tartományból 20 küldött van; a JSZSZK Képviselőházának Köztársaságok és Tartományok Tanácsában mindegyik köztársaságnak 12 és mindegyik tartománynak 8 küldötte van; Jugoszlávia Alkotmánybíróságában mindegyik köztársaságból 2 tag és mindegyik autonóm tartományból 1 tag van stb.
- ²⁷ Az 1971. évi XXXVI. alkotmányfüggelék rendelkezése szerint — amikor bevezették a JSZSZK Elnökségét — a köztársaságok 2—2 taggal, az autonóm tartományok pedig 1—1 taggal képviseltették magukat, tehát a képviseltség számaránya különböző volt. Ez a rendelkezés csak 1974-ig volt érvényben.
- ²⁸ A föderatív egységek elsősorban saját alkotmányuk meghozatalával valósítják meg önszervezési jogukat. Miodrag Jovičić: *Savremeni federalizam*. Belgrád, 1973.
- ²⁹ Ahogyan Jugoszlávia Alkotmánybírósága a JSZSZK Képviselőházának véleményét nyilvánít arról, hogy a köztársasági alkotmány, illetve a tartományi alkotmány ellentétben van-e Jugoszlávia alkotmányával, (a JSZSZK alkotmányának 378. szakasza), hasonló módon Szerbia Alkotmánybírósága is véleményt ad a Szerb SZK Képviselőházának arról, hogy a tartományi alkotmány ellentétben áll-e a Szerb SZK alkotmányával (a Szerb SZK alkotmányának 402. szakasza). Ez nem tekinthető a tartományi alkotmány alkotmányossága elbírálásának és az alkotmánybíróság véleménye ennek nem szerves része.
- ³⁰ Nem tartoznak Jugoszlávia Alkotmánybíróságának a hatáskörébe azok az esetek, amelyekben a társadalmi-politikai közösségek szerveinek (ki-

véve a szövetségeket) előírásait kell elbírálni abból a szempontból, hogy ellentétben vannak-e az olyan szövetségi törvénnyel, amelynek végrehajtásáért nem a szövetségi szervek a felelősek. Ezek az esetek a köztársasági, illetve a tartományi alkotmánybíróságok hatáskörébe tartoznak.

- ³¹ Az autonóm tartomány alkotmánybírósága határoz arról, hogy az autonóm tartományban hozott előírások és más általános aktusok ellentétben vannak-e azokkal a köztársasági törvényekkel, amelyeket a Szerb SZK Képviselőháza mindkét tartományi képviselőház egyetértése alapján hozott meg (a Kosovo SZAT alkotmányának 372. szakasza, Vajdaság SZAT alkotmányának 395. szakasza).
- ³² A köztársaságok és az autonóm tartományok részvételének formáiról a föderáció funkcióinak a megvalósításában lásd: Štrobl—Kristan—Ribičić: *Ustavno pravo SFRJ*. Ljubljana, 1981, 356. oldal
- ³³ Itt meg kell említeni az egyes nemzetközi szerződések megkötését (a JSZSZK alkotmányának 271. szakasza), a Köztársaságok és Tartományok Tanácsának a köztársaságok és a tartományok képviselőházainak egyetértéséhez kötött döntéshozatalát (a JSZSZK alkotmányának 286/2. szakasza), a JSZSZK alkotmányának módosítási eljárását (a JSZSZK alkotmányának 398—402. szakaszai).
- ³⁴ A tartományok egyenlő jogainak hangsúlyozása a föderáció döntéshozatalában, valamint viszonylag egyenrangú képviseltségük a föderációban, azt a benyomást keltették, hogy a tartományok valóban olyanok mint a föderatív egységek, vagyis a szocialista köztársaságok. Pavle Ristić: *Razvoj ideje federalizma u ustavnim tekstovima od 1946. do 1969.*, a *Federalizam i nacionalno pitanje*-ban, Belgrád, 1971., 254. oldal
- ³⁵ A JSZSZK 1963. évi alkotmánya abból az elgondolásból indult ki, hogy az autonómiák alakulása nyitott folyamat és hogy minden köztársaság létesíthet autonóm tartományokat, ha az említett feltételek megvannak. Azonban az alkotmány azt is kimondta, hogy az autonóm tartományok megalakítása vagy megszüntetése csak akkor lép hatályba, ha az Jugoszlávia alkotmányában megerősítést nyer. A JSZSZK 1974. évi alkotmánya feladta a nyílt autonómiák koncepcióját és ténylegesen meghatározta mindkét autonóm tartományt, azaz Kosovo Szocialista Autonóm Tartományt és Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományt, mégpedig mindkettőt a Szerb Szocialista Köztársaság keretében. Más köztársaságokban nincs autonómia.
- ³⁶ Jovan Djordjević: *Ustavno pravo*. 666. oldal
- ³⁷ Dr. M. Kovačević: *Osnovi i uslovi nastanka, razlozi i način obrazovanja Autonomne Pokrajine Vojvodine. (Autonomne pokrajine u Jugoslaviji)*, Belgrád, 1967., 158. oldal
- ³⁸ Dr. S. Aksić: *Uzroci nastanka autonomije Kosova i Metohije. (Autonomne pokrajine u Jugoslaviji)*, I. m. 133. oldal
- ³⁹ Milan Mali: *Autonomna pokrajina u svetlu aktuelnih problema federalizma i nacionalnog pitanja. (Federalizam i nacionalno pitanje)* Belgrád, 1971, 263. oldal
- ⁴⁰ Egyebek között lásd: a Zeri i populit albán napilapban megjelent cikk fordítását: *Zahtev da se Kosovu prizna status republike je pravedan.* (Naši razgledi), *Razgledi po svetu*, 1981. június 12.

- ⁴¹ A JSZSZK alkotmányos rendszerében 1963 óta a „nemzeti kisebbség” kifejezés helyett a „nemzetiség” kifejezés használatos, amely más államban élő néphez való tartozást jelent. Jugoszláviában ezek: az albán, a magyar, az olasz és más nemzetiségek.
- ⁴² Edvard Kardelj: Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja. Komunist, Belgrád, 1973.
- ⁴³ Ez a végkövetkeztetésig kifejezett önrendelkezés a népek önrendelkezésére (peoples selfdetermination) utal, ahogyan a mai nemzetközi jog — túlnyomó részben — az önrendelkezés értelmét magyarázza, az önrendelkezés szubjektumainak szemszögéből. Lásd: Ernest Petrić, *Varstvo manjšin in pravica do odcepitve. Teorija in praksa*, Ljubljana, 1981/4—5. szám, 584. oldal
- ⁴⁴ Najdan Pašić: *Poreklo nespোরазума*. NIN, 1981. május 17., 584. oldal: „Vita folyt akörül, hogy Vajdaság részei, például Horvátország vagy Szerbia összetételébe tartozzanak-e. Azonban soha még a gondolata sem merült fel annak, hogy bármelyik tartomány köztársaságon kívüli terület lenne, hanem csak arról volt szó, hogy a megfelelő köztársaság összetételébe kerüljön, ahol erre fennállnak az összes történelmi, nemzetiségi és más indokok és megokoltságok.”
- ⁴⁵ Bővebben lásd: Ernest Petrić idézett művét, 592. oldal
- ⁴⁶ Ugyanott, 595. oldal
- ⁴⁷ „A nemzetiségi kérdést mi a fennálló köztársaságok keretén belül oldottuk meg”, jelentette ki Tito a zágrábi politikai aktíva előtt tartott 1971. évi beszédében a nacionalizmus felszínre törése alkalmával. „A fejlődés következő szakaszában, amint ezt az alkotmányfüggelékek előirányozták, a köztársaságokban a belső viszonyok még tökéletesebbek lesznek. Ez pedig elsősorban az öngazgatás továbbfejlődését jelenti és nem valamiféle politikai széttagolódást.” (*Nacionalno pitanje i revolucija*. Belgrád, 1978, 393. oldal.)
- ⁴⁸ Hangsúlyozva, hogy albán is lehet a jugoszláv állam államfője, Jovan Raičević feltette a kérdést: Vajon nemzeti kisebbség tagja valamely más államban lehet-e államfő? (Jovan Raičević: U čemu je smisao parole „Kosovo republika”. *Socijalizam*, 1981/6. szám, 895. oldal.)
- ⁴⁹ „Szeretnék rámutatni arra a körülményre, hogy a nemzeti kisebbségek helyzetét alkalmam volt figyelemmel kísérni sok országban, és hogy egyes országokban közvetlenül is tanulmányoztam helyzetüket, de sehol, még csak megközelítőleg sem láttam a nemzeti kisebbségek ilyen megszemenő pozitív értékelését. Ezért úgy vélem, hogy a szocialista Jugoszlávia ezzel a tényezővel is kifejezi öngazgatási lényegének nagy előnyeit és humanista viszonyait.” (Hajredin Hoxha felszólalása a tudományos tanácskozás vitájában, megtalálható a *Karakter i funkcije federacije* című kiadványban, Belgrád, 1968. 25. oldal.)
- ⁵⁰ Hajredin Hoxha Vjesniknek adott interjúja, Vjesnik, Zágráb, 1981. május 9.
- ⁵¹ Ezt az értékelést a Kommunista Szövetség ülésein is elfogadták, és pedig a Kosovo KSZ Tartományi Bizottságának, a Szerb KSZ Központi Bizottságának és a Jugoszláv KSZ Központi Bizottságának 1981. május elején megtartott ülésein. Lásd: Ali Shukriu, Tihomir Vlaškalić és Lazar Mojszov vezető beszámolóját, a *Socijalizam* folyóirat 1981. évi 4. számában.

- ⁵² Lásd a *Zahtev da se Kosovu prizna status republike je pravedan* című cikk idézett fordítását, *Naši razgledi*, 1981. június 12.
- ⁵³ Ali Shukriu: *Nacionalizam i iredentizam na Kosovu*. *Socijalizam*, 1981/4. szám, 523. oldal.
- ⁵⁴ Tihomir Vlaškalić: *Uzroci i posledice događaja u SAP Kosovu*, *Socijalizam*, 1981/4. szám, 547. oldal
- ⁵⁵ Jovan Raičević, idézett mű, 908. oldal
- ⁵⁶ Kiro Hadži Vasilev: *Samoopredeljenje i samoupravljanje. (Karakter i funkcije federacije.)* Belgrád, 1968, 74. oldal
- ⁵⁷ Tihomir Vlaškalić, idézett mű, 552. oldal.
- ⁵⁸ Josip Broz Tito: *Nacionalno pitanje i revolucija*. 83. oldal.
- ⁵⁹ *A Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága 20. ülésének határozatai*. *Socijalizam*, 1981/4. szám, 572. oldal
- ⁶⁰ Edvard Kardelj: *Proti nacionalizmu, za polno svobodno demokraticno uveljavitev vseh narodov in narodnosti na Kosovu*. *Delo*, 1981. július 7.
- ⁶¹ Ugyanott.
- ⁶² *Politika*, 1981. május 5., 4. oldal.

Stevan Doronjski

A JKISZ HARCA VAJDASÁGBAN

A felkelés előestéjén, két nappal az előtt, hogy Hitler megtámadta a Szovjetuniót, a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága június 20-án kiáltvánnyal fordult az ifjú nemzedékhez:

„Ifjúság vajon félreállhatsz-e? Ezt nem teheted! Neked szintén az első sorokban kell harcolnod a fasiszta gonosztevők ellen. Gyűjtsd össze erődöt a Kommunista Ifjúsági Szövetségben, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével elfoglald helyedet a munkásosztály harcoló soraiban.”

A JKISZ Központi Bizottsága 10 nappal később új kiáltvánnyal fordult Jugoszlávia összes nemzeteinek fiataljaihoz:

„Ifjú nemzedék, a te válaszod a Kommunista Párt felhívására legyen soraid tömörítése a fasiszta gonosztevők elleni harcban! Merészebben és hatalmasabban, mint bármikor eddig, állj a rabságban lévők és elnyomottak oldalára, a felszabadítás nagy hadseregébe.”

A JKISZ Tartományi Bizottsága 1941. július 30-án kiáltvánnyal fordult Vajdaság összes nemzetiségeinek ifjú nemzedékéhez, és felhívja, hogy ápolja Vajdaság nemzetiségi fiataljainak testvériségét és egységét a fasiszmus elleni és a szebb jövőért folytatott harcban.

Elvtársnők és elvtársak, ezt a 3. szemelvényt idéztem kiáltványainkból, amelyekkel a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ fordult a megszállt és feldarabolt, de be nem hódoló Jugoszlávia nemzeteihez és nemzetiségeihez. Azért idéztem őket, hogy szemléltessem a platform tág voltát és ugyanakkor a világos célokat, melyek érdekében kiépült ifjúságunk harcoss egysége szocialista forradalmunk drámai napjaiban. Szeretnék rámutatni a párt és a JKISZ harci céljainak és feladatainak szoros kapcsolatára a népi tömegek létfontosságú érdekeivel, és emlékeztetni arra, hogy mozgalmunk következetes irányultsága egy percre sem szakadt meg, még akkor sem, amikor nem volt fizikai kapcsolat a Központi Bizottság, a bázis, tagsága és a vezetőség között.

A leigázott Európában ezen a forró nyáron csak a jugoszláv kommu-

nisták emelték fel szavukat a fasiszta megszállás ellen; a 12 000 párttag és a 3000 ifjúkommunista, a munkásosztály és a nép legjobbjai, akik a kommunisták vezetésével felkeltek hazájuk szabadságának és méltóságának a védelmére, ezzel példát mutattak Európa és az egész világ nemzeteknek.

Ezt a hőskölteményt gyakran, sokoldalúan és történelmi felelősséggel elemeztük és értékeltük. Nem vagyunk elfogultak, de az önkritika ellenére is mindig büszkők lehetünk, amikor a forradalmi harcunk és végeredménye kerül szóba. Az idén ezt akkor tettük, amikor súlyos veszteség ért bennünket forradalmunk első katonájának, összes csatáinak és győzelmeink szervezőjének és stratégájának, Tito elvtársnak távozásával. Nevének és művének említése nélkül nem mondhatjuk el a teljes igazságot előadásom tárgyáról — a vajdasági JKISZ-nek az ifjú nemzedék egységéért folytatott harcáról és sikereiről az 1941—1945-ös népfelzabarázó háborúban.

A JKISZ nem ért volna el sikereket Vajdaságban, ha ezt nem előzi meg az a nagy konszolidáció, amely ténylegesen akkor kezdődött, amikor Tito elvtárs került a Jugoszláv Kommunista Párt élére. A párt fejlődése és tevékenysége sorsdöntően hatott a JKISZ fejlődésére. A párt vezető szerepét a JKISZ irányában ékesen igazolja Tito elvtárs 1934-ben, a fogságból való szabadulása után elhangzott követelése:

„A ti fellépétek az ifjúság iránt nem lehet parancsoló. Az összes útbáigazításoknak és utasításoknak, amelyekkel az ifjúsághoz fordultok, a legbarátságosabb hangvételűeknek kell lenniük.”

Titónak mégis csak 1937-ben nyílik lehetősége, hogy közvetlenül befolyásolja a JKISZ átalakulását, s hogy az összes ifjúkommunista (amint a Proleterben írta) bátran induljon az új útra, a közeledés és az ifjúsági tömegszervezetbe való bekapcsolódás útjára.

A következő terjedelmes szövegben (szerkesztőségi megjegyzés) valamivel több teret biztosítottam azon kérdéseknek, amelyek nem tartoznak szigorúan a beszámoló témájához. Szerettem volna azonban az ifjú nemzedék egysége megteremtésének összetettségére és lényeges ismertetőjeleire utalni, amelyek forradalmunk válságos pillanataiban döntő szerepet játszottak.

Ugyanis a JKISZ nemcsak mint szervezet volt fontos, hanem az ifjúsági tömegek hatalmas eszközévé kellett válnia a szebb jövőért folyó harcban. Ezt a jövőt pedig — a Jugoszláv Kommunista Párt célkitűzése szerint — csak a szocialista társadalomban lehetett elérni.

Nagy erőfeszítéseket kellett tenni, hogy a fiatalok tömegei egyesüljenek ebben a nehéz harcban, hogy a JKISZ a szűk, kislétszámú szektás szervezetekből az ifjúkommunisták harcoss tömegszervezetévé váljon. Meg kellett találni az igazi utat az ifjúsághoz, szilárdan be kellett épülnie soraiba, hogy tettekre serkentse és a fiatalság elismert vezető szerepe legyen.

A JKISZ-nek, illetve szervezeteinek a forradalmi gyakorlatban állandóan bizonyítaniuk kellett és erősödniük, mint következetes és arra ké-

pes szervezetnek, amely az ifjúságot a megjelölt úton vezeti a jövő felé.

A JKISZ eszmei-politikai és harci egységének és képességének fő forrása a párt világosan meghatározott irányvonala volt, amelyet azzal a céllal épített ki, hogy harcoljon munkásosztályunk társadalmi-gazdasági helyzetének megváltoztatásáért és hosszú távú érdekeinek a valóra váltásáért.

Ivo Lola Ribar, Tito első munkatársa a JKISZ építésében, írta 1938-ban egy igazi és elég széles alapokra épülő ifjúsági mozgalom megszervezéséről, amely „az egész ifjúság nevében beszélhet és irányíthatja tevékenységét követelésének megvalósításáért” . . . Az ifjúság helyzetének javítását, eszményeinek elérését és jövőjének biztosítását pedig „az ifjúsági egység megteremtési célja és akciómotívumai” garantálják.

A közös érdeken és az egységes programon alapuló egység — ez volt Tito kulcsa az összes forradalmi helyzet megoldásához, az akciók véghezviteléhez és az ifjúsági tömegek tömörítéséhez is a „kenyérért, békéért és szabadságért” folyó harcban.

A királyi fasiszta Jugoszlávia a saját alattvalóinak sem adott egyformán kenyeret, békét és szabadságot. Amikor pedig a fasiszta megszállók népirással fenyegették a területünkön élő nemzetek és nemzetiségek széles tömegeit, akkor a párt és a JKISZ egy nehéz és sokak részére kilátástalan felszabadító harcba kezdett, amely végül mégis győzedelmeskedett. Ebben a harcban az egykori alattvalók urai lettek saját sorsuknak, a leghumánusabb módon teljesítve Marxnak a munkásosztálynak a történelmi küldetésére vonatkozó üzenetét, amely felszabadítva önmagát senkit nem kell hogy leigázzon, és amely megfosztva hatalmuktól a régi társadalom erőit, az élet és a viszonyok szabad rendezésének utait nyitotta meg az új társadalomban.

Hogyan sikerült a JKISZ-nek valóra váltania történelmi feladatait és Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei ifjú nemzedékének törekvéseit?

Azzal, hogy elfogadta a párt útmutatását, sikerült neki már a háború előestéjén olyan maggá válnia, amely körül tömörül az ifjú nemzedék haladó része. A JKISZ hatása sokkal erősebb volt, mint ahogy az várható egy 30 000 tagot számláló szervezettől. A JKISZ-nek nagyobb részben sikerült megszabadulnia a szektásságtól, eleget téve Tito felhívásának „hogy a JKISZ-t nem sablon szerint, hanem fokozatosan és a tartományi feltételek alapján kell átszervezni. . .”

A JKISZ betöltve szerepét maga lett Jugoszlávia erős és befolyásos forradalmi ifjúsági mozgalmának. Élen járt a létfontosságú kérdések megoldásában, a felvilágosodás terjesztésében a munkás-, a földműves-, a tanulóifjúság tiltakozásaiban és munkabeszüntetéseiben és bátran kiállt az igazság védelméért. Az ifjúkommunisták azzal szereztek tekintélyt a fiatalok között, hogy harcos szavukat és az ifjúsághoz szóló felhívásukat tették követték, igazolván, hogy képesek minden „szörnyű helyen létezni”.

Az ifjúkommunisták „bátor esztelensége”, a szektás szűkkeblűség, az útkeresés, sőt még a tévelygések időszakában is vitathatatlan volt, de

igazi tekintélyük a fiatalok között akkor kezdett anyagi erővé válni, amikor Tito stratégiája irányította tevékenységüket, amikor a párt bátrabban kezdte bővíteni a haladó fasisztaellenes egységfrontot, és a JKISZ az a mag lett, amely körül tömörült a dolgozó ifjúság.

A JKISZ első ilyen sikerét Vajdaságban az Ifjúsági Művelődési és Gazdasági Mozgalom (OMPOK) megalapításával aratta, és hatásának legkifejezettebb példája volt az a törvényes gyűlés, amelyen mintegy 800 fiatal vett részt Újvidéken egész Vajdaságból. A mozgalom határozata nyíltan síkraszállt azért, hogy az ifjúság harcoljon a békéért és szabadságért, a háború és fasizmus ellen, de a nemzeti elnyomás és a gazdasági kizsákmányolás ellen is.

A mozgalmat 1937 októberében betiltották, de már kialakult a fiatalok tudata a szervezett harcos egység erejéről. E tudat sajátos értékét képezte az a felismerés, hogy sem a JKISZ sem az OMPOK nem egy párt eszköze, még egy olyan haladó politikai párté sem, mint amilyen a Jugoszláv Kommunista Párt volt, hanem az ifjú nemzedék forradalmi erejének legalkalmasabb szervezeti formája a szebb jövő felé vezető úton.

A JKISZ történelmi harcát Vajdaságban számos ismert és ismeretlen akció és vállalkozás szőtte át, s ezen keresztül szervezetten is kifejezésre jutott az ifjúság széles harci egysége. Ennek bizonyítására még egy példát említek, amely nagy jelentőségű volt a mi ifjúsági mozgalmunk történetében. Ez az Ifjú Nemzedék Szövetségének megalakítása Szerémségben, a JKISZ Körzeti Bizottságának kezdeményezésére. Már februárban, a szerémségi felkelés legelején, a JKISZ KB kiadja A JKISZ alapvető feladatai Szerémségben-t és ugyanezen év júniusában, a Glas omladine így határozta meg az új szervezet feladatait:

„A Szövetség célja egyesíteni a szerémségi nemzetiségek összes hazaszerető fiataljainak, minden fasisztaellenes csoport és egyén erőfeszítéseit, tekintet nélkül korábbi politikai hovatartozásukra és viszályaikra, és az ifjúságból létrehozni a népfelzabáló harc ütőerejét, mind a partizánegységekben, mind a hátszországban. A Szövetség szilárd kerete képezi Szerémség békeszerető ifjúsága egységfrontjának, a népi harc erős fegyverét, annak szavatolását, hogy meg lesznek semmisítve mindazok, akik elrabolják a szabadságot és más népeket leigáznak. Ez a keret a legjobb záloga annak, hogy a megszállók és szolgáik terve nem fog sikerülni, hogy sorainkban nem hinthetik el a testvérgyilkos gyűlöletet, hogy nem veszíthetik össze a szerb ifjúságot a horvátokkal és németekkel, s hogy ezzel nem gyengíthetik a nemzeteink felszabadításáért folyó harcot. Ezen a Szövetségen keresztül egész ifjúságunk részt vesz a népfelzabáló harcban, az általános népi felkelésben.”

Amikor 1942 végén Bihácson megtartották az Egyesült Jugoszláv Antifasiszta Ifjúsági Szövetség (USAOJ) alakuló kongresszusát, a szerémségi Ifjú Nemzedék Szövetsége már egyik erős szervezete volt. 1943 közepén a vajdasági felújított JKISZ KB akciója az ifjúságnak az Egyesült Jugoszláv Antifasiszta Ifjúsági Szövetségbe való tömörítésére irá-

nyult, a feladatok között pedig megkülönböztetett figyelmet kapott az, hogy az új ifjúsági tömegszervezetnek a néphatalom egyik legszilárdabb oszlopának kell lennie. Röviden kitérnék a hátország kifejezésre és egy feladatra.

Beszámolómban azt mondtam, hogy „az úgynevezett hátországban”, mert véleményem szerint a forradalomban nincs front és hátország. A forradalom egységes front, amelyben a harc, a munka, a tevékenység különleges politikai forradalmi rendszere érvényesül: fegyverrel, a fegyveres egységek és a lakosság ellátásának biztosításával, szavakkal és igazsággal. Ebben a politikai rendszerben, amelyből később ihletet és tapasztalatot merít szocialista öngazgatásunk egész rendszere, a dolgozók, a nép, népeink minden nemzedéke, mindenkinek joga és kötelessége, hogy harcoljon forradalmi győzelméért, különböző módon ugyan, de egyazon célért. Egyesek fegyverrel, mások a népi hadsereg ellátásával, a harmadik az élet megszervezésével a társadalmi ügyek igazgatásának új alapjain.

Itt van pl. az USAOJ-nak az a feladata, hogy az új forradalmi néphatalom, valamint öngazgatási rendszerünk kezdetének egyik legszilárdabb támasza legyen.

Ezen a példán is látható, hogy Tito forradalmi, stratégiája egységes: a frakciózástól megszabadult párt foglalkozni kezd a társadalom haladó erőinek forradalmasításával, hogy ezekkel az erőkkel tudatosítsa a társadalmi viszonyok megváltoztatásának szükségességét, a saját erejük és szerepük tudatát a szabadság és a jövő meghódításában, és sikerük föl-tételeit ebben a harcban.

A JKISZ nem holmi „fiatalok pártja”, sem egyszerű végrehajtója a párt utasításainak, hanem a fiatalok önálló kommunista szervezete, a párt legközelebbi munkatársa, de szoros kapcsolatban áll az ifjú nemzedékkel, létérdekeinek képviselője.

Az USAOJ az ifjú nemzedék egységteremtésének szervezeti formája, amely tömegesen vállalja az antifasiszta forradalmi harc feladatait.

A forradalom politikai rendszere — a stratégiai keret eléggé széles, hogy befogadja a tömegek minden kezdeményezését és akcióját, hogy biztosítsa áramlásukat a forradalom fegyveres egységeibe; hogy megszervezze munkájukat — a minél sikeresebb harc minden feltételének biztosítását —, a fegyveres egységeket, hogy serkentse, felölelje és irányítsa mindazokat az aktivitásokat, amelyek elősegítik az élet jobb megszervezését a háborús körülmények között a felszabadított területen is, és ott is, ahol a néphatalom a megszállott és a quisling közigazgatás árnyékában van, de láthatatlan és hasznos munkát végez, új harcosokat küld az egységekbe és brigádokba, élelmet, fegyvert, gyógyszert stb. szervez.

Végül szeretném a figyelmet felhívni az ifjúkommunisták tevékenységének egyik kivételes eredményére — annak az új tudatnak hihetetlenül gyors és hatásos terjesztésére és erősítésére, amely anyagi erőként kapcsolódik be a forradalomba.

Ez az a folyamat, amelyben nehéz és összetett munkával sikerült megismertetni a tömegekkel, a tudományos szocializmust, a marxista világnézet kialakítását, harcunk célját és feladatait. Ebben pedig jelentős helyet kaptak az új társadalmi értékek, és mint mondtuk, az új szocialista embertípus kialakítása.

Érthető, hogy ehhez nagy tudásra, áldozatkészségre, rettenthetetlenségre, kitartásra, rátermettségre, önzetlenségre, barátságra, tiszteletre és állandó humanista példákra volt szükség.

Fiatal aktivistáink mindezt elérték olyan föltételek között, amikor az összes intézmények a polgári osztály kezében voltak, s amikor a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ a királyi fasiszta diktatúra, majd a megszállók és csatlósai üldözésének és terrorjának volt kitéve. A kommunistáknak mégis sikerült a haladó eszméket terjeszteniük, elnyerni a dolgozók bizalmát, majd tömöríteni a munkásokat. Ugyanis ismerték a munkásmozgalom régi igazságát, hogy forradalom csak ott lehet, ahol van tudatosság, készség, következetesség, illetve ahol megvan a szavak és a tettek összhangja.

Ez forradalmunk üzenete, amelyet a fiatalok csak akkor fogadnak el, ha lényegét mindannyian következetesen betartjuk.

Ezen az alapon építette ki Tito pártunk egységét, és indította el az egységes pártot a harcba, amelyen nemzeteink és nemzetiségeink testvérisége és egysége is kialakult, majd a szocialista öngazgatás, mint a forradalom fegyveres szakaszának folytatása, mai forradalmi fejlődésünk tartalma.

Mindez alapja tekintélyünknek a világban. Mert nincs ellentmondás szavaink és tetteink között: amikor egyenjogúságot követelünk a világban, mi ezt teljes joggal tehetjük, mert egyenjogúságot valósítunk meg a mi összetett közösségünkben;

amikor azt követeljük, hogy mindenki maga határozzon arról, hogy mit kezd a szabadságával, ezt mi nem csak így gondoljuk, de így is teszünk társadalmunkban;

amikor új nemzetközi viszonyokat és új gazdasági rendet követelünk, ennek igazolására saját belső fejlődésünket hozzuk fel.

Forradalmunk üzenete tehát nem a múlt felé fordulás, hanem a sikereink gyökeréig és föltételéig való hatolás a célja, hogy sikereinket tovább gyarapítsuk. Hogy mindenkor öntudatosak legyünk, nyíltak mind az iránt, ami haladó, hajthatatlanok mindazzal szemben, ami azzal fenyeget, hogy vívmányainkat, távlatainkat és céljainkat aláassa.

Tito elmélete a forradalmi szervezésről

Az elmúlt évtizedekben, amelyekben forradalmi munkásmozgalmunk nőtt, ért, csapásokat szenvedett és a sikereken, sikertelenségeken, hibákon és gyengeségeken szerezte tapasztalatait, gazdagítva forradalmi stratégiáját és taktikáját, amely lehetővé tette neki, hogy a kiképzett ellent-

mondásokban és összetett történelmi mozgásokban kivezesse társadalmunkat forradalmunk győzelmek útjaira, a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetségnek is fényes helye volt és jelentős szerepet töltött be. 1919. október 10-én, azonnal a JKP megalakulása után, megalakult a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség is.

A JKISZ alapító értekezlete jelentette a délszláv országok ifjú nemzedéke haladó erőinek forradalmi alapokon való megszervezését. Ez az értekezőlet egy olyan önálló szervezet mellett foglalt állást, amely eszméileg és politikailag a Jugoszláv Szocialista Munkáspárthoz (Kommunista) kapcsolódott.

A jugoszláviai forradalmi ifjúsági mozgalom 1919-től, a kezdettől számítva egészen napjainkig fejlődésének minden szakaszában szerves, elválaszthatatlan része volt a Jugoszláv Kommunista Párt (a Jugoszláv Kommunisták Szövetsége) vezetett forradalmi, demokratikus és antifasiszta mozgalomnak.

A JKISZ-hez csatlakoztak az akkori idők leghaladóbb fiataljai. A JKISZ és az ifjúkommunisták, szervezetük megalapítása után, mozgatóerői lettek mindannak, ami haladó és forradalmi volt az ifjúság harcában. Tagjai a politikai életben az osztályharc, a szociális egyenlőség és egyenrangúság, az emberi szabadság és humanizmus eszméit hirdették. Ezek az eszmék pedig a régi jugoszláv társadalom és az élet minden területén meghonosodtak. Új nemzedék jelent meg a jugoszláv politikai életben, a párttagokon kívül az ifjúkommunisták nemzedéke, akik harcukkal tagadták a burzsoá társadalmi viszonyokat, e társadalom erkölcsét és mindazt, amin ez a társadalom alapult. Ők nyitottak távlatot az ifjúságnak, rámutatva e társadalom lerombolásának elkerülhetetlenségére és az új, az igazságosabb társadalom alapjainak lerakására.

A vajdasági ifjúsági mozgalomnak régebbi hagyományai voltak, mint egyes más vidékeink ifjúsági mozgalmának. A fejlett vajdasági munkásmozgalom hatására aktivizálódtak a haladó ifjúsági szervezetek, s ezek hagyományára támaszkodott a JKISZ megalapítása után.

Természetesen ebből a hagyományból nemcsak a pozitív hatások, hanem egyes negatív befolyások és eszmei örökség is átkerült, amely megterhelte az ifjúsági mozgalmat. Ez egyébként a munkásmozgalmat sem kerülte el.

Habár igen rövid a JKISZ törvényes működésének időszaka, hatása és tekintélye a fiatalok között nagyon megnőtt. Az uralkodó osztály, félve a dolgozó tömegek forradalmi hangulatától, kiáltvánnyal (1920. december 29—30-án) betiltotta a JKP-t és a JKISZ-t. Az államvédelmi törvényben (1921. augusztus 2-án) pedig törvényen kívül helyezte a kommunistákat, remélve, hogy így hosszú időre kiszorítja őket a politikai és társadalmi életből, és lehetetlenné teszi tevékenységüket a dolgozó tömegekben. Válságos időszaka volt ez az egész forradalmi mozgalomnak. Nagy erkölcsi, eszmei és politikai megpróbáltatás várt valamennyi kommunistára. Forradalmi munkásmozgalmunk a legdurvább erőszakkal nézett szembe.

A JKISZ-nek azonban fokozatosan sikerült alkalmazkodnia az illegális munkafeltételekhez. Azok a kommunisták, akik nem kerültek rendőrkezdre, erősíteni kezdték a JKISZ-t és a pártot, olyan utat és formát keresve, amellyel felújíthatják akció erejüket és befolyásukat. A JKISZ arra törekedett, hogy törvényes és más működési formákat is találjon az ifjúsági egység megteremtéséért folyó harcban. Küzdött az ifjúság tömegesítéséért és aktivitásáért, a nyers kizsákmányolás, a politikai üldözések és a nemzeti jogfosztottság ellen. Ezen az úton voltak sikeres vállalkozások, de a rendszer kíméletlenül és durván ellenük fordult.

Nemcsak azokról a nehézségekről van szó, amelyeket az osztályellenesség terrorja okozott. Más eszmei-politikai probléma és akadály is terhelte a JKISZ munkáját és tevékenységét, zavarta, hogy a politikai terror feltételei között kifejtse forradalmi tevékenységének minél nagyobb hatásfokát.

Először, a JKISZ továbbra is szűk, kis létszámú szervezet volt a szektássággal mint világos ismertetőjellel, amely még sokáig fogja kísérni és akadályozni abban, hogy sikeresen valósítsa meg az ifjúság széles harcos egységét.

Másodszor, a párt akció- és harckészsége meggyengült a helyzet téves értékelése, és a forradalmi tevékenység irányának, formájának és módszerének megválasztásában elkövetett hibák miatt. A frakciózás gyengítette párt sok tekintetben képtelenné vált a forradalmi politikai akcióra.

Mindez károsan befolyásolta a JKISZ-t, akció- és harckészségét, szervezetségét, amelyet a diktatúra már különben is meggyengített. A pártban és a pártharcokban kialakult téves felfogások hatására a JKISZ még inkább szektás szervezetté válik, amelynek igen kis befolyása van az ifjúság széles köreire.

Történelmileg bizonyított, hogy a fiatalok mélyen átérezték a burzsoá társadalom szociális és nemzeti jogfosztottságát és társadalmi kilátástalanságát, s áthatva a forradalmi lendülettől, keresték az akciót és harciasságot vittek munkásmozgalmunkba. Ezért ők a munkásosztállyal együtt képezték azt az erőt, amely pártunkat és egész forradalmi munkásmozgalmunkat arra ösztönözte, hogy kiutat találjon a párton belüli torzszalkodásból, hogy nagyobb forradalmi következetességet, tisztaságot és egységet érjen el, hogy felvértezze magát tudással, hogy gazdagítsa a forradalmi akció formáit és eszközeit, hogy megtalálja az igazi feleletet a válságos idők bonyolult társadalmi kérdéseire.

Tito elvtársnak a párt élére való kerülése fordulópontot jelentett. Forradalmi mozgalmunk történetének ezt a sorsdöntő pillanatát eddig már eleget hangsúlyozták, elemezték és értékelték jelentőségét forradalmunk fejlődésében és győzelmében. Erről azonban még feltétlenül beszélni kell. Ez alkalommal csak néhány olyan mozzanatot emelnék ki, amely különleges jelentőségű forradalmi ifjúsági mozgalmunk fejlődésében.

Titónak a forradalmi szervezéssel, a tevékenységi módszerekkel és a széles néptömegek akcióegységével kapcsolatos elgondolásai közvetlenül tükröződtek az ifjúsági mozgalom fejlődésében is. Sor került a JKISZ

igen gyors felújítására, amely eddig a párttal párhuzamosan működött és nem volt több tagja, mint a pártnak, ami szektásságában és korlátozottságában tükröződött. Tito alakította meg a JKISZ első Központi Kommisszióját Ivo Lola Ribárral az élén, amely később a JKISZ Központi Bizottságává fejlődött.

Tito kezdeményezése a JKISZ felújítására abban az időpontban történt, amikor a forradalmi ifjúsági mozgalom életre keltési folyamata már bizonyos eredményeket ért el a különféle nemzeti és szociális hovatartozású fiatalok közelítésében. A Kommunista Internacionálé VI. kongresszusa, a Jugoszláv Kommunista Párt IV. országos értekezlete és a JKISZ IV. országos értekezlete után az akciók az ifjú nemzedék egységfrontjának létrehozására irányultak, az összes antifasiszta és nem fasiszta ifjúsági erők a fasizmus és a háború elleni harcra való tömörítésének útján, a fiatalok mindennapos követeléseit, mindenekelőtt pedig a szabadságért, a békéért és a haladásért folyó harc platformja alapján.

Az ifjúság tömeges, harcos, forradalmi szervezetének megalakítási folyamatában, kivételes jelentőségű volt Titónak a Proleterben 1937-ben A JKISZ új úton címmel megjelent cikke. Tito ebben meghatározta a JKISZ fejlődési vonalát, munkájának és harcának platformját. Ez a cikk tükrözi Tito nézeteit általában a forradalmi élgárda szerepéről és módszereiről. Ezek rendkívüli szerepet játszottak forradalmi mozgalomunk fejlődésében és mindmáig értékesek maradtak.

Tito platformja elsősorban a fiatal kommunisták azon feladatát hangsúlyozza, hogy harcolniuk kell az ifjúsági tömegek egységéért, öntudatosításáért. A JKISZ nem engedheti meg, hogy az ifjúság egy része a burzsoá pártok és a reakciós rendszer befolyása alatt éljen. Tito szorgalmazza, hogy az ifjúság harcos szervezésében és akciós tömegesítésében a valós társadalmi-politikai, gazdasági, kulturális és más feltételekből kell kiindulni. A körülmények halmazában akkor is időszerű volt a nemzetközi helyzet, amelyben a fasizmus növekvő külső és belső veszélye dominált. Ezekből a feltételekből kiindulva a forradalmi mozgalomnak meg kell hallania, sőt választ is kell adnia az ifjúság és egyes rétegeinek sajátos kérdéseire. Tito a JKISZ szerepét ebben nem a párt áttételeként látja, hanem mint a kommunista ifjúság önálló szervezetét, amely kifejezheti a széles ifjúsági rétegek érdekeit. Tito erélyesen követeli, hogy a JKISZ szűnjön meg holmi szektás szervezet lenni, tevékenységét pedig az ifjúság legszélesebb körű felé és a meglévő törvényes demokratikus szervezetei felé irányítsa.

Tito cikkében ezt írja: „... Szövetségünk feladatai a következők: 1) Az összes demokratikus, haladó és kulturális szervezetek fejlesztésén és megerősítésén való munka; 2) Az összes haladó ifjúsági szervezet együttműködéséért folyó tevékenység; 3) Az ifjúság nevelése a fasizmus elleni harc szellemében, a demokrácia, a haladásra és a békére; 4) Az összes ifjúsági szervezet törvényességének őrzése.

Tito az ifjú nemzedék egységének elérését a Jugoszláv Kommunista Párt hosszú távú tervei közé sorolta. Cikke végén Tito egyszerű szavak-

kal fejezte ki a platform teljes szélességét és dogmátlanságát, amelyre az ifjúság egysége épült: „Az ifjú nemzedék nem háborút, hanem békét, kultúrát és szabadságot akar. Derűs és vidám életet akar, nem pedig a háború szörnyűségeit, sötétséget és pusztulást.”

Ennél a kérdésnél kifejezésre jutott az új stílus és irányvonal hatékonysága, amelyet pártunkba Tito elvtárs honosított meg. Sablon- és sematizmusmentesen a társadalmunkban uralkodó valós feltételekből és körülményekből kiindulva kereste Tito a kommunisták vezető szerepe elérésének eredeti formáit. Cikkében ezt konkrétan, a következő szavakkal fejezi ki: „A JKISZ-t alaposan át kell szervezni, nem holmi sablon szerint, hanem fokozatosan, a helységek és tartományok feltételei és igényei szerint . . .”

Tito mint vérbeli forradalmár és marxista a második világháború előestéjén tisztán látta a történelmi események lényegét és tendenciáját. Tudatában volt, hogy a bekövetkező nagy időkre képesíteni kell a forradalmi élgárdát, hogy felnőjön a történelmi pillanat feladataihoz. Abból a megdönthetetlen életigazságból indul ki, hogy egyetlen párt sem kapta élenjáró szerepét valamilyen rendelettel, sem azzal, hogy magát ilyené nyilvánította. A kommunisták csak akkor válhatnak élcsapattá, ha híven képviselik az osztály és a dolgozók történelmi és létérdekeit. A Jugoszláv Kommunista Párt ily módon tevékenységével és a tömegek szervezett akcióival mindinkább az ország politikai életének befolyásos tényezőjévé vált. Éppen ezen az úton indult el a JKISZ a Jugoszláv Kommunista Párt vezetésével, és így ő is az ifjúság élcsapata lett, mindinkább jelen volt, nemcsak az ifjúság életében, hanem az egész politikai és társadalmi életben is.

A JKISZ valóra váltva Tito gondolatait és eszméit, magva lett a nagyon erős és befolyásos jugoszláviai forradalmi ifjúsági mozgalomnak. Egész sor különféle akciót szervezett, a széles körű kulturális felvilágosító megnyilvánulásoktól kezdve a munkásifjúság munkabeszüntetéséig, a diák- és egyetemistasztrájkokig, tüntetésekig stb. Mindezek az akciók az ifjú nemzedék összes rétegei létkérdéseinek a megoldására irányultak. Ebben a harcban sok fiatal kommunistát bezártak, kínoztak és kidobtak a munkából, az egyetemről és az iskolából. Az ilyen harcosságuk miatt nőtt tekintélyük a fiatalok között és mindinkább elnyerték bizalmukat. Így épült és erősödött fokozatosan az ifjú nemzedék egysége, amelynek szilárdságát a JKISZ adta meg.

Ifjúsági Művelődési és Gazdasági Mozgalom — A vajdasági nemzetek és nemzetiségek ifjú nemzedékének harcosszervezete

A vajdaságiak elfogadták Tito nézeteit az ifjúság egységéért folyó harcban. A kommunisták a fiatalok antifasiszta, széles körű tömörítésének törvényes formáit keresik. Ez a folyamat 1935-ben kezdődik, és a Kommunista Ifjúsági Internacionálé VI. kongresszusa után mindin-

kább erősödik a munkás- és az értelmiségi ifjúság körében, hogy 1936-ban egy egységes kezdeményezésbe folyjon egybe, amikor Újvidéken az 1936. szeptember 13-i nagygyűlésen mintegy 800 fiú és leány egész Vajdaságból megalakítja az Ifjúsági Művelődési és Gazdasági Mozgalmat (OMPOK). Az OMPOK határozatában kifejezte szilárd elszántságát, hogy az ifjúság harcol a szabadságért, a háború és a fasiszmus ellen, a nemzeti elnyomás és a gazdasági kizsákmányolás ellen.

A JKP és a JKISZ tagsága bekapcsolódásának köszönhetően az OMPOK már megalakítása után néhány hónappal soraiban tudhatott 2000 fiút és leányt Vajdaság minden nemzetéből és részéből, 25 helyi szervezetbe szerveződve.

Az OMPOK egész sor olyan akciót szervezett, amelyekbe széleskörűen tömörítette az antifasiszta és haladó vajdasági ifjúságot. Ezzel a tevékenységgel párhuzamosan megjelentette a Naš život (Életünk) és a Naša knjižica (Könyvecskénk) kiadványokat, valamint a Naš život könyvsorozatot. Az OMPOK tisztagú küldöttsége részt vett Párizsban az Ifjúsági Világkongresszuson. Az OMPOK munkájának áttekintéséből látható, hogy rendkívül gazdag tevékenységet folytatott 1937-ben. Tevékenységén keresztül mindinkább kifejezésre jutottak a JKP és a JKISZ álláspontjai, különösen a nemzetek közötti közeledés tekintetében.

A pártnak és az ifjúkommunista szövetségnek Vajdaságban világos és tiszta álláspontjai voltak a nemzeti egyenjogúság tekintetében. Azért harcoltak, hogy Vajdaság a lehető legnagyobb politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális önállóságot kapja. Számukra ez annak a feltétele volt, hogy az itt élő nemzetek és nemzetiségek az egyenrangúság alapján szabadon rendezzék viszonyaikat, hogy gazdasági kizsákmányolás nélkül, zavartalan legyen kulturális fejlődésük. Emiatt tiltották be 1938. október 28-án a mozgalmat. A betiltás közvetlen oka a vajdasági demokratikus antifasiszta egyetemi ifjúságnak az a rezolúciója volt, amelyben a JKP politikai platformja alapján megfogalmazták a vajdasági egyetemi hallgatók álláspontjait Vajdaságnak, mint a nemzetek egyenrangú közösségének további politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődésétől.

Az OMPOK-nak szervezeti fogyatékoságai, a gazdasági kérdések elhanyagolása és a hagyományokhoz való ragaszkodása ellenére is fellbecsülhetetlen értéke van a vajdasági nemzetek és nemzetiségek ifjúságának tömegesítésében és tömörítésében. Ezzel a tevékenységgel Vajdaságban sikerült jelentős gátat emelni a fasiszta eszmék térhódítása elé, és létrehozni a forradalmi mozgalom erőteljes előretörésének feltételeit az ifjú nemzedék körében.

Az ifjúság széles körű antifasiszta egységéért folyó harc felölelte a különböző politikai, eszmei, vallási, szociális és nemzeti hovatartozású fiatalok egyesítését is. Vajdaságban pedig különösen fontos volt ez. A JKISZ fokozatosan megvalósította ezt a célt, éles eszmei és politikai harcot folytatott a különféle reakciós szervezetekkel az ifjúság öntudatosításáért, társadalmi és politikai hovatartozásáért. Az egész iskola-

rendszeren kívül, amely a burzsoá rendszer szolgálatában állt, sok politikai, társadalmi és kulturális szervezet (olykor nemzeti formában, de lényegében nacionalista és reakciós) hatott az ifjúság öntudatára. E célból újságokat, képeslapokat és folyóiratokat adtak ki.

Amint a faszizmus erősödött és nyilvánvalóvá vált hódító jellege, az eszmei-politikai harc is kiéleződött, az összetűzések mind hevesebbek lettek, a részvevők pozíciói mind világosabbak, az elkülönülés pedig mind mélyebb és kifejezettebb lett. A vajdasági ifjúság egysége a faszizmus elleni harc széles platformján erősödött. Fontos szerepet játszottak ebben a haladó folyóiratok és lapok (Naš život, Híd, Ruska zarija, Mladi radnik stb.), amelyek tömörítették a kommunistákat és az antifaszistákat. Történelmi tény, hogy a vajdasági ifjúkommunisták ebben az időben hihetetlenül nehéz és ádáz küzdelmet vívtak nemcsak a saját antifaszista egységük megteremtéséért, de a szabadságért és az egyenjogúságért is. Ezen a széles platformon nőtt ki és ágazott el ez a mozgalom a vajdasági nemzetek és nemzetiségek ifjúságának körében. E folyamat szélessége és dinamikája különböző volt az egyes nemzetek és nemzetiségek fiataljai közt. A faszistaellenes politikának legkisebb sikere a német ifjúság körében volt. A Kulturbund ebben az időben már mély gyökereket eresztett és Hitler faszista eszméi lelkesítették. A románlakta falvak kulturális és társadalmi elmaradottsága, a konzervatív hagyományok és más befolyások miatt lassan haladt a román ifjúság társadalmi-politikai, kulturális tömörítése és aktivizálása. A többieknél kisebb-nagyobb sikerrel, de egyre inkább tért hódított ez a folyamat, s nemcsak művelődési, hanem gazdasági és politikai színezetet is nyert. A szerb, a magyar, a horvát, a szlovák és a ruszin ifjúság korábban is kifejezte forradalmi elkötelezettségét a párt, az ifjúkommunista és a szakszervezeti akciókban.

A JKP és a JKISZ sorainak rendezése idején a vajdasági ifjúság igen sokat tett nemzetközi téren. A békéért, a szabadságért, a haladásért és a faszista agresszió ellen folyó harc jegyében megtartott ifjúsági értekezleteken és kongresszusokon való részvételén kívül jelentős volt bekapcsolódása a spanyol polgárháborúba (1936—1939). Eleget téve a JKP felhívásának a spanyol harctereken, a köztársasági hadsereg oldalán harcoló 1600 jugoszláv között 100-nál több volt a vajdasági, elsősorban fiatal munkás és egyetemista. A spanyol nép szabadságáért harcolva ezeknek több mint a fele életét áldozta.

A spanyol polgárháború hadműveletein kívül a vajdasági fiatalok bekapcsolódtak az anyagi segély gyűjtésébe és a szolidaritás nyújtásába is. Hasonlóképpen részt vesznek a tüntetéseksben, valamint annak követelésében, hogy a spanyol polgárháború befejezése után harcosaink visszatérhessenek hazánkba.

A faszista erők agresszív rohamai, elsősorban az európai kis országok függetlensége ellen, heves tiltakozást váltottak ki. Így Hitlernek a Csehszlovákia elleni agressziója alkalmával 1939 márciusában, a vajdasági

ifjúság határozattal és önkéntesnek való jelentkezővel fejezte ki Csehszlovákia népei iránti szolidaritását és proletár internacionalizmusát.

A vajdasági ifjúság élesen reagált az albániai és görögországi olasz agresszió, valamint Németország, Lengyelország elleni támadása alkalmával is 1939. szeptember 1-én, amikor kezdetét vette a II. világháború.

Azokon a konkrét aktivitásokon keresztül, amelyek megjelölték a vajdasági fiatalok elkötelezettségét a nemzetközi viszonyok időszerű kérdései iránt, mutatkozott meg internacionalista forradalmi hitvallásuk.

Amikor világossá vált, hogy a fasizmus közvetlenül fenyegeti nemzeteink és nemzetiségeink szabadságát is, Vajdaság antifasiszta ifjúsága a JKISZ irányításával felkészül az ország védelmére. Az ország függetlenségének és szabadságának védelmét a fasiszta veszélytől legfőbb feladatának tekinti, s ezzel nyíltan és merészen kinyilvánítja sorsközösségét az ország nemzeteivel és nemzetiségeivel. Harca, munkája és megnyilatkozásai szerint világos volt, hogy felnőtt egy olyan vajdasági és jugoszláviai nemzedék, amely bátran és felelősen vállalja történelmi szerepét.

Ez az az idő, amikor a JKISZ Vajdaságban gyorsan megújult és megtalálta az ifjúsággal folyó sikeres munka törvényes módszereit. A JKISZ IV. és V. értekezlete Vajdasággal kapcsolatban ezt 1940-ben megerősítette.

A JKISZ szervezeti és politikai megszilárdulását az 1940. szeptember 9-én, Zágrábban megtartott VI. országos értekezlete egészítette ki. Ez alkalommal Tito elvtárs beszélt a küldötteknek az országban és a világban uralkodó politikai helyzetről, a Jugoszláv Kommunista Párt és a JKISZ viszonyáról. Elismeréssel adózott az ifjúkommunisták 20 éves harcának a sorsdöntő események előtt, pozitívan értékelt a JKISZ átszervezésében elért eredményeket és rámutatott a soron következő feladatokra. Akikori értékelései és üzenetei politikai programot és aktivitási útmutatót képeztek, nemcsak az ifjúkommunisták, hanem az egész ifjú nemzedék számára. Ez jelentette az átszervezési folyamat végét és a JKISZ politikai platformjának elkészítését, annak a határozott akciónak a kezdetét, amely döntő fontosságú társadalmi és osztályharccá fejlődik, s amelyben a JKISZ és Jugoszlávia ifjú nemzedéke, a kommunista párt és Tito vezetésével, igen jelentős szerepet fog játszani.

Fordította *Berta Mátyás*

Szimpozion

Mato K. Jelušić

A SZOCIOLÓGUSOK ÉS A SZOCIOLÓGIA MINIMALIZMUSA

(A jugoszláv szociológusok IX. tudományos ülése, melynek témája: A szociológia a jugoszláv szocialista öngazgatású társadalomban — Az eddig elért eredmények, a jelenlegi dilemmák és a távlatok)

Vannak események, melyek kapcsán érdemesebb az illető esemény légköréről, mint tartalmáról beszélni. Ez különösen akkor nyilvánvaló, ha ez a tartalom jelentéktelen, ha lényegesen a várakozások alatt marad, illetve ha egyáltalán nem is létezik. Ilyenkor aztán természetesnek tűnik, ha feltesszük a kérdést: miért van ez így, mint most, amikor még élénken él bennünk a csalódás, amit a jugoszláv szociológusok 1981. október 26—27-én Belgrádban megtartott IX. tudományos ülése keltett. A szociológusnak „joga van” csalódottnak éreznie magát, de „nincs joga” érzelmeire alapozni a magyarázás és az értékelés kritériumát. Éppen ezért megkísérlem minél objektívabban ismertetni e tudományos ülés két kínos napját. De menjünk sorjában!

Bizonyos információk szerint, melyek nem tekinthetők üres szóbeszédnek (lásd I. Kuvačić: Honnan ez a letargia a társadalomtudományok terén? Kulturni radnik Zágráb, 1980/6.), a IX. tudományos ülésnek kongresszusnak kellett volna lennie!? Szociológiánk néhány pionírja öntudatának és mértéktartásának köszönhető, hogy ezt az irreális ötletet elvetették. Mert egy kongresszus köztársasági és országos szintű előkészületeket igényel, melyekre ebben a pillanatban a legkevésbé sem voltak kedvező feltételek: például a szakosztályok munkájának újraélesztése, továbbá „ami a leglényegesebb, egy kongresszust eredményesen csak olyan emberek tudnak megszervezni és levezetni, akik képesek a tudományág fejlődésével való személyes azonosulásra” (uo., 50. oldal). Ilyen megalomániás kezdeményezés csak azoktól eredhetett, akiket nem érdekel a szociológia sorsa, az úgynevezett „útitársaktól”, akiknek motívumai a tudományos munkától és annak tekintélyétől idegenek.

„Megszervezték” tehát az ülést, ami egyúttal évi közgyűlés is lett, és amely — jóllehet nem kongresszus — nem cáfolta meg Kuvačić borongós sejtelmét. Először: azonnal beigazolódott, hogy az „útitársakat” nem foglalkoztatják a szakmai kérdések. Másodszor: megerősítésre vár még, hogy „a manifesztáció révén jó pontokat szerezzenek maguknak,

melyek előbbre segítik őket a politikai karrier útján”. Ez az állapot egyébként meglepően adekvát módon szemlélteti a jugoszláv szociológia helyzetét a hetvenes években, amit a résztvevők közül sokan a szociológia *politizálódásának*, vagy jóval érthetőbben: *destrukciónak* neveztek. Az első pillantásra talán kétségek is merülhetnek fel bennünk, mivel szemünk előtt lebegnek a JKSZ programjában megfogalmazott álláspontok, melyek egyértelműen kimondják a tudomány autonómiáját, sőt olyan természetű tudományos megismerést sürgetnek, amely átfogó társadalmi-politikai tevékenység alapjává válhat: „... a tudomány önmagá bírója, az objektív igazság döntő kritériuma pedig a társadalomtudományok terén csak az a tény lehet, hogy az eredmények megfelelnek-e a valóságnak vagy sem, amit végső soron magában a tudományos gyakorlatban ellenőriznek.” (kiemelés: M. J.)

A jugoszláv szociológusok tudományos ülését tehát „nagy erőfeszítések előzték meg, melyek arra irányultak, hogy megtartására megfelelő termet találjanak” Belgrádban. Ezek azonban csak a kezdeti problémák. Az ülés lebonyolítására biztosított helyiséget, az Egyetemista Művelődési Központ impresszív termét bármely pillanatban elvehették „más célra”, ezért a szervezők azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy az ülést egy napba sűrítsék!?

A nyilvánosság tájékoztatását — beleértve a szakmai közvéleményét is — úgy oldották meg, hogy a *Sociologijában*, úgyszólván az utolsó pillanatban, közöltek egyes beszámolókat, a később beérkezetteket pedig sokszorosítva, a szükségesnél kevesebb példányban adták közre. Ez az adat abból a szempontból is jelentős, hogy a résztvevőknek szándékukban állt felkészülni a vitára, így viszont a tudományos ülés beszélgetések, dialógusok, kritikai értékelések nélkül folyt le; furcsa monológok követték egymást (a *Sociologijában* közölt és a sokszorosítva közreadott szövegeiket magyarázták át a szerzők), úgy, hogy az ülés tartalmáról a Jugoszláv Szociológusok Egyesülete folyóirata alapján beszélhetünk (1981. 3—4. szám. A további idézetek ebből a kettős számból valók.) Ez az oka annak, hogy ilyen hosszan időztünk az ülést kísérő — természetüknél fogva egyébként lényegtelen — körülmények leírásán.

És mindezek után, anélkül, hogy a napirendet (ami „valahol elkallódott”) felolvasták volna, a fényesen kivilágított, félig üres teremben, úgyszólván pissenés nélkül kezdődött meg a jugoszláv szociológusok IX. tudományos ülése, amire csaknem tíz évet kellett várni.

*

A *Sociologijának* már az első oldala dilemmákat kelt az olvasóban. Számomra ezek jelentőségeknek tűnnek, ezért is jeleztem, hogy részletesebben szeretném kifejteni őket.

A kettős számot teljes egészében „ennek az alkalomnak” — a tudományos ülésnek — szentelték. A tudományos ülés formális értelemben is felfogható: mint a tudománnyal foglalkozók ülése, de egy minőségileg

más, és véleményem szerint helyesebb értelmezésben is: olyan ülésként, melyen a tudománnyal foglalkozók olyan dialógust kezdeményeznek, ami magában foglalja a tudományosság minden ismervét. Az ülés témája elég provokatív és egyúttal eléggé ihlető erejű is volt ahhoz, hogy megfelelő teret biztosítson az utóbbi értelmezésben vett kibontakozáshoz. A téma legalább három általános problémát tartalmaz:

a) a szociológia *ma*, a mi társadalmi feltételeink közepette, jellegzetességei, társadalmi státusa, hatása . . .

b) a szociológia *lehetőségei* nálunk, és

c) a szociológiai gondolat *összegezése* ezen időszakban.

Bizonyára vannak más lényeges problémák is, melyek az adott témából vezethetők le, de mindez kevés volt ahhoz, hogy megmozdítsa a szociológusok fásult tömegét. A tudományos ülés tudományos fokozattal rendelkező emberek összejövétele volt — és semmi több.

A másik dilemma akkor vetődik fel, amikor egybevetjük a téma hivatalos alcímét, a „szerkesztőségi megjegyzésben” közölttel: *kutatási irányai, jelenlegi dilemmái és távlatai*. Az alcímet úgy értelmezem, mint a résztvevők pontosabb eligazításául szánt útmutatást, ami hozzásegíti őket, hogy felesleges tépelődés és tétovázás nélkül jussanak el az elképzelt célhoz. Ezért is szembetűnő az említett eltérés, aminek talán nem is kell túlon túl nagy jelentőséget tulajdonítani, de mégis nyilvánvaló; számomra megmagyarázhatatlan, kiváltképp egy ilyen komoly összejövetel esetében, amitől olyan sokat vártak.

Függetlenül ezektől a homályos megfogalmazásoktól, már a folyóiratban közölt munkák elemzését megelőzően is az a következtetés vonható le, hogy tartalmuk az esetek többségében messze jár attól, hogy választ adjon a téma által felvetett kérdésre — A szociológia a jugoszláv szocialista öngazgatású társadalomban. Más szóval: meggyőződés, hogy az ülés ezt a közvetlen célját sem érte el.

Ez szükségszerű és várható is volt, tekintettel arra, hogy amennyiben a szociológiai gondolkodás a jugoszláv szociológiáról (a szociológia szociológiája) *válságban van*, akkor válságban kell lennie a gondolkodás tárgyának is. Ennek ellenkezője a szociológia válságának túlhaladását jelentené. Ebben az esetben az előző, egyértelmű állítás, miszerint a jugoszláv szociológia minősége esik, nem volna pontos. Ez az eset pedig nem áll.

*

Azon munkák kiválasztásánál, melyeket érdemesnek tartok legalább alapvető mondanivalójuk ismertetése útján bemutatni, az az elv vezérelt, hogy milyen mértékben jelentősek és jellemzőek a tárgyalt problematika területét illetően. Három ilyen egységet különítettem el:

a) Azók az értekezések, melyek a mai jugoszláv szociológia helyzetével, az okokkal és következményekkel, valamint a megoldási lehetőségekkel foglalkoznak. Ezekre még részletesebben visszatérek, mert érintik mindazokat a kulcsproblémákat, melyek összefügnek a szociológia

társadalmi státusával és szerepével. Ez a választás nem azt jelenti, hogy lebecsülöm a többi munka minőségét — az ilyesmi egyébként is kivihetetlen, mivel a válogatás eleve kizárja az összehasonlítás lehetőségét. (Ilyen szövegek például R. Lukić: Szociológiánk feladatairól, R. Šupek: Hogyan szabadulhatunk meg a szakmai minimalizmustól, V. Rus: A jugoszláv szociológia a politizálódás és a szocializálódás között, című munkája).

b) Azok a munkák, amelyek jobbra az elmélet felől közelítik meg társadalmunk jelentős problémáit, és a feltétlenül szükségesnek mutatkozó kiegészítésekkel az alap kutatások irányelveként használhatók. (Például S. Bolčić: Intézményes változások és Jugoszlávia háború utáni társadalmi fejlődése, J. Županov: A hatalmi szerkezet megváltoztatásának alternatív stratégiája a munkaszervezetben.)

c) Azok a munkák, melyek teljes egészükben vagy részben kutatásokon alapulnak (R. Petrović: A házasság, a család és a halandóság, S. Livada: Falvaink nyílt kérdései, G. Kačanski és V. Bujanja: A szociológusokról és a szociológiáról a szociális védelemben.)

*

A) Szerzőink egyetértenek abban, hogy a szociológia a hatvanas évek kezdeti „fellendülése” után nagyjából 1972-től kezdődően, fejlődésében megrekedt. Jóllehet más-más megközelítésben, különböző tényezőkre visszavezelve, feltárulnak annak a válságállapotnak az előidézői. Ebben a tekintetben sincs lényeges eltérés az egyes szerzők között.

R. Lukić az okokat három csoportba sorolja: személyi, szervezeti és társadalmi.

Az első csoport a „nemzedékváltásban” nyilvánul meg, ami a fejlődés bizonyos megrekedésével járt — „mintha mindent előről kellett volna kezdeni” (190. oldal).

A szervezési okok jelentősebbek és összefüggnek a társadalmiakkal. Lukić elsősorban arra gondol, hogy alábbhagyott a szakegyesületek, kiváltképp a Jugoszláv Szociológusok Egyesülete munkája, továbbá hogy megváltozott a szociológusok munkájának jellege azokban az intézményekben, ahol alkalmazásban vannak: a munkahelyi feladatok mind ritkábban függenek össze a tudományos munkával. A nemzetközi együttműködés úgyszintén csökkent.

A legfontosabb oksági tényező mégis a társadalom. „A szociológia bizonyos mértékig ‚gyanús’ tudománnyá válik, a társadalmi helyzet tudatos, az uralkodó nézetek szerint igazolatlan bírálása miatt... Az ideológiai viták mindinkább háttérbe szorítják a tényleges tudományos vitákat, és olyan klíma alakul ki, amely nem ösztönzi eléggé a szívvel-lélekkel végzett munkát” (192. oldal).

Nyilvánvaló, hogy a szociológia-társadalom illetén való oksági-okozati viszonya a szociológia-politika, politikai ideológia-hatalom viszonyán keresztül specifikálható és tekinthető át.

Ilyen viszonytal találkozunk R. Supek elképzelésében is, melynek eredménye a *szociológia és a szociológusok heteronómiája*, az „idegen értelem, vagyis az értelmetlen szolgálása”. Ez a bürokratikus gyakorlat természetesen velejárója és legdrasztikusabb formában a „tudományos minimalizmusban” nyilvánul meg. Konkrétan ez azt jelenti, hogy a szociológus munkájával privatizálódik, részben önmagának tartja meg, és csak a fennmaradt részt — ami megfelel a fennálló társadalmi szabványoknak — adja át értékelésre a társadalomnak. A bürokratikus viszony a tudományos munka iránt abban nyilvánul meg, hogy „alkalmatlan arra, hogy felfigyeljen a társadalmi fejlődés alapvető problémáira és a tudomány szerepére e problémák megoldásában”, vagyis a bürokrata a szociológiai ismeretekben nem látja a társadalmi fejlődés stratégiájának lényeges elemét. (Lásd: Z. Mlinar, 289. oldal) Ez a helyzet tragikus kimenetelű a szociológiára nézve, mivel az elmélet és a kutatás termékeny párbeszéde jut válságba, „mert a kutató intézményeket a rutin jellegű, sekélyes kutatások kegyelemkenyerére kényszeríti — a havi keresetet biztosítandó —, a teoretikusokat pedig gyakorta „politikailag gyanúsaknak” tekinti”. (R. Supek, 202. oldal)

A Jugoszláv Szociológusok Egyesülete sem tehette túl magát a bürokratikus intervenciókon. A kötelező „köztársasági kulcs” folytán „megfelelő tekintéllyel nem rendelkező egyének” vezették. „Emellett meghonosodott a delegálás gyakorlata, ezáltal elkerülhetők az összes szociológusokat egybegyűjtő ülések. Delegátusokra szűkíteni a munkát, azt jelenti, hogy kizárjuk a szakmai közvéleményt és tétlenségre kényszerítjük a tagságot.” (210. oldal) Ennek következménye a legjobb szociológusok privatizálódása!

Mégis, ha választani kellene, a tudományos minimalizálásnak ez a formája elfogadhatóbb, mint a *politizálódott szociológia*, amiről V. Rus ír. Az ő munkája minden bizonnyal azért emelkedik ki, hogy arról a társadalmi folyamatról beszél, a szociológia politizálásáról az utóbbi évtizedben, ami a szociológia destruálásához vezet, eltűnéséhez a társadalmi színterről. Ennek ellentétes folyamata a *szociológia professzionalizálása* volna, autonóm tudományként való azonosulása, mely szakmai jelentősége révén adekvát társadalmi erőt teremt. Ez volt a helyzet, a szerző véleménye szerint Jugoszláviában a hatvanas években. *Konfliktusra* akkor került sor, amikor a szociológia és a politika *ellentétes igényei* találkoztak: „... a szociológia részéről mind kifejezettebb szükséglet nyilvánult meg a szociológiai tevékenységek intézményesítése iránt, a politika részéről pedig a társadalmi hatalom ellenőrzésére való törekvés, mely hatalom az aktualizált professzionális tudásból ered.” (221. oldal) Nyilvánvaló, hogy a politika toleranciaszintje a szociológia növekvő társadalmi hatalmát illetően meglehetősen alacsony volt.

Ennek okát V. Rus a szociológia, valamint a politika fejlődésében látja, mert az *összeütközés általános* a szociológusok csoportja és a politikusok csoportja között. Az ilyen indítékú elmélkedés a jugoszláv szo-

ciológia és ennek válsága azonosításához vezetett volna a szociológusok csoportjával és sorsával.

Az idézett szerzők különbözőképpen hangsúlyozzák azokat a tényezőket, melyek lehetővé tennék a válsághelyzet feloldását.

R. Lukic a szociológián belüli komoly átértékelést és változásokat javasol. Elsősorban az elméleti-metodológiai problémákra gondol, továbbá a kutatások tárgyára, aminek társadalmi rendszerünk lényegi értékeire és problémáira, ezek objektív értékelésére, illetve progresszív túlhaladásukra kellene irányulnia. Úgy tűnik azonban, hogy ezt az elkerülhetetlen változást a társadalom, különösképpen pedig a politika szociológia iránti viszonyulásának megváltoztatásával *kell megelőzni*. Csak akkor lesznek meg a reális lehetőségei annak, hogy a szociológia megfontoltan redigálhassa a maga elméleti-metodológiai premisszáit.

Azért tűnik számomra megfelelőbbnek V. Rus elképzelése „a szociológia szocializálásáról”, mert a szociológia megfelelő távolságot tarthat a politikával szemben, nélkülözhetetlen sajátosságot szerezhet. Ez a folyamat a „kollegiális” és „klientális” ellenőrzésen keresztül, szervezeten és felelősen, az érdekközösségek útján mehet végbe. Az idézett elképzelést feltétlenül tovább kell fejleszteni, de bizonyos, hogy a hivatás szocializálása összeegyeztethetetlen a megnyilvánuló korporativista törekvésekkel (az ipari elittel vagy a politikával való szövetségés).

Jóllehet ezeknek a munkáknak a célzata világos, fel kell hívni a figyelmet néhány szükséges további magyarázatra, melyek befolyásolhatják szociológiánk válságának megértését:

a) Egyik munka szerzője sem fejt ki maradéktalanul, mit ért „a szociológiának a hatvanas években végbement fellendülése” alatt. Érdeemes volna rendszerezett formában rámutatni azokra a minőségi jellemzőkre, melyek — mai szemmel nézve — irigylésre méltó társadalmi hatalmat biztosítottak neki. Vajon ezeket a minőségi értékeket a későbbi lefokozáshoz viszonyítva becsüljük fel, vagy a szociológia önmagától való értékeire gondolunk?

A dolog bonyolultabbá válik, ha belátjuk azt a *lényeges* feladatot, amelyet Lukic állít a szociológusok elé: „A legfontosabb, hogy a szociológusok *tudatában legyenek* alapvető feladataiknak *tudományos tekintetben*, hogy tudományosan *kezdjék* vizsgálni azokat a *kérdéseket*, melyek ma a *legfontosabbak*.” (194. oldal) Az a kérdés, és ebben a szociológusok véleménye meglehetősen megoszlik, vajon a mi „rég” szociológiánknak sikerült-e felismernie a „legfontosabb” feladatokat, és miként oldotta meg azokat. Ebből az idézetből nem következnek határozott válaszok, jóllehet a feladat teljesítése valóban elengedhetlenül előfeltétele az érvényesülő szociológiának és egyáltalán: a szociológiának.

b) Az idézett szövegösszefüggésen belül feltétlenül lényegesen több figyelmet kell szentelni a szociológiára jellemző elméleti-metodológiai kérdéseknek. Tudományunk válsága minden bizonnyal alkotó tényezőire is kiterjed.

B) Az idézett egységből való munkák legalább két okból nagy jelentőségűek:

Először: olyan munka megteremtésének kísérlete ez, amely a tudományos kutatások váza lehetne, amelyben az elméleti részt fokozatosan, műveleti úton követné a tapasztalati, mindazokkal az igényekkel, amelyek a későbbiekből következnek. A két munka közül egyik sem mutat kerek egészet, de az a véleményem, hogy erre szükség van. Az egyik munka jobbra elméleti síkon mozog, a másik több tapasztalati anyagot tartalmaz.

Másodszor: mindkét szöveg szerzője a kutatás, a társadalmi fejlődés, a hatalmi struktúra megváltoztatása stratégiájának olyan problémáját választotta, mely kulcsfontosságú társadalmi rendszerünk tudományos értelmezésében. Illetve: mint S. Bolčić megjegyzi, olyan felismerések felé kell közeledni, amelyek szilárd alapul szolgálnak a jugoszláv társadalmi viszonyok domináns típusának értékeléséhez, amelyek alapján tudományosan értékelhető társadalmunk „fejlődési logikája” (287. oldal). Ez is megerősíti azt a véleményemet, hogy J. Županov munkája rendkívül indikatív szocialista öngazgatásunk felbecsüléséhez, és ugyanakkor megfelel a további kutatásoknak is, nemcsak a problémával kapcsolatban. Mindenesetre: ilyen átfogó kezdeményezések fejlettebb elméleti-metodológiai alapot feltételeznek, olyant, ami lehetővé teszi a megbízható, pontos empirikus megfigyeléseket és magyarázatokat.

C) Kutatómunkánkat számos probléma kíséri. Néha magából a tudományból erednek, de gyakran idegenek tőle, rákényszerítettek. Egyébként az ilyen munkák száma is csökken. Éppen ezért a kutatómunka sorsa és jellege tipikusan tükrözi szociológiánk helyzetét.

A kutatómunka szinte szabályszerűen „megrendelt munka”, így legjobban ki van téve a politizálódásnak, már létrejöttében, és ugyanígy a további „társadalmi” értékelésekben is. Ezért van az, hogy gyakorta problematikus mind a kapott eredmények, mind pedig azok interpretálása tekintetében.

A módszertani megoldások is általában szokványosak, a megrendelő igényeihez és szükségleteihez mérték. Emellett nincs igény arra sem, hogy állapítsuk a leíró vagy a tapasztalati általánosítás szintjét. A kutatás tárgyának részlegessége a későbbiek során is megmarad. A szociológia alapvető igényének tehát — hogy a társadalmi jelenségeket a maguk teljességében kell vizsgálni, mert csak így lehet őket megmagyarázni és megérteni — nem teszünk eleget. Azért kell minden kutatásnak kielégítenie a tudományos munka mindazon igényeit, melyeket a második egységbe tartozó munkák tárgyalásakor érintettem. Amennyiben nem fogadjuk el ezt az álláspontot, amit gyakran a „középterjedelem elméletének” is neveznek, a kutatás szinte törvényszerűen ideológiai normatív alapokról indul. Ezáltal pedig a priori két komoly és elkerülhetetlen hibába esünk: a következtetések premisszái ideológiai jelentéssel vannak feltöltve, amit se nem ellenőrizhetünk, se meg nem állapíthatjuk indokolatlan normatív elidegenülését a társadalmi létől. Ezzel egyide-

jűleg a részlegesség csapdájába esünk, így a kapott eredmények tudományosan nem értékelhetők és nem hitelesíthetők.

Vitathatatlan, hogy a válság jelen van a szociológiai elmélet és gyakorlat minden szintjén. Ennek túlhaladását *a szociológia intézményesítésében* látjuk, ami révén autonómmá és egységes egészé válhatna, megfelelő távolságra jutna a politikával szemben.

Ez a folyamat egyrészt nem elsősorban a szociológusoktól és a szociológiától függ, másrészt nem is szükségszerű, hogy éppen így kell végbemennie!

P. S. Az évi közgyűlés Nikola Tost és Veljko Rust választotta új elnökké és titkárrá.

Fordította Szöllősy Vágó László

Biacsi Mária

A SZERB SZK MUNKASZOCIOLÓGUSAINAK
VI. SZAKTANÁCSKOZÁSA

Banja Koviljača, 1981. október 22—24.

GÉP-KERT

A csarnokot nézem.
Szemembe villanó
gép-kert.

Zaj-virág
zaj-virágot ér,
egymáshoz hajolva beszél.

Fém-erek,
keresztezett kezek
fém-fényben
fény csendülése.

Kés élén nap
lobbant nappalt.
Emlékképek
törzséből
bont ki téged.

Ó, esztergályos! Nem vagy te
elapadt tejút!
Végtelen folyója
munkál bennünk,
S te a folyóban.

(Boža Subotić, Trudbenik, Doboij)

Nem véletlen, hogy egy munkásköltő soraival kezdjük beszámolóinkat, ugyanis a Banja Koviljača-i szaktanácskozás számos résztvevője szerint rendkívül humánusan, sőt líraian hatott a bejelentett és utólag beterjesztett témák körében. A szociológusoknak sikerült bensőséges légkörben megismertetni egymással a tudományos kutatómunkájuk során felmerülő kérdéseket és felmérni egy évtizedes tudományos tevékenységük eredményeit.

A Banja Koviljača-i tanácskozás szervezője a Szerb SZK Szociológiai Társaságának a munkaszociológiai szekciója, a Visokoja Összetett Társultmunka-szervezet és a Lozniciai Marxista Központ volt. Azért említjük őket már itt az elején, mert alaposan és összehangoltan tették meg a szükséges előkészületeket a munkaszociológusok VI. szakmai tanácskozásának a megszervezésére. Érdemes megemlíteni, hogy már egy évvel a tanácskozást megelőzően szétküldték a meghívókat és arra kérték az érdekelteket, hogy jelentsék be részvételüket, valamint terjesszék be beszámolóikat, közleményeiket, írásbeli és szóbeli hozzászólásaikat. A résztvevők többsége tiszteletben tartotta a szervezőknek azt a szándékát, hogy fokozatosan és átfogóan tájékoztasson az előkészületekről, s ezért munkájukat idejében elküldték.

A tanácskozás az alábbi négy problémakörre összpontosította figyelmét:

- I. A munkásszociológia tárgya és feladatai
- II. A társult munka, az oktatás és a foglalkoztatás
- III. Szabadon beterjesztett szakmunkák
- IV. A Szerb SZK Szociológiai Társaságának keretében működő Munkaszociológiai Szekció VIII. évi közgyűlése

Az első tárgykör öt közleményt foglalt magába. Dr. Slobodan Vukićević, a nikšići Pedagógiai Kar munkaszociológia tanárának A munkaszociológia tárgya és feladatai c. beszámolója, írása továbblépést jelent a munkának mint céltudatos emberi tevékenységnek a megközelítésével foglalkozó elméleti kutatásban. A szerző ennek során elemezte, hogy egyéb társadalom- és természettudományok milyen eredményeket értek el a munka fogalmának meghatározásában és felosztásában. Dr. Vukićević az általa lefolytatott empirikus kutatások alapján dolgozta ki Az öngazgatás és a munkamegosztás fejezetet, amelynek végén megállapítja:

„Az öngazgatás gyorsabb fejlődése érdekében — ezen belül pedig az 1974. évi alkotmány koncepciójának a realizálására törekedve — az eddigieknél sokkal alaposabban meg kell kérdőjelezni és kétségbe kell vonni a munkára (a munkafolyamatra) kiterjedő igazgatás technokrata és bürokrata egyeduralmát. Ez komolyabb szocialista öngazgatást igényel a régi munkamegosztás területén, amely igyekszik fenntartani az irányító és végrehajtó tevékenységre való felosztást, különösen pedig a tisztéseket. Ez újratermeli az alárendeltségi, illetve fölrendeltségi viszonyoktól terhes termelési viszonyokat, amelyek mentesek a szabadon társított munka jellegzetességeitől.

Hangsúlyoznunk kell, hogy az öngazgatási viszonyoknak a bővített újratermelés viszonyai között történő fejlesztése, a jövedelem elidegenítésének megakadályozása nagymértékben attól függ, hogy a munkamegosztás mennyit veszít hagyományos jellegéből, s mennyire lép helyébe a szabadon társított munka.”

Véleményünk szerint dr. Vučićević a legjobb utat választotta tudományos kutatása során, mindenekelőtt azért, mert vállalkozott a munkamegosztás, az elosztás, a csere és a fogyasztás, valamint a termelési viszonyok egyes mozzanatainak a kutatására, és még véletlenül sem tért ki ezek parciális, nem marxista és álszociológiai tanulmányozására.

Frano Piplović, a voždovaci (Belgrád) pátszervezet marxista központjának a szociológusa munkájának a következő címet adta: *Quo vadis sociológia?* Ez a fiatal kutató a szociológia elméletének és gyakorlatának a jugoszláv társadalom átalakulásában játszott szerepét tanulmányozta, s meglehetősen felborzolta vele a kedélyeket. Véleménye szerint egy olyan időszakban, amikor a centralizációt a társadalmi rendszer decentralizációs törekvései váltják fel, megnövekszik a szociológiai elmélet és gyakorlat iránti igény. Ugyanakkor ennek a szükségletnek a társadalmi tudatosító szubjektuma nem lehet pusztán a szociológus, hanem a *munkásosztályra* hárul ez a feladat. Piplović szerint a szociológia gyakran kerül a munka és a politika szférájának a határvonalára. Nyilvánvaló, hogy ez a tudományág nem válhat a politika kiszolgálójává. Mindenképpen ösztönzőnek tartjuk Piplovićnak azokat a kérdéseit: amelyeket maga sem válaszolt meg: „Vajon miért nem sikerült szociológiánknak megfelelő helyet kivívnia társadalmunkban? Talán mert nem tisztázta önnön kérdéseit, vagy társadalmunk nem vette komolyan?” Mellékesen szólva ilyen és ehhez hasonló kérdéseket mind több szociológus tesz fel. A szociológiai tudományos eredmények társadalmilag elkötelezett alkalmazása iránti igénynek a tömegesítés gondjával kell megküzdenie és azt a szociológia jelenlegi fejlettségi fokán immanens problémaként kezeli. Annál is inkább, mert a társadalmi élet szférájában egyre növekszik a nyitott kérdések száma. Ugyanakkor a marxista irányvételű szociológiának és szociológusoknak konkrét válaszokat kell adniuk ezekre a kérdésekre. „A társadalomról szerzett közvetlen, gyakorlati ismeretek birtokában visszahatást gyakorolhatunk a társadalomelméletre, annak gazdagítására és gyakorlati felülvizsgálására, a problémák idejében történő felfedésére és megoldására” — állítja Piplović.

Dr. Vladimir Rašković, a Belgrádi Közgazdasági Kar tanszékvezetője a következő címet adta munkájának: *Munka, a munka értékelése és a munkaeredmények szerinti elosztás*. Több éves tudományos tapasztalataiból kiindulva Rašković professzor szellemesen megjegyezte, hogy az „enthusiazmus és a lelkes hozzáállás forrása most Loznica”. Ezt nem úgy kell venni, mint a szakmai tanácskozás házigazdához intézett udvarias gesztust, hanem mint egy optimista megjegyzést, amely alkalmat szolgáltat olyan fajsúlyú megállapításokra, mint például: „Nem engedhetjük meg, hogy a szociológia öncélú tudománnyá váljon. Meg kell találni

helyét a nap alatt, hogy elméletét gyakorlatra válthassa. Ez a tudomány-
ág *önmagunk elé tartott tükör*. Megmutatja mit teszünk és hogyan.” Dr.
Rašković ismertette azokat a jól ismert adatokat, amelyek a tényleges
munkaidőkihasználást szemléltetik szövetségi szinten; a munkaviszony-
ból származó átlagos jövedelmet, a munka szükségességéhez fűződő több-
dimenziós tudat mibenlétét; bírálta a helyi érdekek eluralkodását a szak-
irányú oktatásban, aminek során egyáltalán nincs jelen az a mérce, hogy
milyen szükségleteket kellene kielégíteni a meglévő *munkaformák* szem-
pontjából. Ugyanílyen figyelmet keltett *a munka társadalmi értékelésé-
ről* kialakított álláspontja, ugyanis dr. Rašković szerint történelmi szük-
ségként vetődött fel ez a kérdés. A munka objektívizálásának legfonto-
sabb tényezői közé a következőket sorolta:

- a tudás és a munkában szerzett tapasztalat,
- a munka tárgyasulása az adott munkavégzésben (nem pedig azon kívül!),
- a munkakörülmények (az egészségügyi, a műszaki-szervezési, az etikai és humánus komponensek komplex jellegének figyelembe vételével),
- társadalmi és erkölcsi felelősség,
- alkotó jellegű kezdeményezőkézség és
- a munkában kialakult viszonyok, a társadalmi mobilitás, a szolidaritás és emberi viszonyok.

Dr. Rašković a kapitalizmusnak és a szocializmusnak a társadalmi-gazdasági viszonyok szférájában kifejeződő különbségét érzékeltetve a hangsúlyt a termelés, a termelékenység és a munkaeredmények *viszo-
nyának jellegére*, valamint az *elosztásra* helyezte.

Dr. Miroslav Radovanović, a Belgrádi Bölcsészeti Kar munkaszociológia tanára az első tárgykör keretében, A szociológia korszerű rendszere címmel terjesztette be beszámolóját a következő alcímmel: A szociológiai rendszerelmélet, rendszertan és a szociológiai rendszerek kiépítésének a fejlődése. Dr. Radovanović — akiről egyébként el kell ismer-
nünk, hogy a legfontosabb hordozója volt a VI. tanácskozás megszervezésének — abból a téziséből indult ki, hogy nálunk a társadalom minden szférájában eluralkodott az alkotótevékenység egyfajta nem formális csoportos akadályozása. Ezt a jelenséget „munkakerülő egyenlősdinek” nevezi, ami a munka hagyományos lebecsüléséből, a műszaki civilizáció humanista bírálataból és az öngazgatás téves felfogásából következik (azzal a törekvéssel, hogy mindent minél bonyolultabbá kell tenni). Ilyen légkör ellenállást vált ki a kreativitás hordozóiból az azonosulással szemben. Dr. Radovanović így megkísérelt „eltávolodni a munkaszociológia tárgyától, hogy ugyanazt meghatározhassa”. Tudományos irányvételét a problematikusabbak közé sorolhatjuk, mert a rendszerelméleten alapul. Radovanović átfogóan közelíti meg tárgyát és belső szerkezetét analitikus rendszerezéssel adja. Azt állítja, hogy a szociológiai gondolkodás legjelentősebb vonása a rendszeralkotás. Ugyanakkor olyan módszer után kutat, amely alkotó módon kidolgozott, célirányos programokat eredményez a mindennapi gyakorlat és a tudomány között-

ti szakadék áthidalására. A tudománynak ezért meg kell ismernie önmagát, rá is vonatkozik a delphoi felirat: „Ismerd meg magadat!”, hogy az élő és a tárgyiasult tudás szintézisévé válhasson. Dr. Radovanović beszámolója mind terjedelmét (80 oldal), mind összetettségét és rendszerezettségét illetően külön elemzést érdemelne, de mi a munkaszociológusok VI. tudományos szakmai tanácskozásáról tájékoztatva ezúttal csak kivonatosan ismertettük ennek az értékes munkának alapvető üzenetét és hangvételét.

Dr. Džemal Sokolović, a Szarajevói Politikai Tudományok Karának a munkaszociológusa A társult munka fogalma című értekezésében az adott összefüggések között elsőként magát a munkát emeli ki, majd pedig a társadalmi jellegét mint az ember gyakorlati tevékenységének adekvát formáját. Véleménye szerint állandó ellentmondás van a munkateredmények elértéktelenedési folyamata és a termelőmunka ártermelő jellegének felszámolási törekvése között. Dr. Sokolović védelmezi annak a valódi értelemben vett gazdaságnak az érvényesülését, amely az emberből és szükségleteiből indul ki. A társult munka fogalma kölcsönös összefüggésben van a termelési ügyek szférájáról kialakított marxi elvekkel, ugyanis ez a fogalom magába foglalja a munkatermelékenység fokozására irányuló törekvést és a munkaidő-takarékosságot. Ebben a tárgyi és mennyiségi vonatkozásban korlátozott termelésben az ember társadalmi lénye mind a közösség, mind a természet irányában kifejezésre jut. Dr. Sokolović adós maradt annak megválaszolásával, hogy elméletében milyen helyet foglal el jelenlegi társadalmi gyakorlatunk társult munkája. A tanácskozáson nem került sor a kérdés megválaszolására, sőt elmélyítésére sem.

Most pedig bizonyára elmézik, hogy írásunkban értékelést is adunk. Ismertetőnkben szándékosan kapott legtöbb teret az első, a munkaszociológia kulcsfontosságú területeit érintő tárgykör.

A második ciklus a társult munka, az oktatás és a foglalkoztatás témája köré csoportosul. A bejelentett 12 beszámoló helyett azonban csak a következő 9 hangzott el:

Dr. Josip Županov—Mladen Žuvela: A hátrányos társadalmi helyzet mércéi a foglalkoztatás és a munkanélküliség területén;

Branko Jovanović—Živorad Rakić: A Visokoja Összetett Társultmunka-szervezet mint Loznica község oktatási és foglalkoztatási tényezője;

Mr. Stojanka Radenović Cvetković: A munkavállalási engedély nélkül külföldön dolgozó jugoszlávok problémái;

Dubravka Uglješić: Új foglalkoztatási lehetőség a mellékfoglalkoztatás és a túlmunka csökkentésével;

Mr. Spasoje Bjerica: Kísérlet a munka szakosítására a szakirányú oktatás útján;

Djordjica Pićurić: Kamatoztatjuk-e megszerzett ismereteinket?

Stojanov Kiril: A szociális és gazdasági tényezők jelentősége a bori középiskolások pályaválasztásában;

Dr. Miroslav Radovanović: A társult munka, a munkanélküliség és a foglalkoztatási politika gondjai;

Dr. Miroslav Radovanović: A belgrádi bölcsészkar végzett hallgatóinak foglalkoztatási gondjai és munkanélküliségük alakulása.

A felsorolt beszámolókat elemezve elmondhatjuk, hogy szerzőik határozottan kiemelték a címben említett három tényező közötti összefüggés hiányát. Mindaddig, amíg az oktatás nem irányul a társult munka igényeinek kielégítésére, a foglalkoztatás — mint társadalmi folyamat — nem töltheti be szerepét. A munkaerő-kihasználás és a kereslet—kínálat viszonylatában fellépő egyenletlenség idővel a társadalmi berendezésünkkel ellentétes viszonyok kialakulásához vezet: alá- és fölérendeltségi viszonyok jönnek létre, csoporttulajdonosi viszonyok érvényesülnek, kedvezőtlen irányban változnak meg az egyes foglalkozásokhoz fűződő elvárások (például: Miféle igény, hogy minden szociológusnak tudományos kutatással kell foglalkoznia? Szakmunkára is szükség van!) De még tovább sorolhatnánk a témákat. Többek között rámutattak annak a szükségességére is, hogy meg kell változtatni a foglalkoztatottak összetételét, mert a jugoszláv gazdaság ingatag jellegének elsődleges oka, hogy kevés a termelőmunkás.

Véleményünk szerint a második ciklus beszámolóit elérték céljukat és érteően viszonyultak a társult munka, az oktatás és a foglalkoztatás heterogén kapcsolatához. Az is lényeges, hogy ezek a beszámolók túlsúlyban a szerző és a munkatársaik előzetes empirikus és egyéb jellegű kutatásaik alapján jöttek létre. Ily módon megállapításaik nem lebegtek légüres térben, hanem szorosan kapcsolódtak egy-egy földrajzilag körülhatárolt területhez, iparághoz, a jelenségek tanulmányozásának kritikai mozzanataihoz és az ismert kutatási egységek aktuális problémaköréhez. Ez a két lényegbevágó dolog készítette a tanácskozás résztvevőit vitára, ami a pihenés óráiban is folytatódott.

A szabadon választott szakmunkák képezték a harmadik témakört. Ezen a téren jutott leginkább kifejezésre a munkaszociológiai szekció tagjainak érdeklődése. Zoran Manojlović, Biači Maja, Slobodan Lazić, Danica Miletić, Tomislav Krsmanović, Aleksandar Grujić, dr. Slobodan Bakić és Nadežda Gošović készített elő beszámolót, amelyekben a következő tárgykörökkel foglalkoztak: a gyakornokok munkája; a szociális mutatók minimuma a társult munka elkötelezett szociálpolitikája szempontjából; a munkakultúra területe; a munkaidő és az öngazgatásra fordított idő problémája; a munka szerinti elosztás viszonyai; a tájékoztatás és a társadalmi munkamegosztás kérdése.

Összegezve a következő szakmai értékelést adhatjuk a tanácskozásról: *A Szerb SZK Szociológiai Társaságának a tevékenységét illetően a munkaszociológiai szekció VI. jubiláris szakmai tanácskozása sikeresen zárult.*

A programban szereplő 27 beszámoló és tanulmány közül 21-gyel ismerkedtek meg a résztvevők. A tanácskozást kedvező munkakör-jelmezte. Viszonylag kevés idő maradt vitára és beszélgetésre. Ezen a

tanácskozáson értelmét veszítette volna az a skandináv közmondás, hogy semmiből sincs annyi, mint időből, mert még arra sem jutott elég, hogy kikristályosodjanak a munkaszociológia legfontosabb kérdéseivel kapcsolatos álláspontok és szemléletek. Az összejövetel 40 hivatalos résztvevője mellett szépszámú szociológus volt még jelen. A résztvevők területi hovatartozását illetően elmondhatjuk, hogy a tanácskozás országos jellegű volt, s ezt mindenképpen csak üdvözölhetjük.

A Banja Koviljača-i szaktanácskozás harmadik napján került sor a Szerb SZK Szociológiai Társasága munkaszociológiai szakosztályának a VIII. évi közgyűlésére. Beszámoló hangzott el az elmúlt év munkájáról. Kijelölték és elfogadták a munkaszociológiai szekció feladatait. Emellett még két igen jelentős dokumentumot fogadtak el: A Szerb SZK Szociológiai Társasága munkaszociológiai szekciójának a szervezeti szabályzatát és a szociológusok erkölcsi kódexét.

A régi igazgató bizottság helyett újat választottak, a kilenctagú szerv elnökének Zoran Manojlovićot, a belgrádi Beograd Városi Közlekedési Vállalat szociológusát választották. Itt kell elmondanunk, hogy Manojlović elvtárs elnökké választásával sikerült biztosítani a munkaszociológiai szekció vezető önigazgatási testületének a korábbi összetételben kifejtett eredményes munkáját.

A tanácskozás *jubiláris jellege* abban nyilvánult meg, hogy elismerésben részesítették a munkaszociológia területén és annak fejlesztésében elért sikeres munkát. Így a jugoszláv szociológia negyedszázados fejlődéséért, a munkaszociológiának mint tantárgynak a két évtizedes oktatásáért, a munkaszociológiai szekció egyévtizedes fennállása alkalmából és a munkaszociológia hazai körülmények között való fejlesztéséért a következő elvtársakat részesítették elismerésben: dr. Josip Županov és dr. Radimir Rašković professzor (Zágráb), dr. Veljko Rus és dr. Janez Jerovšek professzor (Ljubljana), dr. Danilo Ž. Marković professzor (Belgrád), dr. Džemal Sokolović professzor (Szarajevó) és dr. Slobodan Vukićević professzor (Niš).

A Viskoza Összetett Társultmunka-szervezet mellett elismerő oklevélben részesült még Gradimir Obrenović, Zoran Manojlović, Vera Tanasijević, Miloje Grbović, Branko Jovanović, Živorad Rakić, Milan Marković, Nikola Ristivojević és dr. Cvetko Kostić professzor is.

Gyermán Tibor

A HÁGAI KONVENCIÓ ÉS AZ ORSZÁGOS MŰEMLEKVÉDELEM

(A konzervátorok és műemlékvédők IV. országos
tanácskozása)

A Létünk 1981/5. számában írtam a műemlékvédelemről, történelmi gyökereiről, illetve arról, hogy mit tekintünk műemléknek. Most a hágai konvencióval foglalkozom abból az alkalomból, hogy az idén november 4—6. között tartottuk meg Eszéken a konzervátorok és műemlékvédők negyedik országos tanácskozását, melyen jelen voltak a regionális, a köztársasági és a tartományi műemlékvédelmi intézetek, valamint más rokon intézetek képviselői.

A tanácskozáson beszámoltak az utóbbi két év munkájáról, majd a köztársasági küldöttek szóltak arról, hogy milyen intézkedéseket kell foganatosítani az ingó és ingatlan műemlékek megmentése érdekében elemi csapás és fegyveres összetűzés esetén. Részletesen kitértek a hágai konvenció hazánkra vonatkozó kitételeire és megvitatták az egyes műtárgyak Jugoszláviából való kivitelét, illetve behozatalát.

Napjainkban a műemlékek védelme, konzerválása már nemcsak országos érdek, hanem egy-egy jelentős épületet, festményt, műtárgyat az UNESCO és az ICOMOS is nemzetközi védelemben részesít. Hazánk ugyancsak tagja a fenti szervezeteknek. A műemlékvédelem nemzetközi jogszabályzata 1954-ben Hágában látott napvilágot. Ugyanis az UNESCO javaslatára itt tartottak egy nemzetközi értekezletet, melynek az volt a célja, hogy szabályozza a bonyolult kérdéseket. 1954-ben 56 ország 86 képviselője jelent meg Hágában, s az ott hozott konvenciót eddig 68 ország fogadta el. Jugoszlávia sorrendben ötödikként foglalta alkotmányba a konvenció pontjait.

A hágai konvenció ma már nemzetközi szinten biztosítja a szervezett műemlékvédelmet. Nemzetközi mivoltának fontosságát az is bizonyítja, hogy manapság egyre gyakoribbak a fegyveres összetűzések, a lokális háborúk, melyek közvetlenül veszélyeztetik a műkincseket. Egy-egy közkinccs elpusztulása pedig pótolhatatlan veszteség. A korábbi háborúk rombolásait pl. még manapság sem sikerült teljesen helyreállítani. A konvenciónak az ICOMOS tevékenységének, valamint a műemlékvédel-

mi intézeteknek az a céljuk, hogy az ingó és ingatlan értéket az emberek, az emberiség közkinccsévé tegyék és átmentsék az utókornak. A vezérmotívum: A jövő a múltra épül.

A hágai konvenció betartása igen összetett kérdés, mert az egyetlen szankció az emberi felelősség. Hazánk a hágai konvenciót az első között ratifikálta, mivel tudatában vagyunk, hogy Jugoszlávia igen gazdag műemlékekben. A konvencióból eredő feladatok a műemlékvédelmi intézetekre hárulnak. Az intézetek tevékenysége pedig mind több és jobb szakember munkáját igényli. A mindennapi munkában ugyanis nagyon fontos az információ, a pontos dokumentáció és a más intézményekkel való együttműködés. Ennek érdekében pedig mielőbb össze kell írni a műemlékeket, elvégezni az értékek klasszifikálását, majd gondoskodni a restaurálásukról. Lényeges a további együttműködés a társadalmi-politikai szervekkel és az oktatási intézményekkel is.

A Szövetségi Végrehajtó Tanács keretében működő koordinációs bizottság feladata összehangolni az intézetek munkáját a konvencióval. Az intézetek pénzelését az öngazgatási érdekközösségek biztosítják, de egyre fontosabbakká válnak az öngazgatási megegyezések és a társadalmi megállapodások is.

A konvenció voltaképpen nemzetközi szerződés, melyet az aláíró országok törvénybe iktatnak, így járt el Jugoszlávia is. A konvenció valóra váltásában legnagyobb szerepük a műemlékvédelmi intézeteknek, valamint a társadalmi-politikai közösségeknek van. Az intézeteken keresztül biztosítani kell azokat a helyiségeket, ahová szükség esetén deponálhatók a ingó műértékek, nemcsak a múzeumokból, levéltárakból, hanem személyi vagy társultmunka-alapszervezeti tulajdonból is. Ez a munka gyakran jogi eljárásokat is igényel. Tekintetbe kell venni azt is, hogy a személyi tulajdont képező értékek felett a tulajdonos monopol, illetve kizárólagos jogot élvez. Az alkotást nagyobb értékűvé vagy közkinccsé nyilvánítás esetén társadalmi védelem alá helyezik. Az összeírás és a nyilvántartás törvényes kötelezettsége az intézetnek. Ez pedig az 1962-ben elfogadott párizsi rezolúciókból fakad.

A nyilvántartás egy igen fontos dokumentum, mert csak általa helyezhető védelem alá a műalkotás. A párizsi rezolúció értelmében a nemzetközi regisztrálás is egy igen bonyolult jogi eljárás. A kategorizálás után válhat egy város, városrész, épület vagy természeti környezet, egy-egy műalkotás nemzetközi közkinccsé. Ez határozza meg nemzetközi státusát is.

A konzervátorok és a műemlékvédelmi intézetek harmadik országos tanácskozásán (1979, Titograd) részletesen foglalkoztak az ICOMOS alapszabályzatával, annak hazai szabályzatokba illesztésével. Szekciót alapítottak az ingó műemlékek konzerválására, a konzervátorok továbbképzését irányozták elő, és azt, hogy minél több fiatal szakember fejezze be a hathónapos ICOMOS-tanfolyamot Rómában. A műemlékvédelmi intézeteknek bele kell illeszkedniük az öngazgatási viszonyok fejlődési szintjébe, s együtt kell működniük a rokonintézetekkel. Minden

egy-
tézetek és a konzervátorok országos elnökségével és az ICOMOS-szal Hatáskörükbe tartozik az ingó műértékek kivitelének és behozatalának ellenőrzése, együttműködve az országos vámhatóságokkal. A kivitt és behozatalt a Szövetségi Végrehajtó Tanács 1973-as rendelete, majd az 1974. évi alkotmány véglegesíti.

A konvenció nemzetközi alkalmazási formájáról, jogi eljárásairól, módszereiről manapság két szemlélet dominál. Az egyik az ún. monisztikus, mely szerint közvetlenül kell alkalmazni a konvenciót, úgy, hogy az illető ország a maga szabályzatába foglalja. Eszerint a határozatok primáris helyzetben vannak és egyenes úton beolvasztják őket az egyes országok törvényeibe. Így járt el Jugoszlávia is. A másik szemlélet az ún. dualista, mely szerint az alkalmazás az adott állam szuverenitása.

A műemlékek iránti felelősség nemcsak az intézetek vagy múzeumok, levéltárak feladata és ügye, hanem az egész társadalomé. Ennek teljes megvalósítása csak az öngazgatási és hatalmi szervekkel való együttműködéstől függ. Ott, ahol ezt saját ügyüknek tekintik, az eredmény sem marad el.

Számos műemlék cserél gazdát vagy kerül antikváriumba anélkül, hogy arról az intézet vagy múzeum értesülne. A személyi tulajdonban levő értékek ma még nincsenek nyilvántartva, vagy a nyilvántartás nem teljesen megbízható. A konvenció 10. pontja értelmében minden adásvételről vagy ajándékozásról értesíteni kell az intézetet. Ez egyaránt vonatkozik a személyi és köztulajdonban levő értékekre. Ennek érdekében tett lépéseket az 1975. évi belgrádi szimpozium. Érvényesítéséért több határozatot és rendeletet hoztak, melyek lehetővé teszik egy szélesebb síkon ható megállapodás vagy öngazgatási megegyezés létrehozását. Társadalmi megállapodásokkal kell biztosítani az intézetek tevékenységét. Ennek törvénybe foglalását a Szövetségi Végrehajtó Tanács illetékes komissziója végzi, szem előtt tartva a konvencióba foglaltakat. A kategorizált műemlékeket nemzetközi nyilvántartásba javasolják, mert csak így juthatnak a konvenció, valamint az ICOMOS védelme alá.

1979—1980-ban a világ közkinccsének nyilvántartásába került a dubrovnikai óváros, Split történelmi magva a Diocletianus palotával, a Szopotyani kolostor, valamint Ohrid és Kotor természeti környezetével. Természetesen több minden van még, ami értékénél fogva mielőbb a nemzetközi nyilvántartásba kerülhet. Számos műemlék dokumentációi sem teljesek, nincs is olyan intézményünk, amely begyűjtené és értékelné az adatokat, elvégezné a klasszifikálást. Ennek érdekében született az a javaslat, hogy hozzanak létre egy jugoszláv központot, amely begyűjtené az adatokat és elvégezné leltárba vételüket. Illetékességébe tartozna az ingó és ingatlan műemlékek országos számontartása és javaslatára a nemzetközi védelem alá helyezése. Ettől függetlenül a regionális műemlékvédelmi intézetek jog- és hatásköre nem csökkenne.

Nemzetközi szemle

REAGAN NEOKAPITALIZMUSA

„Washingtonban napjainkban divatban van a forradalom szó. Nincs neki sem marxista, sem bolsevik értelme. Egyszerűen csak a múlttal való durva szakítást jelzi.” — ezekkel a szavakkal kezdődik a L'Express című tekintélyes francia hetilap: Reagan forradalma című cikke. Reagan új amerikai elnök reformtervéről, intézkedéseiről ugyanis ellentmondó értékelések láttak napvilágot a kommentátorok tollából. A már mindegyik a „forradalom” és a „neokonzervativizmus” jelzővel jelölt két véglet között mozgó minősítések közös nevezője az a meggyőződés, hogy Reagan valami újat hozott, az USA és a világ életébe.

Elméletileg nagyon is vitatható ez az új. Úgy is, mint a kapitalizmus virágkorának visszasírása, s úgy is, mint a harmincas évek nagy gazdasági válsága által kitermelt keynesi közgazdaságtani iskolával való szakítás. Gyakorlati eredményei még kétségesebbek, hiszen a kezdeti eredményeket és bizakodást máris követte az elbizonytalanodás, sőt jelentkeztek a pánik első jelei. Mindentől függetlenül kétségtelen, hogy ez a koncepció nagymértékben befolyásolja nemcsak a világ egyik katonai és gazdasági hatalmának életét, hanem az egész világot. Ezért megérdemli, hogy kissé elmélyültebben foglalkozzunk vele.

A régi szép idők visszasírása

„Az Egyesült Államok nagyarányú gazdasági gondokkal néz szembe. Történelmünk legelhúzódóbb és egyik legnehezebb inflációját nyögjük, amely meghíúsítja gazdasági döntéseinket, bünteti a szorgalmat, tönkreteszi az energiától duzzadó ifjakat és a rögzített jövedelmű öregeket. Azzal fenyeget, hogy népünk millióinak életét rendíti meg. A nem működő vállalatokból utcára kerülnek a munkások és munkanélküliség, nyomor, megaláztatások várnak rájuk. Azok, akik dolgoznak, munkájukért nem kapják meg, ami tisztességesen megilleti őket... Arról a hét-

millió amerikairol kell beszélni, akik elszenvedik a munkanélküliség megaláztatását és emberi tragédiáját. Ha sorba állnának, a sor a keleti parttól Kaliforniáig érne... Az a dollár, amelyet 1960-ban kerestek meg, költöttek el vagy takarítottak meg, most egy negyeddollárost, egy tízcentest meg egy egycentest ér. Ma 36 centet ér az 1960-as dollár.”

Nem az Amerikai Kommunista Párt valamelyik jelentéséből, vagy az USA gazdasági helyzetét bíráló valamelyik külföldi cikkből vettük a fentieket. Az idézet első része Reagan amerikai elnök beiktatási beszédéből való, a másik része pedig a gazdasági politikának szentelt televíziós beszédéből. Nemcsak politikailag, de emberileg is érthető, hogy Reagan a választási kampányban akár még felelőtlen bírálatokkal is előállhatott, de a győzelem után ilyen kemény bírálatra csak akkor vállalkozhatott, ha azt hitte, hogy birtokában van a megoldás kulcsa, vagyis módjában áll változtatni, javítani azon, amit ilyen keményen bírált. A költségvetés átépítése és az adóreform — amit Reagan bejelentett és véghez is vitt a kormánnyal szemben ellenzéki többségű kongresszuson — arról tanúskodott, hogy ez a hit egy világosan megfogalmazott, elméletileg alátámasztott és konkrét program formájába öntött elképzelésen alapszik.

Reagannál és az őt hatalomra segítő választóknál ez az elképzelés még elképzelhető a múlt romantikus visszasírásként. „Visszaadjuk minden férfinak és nőnek a szabadságát, hogy kiemelkedő tetteket hajthasson végre és alkotasson. Felszabadítjuk az amerikai nép energiáját és génuszát, azokat a tulajdonságokat, amelyekkel mindig győzedelmeskedünk” — hirdette Reagan. De nyilvánvaló, hogy ez még korántsem volt elegendő annak a meggyőződésnek a kialakításához, hogy változtatni is tudnak a helyzeten. A program kiindulópontja a reagan meggyőződés: „Nem hiszek abban a végzetben, amely mindenképpen osztályrészünk lesz, függetlenül attól, hogy mit teszünk. De hiszek abban a végzetben, amely ránk köszönt, ha semmit sem teszünk.” — Az, amit tenni kell pedig — szakítás a múlttal: „Itt az idő, hogy felismerjük, fordulóponthoz értettünk, óriási méretű gazdasági csapás fenyeget bennünket és a régi eljárások nem menthetnek meg bennünket. Végső soron új irányvonalat kell keresnünk.”

Éppen ezért leegyszerűsítés, sőt primitív egyoldalúság lenne a reagan koncepcióban csak a klasszikus kapitalizmus idealizált tulajdonságainak visszasírást látni. Ha mást nem is veszünk figyelembe, akkor is számolnunk kell egy társadalmi és egy emberi tényezővel. A társadalmi: a népek életében még az illúziók is csak megfelelő társadalmi-történelmi alapon juthatnak kifejezésre, tehát ha a reagan program pusztán illúzió is, még akkor is magyarázatra szorulna, hogy egy ilyen nagy ország, egy 200 milliós nép életében egy illúzió hogyan juthat ekkora szerephez. És az emberi: egy percre sem feledkezzünk meg arról, hogy Reagan tanácsadói között neves és tekintélyes közgazdászok vannak, köztük a

jugoszláv könyvpiacra is ismert Nobel-díjas Milton Friedman, tehát ezeket az elméleteket nem lehet egyetlen kézlegyintéssel elintézni.

A múlt visszasírásának objektív alapja az USA egykori egyeduralmának megdőlése és ezen az alapon az egyeduralmi állapot visszasírása, a tévhit, hogy ezt az egyeduralmat fokozottabb fegyverkezéssel, erélyesebb föllépéssel, és ki tudja, még mivel visszaszerezhetik. Ilyen kiindulóponttal Reagan választási győzelmének, de politikájának is lényeges magyarázata, hogy az amerikaiak lelkiileg nehezen alkalmazkodnak a megváltozott világhelyzethez és az új erőviszonyokhoz. Nemcsak ahhoz a tényhez, hogy az utóbbi évtizedekben a Szovjetunió katonai téren sok szempontból egyenrangúvá vált az Egyesült Államokkal, mindenekelőtt a stratégiai fegyverek területén, hanem ahhoz a hasonlóképpen makacs és beszédes tényhez, hogy több fejlődő ország is hatalmas korszerű fegyverzetet halmozott fel, ami számottevően csökkentette az USA hatalmát a világ többi térségében, függetlenül attól, hogy ezek az országok Amerika ellenségévé váltak-e vagy sem. Még lényegesebb mozzanat azonban, hogy az USA gazdasági téren háttérbe szorult. Noha gazdasági hatalma még mindig óriási, a hetvenes években nyugat-európai partnerei és Japán fölébe kerekedtek. A világháborút követő két évtizedben az USA egyidejűleg volt a világ csendőre, bankára és menedzsere. 1950-ben például az USA-ra jutott a világ teljes katonai kiadásainak mintegy 50 százaléka és a pénzügyi tartalékoknak ugyancsak körülbelül a fele. A hetvenes évek végére azonban az USA a pénzügyi tartalékoknak már csak mindössze valamivel kevesebb mint 7 százalékat mondhatta a magáénak, az amerikai ipar pedig, amely 1950-ben a világ teljes termelésének még kétharmad részét adta, 1975-ben már harmadrészét sem.

A romantikus államkapitalizmus-ellenesség

A reagani koncepció elméleti alapját — pontosabban a Reagant támogató és a program kidolgozásában segédkező közgazdászok elméletének alapját — pedig a keynesi közgazdaságtan kudarcra adja meg. Csak röviden emlékeztetnénk arra, hogy a klasszikus kapitalizmus a harmincas évek nagy gazdasági válságából az állami beavatkozás elméleti alapját megadó keynesi közgazdaságtan révén lábalkhatott ki. A hetvenes évek elején kibontakozó gazdasági válsággal szemben azonban ez az elmélet tehetetlennek bizonyult. A kapitalista államok vezetői és közgazdászai legfeljebb arról vitatkoztak, hogy mi nagyobb veszély, az infláció vagy a munkanélküliség, és hol azt a módszert választották, hogy az infláció gyorsításával csökkentik a munkanélküliséget, hol pedig a munkanélküliség növekedésével nem törődve próbálták megfékezni az inflációt. Bármelyik oldalról közelítették is meg azonban a válságot, kénytelenek voltak belenyugodni, hogy a mostani válsággal szemben tehetetlenek, a keynesi közgazdaságtan által fölkinált megoldások és módszerek sorra csődöt mondanak.

Ez a pusztán tény elegendő volt ahhoz, hogy egyszerre előtérbe kerüljenek a keynesi közgazdaságtannal szemben már régebben föllépő különféle nem marxista elméletek és gomba módra szaporodjanak el az újabb elméleti kísérletek. Sem terünk, sem lehetőségünk nincs arra, hogy részletesebben foglalkozzunk ezekkel az elméletekkel, csak egyetlenegy ilyen elméletre utalnánk vázlatosan, mert közvetlenül szerepet kapott a reagani koncepció megfogalmazásában és emellett utalnánk, szintén csak röviden, a különféle elméleteknek egy népszerű egyvelegére, amely Reagan egyik gazdasági munkatársának magatartását szabja meg.

„Ha a kormány szerepét vizsgáljuk a gazdasági életben, megállapíthatjuk, hogy az inflációt sehol másutt, csakis Washingtonban gyártják. Az olyan jelenségek, mint a termés csökkenése, az olaj árának emelése, a többi termékhez viszonyítva relatívan magasra emelik ezek árát, de nem okoznak inflációt” — írja Milton Friedman az 1976. évi közgazdasági Nobel-díj birtokosa, akinek elmélete a legközvetlenebb hatással van Reagan környezete nézeteinek formálására. Elméletének kiindulópontja ugyanis az a meggyőződés, hogy a gazdasági problémák megoldhatók, csak éppen ehhez egy jó kormány kell: „Teljes mértékben lehetőség van tartós gazdasági növekedés és alacsony inflációs ráta együttes megvalósítására. Egyetlen dolog van csupán, ami ehhez szükséges, mégpedig egy jó kormány és annak csekély beavatkozása a gazdasági életbe — pénzügyi politika egyrésztől, költségvetési és szabályozási politika másrésztől.”

Tehát mindössze jó kormány szükséges ahhoz, hogy megoldódjon a nyugati gazdaságok alapvető dilemmája: az infláció visszaszorítása, ne vezessen a gazdasági növekedés lassúbbodásához és fordítva, a gazdasági fejlődés ne járjon inflációval. Ennek a „jó kormány” két dolgot kell tennie. Az egyik, hogy csökkenteni saját kiadásait és kevesebbet von el a nemzeti gazdaság vérkeringéséből. Milton Friedman ugyanis abból indul ki, hogy az amerikai kormányzat — a szövetségi, az egyes államokbeli és a helyi — teljes kiadásai a nemzeti jövedelemnek 40 százalékát felemésztik. Ennek következménye először, hogy a kormány a gazdasági források mind nagyobb részét köti le, egyre kevesebbet hagyva a magánszektor növekedésére. Másodszor, a kormány egyre csökkenti a megtakarításra, a beruházásra és a kezdeményezésre való ösztönzést. Nem is szólva arról, hogy a magas jövedelemadó arra ösztönzi az embereket, hogy inkább az adó alóli kibúvókat keressék, semhogy produktív beruházások után nézzenek. Hogy ebből a bűvös körből kiutat találjanak, és a kormány ne a gazdaság kerékkötője, hanem annak senkentője legyen, csökkenteni kell azt az összeget, amelyet a kormány a nemzeti jövedelemből saját kiadásának fedezésére elragad.

A „jó kormány” másik dolga pedig az, hogy szigorúban ellenőrizze a pénzkibocsátást. Itt van ugyanis Friedman legtöbbit vitatott tétele, mégpedig az, hogy az állam gazdasági befolyását kizárólag a pénztömeg szabályozására kell korlátozni. „A pénz mennyiségének növekedését azért

kell ellenőrizni, mert végső soron az infláció semmi más, mint pénzügyi jelenség” — hirdetik. Ha viszont a kormány a beavatkozásnak ezt a formáját túllépi, széleskörűen alkalmazza a hitel- és adópolitika eszközeit, akkor elkerülhetetlenül az inflációs veszélyt táplálja. Az állami beavatkozás ilyen értelmezése mindenképpen a reagani politika egyik elméleti alapja.

A gyakorlati politikához közelebb áll azonban David Stockman, Reagan legfőbb gazdasági szakembere, az „adminisztráció és költségvetés hivatalának”, más országok gyakorlata szerint a költségvetési minisztériumnak, fiatal, mindössze 34 éves igazgatója, meg a mögötte álló teoretikusok egész hada, az újabban olyan sokat emlegetett amerikai közgazdászok mint Arthur Laffer, Jude Wanniski és George Gilder. Ők a közgazdászok eddigi dogmájával szemben egy új dogmaszintre emelt nézetet képviselnek. Hogy ez a nézet milyen hatalomra tett szert, beszédesen illusztrálja a New Yorker című folyóirat karikatúrája, amelyen egy fiatalember így nyilatkozik: „Édesanyám katolikus, édesapám pedig kínálathívő.” Kissé leegyszerűsítve ugyanis ez az elmélet a kínálat elsőbbségét vallja a kereslettel szemben.

A klasszikus kapitalizmus nagy válsága leküzdésének különféle változatai, köztük a New Deal néven jelzett roosevelti koncepció is abból indultak ki, hogy a kapitalista államnak fokozottabban be kell avatkoznia a gazdasági életbe és ezzel a beavatkozással kell lehetővé tennie, hogy a kapitalizmus kilábaljon válságából, hogy a kapitalista társadalom gépezete zavartalanul működjön. Ennek a beavatkozásnak a módszere és egyben eszköze az, hogy az állam mesterségesen, minden eszközt kihasználva, növeli a gazdasági termékek keresletét. A kereslet ilyen növelésének közvetlen formáját adták az állami munkavállalások, a közmunkák rohamos növelése, a közvetett formát pedig az adta meg, hogy az állam mindenféle szociális juttatások, segélyek és a népesség életszínvonalát növelő egyéb intézkedések révén növelte az általános keresletet, piacot teremtett az ipari termékek számára. Ez a koncepció teremtette meg aztán nemsokára a „jóléti államot”, amelynek lényege az volt, hogy a kapitalista állam a szociális juttatások egész tömkelegével küzdött polgárainak elszegényedése ellen, emelte azok életszínvonalát, hogy ily módon mesterségesen is táplálja, magas szinten tartsa a termékek iránti keresletet, gondoskodik a gazdasági élet vérkeringéséről.

Az új koncepció, mint mondtuk, ezzel szemben a kínálat elsőbbségét vallja a kereslettel szemben. Azt hirdeti, hogy a kapitalizmus gazdasági válságát nem a kereslet mesterséges feltornázásával kell megoldani, hanem csökkenteni kell a kínálatot, vagyis ily módon kell elejét venni annak is, hogy túl sok eladatlan termék halmozódjon fel, de annak is, hogy a kereslet mesterséges fönntartása táplálja az inflációt. Ennek a koncepciónak elméletileg sokat vitatott, a gyakorlatban azonban kevésbé előtérben álló része a pénzkibocsátás megzabolázása, az az elképzelés, hogy az infláció leküzdéséhez elegendő kordában tartani a pénzkibocsátást. Sokkal lényegesebb része azonban a kapitalista „jóléti állam” lefaragása,

vagyis az az elképzelés, mely szerint nem az életszínvonal mesterséges fenntartásával, hanem éppen ellenkezőleg, a szociális segélyek fölszámolásával kell megteremteni a kínálat és kereslet egyensúlyát és eljutni ahhoz, hogy kilábaljanak a mostani gazdasági válságból. Ennek az elképzelésnek az elméleti alapját David Stockman így fogalmazta meg: „Az egyenlőség elvére alapozott jóléti állam tulajdonképpen egy erkölcsi elvet rejt magában. Én ebben egyáltalán nem hiszek... Kiegyenlíteni az esélyeket és módot keresni a jövedelmek kiegyenlítésére, erkölcsileg hamis, gyakorlatilag pedig romboló.”

Az infláció termelője a kormány

Ezeknek az elméleteknek további „népszerűsített”, értsd: leegyszerűsített változata a reagani program. Kiindulópontja az, hogy az amerikai kapitalizmus felélenkítésének módja és eszköze az infláció ellenőrzése, a költségvetés és az adók lefaragása, az állami és magánszektor közötti viszony megváltozása, mégpedig az államgazdaság beavatkozásának radikális visszaszorításával és a magántőke, a kapitalista szabadverseny, a magánszektor idealizált és a klasszikus kapitalizmus korának idealizálásával megteremtett erényeinek előtérbe helyezésével. Egyszóval az a koncepció, hogy a kapitalizmus maga képes megbirkózni válságával, ehhez csak arra van szükség, hogy a kapitalista gazdaságot szabadabbá tegyék, vagyis mentesítsék az állami beavatkozástól és az adóterhektől, másrészt ily módon több pénzt hagyjanak meg a gazdaság kezében, hogy ez a tőkés gazdaság aztán ily módon maga kilábalhasson nehézségeiből.

Ilyen alapon lesz a reagani program két pillére az adócsökkentés és a szociális kiadások lefaragása. Reagan mindjárt a Fehér Ház elfoglalása után tervet készített a jövedelmi adó három év alatt 30 százalékkal való csökkentésére. Később, a nagy viták során ez az elképzelés kissé változott, mivel a költségvetést féltő különféle tényezők nyomására az adócsökkentést 25 százalékra faragták le. Ezt a csökkentési programot azonban Reagan keresztülvitte a kongresszuson, sőt annyira megmozgatta az amerikai közvéleményt, hogy újbóli megválasztásukat féltve a kongresszusban többségben lévő demokrata képviselők sem merték meghiúsítani a program elfogadását.

Még radikálisabb az állam szociális juttatásainak lefaragása. A reagani program ugyanis már az első évben 40 milliárd dollárral, három év alatt pedig összesen 140 milliárddal kívánja csökkenteni az állam szociális juttatásait. Annak illusztrálására, hogy ez mit jelent, el kell mondanunk azt, hogy már az első lefaragások következtében 400 000 amerikai háztartás nem részesülhet a jövőben az eddigi élelmiszersegélyben, az orvosi ellátás szövetségi szubvenciója már az idén 100 millió dollárral csökkent, az általános és középfokú oktatás támogatására szánt 6 milliárd dollár 1,5 milliárd dollárra apadt, a szociális, egészségügyi és

jóléti programokra szánt összeg pedig 9,3 milliárdról 6,8 milliárdra. Ennek keretében az amerikai nyugdíjak az eddigi évenkénti két emelés helyett csak egyszer emelkednek. Felére zsugorodik az iskoláknak nyújtott segély, törlik a tejiparnak nyújtott szubvenciót, egyhatod részével csökken az élelmiszersegély, megvonják a támogatást az új metró és vasútépítkezésektől, 1986-ig fokozatosan megszűnik a tömegközlekedési rendszerek szubvencionálása. Több mint 2 millió embert érintene az a döntés, hogy megszűnik a 122 dolláros szavatolt társadalombiztosítási minimum és fokozatosan csökkentik a diákok társadalmi juttatását stb.

A legbutább beavatkozás

A kép kiegészítésére hozzá kell még tennünk, hogy a reagani programnak van még egy lényeges eleme: a fegyverkezés. Előirányozza ugyanis a fegyverkezési kiadások növelését. Mindjárt kezdetben a Carter által a Pentagonnak juttatott összeget a következő másfél évre 32,6 milliárd dollárral növelték, s nemsokára olyan átfogó fegyverkezési programot dolgoztak ki, amelynek következményeként már az 1982 októberében kezdődő pénzügyi évben az USA katonai kiadásai 222 milliárd dollárra emelkednek. A következő öt évben tehát 1500 milliárd dollárt költenek fegyverkezésre, mintegy 200 milliárd dollárral többet, mint amennyit a carteri kormányzat erre a célra előirányzott.

Magától értetődik, hogy a fegyverkezés olyan állami és nagyhatalmi érdekeket is képvisel, amelyek miatt ezeket a kiadásokat korántsem lehet olyan könnyen lefaragni, mint a szociális kiadásokat. Gondolunk itt elsősorban az újabban ismét olyan divatosná vált versengésre a Szovjetunióval, vagy arra a törekvésre, hogy a fegyverkezés révén próbáljanak fölénybe kerülni, avagy a hivatalos indoklás szerint a szovjet fölényt behozni. De még ennél is lényegesebb egy sajátos amerikai szempont: Reagannak az a tétéle, hogy az USA-nak fel kell készülnie arra, hogy a világ bármelyik pontján határozottan és fegyveresen beavatkozzon érdekei védelmében.

Hasonlóan lényeges azonban, hogy a fegyverkezési verseny szításában és annak a világ minden országára való kiterjesztésében két összekövés is rejlik. Az egyik — tudatosan vagy anélkül, de mindenképpen ténylegesen — az új világgazdasági rendszer megteremtése, a másik pedig az országok önálló politikája ellen irányul. A fegyverkezés ugyanis egyrészt a fejlett országok eszköze annak megakadályozására, hogy a fejlődők minden energiát és erőforrást saját fejlődésük meggyorsítására összpontosítsanak, másrészt a tömbök eszköze arra, hogy bevonják, függővé tegyék, a tömbpolitika szolgálatába állítsák az el nem kötelezett és tömbön kívüli országokat.

Mindezen felül tudni kell, hogy a fegyverkezés a klasszikus kapitalizmus állami beavatkozása, sőt úgyszólván az állami beavatkozás leglényegesebb formája az államkapitalizmus kialakulása, az állam gazda-

sági beavatkozása számos mai formájának létrejötte előtt, a klasszikus „szabad versenyt” kiegészítő állami beavatkozás, az állam kezében összpontosított anyagi eszközöknek a társadalom és a gazdaság vérkeringésébe való visszajuttatásának New Deal előtti módja. Tegyük mindjárt hozzá, hogy a legprimitívebb és legbutább módja. A fegyverkezés ugyanis eltorzítja az egész világ műszaki-tudományos fejlődését, mivel a második világháború óta eszközölt kutatási és fejlesztési költségek 40 százalékát fordították ilyen célra, és ha igaz, hogy az emberiség története tudósainak 90 százaléka él és dolgozik ma a világon, akkor az említett számok azt jelentik, hogy az emberiség érvezredes tudományos kapacitásának 45 százalékát fecsérli el a mai világ. Nem is szólva arról, hogy a katonai kiadások hozzájárulnak az értékes emberi és anyagi erőforrások, nyersanyagok, energiahordozók, improduktív felhasználásához, elfecsérléséhez. Így például a haderő működésének közvetlen energiaigénye a világ olajfogyasztásának kb. 3—3,5 százaléka. Ez a mennyiség nagyobb, mint az egész afrikai kontinens olajfogyasztásának kétszerese. Ha ehhez még hozzáadjuk a hadicélokot szolgáló termelés energiafelhasználását, akkor 10 százalékos az elfecsérlődő energiafogyasztás. Az USA-ban alumíniumból, rézből, ólomból, horganyból az összkereslet 11—14 százalékát, más fémek 10—12 százalékát, a titániumnak pedig 40 százalékát használja fel a hadiipar.

Ezt mindenképpen szem előtt kell tartanunk, ha teljesebb képet akarunk kapni a reagan politikáról. A klasszikus kapitalizmusra való visszanyarodás ugyanis ezek szerint nemcsak azt jelenti, hogy csökkentjük az adókat, leépítjük a „jóléti államot”, igyekeznek serkenteni az állami beavatkozást kizáró kapitalista szabadversenyt, hanem azt is, hogy előtérbe kerül a klasszikus kapitalizmus állami beavatkozása, a fegyverkezés, annak minden veszélyével. De ez egyben a reagan világpolitika gazdasági alapját is megadja.

A kételyek

Kezdetben úgy látszott, hogy a reagan politika legalább egy vonatkozásban okvetlenül meghozza eredményét: a dollár árfolyama hirtelen emelkedni kezdett. 1981 nyarán már 1 dollárért 2,53 márkát adtak, amire nem volt példa öt esztendeje. A svájciaknak utoljára 1977 októberében kellett 2,20 frankot fizetniük 1 dollárért, a franciáknak pedig 6 frankot, ami az új frank bevezetése, vagyis több mint 20 éve nem fordult elő. A font sterling árfolyama három év óta nem volt ilyen alacsony.

De még el sem ültek a viták arról, hogy jó-e ez az amerikai gazdaságnak, vagy pedig a kivitel megdrágulása, tehát a kiviteli lehetőségek csökkenése révén ebből több kárunk származik, mint hasznuk, máris jelentkeztek a reagan gazdaságpolitikával szembeni kétely jelei. A legaggasztóbb jel az volt, hogy az új gazdasági vállalkozások mutatószáma

Reagannak a Fehér Házba való beköltözése óta a rekordot jelentő 1015-ről mindössze 840 pontra esett vissza. Ez azt jelentette, hogy Reagannak nem sikerült felélnékíteni a beruházások iránti érdeklődést, ami önmagában is e politika kudarcát jelzi. Az egymást követő és mind gyakrabban megismétlődő tőzsdei árfolyamzuhanások pedig arra utaltak, hogy a legkisebb zavaró körülmény is elegendő a bizonytalanság fölülkerekedéséhez, a kételyek eluralkodásához, mert az amerikai gazdaság nem bízik már olyan vakon a reagani koncepció diadalában.

A kételyeknek több rétege és forrása van. Az első gyakorlati-politikai. A kommentátorok, de magánszemélyek is mind többször teszik fel a kérdést, hogy a reagani koncepció képes-e megbirkózni az inflációval és a költségvetési hiánnyal. Hogyan lehetne ugyanis csökkenteni az adókat, amikor állandóan növekszenek a katonai kiadások, hogyan lehetne egyensúlyba hozni a költségvetést, amikor a szociális juttatások lefaragásával nyert majdnem teljes összeget felemészti a rekordszintre emelkedő katonai kiadások? Ilyen körülmények között mind többen vélik, hogy a reagani koncepció egy alapvető ellentmondást rejt magában, ellentmondásos célokat állít maga elé, mivel az adócsökkentést meg a katonai kiadások emelését egyszerre tűzi célul, vagyis a modern államkapitalizmus leépítését meg a klasszikus kapitalizmus által ismert állami beavatkozási formát, a fegyverkezés fokozását kívánja egymás mellé állítani.

A kételyek másik forrása gazdasági: az állami beavatkozástól függetlenül vagy anélkül is, a múlté már az a klasszikus kapitalizmus, amelyre most hivatkozni lehetne, s amelynek erősítését most célul lehetne tűzni. Elég csak megemlítenünk, hogy az utóbbi 20 esztendőben az úgynevezett terciális szektor (kereskedelem, bankok, biztosító társaságok, szolgáltatások) rendkívül gyorsan megnövekedtek és már rég háttérbe szorították a tulajdonképpeni kapitalista gazdaságot, az ipari termelést. Nem is szólva arról, hogy a klasszikus kapitalista gazdaságon belül is mélyreható változások játszódtak le, amelyeket jelez az, hogy a fejlődésben elakadtak, sőt súlyos válságba kerültek az USA-ban, de a kapitalista világ többi részében is az olyan hagyományos iparágak, mint az acélipar, a textilipar stb.

A következő kételyforrás elméleti, azzal érvel, hogy nincs igazuk azoknak a közgazdászoknak, akik a reagani politika elméleti alapját adták meg. A reagani közgazdászok elmélete ugyanis nem elegendő az infláció visszaszorításához és általában a gazdasági problémák megoldásához — hirdetik neves nyugati közgazdászok, köztük a világhírű Galbraith, de az 1981. évi közgazdasági Nobel-díj jutalmazottja, James Tobin amerikai közgazdász is. A fenti és még számos forrásból táplálkozó kétely bizalmi válságot robbanthat ki, mielőtt a reagani gazdaságpolitika nehézségei és kudarcai nyilvánvalóvá válnak.

*

A kapitalizmus egyetlenegy alternatívát tudott kitermelni az évek óta tartó gazdasági válság leküzdése reményének fölviillantására. Ez a program — részben kihasználva már a bürokráciával szembeni ellenállást, sőt a tömegek beleszólásának eszményével támadt körülményeket, éppúgy mint a gazdasági válság szülte elégedetlenséget és aggodalmat — vetett véget a svéd és norvég szociáldemokraták több évtizedes uralmának, vitte győzelemre a brit konzervatívokat, erősítette meg a francia Chirac pozícióit és segítette a Fehér Házba Reagant is. Időközben Franciaországban egy másik alternatíva diadalmaskodott. De ettől függetlenül az európai konzervatív kormányok tehetetlensége és a várt eredmények elmaradása után Reagan sikerén él vagy bukik a klasszikus kapitalizmus visszasírásának egész programja. Sikere az egész kapitalista világban erősítené az állami beavatkozás leépítésének, a klasszikus kapitalizmus szabad versenye visszaállításának irányzatát. Kudarca viszont a gazdasági válság kilátástalanságát mélyítené el, megérlelve magának a kapitalizmusnak azt a belső kételyét, hogy nem tud megbirkózni a problémákkal.

A reagani program tehát forradalmi abban az értelemben, hogy annak beismerése: a kapitalizmus uralkodó osztálya már nem tud a régi módon uralkodni, a kapitalizmus nagy válságainak leküzdésében annyi eredménnyel használt módszerek mai kudarca miatt a régi módszerek használhatatlanná váltak. Éppen ezért a reagani program bukása azt a kételyt erősítené a tőkés uralkodó osztály intellektuális részénél, hogy a kapitalizmus keretében nem is lehet uralkodni. Ténylegesen forradalmivá azonban csak a másik tényezővel együtt válhat: ha a dolgozó tömegek is felismerik, azokban is tudatosodik, hogy a régi módon nem lehet élni.

HIROSIMÁTÓL A GENFI TÁRGYALÁSOKIG

Néhány mozzanat a nukleáris stratégiák történetéből

A Genfben kezdődött szovjet—amerikai leszerelési tárgyalások ismét a világközvélemény érdeklődésének központjába helyezték ezt a problémát, amely a nemzetközi viszonyok összességének alapvető jellegzetességét is meghatározza.

Az a fegyverkezési verseny, amelyet ezen tárgyalások révén lassítani kívánnak, rendkívül összetett hidegháborús helyzetben, mindjárt a második világháború után megkezdődött. E folyamatnak a hajtóerejét a szuperhatalmak és a tömbök közötti bizalmatlanság és ellentét adta meg. Szembenállásukkal ugyanis a katonai tényező döntő fölénybe került. Ez egyben mindkét fél számára a biztonság alapvető kezességét jelentette. Ehhez még hozzá kell tennünk, hogy a fegyverkezés technológiájának fejlődése a második világháború után az emberiség történelmében példátlanul fölgyorsult. Olyan helyzet állott elő, hogy a fegyverkezés és a fegyverek felhalmozása a legközvetlenebbül megszabta az emberiség jövőjét. Ilyen helyzetben joggal állítják, hogy mindaz, ami a fegyverkezés tudományának és technológiájának területén ma történik, holnap megszabja a taktikát, stratégiát, sőt végső fokon a politikát is.

A fegyverkezéssel kapcsolatos kutatómunkát ugyanis hosszú távra kell beállítani. Nem vitás, hogy a 2000-es évek fegyverei már ma a kutatás fázisában vannak. Ezen keretben bizonyos alapvető irányzatokat figyelhetünk meg a szuperhatalmak magatartásában. Az USA aktívabb a fegyverkezés fokozásában, merészebben alkalmazza a szakadatlan újításokat, a Szovjetunió viszont elvben mindig az USA lépésére reagál, még hozzá inkább utánozza az amerikai vívmányokat mint eredeti megoldásokkal áll elő. Mindkettőjük magatartásának alapját azonban az az eltökéltség adja meg, hogy nem engedik meg a lemaradást, illetve azt, hogy a másik fél előnyre tegyen szert. Ez egyben a fegyverkezési verseny alapvető jellegzetessége és legfontosabb hajtóereje is.

Niels Bohr figyelmeztetése

A nukleáris fegyverkezés terén igen korán felismerték az előny problémáját. Niels Bohr, az első atombomba egyik megalkotója, már 1943-ban hangot adott annak az aggodalmának, hogy az atombomba birtoklásában szerzett ideiglenes előny veszélybe döntheti az emberiséget. Theodor Roosevelttel akkori amerikai elnökhöz és Winston Churchill brit miniszterelnökhöz intézett levelében többek között ezt közölte:

— Rögtön figyelembe kell venni azt a tényt, hogy példátlan erősségű fegyvert hozunk létre, amely teljes egészében megváltoztatja a holnap háborújának minden föltételét. Függetlenül attól, hogy ez a fegyver mikor válik bevezethetővé, és milyen szerepet játszik ebben a háborúban, ez a helyzet számos olyan problémát vet föl, amellyel már most foglalkoznunk kell. Ha ugyanis belátható időn belül nem jutunk valamilyen megállapodáshoz ezen új bomba ellenőrzéséről, akkor bármilyen kis ideiglenes előny állandó veszélyt jelenthet az emberiség biztonságára.

Néhány sorban Niels Bohr már akkor előrelátta a második világháború utáni nemzetközi viszonyok fejlődésének, a világ Keletre és Nyugatra való felosztásának, a fegyverkezési versenynek és e fegyverek feletti ellenőrzés óriási nehézségeinek egész drámáját.

Niels Bohr személyesen is elbeszélgetett Roosevelttel és Churchill-lel, felhívta figyelmüket az új fegyverből fakadó veszélyre. A nyugati szövetségesek számára viszont éppen abban volt a legfőbb vonzóerő, ami Bohr számára a legsötétebb aggodalmak forrása volt. Az az óhaj, hogy a nukleáris fegyverek birtoklásának eredményeként ideiglenes előnyre tegyenek szert, háttérbe szorította azt a figyelmeztetést, hogy ebből milyen veszélyek származnak az emberiség létére, sőt azt az óhajt szülte, hogy az „ideiglenes előnyt minél előbb „állandóvá” tegyék.

Az ENSZ első határozata

Az előnytől való félelem, illetve a fölényszerzés törekvése érezhető volt az épp hogy csak megalakult Egyesült Nemzetek Szervezetében az első leszerelési tárgyalásokon is. Mindössze néhány hónap múlt el a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombomba felrobbanása óta. A szörnyű robbanás, annak katasztrófális következményei arra bírták a Világszervezetet, hogy első határozatát éppen ennek a bombának szentelje. A határozat azt követelte, hogy az atombombát helyezték törvényen kívül. Létrejött az ENSZ-nek egy külön szerve is, a Leszerelési Bizottság, amely azt a feladatot kapta, hogy sürgősen vegye ellenőrzése alá ezt az új szörnyű fegyvert. Gyorsan kifejezésre jutott azonban, hogy nagyok a nézeteltérések és a különbségek a Hitler-ellenes koalíció tegnapi szövetségesei, az USA és a Szovjetunió között. A hidegháború első jelei már akkor mutatkoztak és már akkor világos volt, hogy a két szuperhatalom bizalmatlanul vizsgálja egymást. Az amerikaiak azt köve-

telték, hogy először vegyék ellenőrzés alá az atomenergiát, utána szüntessék be az atombomba gyártását, majd szüntessék meg a meglévő tartalékokat. Tehát először az ellenőrzés, utána a betiltás.

A Szovjetunió — amely akkor még nem rendelkezett ezzel a fegyverrel, de lázasan dolgozott előállításán — számára ez nem volt elfogadható. Ezzel szemben ők azt javasolták, hogy először a bombát tiltsák be, mondják ki határozatban, hogy semmilyen föltételek mellett nem lehet bevetni, majd utána tiltsák be gyártását és semmisítsék meg a tartalékokat. Tehát először betiltás, utána ellenőrzés. Nem vitás, hogy mindkét fél megközelítése saját érdekében fakadt. Az amerikaiak nyilvánvalóan nem fogadták el a szovjet javaslatot, mert ez pillanatnyi fölényük megszüntetését jelentette volna. Az a törekvés viszont, hogy a tárgyalások révén megőrizzék saját fölényüket, minden későbbi tárgyalás döntő jellegzetessége lett.

Megdőlt az amerikai monopólium

A fölény megőrzéséért, illetve megszüntetéséért vívott harc jellemzi a fegyverkezési versenyt a második világháborútól egészen napjainkig. Ez a törekvés jut kifejezésre a kibontakozó nukleáris stratégiákban is. Ezek a stratégiák az új fegyverek föltalálásával váltogatták egymást. Éppen ezért a fegyverek fejlődése Hirosima után visszatükröződött a nukleáris stratégia fejlődésében is.

Hirosima után a nukleáris fegyverek fejlődésének alapvető irányzata az volt, hogy minél kisebb, de ugyanakkor minél erősebb bombát állítsanak elő. Az eddig megtett utat szépen illusztrálja, ha a Hirosimára ledobott bombát összehasonlítjuk a néhány évvel később gyártottal. A Hirosimára ledobott atombomba robbanóereje 13 500 tonna TNT (trinitrotoluol) robbanóerejének felelt meg, míg a később előállított kísérleti bombák ereje már az egymillió tonna TNT-t is elérte. Mai becslések szerint mindkét szuperhatalomnak olyan bombák vannak nukleáris fegyvertárában, amelyek robbanóereje több milliószor felülmúlja a Hirosimára ledobott bomba erejét.

Az USA nukleáris monopóliuma 1949-ig tartott, amikor a Szovjetunió végrehajtotta első atomkísérletét. De ekkor még nagy volt a lemaradásuk az USA mögött, hiszen addigra az USA már több száz atombombát halmozott fel. Ez a fölény szabta meg stratégiájukat is. Eisenhower elnök idején ez még a totális megtorlás stratégiája volt, ami annyit jelentett, hogy nukleáris fegyvereket vetnek be, ha szovjet támadás éri az USA vitális érdekeit. Az atomfegyverekkel való fenyegetőzés magatartási stílusként először a koreai háborúban jelentkezett, amikor Dulles amerikai külügyminiszter azzal fenyegetőzött, hogy szükség esetén atombombával állítják meg a tömeges kínai behatolást. Ebben a fenyegetőzésben már benne foglaltatott a korlátozott atomháború koncepciója, mivel a másik fél még nem rendelkezett a visszavágás képességével.

Az első szovjet kísérleti robbantásokat azonban gyorsan újak követték. Természetesen az amerikaiak sem akartak lemaradni, így aztán a szibériai tajgákban és a nevadai sivatagban, a csendes-óceáni szigeteken mind gyakrabban emelkedtek az égnek az atombomba gombafelhői. Az új termonukleáris, úgynevezett hidrogénbomba még hatalmasabb erejű volt. Ezeket a bombákat a kísérletek előtt szerelték fel. Az egyik közülük 6,5 méter hosszú, 170 m³ űrtartalmú cylinder alakú volt és ereje 200 kilotonnának (200 millió tonna TNT-nek) felelt meg. Hasonló méretű és erejű volt azonban a szovjet bomba is. Számos kísérletre volt szükség ahhoz, hogy ezt a hatalmas erőt minél kisebb helyen sűrítsék össze és olyan súlyt kapjanak, amely lehetővé teszi a könnyű szállítást. A SIPRI nevű svéd nemzetközi intézet adatai szerint 30 év alatt Hiroshima után a két szuperhatalom ezer atomrobbantást hajtott végre, tehát minden tíz napban egyet.

A Szeptnyik fordulatot hoz

Az atomfegyverek mennyiségi fejlődésével párhuzamosan haladt a továbbító rendszerek fejlesztése is. A stratégiai légi haderő mellett gyorsított ütemben építették a nagy hatósugarú rakétákat is, amelyek feladata az volt, hogy a tökéletesített bombákat az ellenséges területeken lévő meghatározott célokig juttassák.

Fokozatosan tért hódított annak felismerése, hogy mindkét fél elegendő bombával és továbbító eszközzel rendelkezik a másik fél megsemmisítéséhez. Amikor az oroszok 1957-ben kilőtték az első Szeptnyikot, az amerikaiak kénytelenek voltak belátni, hogy többé nem érezhetik magukat biztonságban határaik között. Ez vezetett a totális megtorlás stratégiájának feladásához. Most már mindkét fél tudatában volt annak, hogy kölcsönösen megsemmisítheti egymást, s ebből a felmérésből született a háború kitörése — megfélemlítéssel való — megakadályozásának stratégiája. A megakadályozás tényezője az atomfegyver, illetve az a tudat lett, hogy atomháború esetén mindkét fél megsemmisül. Ez a stratégia azt vallja, hogy a nukleáris fegyver olyan pusztító eszköz, amelynek alkalmazása borzalmas méretű következményekkel járna, az egész civilizáció teljes, vagy nagyméretű megsemmisítéséhez vezetne. Ez a doktrína tehát nem tartalmazta a nukleáris fegyverekkel való hadműveletek semmilyen lehetőségét. E koncepció szerint az ellenségeskedés kitörését mindössze néhány óra választaná el a totális végtől.

E tézis elfogadása azt a meggyőződést szülte, hogy a fegyverkezés fokozásával tulajdonképpen a békét biztosítják, mert a borzalmas következményektől való visszariadás mindkét felet megakadályozza az első lépés megtételében. Ez a felfogás azonban valójában e koncepció gyengesége. Kútba esik ugyanis az azon a meggyőződésen alapuló visszariasztás, hogy egyik fél sem szerezhet fölényt, míhelyt valamelyikük is azt

kezdi hinni, hogy reális lehetősége van a döntő első csapást megadni az ellenfélnek.

Éppen ez történt a 60-as évek végén.

— Ha mi azt gondoljuk, hogy az atomháború elképzelhetetlen, ez még nem jelenti azt, hogy a szovjetek is így gondolkodnak — ökoskodtak az amerikaiak.

Nixon amerikai elnök így fogalmazta meg ezt a dilemmát:

— Vajon az USA elnökének atomtámadás esetén csak egyetlen egy választási lehetősége van-e —, hogy parancsot ad az ellenfél lakosságának teljes megsemmisítésére, mivel különben az a veszély fenyeget, hogy teljes egészében megsemmisül saját lakossága?

Ha abból indulnak ki ugyanis, hogy csak az általános katasztrófa és a kapituláció között választhatnak, akkor reálisan föltételezhető, hogy az elnök inkább a megadást választja. Ezen az alapon tehát — vonták le a következtetést az amerikaiak — a visszariasztás, illetve a kölcsönös megsemmisítés stratégiája magában rejti az első támadás megindításának lehetőségét. Ebben a következtetésben pedig óriási veszély rejlik, hiszen a fegyverek első bevetéséhez még csak konkrét veszély, vagy támadással való fenyegetés sem szükséges. Elegendő, ha az egyik fél úgy méri fel, olyan meggyőződésre jut, hogy ilyen veszélyben forog, hogy az ellene irányuló támadás lehetséges vagy előkészületben van, és ez máris elegendő ahhoz, hogy megnyomja a gombot, csak hogy megelőzze ellenfelét.

A korlátozott atomháború koncepciója

Habár mindkét fél kijelentette, hogy nem fog először offenzív céllal atomfegyvert bevetni, egyikük sem mondott le az első bevetés jogáról. Közismert az is, hogy a szovjet nukleáris stratégia éppen az atomháború lehetőségét állítja előtérbe.

Mіндеz oda vezetett, hogy fokozatosan kialakult a korlátozott atomháború stratégiája. E szerint a célpont nem az ellenséges terület lakossága, tehát a városok és az ipari objektumok, hanem a stratégiai fegyverek, vagyis az interkontinentális rakéták kilövő központjai és rakétái.

E stratégia első hirdetője Schlesinger, volt amerikai honvédelmi miniszter volt. 1973-ban úgy nyilatkozott, hogy elképzelhető az „első bevetés”, amely „szelektív” csapást mérne a Szovjetunióra, csak a stratégiai célokat ölelve föl. Schlesinger úgy vélte, hogy a szelektív csapás nem vezetne az atomháború feltartóztathatatlan kibontakozásához, habár tudta, hogy a Szovjetunió nem ismeri el a fokozatos nukleáris visszavágás stratégiáját. Más szavakkal, elkerülhetetlennek tartja az eskalációt, vagyis az atomháború totális kibontakozását.

Ennek ellenére nem adták föl a szelektív nukleáris háború stratégiáját. Az atomfegyverek minőségi fejlődése, a különféle rendeltetésű

atomfegyverek számának mind gyorsabb gyarapodása e stratégia teoretikusainak fantáziáját táplálta. Ennek egyik változata az is, hogy szelektív csapást kell mérni az ellenség vezetőségének megsemmisítése érdekében. Minden esetben ennek a stratégiának voltak hívei és ellenfelei.

Hívei azt állítják, hogy minden alváltozat csökkenti a háború kitörésének lehetőségét.

— A háború kitörésének esélye kisebb, ha a szovjetek fölfogják, hogy minden szinten készek vagyunk fölvenni a harcot — mondják ők.

Ellenfelei ezzel szemben azt állítják, hogy lehetetlen megakadályozni az eszkalációt, ha egyszer már bármilyen szinten atomfegyvert vetnek be. Harold Brown, volt amerikai honvédelmi miniszter szintén kételkedett abban, hogy bármilyen lehetőség van az atomfegyverek fölhasználása eszkalációjának megakadályozására.

— A korlátozott atomháború tervezése annyi, mintha valaki azt tervezné, hogy csak egy kicsit esik teherbe — mondta az egyik nagy-britanniai atomháború-ellenes csoport vezetője.

Az első csapás problémája

Mindenesetre elszaporodtak a korlátozott atomháború különféle változatai és alváltozatai, ami arról tanúskodik, hogy szűkült a taktikai és stratégiai atomháború közötti rés. Valamennyi változatnak közös nevezője az a meggyőződés, hogy az atomháború nem elképzelhetetlen. Az atomhatalmak stratégiai laboratóriumaiban és tömbhíveiknél szinte éjjel-nappal latolgatják az összes lehetséges kombinációt. Még sem tudnak minden ismeretlent kiszámítani. Tudják például, hogy a rakéták az Északi-sarkon át haladnának célpontjaik felé. Csak éppen az a kérdés, hogyan viselkednek az Északi-sark mágneses vonzásában és a sajátos időjárás-i feltételek között. Ezzel még sohasem végeztek kísérletet. Bár egyesek azt állítják, hogy az amerikai és a szovjet műholdak ezt a problémát már régen megoldották.

A korlátozott atomháborúk stratégiájának elválaszthatatlan része az a probléma is, hogyan kell védekezni az első csapás ellen. Erre a válasz a „riadó első jelére történő kilövés” koncepciója. E szerint valamennyi rakétarendszert rögtön mozgásba kell hozni, mihelyt annak első jelét tapasztalják, hogy az ellenfél útnak indította rakétáit, mert csak így tudják elkerülni, hogy a rakéták még lent, a földi raktárakban megsemmisüljenek. A katonai zsargon a védekezésnek ezt a koncepcióját „use them or loose them” (felhasználni vagy elveszíteni) jelszóban foglalta össze.

Ez a koncepció még inkább növelte az atomháború veszélyét. A közelmúltban nemegyszer előfordult, hogy az amerikai kéműholdak olyan szovjet rakétakilövést jeleztek, amely riadókézsültségbe helyezte az amerikai katonai parancsnokságot. A „riadó első jelére történő kilövés” koncepciója ugyanis teljes egészében a műholdaktól, a radaroktól

és az elektronagyaktól kapott adatokra támaszkodik. Ezzel azonban mérhetetlenül megnövekszik a veszély, mert automatikusan elindul az eszkaláció lavínája is. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy téves kalkulációból indulnak ki és elindítják a rakétákat, csak azért, hogy a másikat megelőzzék a sorsdöntő csapás megadásában.

Ez a stratégia vezetett az első csapás megakadályozása mind bonyolultabb rendszereinek kifejlesztéséhez és ugyanakkor fejlesztették azokat a bonyolult rendszereket, amelyeknek lehetővé kell tenniük, hogy az első csapás után is súlyos csapásokat mérjenek az ellenfélre. Közülük legismertebb a rakétakilövés MX rendszere. Méreteiben ez az emberiség legborzalmasabb méretű alkotása. Ilyesmit eddig egyetlenegy civilizáció sem hozott létre. Nevada és Utah amerikai államban ugyanis az MX rendszer kb. 10 000 négyzetkilométert foglal el, sőt a hozzá kapcsolódó rendszerekkel és az egész berendezéssel együtt több mint 30 000 km²-et. E rendszerhez több ezer kilométer hosszú utat és vasutat építettek, zöm-mel a föld alatt.

Európa, mint nukleáris hadszíntér

A fenti stratégiáknál az alapvető probléma az, hogy alapjukat az a föltevés adja meg, hogy a Szovjetunió is elfogadja őket. Újabban azonban Nyugaton mind gyakrabban cikkeznek arról, hogy a Szovjetunió az atomháborút is úgy kezeli, mint minden más háborút, vagyis abból indul ki, hogy végső fokon az is igazolja a klasszikus formulát, mely szerint a háború a politika meghosszabbítása. Nem kétséges, hogy az effajta propagandacélokat szolgáló állításoknak elsősorban az a céljuk, hogy igazolják saját nukleáris ambíciójukat, amelyet a sokoldalú atomfegyvergyártás jellemez. Mindez egyben azt a meggyőződést szüli, hogy létrehozták az atomháború olyan stratégiáját, amely abból indul ki, hogy ez a háború hosszabb ideig elhúzódhat, eltérően az eddigi scénárióktól, melyek szerint az esetleges atomháború mindössze néhány óra alatt lezajlana.

A hadszíntérre szánt, úgynevezett taktikai atomfegyverek mind nagyobb szabású gyártása ezt a feltevést támasztja alá.

A meglévő nukleáris stratégiák vizsgálatánál külön kérdés, hogy milyen szerepet szánnak Európának. Az Európára vonatkozó stratégiák mindegyike lényegében a korlátozott háború stratégiájának valamilyen válfaja. A NATO-nak az a döntése, hogy elhelyezik a Pershing—2 rakétákat és az úgynevezett cirkáló rakétákat, az amerikai stratégiák azon elképzelésén alapszik, hogy lehetséges korlátozott atomháborút folytatni. E döntésnek kiindulópontja az a feltevés, hogy a Nyugat-Európa ellen irányuló szovjet támadás esetén a Nyugat-Európában elhelyezett rakéták meghosszabbítanák azt az időt, amely az amerikai elnök rendelkezésére áll, hogy a döntő politikai határozatot meghozza.

Más szavakkal Nyugat-Európa lenne a Szovjetunióval szembeni front

pajzsa és első arcvonala. A szovjet rakétáknak 30 percre van szükségük ahhoz, hogy elérjék az USA területét, a Pershing—2 és a cirkáló rakéták viszont 5 perc alatt szovjet területre érkeznek. Az amerikai okoskodás szerint ezzel aztán az eurorakéták fontos szerepet kaphatnának az összeütközés kirobbantásától való visszariasztásban. E stratégia azon a tételen alapszik, hogy a Nyugat-Európa elleni agresszió megakadályozható azzal a fenyegetőzéssel, hogy a hadszíntéren atomfegyvert vetnek be, míg az USA stratégiai potenciálja csak végső szükségből lépne közbe. Ez annyit jelent, hogy az USA megmaradna Nyugat főtartalékának, miközben az atomháború a „külső hadszíntérre”, vagyis Európára korlátozódna, Európát viszont fölládoznák, még mielőtt az USA stratégiai atomfegyverét bevetnék.

Minderről akkor döntöttek, amikor még egyáltalán nem tudtak az SS—20 rakétákról. Tulajdonképpen akkor, amikor a Pentagon stratégiáinak agyában megfogalmazott a támadásra való rugalmas visszavágás stratégiája. Az amerikaiak tehát az európai rakéták föllállításával föltételeket akarnak teremteni a rakétahaderő fokozatos bevetéséhez, ami szerintük még azzal is járhatna, hogy a háborúnak véget vetnek, még mielőtt a két szuperhatalom stratégiai atomerejét bevetnék. Ez tehát az USA területét, sőt talán még a Szovjetunió területét is megkímélné a nukleáris pusztítástól. A szovjet katonai teoretikusok azonban minden ilyen fajta elméletet elvetnek és azt állítják, hogy minden európai háború a stratégiai rakéták általános összecsapásába nőne át. Nehéz megmondani, hogy ez a szovjet vezetőség stratégiai döntése-e vagy pedig csak fenyegetőzés.

*

Egy azonban mindenképpen biztos. A korlátozott atomháború elméletének elfogadása Európa számára azt jelenti, hogy lejjebb szállítják az „atomküszöböt” és ezzel növekszik annak valószínűsége, hogy akár korlátozott, akár pedig globális méretű atomháború tör ki, Európának azonban ez teljesen mindegy, mert számára mindkettő totális háború lenne, és azzal a következménnyel járna, hogy világrészünkből édeskevés maradna meg.

(Következő számunkban vázlatosan ismertetjük a leszerelési tárgyalások történetét.)

Könyv-és folyóiratszemle

P. TOGLIATTI AZ OLASZ FASIZMUSRÓL

Palmiro Togliatti: Predavanja o fašizmu. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1981.

A mű eredeti címe: Lezione sul fascismo. Editori Riuniti, Roma, 1970. (1—182. oldal).

A kötet tartalma: Ernesto Radjioneri, Predgovor; Osnovna obeležja fašističke diktature; Buržoaska partija novog tipa; Nacionalna fašistička partija; Fašističke organizacije vojne propagande; Fašistički sindikat; Organizacija za rekreaciju posle radnog vremena; Fašistička politika na selu; Korporativizam. Dodatak: U čemu je snaga italijanskog fašizma? Mirjana Janković: Pogovor.

A jugoszláv munkásmozgalmi köztudatban élénken él Palmiro Togliattinak, Antonio Gramsci meghitt elvbarátjának és közeli munkatársának emléke, aki megmenekült Mussolini börtöneitől, aki a Kommunista Internacionáléban és a spanyol polgárháború idején felelős tisztségeket töltött be, majd a háború után ugyancsak nagy feladatokat vállalt Olaszország demokratikus megújulásában. Miniszter is volt és sokat tett azért, hogy az Olasz Kommunista Párt a korszerű követelményeknek megfelelő politikai erővé alakuljon, jelentős érdemei vannak az olasz párt és a Jugoszláv Kommunista Szövetség jó viszonyának helyreállításában és kifejtésében, valamint az OKP korszerű eurokommunista irányzatának megalapozásában. Kevésbé ismertek viszont részletes álláspontjai és elméleti munkásságának azok a sarkalatos pontjai, amelyeket 1964-ben bekövetkezett hirtelen halála előtt vetett papírra Krím-ben. Ezek a tézisek a kommunista pártok jövőbeli kapcsolatát meghatározó elvekről, elképzelésekről vallanak.

A belgrádi kiadó vállalkozása tehát valóban hézagpótló, mivel nagy példányszámban (10 000) s aránylag olcsó zsebkönyvsorozatában adta közre a nagy érdeklődésre számot tartó könyvet. A könyv Togliattinak az 1935 januárja és áprilisa között megtartott előadásait tartalmazza (8. o.). Ezeket az előadásokat a Moszkvába sereglett Olasz KP akti-

vistáinak tartotta. Eszmeileg és elméletileg a Kommunista Internacionáléban megtartott (1935 augusztusa) beszámoló előtanulmányainak is tekinthetők. Kivétel a könyvben függeléként leközölt: *Miben rejlik az olasz fasizmus ereje?* c. tanulmány, amelyet a Kommunista Internacionálé elméleti folyóiratában (1934. októberi szám) jelentetett meg a következő címkéekkel: *A fasiszta párt, a burzsoázia új típusú pártja; A munkásosztály, a terror és a tömegek fasiszta megszervezése; A fasiszták manőverezése és szervezettsége; Tömegmozgalmak és a kommunista pártok késése.*

Előadásorozatában és tanulmányában (21. és 149. oldal) a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága XIII. kibővített ülésén hozott megállapításból indul ki, mely szerint a fasizmus „a fináncotke legreakciósabb, legsovínisztább, legagresszívebb csoportjainak nyílt terrorista diktatúrája” (Dimitrov). Körültekintő elemzésében bírálja a fasiszta rendszerek általánosítását. 1934-ben írt tanulmányában (151. o.) a következők olvashatók: „Bocsássanak meg, olvasóim, de kénytelen vagyok megismételni, hogy a fasizmus fejlődését és a fasiszta politikát tanulmányozva egy meghatározott országban, pl. az olasz fasizmusról alkotott megállapításunkat nem alkalmazhatjuk mechanikusan más országokra is. Hozzá szeretném fűzni, hogy nemcsak akkor, amikor a fasizmus jellegéről, hanem amikor politikája konkrét formájának vizsgálatáról van szó, fennáll a veszély, hogy indokolatlan általánosításba és üres semmitmondásba esünk...”

Togliatti figyelmeztetésének megerősítéseként megjegyezzük: ebben látjuk a fő okot, hogy a történészek és a társadalomtudósok általában nem látják, vagy nem elemezték, legalábbis a közép-európai fasiszta rendszereket. Mert Horthy rendszere fasiszta volt, függetlenül attól, hogy abban az időben alakult meg a Nyilaskeresztes Párt is, s nemcsak azért volt fasiszta, mert szövetkezett a fasiszta tengelyhatalmakkal s agressziót követett el a Jugoszláv Királyság ellen. Antonescu tábornok (román királyság) rendszere úgyszintén fasiszta maradt attól, hogy létezett Horia Şima vasgárdistáival, amelyet megsemmisített. De hasonló a helyzet Borisz cár Bulgáriájával is. Nem véletlenül jegyezte meg J. B. Tito sem a JKP V. (első, háború utáni) kongresszusán, 1948-ban, hogy helytelen katonai-monarchista diktatúráról beszélni 1929 januárjától (egyések még semlegesebben csak a dátumot használják a diktatúra jelzőjének), mert az valójában monarchofasiszta diktatúra volt. Togliatti fejtegetésével, különösen a kispolgárság fasiszta tömegmozgalmára, valamint a munkásosztály ellenszegülési képességére és hajlandóságára vonatkozó megállapításaival megmagyarázható, hogy miért volt képtelen Petar Živković tábornok, Sándor király bizalmasa, a hadsereg segítségével tartósítani ezt a fasiszta diktatúrát, s hogy miért vallott kudarcot Milan Stojadinović miniszterelnöknek az ország fasizálására tett kísérlete.

Togliatti hangsúlyozza, hogy a fasizmus kialakulásának megértéséhez (22. oldal) két lényeges tényezőt kell figyelembe venni: a burzsoázia diktatúráját és a nyárspolgári elemek mozgalmát, amelyekről Togliatti

megjegyzí: „Elméleti szempontból tekintve igen nehéz helyesen megérteni a két tényező közötti kapcsolatot.” De figyelmeztet is, hogy a nyárspolgári tömegmegmozdulás méretei és módja, a diktatúra megjelenési formája országoként különböző.

A mai olvasó számára már csak adalékok a munkáspártok történetéhez Togliatti azon fejtegetései, amelyek a fasizmus különféle, egyoldalú vagy téves meghatározását elemzik. Sokkal lényegesebb viszont, amit Togliatti az olasz burzsoá rendszer válságáról mond, arról, hogy a társadalmi és a gazdasági válság miatt az első világháború után az addigi intézmények nem voltak tovább alkalmasak a hatalmi rendszer biztosítására, s ezért le kellett rombolni őket. Ez egyáltalában nem jelenti a burzsoázia gyengülését a fasizmus megjelenése által, ahogyan egyesek hitték. Nagy hiba volt Togliatti szerint, hogy az Olasz KP nem ismerte fel idejében, hogy (25. o.) „... a fasiszta diktatúra bevezetése a munkásosztály harciasságától és eltökéltségétől, hogy védje a demokratikus intézményeket. Nehéz megsemmisíteni ezeket az intézményeket, ha a munkásosztály nem akarja. A demokratikus intézmények védelmében folytatott harc szélesedik és fokozatosan hatalmi harccá válik”. Nem nehéz felismerni, legalábbis nagy vonásokban, a mai eurokommunista osztálystratégia egyik kiindulópontját, amikor évtizedekkel későbben megint csak, de most valójában, a munkásmozgalom és a kisemberek tömege védelmezi a burzsoáziával szemben a burzsoázia által létrehozott demokratikus intézményeket, s ez a küzdelem még a gyökeres társadalmi átalakulás lehetőségével is kecsegtet, amikor a burzsoázia igyekszik leépíteni a demokratikus intézmények szerepét a meglévő tőkés társadalmakban.

Amikor Togliatti határozottan ellenzi a fasizmus kialakulásának, ahogy ő nevezi: sematikus „elkerülhetetlenségének” álláspontját, hangsúlyozza, hogy téves a fasizmust a reakcióval, a terrorral és hasonlóval azonosítani, noha — állapítja meg Togliatti: „A fasizmus nemcsak a burzsoá demokratikus rendszerrel szembeni harcot jelenti. Ezt a kifejezést nemcsak akkor használhatjuk, amikor ilyen természetű harcról van szó, hanem minden olyan alkalomkor, amikor kialakul a munkásosztály elleni harc, amely nyárspolgári tömegbázisra alapszik...”

Togliatti tüzetes elemzés alá veszi, hogy miben hibázott annak idején az Olasz KP, amikor lebecsülte a nyárspolgárság és a nemproletár tömegek hangulati hullámzását. Nem kerülhette volna el a figyelmét az sem, hogy a nagyburzsoázia képtelen már befolyást gyakorolni a nyárspolgári tömegekre. Az OKP lebecsülte ezenkívül a háború utáni „elhibázott életű” egyének sokaságát is, akik megszokták a parancsolást és a létminimumon való tengődést, valamint a törpebirtokosok egy részének és a középparasztságnak az elégedetlenségét. Ezek ugyanis a háború utáni évek gazdasági nehézségei miatt megrekedtek, távlatukat vesztették. Ezekre támaszkodott az olasz fasizmus, s egy új típusú, szilárd politikai párttá szervezte őket, saját fegyveres pártosztagokkal. Maga a politikai párt mint mozgalom indult meg, falusi szervezkedési

mintákat alkalmazva a városi kispolgárság tömegeinek beszerzésére (32—34. o.). Az olasz fasiszta mozgalom, illetve párt szervezési rendszere, ideológiája kifejezetten eklektikus volt, s. Togliatti nagy tárgyismerettel elemzi, hogy honnét, milyen pártoktól — beleértve a szociáldemokrata és a bolsevik pártot is — vették programjuk lényeges tételeit. Eleinte azért is tűnhetett úgy, hogy a fasiszta mozgalom a tőkésék ellen irányul, mert helyeselte a munkások gyárfoglalásait 1919-ben és 1920-ban. Igaz, a falusi fasiszta mozgalom, amely mindjárt szervezett formában (a squadrizmus) jelentkezett, már az első világháború éveiben munkásellenes irányvételű volt. Togliatti ugyancsak a fasiszta szervezettség sajátosságának tekinti azt a nagy gondot, amellyel a szervezetek haderejét kialakították, s amellyel az olasz fasizmus politikai fordulatákor (ilyen nem egy volt) véghezvitték a teljes kádercserét, amikor az élvonalból visszavont káderek az államigazgatásban nemcsak hatásgyakorlási, de jól fizetett beosztáshoz is jutottak.

Már a politikai történelem tárgykörébe tartozik az a kacskaringós út, amelyet Mussolini bejárt a fasiszta mozgalom zömével, az olasz politikai színtér különböző erőivel és különböző módon szövődve (35—44; 151—156. oldal). Ezek során erőteljesen jelen van a felszínen az 1919-ig felfejlesztett fasiszta harci egységek nézete, amelyek radikalizmusa kifejezi a kispolgárság utópizmusát arra vonatkozóan, hogy magukhoz ragadhatják a hatalmat, de valójában a felszín mögött a burzsoázia akkori törekvése húzódott meg, ahogyan Togliatti hangsúlyozza, hogy a fináncotke demokratikus módszerekkel oldja meg Olaszország gazdasági és társadalmi válságát. Amikor ez nem sikerül, bekövetkezik a burzsoázia és a fasiszták kölcsönös közeledése. Ez a tömegek fasisztaellenes mozgalma és a népi rohamosztagok szembeszegülése ellenére is végbe megy.

Palmiro Togliatti részletesen elemzi a munkásosztály elleni differenciált terrort, ideértve a munkáspártok iránti különböző eljárási módot is. A harmincas évek derekán már leszűkült az olasz munkásarisztokrácia rétege, de még megmaradt a grafikus munkások szakszervezetének különállósága, amely átszervezés nélkül befogadta a fasiszta vezetőséget és továbbra is mint a munkásosztály külön rétege megőrizte kiváltságos helyzetét. Hasonló helyzetben voltak a fasiszta rendszer előtt és idején a kalapkészítő munkások is. A fasiszta rendszer kitermelte a munkásosztályon belül a saját munkásarisztokráciáját. Arról a kisszámú munkásról van szó, aki a fasiszta kényszerszakszervezeti tagságból kivált azáltal, hogy eszmeileg szilárdan kötődött a fasiszta rendszerhez.

De ezenfelül a fasiszta szakszervezetek saját kollektív szerződéseikben is differenciálták a munkásokat. Így a torinói kohászatban, Olaszország nehézipari központjában, nemcsak a nehézipari munkások, de általában valamennyi munkás bére magasabb volt, mint az ország többi részében. A kollektív szerződések megvalósulása a helyi körülményektől és a munkásosztály nyomásától függött, s ezek a különbségek még tovább differenciálták az olaszországi munkásosztályt. A fasiszta

rendszer csak látszólag enyhített a bérezési különbségeken, mert a műszaki fejlődés nagyszámú betanított munkás alkalmazását igényelte, s így megnőtt a betanított munkások száma is. Ily módon ismételtén nívellálódott a munkabérek szintje.

Hasonlóan jártak el a fasiszták a munkáspártok üldözésekor is. Itt ugyancsak differenciáltan valósították meg a munkásosztály élcsapatának megsemmisítési folyamatát (159. o). Ez az eljárás beillett az általános fasiszta módszerbe, miszerint nyílt erőszak nélkül ugyan, de gyakorlatilag mindenkit a fasiszta szervezetekbe kényszerítettek, majd szociális és sovinizta szólamok hangoztatásával egyengették a diktatúrához vezető utat. „Az Olasz Kommunista Párt ellen viszont szüntelenül, fenntartás nélkül és brutálisan alkalmazták a nyílt erőszakot és terrort, hogy kádereit és tömegkapcsolatait szétzúzzák, hogy megakadályozzák tevékenységét. A szociáldemokrata pártokat ugyancsak feloszlatták és törvényen kívül helyezték, éppúgy, mint a mi pártunkat — állapítja meg Togliatti. — Eleinte ellenük is terrort alkalmaztak, majd pedig áttértek az emberek korrumpálására, a fasiszta hierarchia tisztségeibe ültették őket stb. A terrort mint állandó fenyegetést a tömegekkel szemben is alkalmazzák, de nem mindig azonos és egyforma durva módon.” (159. o.)

Az Olasz KP tevékenysége szempontjából Togliatti határozottan szorgalmazza a fasiszta szakszervezetekbe való beiratkozást, amittől az idősebb munkásmozgalmi emberek az üldöztetések ellenére is tartózkodtak. Szükségesnek tartja, hogy a pártszervezetek régebbi begubózását a tömegekre gyakorolt állandó befolyásuk váltsa fel. E célból az olasz kommunistáknak attól a féllegális és legális munkaformától sem szabad visszarettenniük, hogy együttműködjenek az alsóbb fokú fasiszta szakszervezeti megbízottakkal. Példaképpen felhossa — s ez a mai olvasó számára hihetetlen —, hogy a fasiszták fegyveres őrseget álltak a kommunisták zavartalan pártösszejöveteléhez.

Togliatti külön előadásában foglalkozik a *dopolavoro*val, a dolgozók munka utáni művelődési szervezetével, amelyet tömeges formában az 1926-ban hozott fasiszta törvény intézményesít. Ez az egész országot átfogó fasiszta szervezkedés nem ütközött akadályba, s még csak konkurenciától sem kellett tartania, mert Olaszország munkásosztályának csak elvétve volt sport- és művelődési egyesülete, illetve kultúrklubja. Természetesen hamisnak nyilvánítja Togliatti a fasiszták állítását, mely szerint a *dopolavoro* szervezeteket már a világháború idején létrehozták a falusi fasiszta szervezetek.

Típusukra nézve nagyon sokfélék ezek a szervezetek, valóságos fasiszta tömegszervezetté válnak, tagkönyvecskével és havi tagdíjjal. Egy részük sportegyesület, más részük, a településeken, a valamikori borozgató társaságok jellegét tartotta meg, ismét másutt pedig művelődési tevékenységet fejtettek ki. Sajátságuk, hogy gyülekezési lehetőségeket nyújtanak a munkásoknak lakóhelyük közelében. A *dopolavoro* szervezetek alakulhattak a lakóhely szerint vagy vállalati szinten, sponttevé-

kenység esetén pedig egy nagyobb lélekszámot felölelő szervezetként is.

Mivel ez gyakorlatilag fasiszta kényszerszervezet és felöleli az egész munkásságot és kistisztviselőket, s mivel az általa nyújtott kikapcsolódáson és szórakozáson, sportoláson kívül, lehetővé teszi a tagság számára, hogy árendeménnyel jussan színház- és mozijegyhez, így a kommunisták is feladatuk kapják, hogy tevékenységet fejtsenek ki ezekben a fasiszta tömegszervezetekben. A kommunistáknak azok a szervezetek a legalkalmasabbak, amelyek a korábbi munkásklubokból alakultak, mert itt a fasiszta jellegű szervezeti forma rövid ideig maradt meg. A fasiszta biztos csak egy ideig volt teljeshatalmú, mert a tagság nyomására visszatért a régi vezetőségi demokrácia és a fasiszta megbízott megbékélt ezzel a helyzettel. Hasonló módon az újonnan megalakított lakóhely szerinti szervezetekben is könnyebben megbékélt a fasiszta felelős a tagság közhangulatával, s ezek alkalmasabbak voltak a kommunisták politikai tömegtevékenységéhez, mint a gyári szervezetek.

Togliatti elítélte (106—107. o.) az Olasz KP tagjai és az ifjúkommunisták vonakodását a dopolavoro szervezetekben való ténykedéstől, mivel itt található a munkásság nagy tömege, beleértve a munkásifjúságot is, amely gyermekkorától a fasiszta szervezetek befolyása alatt állt, s nem ismerte a munkásosztály hagyományait. E tekintetben Togliatti olyan határozott, hogy kimondja (106—107. o.): „A lehető legvilágosabb politikai vonalat kell meghatározni: a legöregebb és legismertebb elvtársaknak be kell jutniuk a dopolavoro szervezetekbe, s addig kell ott tevékenykedniük, amíg ki nem dobják őket. Maga a kísérlet, hogy kidobják őket, a politikai harc megindításának oka és tartalma lehet. Természetesen, amennyiben hangsúlyozzák, hogy továbbra is tagok kívánnak lenni, hogy joguk van rá, mivel rendszeresen fizetik a tagdíjat stb.” Togliatti leszögezi (111. o.): „Nekünk be kell vonulnunk az említett szervezetekbe és bennük kommunistáknak kell alakítanunk.”

A fasiszták falupolitikája Olaszországban, nemcsak tárgyilagos elemzése, de az Olasz Kommunista Párt helyes politikai vonalvezetésének kialakítása szempontjából is „az egyik legátfogóbb, legbonyolultabb és legnehezebb problémák közé” tartozik. (113. o.) A fasiszta uralom idején napirenden van a falu osztálydifferenciálódása, az olasz falun azonban ez a folyamat (117. o.) nem nyert osztályharcos formát. A falu még mint reális közösség létezik, s a közép- és szegényparasztok — igaz más-milyen kiindulópontból — elfogadják a gazdagparasztok alapvető társadalmi álláspontjait. Ez az álláspont viszont a birtokviszonyok birtokvásárlással történő megváltoztatása és a földfoglalás forradalmi módszereinek megakadályozása. Ezért a fasiszmus legradikálisabb kezdeti programjai nem a gyári munkásság, hanem a gazdagparasztok és nagybirtokosok érdekei alapján a falusi agrárproletariátus ellen irányulnak. A fasiszma tömegbázisa kezdetben a gazdagparasztok és a nagybirtokosság, illetve azok a falusi rétegek, amelyek megtollasodási lehetőséget látnak benne.

Más kérdés, hogy Olaszországban a fasiszták hatalomra jutásuk után

a gyáriparnak kedveztek és a banktőkét támogatták, anélkül, hogy a gyári munkások bérének csökkentését szorgalmazták volna. Ezért a fasizmus idején — hangsúlyozza Togliatti — (118. o.) „... az ipar hirtelen fellendült, mind számszerűen, mind technikai szint és szervezetség szempontjából”, majd hozzáfűzi: „... az ipari fejlődés pedig a falu elszegényedésével járt, már csak azért is, mert az ipar elnyeli a munkaerő nagy részét. De nemcsak azért, hanem azért is, mert a fasizmus az ipar érdekeitől vezérelve olyan adóztatási politikát folytat, amely a parasztság ellen irányul”.

A fasizmus hatalomra kerülését vizsgálva Togliatti megállapítja, hogy azért vált a falu a fasizmus tömegbázisává, mert a középparasztság a Szocialista Párt helytelen politikája következtében az agrárproletariátus nyomása alá került, és mert a Szocialista Párt nem volt képes hidat verni a falusi törpebirtokosok, a középparaszterek és a városi munkásság között. Amikor az 1926—1927. évi agrárválság kialakul, ami a falu elszegényedését is jelenti, meginog a fasizmus falusi tömegbázisa. A falusi középburzsoázia és a kispolgárság ugyanis megrettent attól a politikától, amely más társadalmi osztályoknak, a kapitalistáknak és a bankároknak kedvezett. Ezért a fasiszta rendszer újrafogalmazza falupolitikáját, különösen akkor, amikor hozzákezd a totalitárius állam megszervezéséhez.

Togliatti figyelmeztet (118—119. o.) a fasiszta rendszer újrafogalmazott falupolitikájával kapcsolatban: Nem hunyhatunk szemet azon eredmények fölött, amelyeket a fasizmus elért ezzel a politikával. Hibáznak azok, akik könnyen veszik azt, ami „a gabonacsata”, „a földek általános vízrendészete”, „a mezőgazdaság megszervezése” és „a napszámok megszüntetése” mögött van. Mindegyik területen, amelyekre a fasizmus megfogalmazta hangzatos jelszavait, impozáns eredmények is vannak, melyeknek célja a falusi osztályviszonyainak megváltoztatása volt. Nagy figyelmet kell szentelni azoknak a politikai következményeknek, amelyek ezekből az intézkedésekből származtak”.

A „búzacsata” alapvető intézkedése — a demagóg szólamoktól eltekintve — elérte a területegység szerinti nagyobb hozamot, mert nagyon csekély volt az új földterület, amelyre még kiterjedhetett a búzavetés. A belterjesebb búzatermesztés ugyanis a jobb megművelést, a fokozottabb gépesítést és a több műtrágyahasználatot vonta maga után. Ez viszont a búza egységárának nagyobb költségeit is jelentette és a búzatermesztés tőkeigényességének növekedését. A kulcskérdés a behozott búzára kivetett magas védővám volt, ami jelentős árnövekedést biztosított a hazai búza számára a világpiacon árákhoz viszonyítva, s ezzel magasabb kenyérrájakat is. Ezzel adózott az egész lakosság a „búzacsata” eredményeinek, pénzügyi biztosításának, szociológiailag a nem árutermelő törpebirtokost nem részesített előnyben, de annál inkább elősegítette a falusi nagybirtok korszerűsítését és további gazdasági erősödését, míg a középparasztságot a bankok és uzsorások karjaiba hajtotta, mert képtelenek voltak belterjesebben idegen tőke nélkül gazdálkodni. Különösen ked-

vező helyzetbe került „a búzacsata” politikájának megvalósítása során a mezőgazdasági gépipar mellett a műtrágya-, illetve a vegyipar, tekintettel arra, hogy a Montecatini Tröszt teljes egészében uralta az olasz műtrágya belső piacát és monopolisztikus árakat diktálhatott. A „búzacsata” valójában a fináncióke előrenyomulását jelenti az olasz falun.

Az „általános vízrendészeti” politika hangzatosan 2 000 000 hektár termőföldre való változtatását hirdette meg. Ettől az intézkedésektől azonban fokozatosan elállt a fasiszta rendszer, s az eredeti tervet 79%-kal csökkentette. Élcelődhetünk — Togliatti szerint — annak a propagandisztikus lármának a rovására, amellyel meghirdették az eredeti tervet, azon szociális következményekére viszont aligha, amelyek az új földterületek meghódításával megváltoztatták az olasz falu társadalmi szerkezetét.

Az új földterületek meghódítási intézkedéseinek csak az első szakasza volt a lecsapolás, a másik a hegyvidéki bozótos területek és a frissen lecsapolt mocsaras területek tényleges megművelése, amely már a konzorciumok irányításában történt. A konzorciumokon belül a nagybirtokosoknak volt legtöbb befolyásuk, a középbirtokosok már a belső viszonyok alapján csatolt részei voltak csak. Az ilyen szervezetek hitelt vettek igénybe és joguk volt a végtermékek árát is megszabni egy-egy konzorcium tagjai számára. Törpebirtokos csak kivételesen jelentkezték egyes tartományban konzorciumtagként, akkor is alárendelt szerepben. Valójában, ahogyan Togliatti megállapítja (125. o.): „A konzorcium a nagytermelők eszköze, a törpebirtokosok és középtermelők maguk alá rendelése érdekében.”

Ezzel párhuzamosan az adóztatási rendszer aránytalanul nagyobb súllyal nehezedett a középparasztra és a törpebirtokosra, mint a nagybirtokosra, mert külön megadóztatta a kocsitartást, a disznóvágást, a kutyatartást, a vadászpuskát stb. Ezért évről évre növekszik a csődbe jutott kisbirtokosok és törpebirtokosok száma, különösen a hegyvidéken, de a síkságokon is.

„A napszámosok megszüntetése” fasiszta politikájának, amelynek sokan bedőlnek, kegyetlen háttére és tartalma van. Lényege, hogy a volt napszámosokat a nagybirtokosok legszilányabb földterületeire telepíti és szerződéssel kötelezi őket, hogy saját termelőeszközöket szerezzenek be, és egész családjuk dolgozzon, sőt még azt is megszabja, hogy mit termesszenek. Így végeredményben erős munkabevetés árán a termés egyharmadát mondhatja magáénak, anélkül, hogy tulajdonjogot szerzett volna, a félproletár rétegek viszont „elvesztették a napszámos tulajdonságaikat, de nem kapják meg a proletariátus tulajdonságait sem”. (126. o.)

A fasiszta rendszer falupolitikáját összegezve Togliatti többek között megállapítja (129. o.): „A fasiszták falupolitikájának általános eredményeként szűkült a fasizmus eredeti támasza falun. Amennyiben felteszszük, hogy milyen ez az alap ma, a válasz csak az lehet, hogy tőkés, nagybirtokos. A fasizmushoz kapcsolódik még a gazdagparasztek rétege

is. De a válság következtében körükben is nagy az elégedetlenség. A falusi dolgozók nagy számánál sokkal élesebben vetődik fel a földhöz jutás, mint azelőtt. Ma a proletariátus és a falusi dolgozók közötti osztályszövetség kialakításának tárgyi adottságai kedvezőbbek. Ez nem jelenti, hogy ez az osztályszövetség önmagától, automatikusan létrejöhet. A szubjektív körülmények viszont sokkal súlyosabbak. A kapitalizmus erősödése falun megnehezíti a forradalmi munkát. Az ellenőrzés formái, amelyek azelőtt falun sokkal enyhébbek voltak, ma sokkal átfogóbbakká váltak. Mindez széles körű, közvetlen és nehéz feladatokat állít eléink.”

Togliatti két záróelőadását az olasz fasiszta korporatív rendszernek szenteli. Fejtegetésére jellemző, hogy noha olasz hallgatóságához fordul, nemcsak a kész, már kialakult rendszert tárgyalja, ami jelen van kevés kivétellel a szakirodalomban, hanem vázolja a korporatív rendszer kialakulásának folyamatát is. Ez azért lényeges, mert a korporatív rendszer bevezetése jelen van mint cél a fasiszta mozgalom kezdetének ideológiájában.

Maga a megállapítás, hogy a korporativizmus kialakult formájában az olasz fasiszta állam formáját és a burzsoázia legreakciósabb része diktatúrájának ikendőzését jelenti — Palmiró Togliatti figyelmeztetése szerint (130. o.) — csak üres megállapítás, mert az annál több. Általában a fasiszta ideológia, s ez jelen van a németországi és osztrák fasiszták nézeteiben is, a korporativizmust tartja az osztályok együttműködési formájának a gazdasági szervezetség területén.

Eszmeileg a középkori céhrendszerből indultak ki (133. o.) és alkalmazásukat az osztályok együttműködésének keretszervezeteként létesítette a fasiszta rendszer. A korporativizmust hirdetve eleinte a fasiszta szakszervezeteket is szakszervezeti korporációknak nevezték. Togliatti megállapítja, hogy a korporativizmus nem a fasiszták találmánya. Eszméje jelen volt a szocializmus jobboldali, nyárspolgári áramlataiban a II. Internacionálé idején, és jelen van az első világháború utáni szocialistáknál Franciaországban Proudhon eszméinek időszerűsítése alapján. Mindenképpen a munkásmozgalom marxistaellenes áramlatait képviselték. A másik eszmei forrást Togliatti a katolikus szociális ideológiában látja (a Rerum Novarum és a Ruadragesimo anno pápai enciklikákra gondol.)

A korporativizmus megállapodott formájának kialakulása az 1934. évhez köthető. Mussolini ezt „... a kiegyensúlyozott gazdagság rendszerének nevezi, különös tekintettel a termelők, a technikai vállalkozók és a munkások korporációjának közös érdekeire, kibővítve a fogyasztók tanácsaival”. A korporativizmus kiterjesztésében sürgető körülményként jelentkezett a gazdasági válság, de lényegében a tőke koncentrációját segítette elő és a finánc-tőke helyzetének erősítését szolgálta. Társadalmi téren a munkásosztály elleni támadás ideológiáját képviselte, előnybe részesítve a különben is kiváltságos helyzetben levő tőkéseket. A korporációk megszervezésére akkor került sor, amikor már megszün-

tettek minden demokratikus szabadságjogot, amikor a munkások megfosztották képviseleti lehetőségeiktől, eltörölték a szakszervezeti szabadságjogokat, megsemmisítették az összes politikai pártot, amikor nem létezett már gyülekezési és sajtószabadság, s lehetetlenné vált minden szabad véleménynyilvánítás Olaszországban. (141. o.)

A 22 korporációban (az első csoport magába foglalja a mezőgazdasági termékek ciklusát, a második az ipar termelési ciklusát, a harmadik a szolgáltatásokat, de külön korporáció létesült a búza termesztésére és hasznosítására is) a munkaadók, a munkavállalók, a szakemberek és a fasiszta párt képviselői vannak jelen.

Togliatti a korporációkra vonatkozó elemzéseit a következő 6 pontban összegezi (147. o.):

„A témát lezárva szem előtt kell tartani a korporativizmussal kapcsolatos következő elemeket: 1. a korporatív rendszer szorosán kapcsolódik az egész politikai reakcióhoz, a demokratikus szabadságjogok lebontásához; 2. a korporatív rendszer megfelel a fejlettebb gazdaságnak, és azt a formát képviseli, amely révén a fináncióke igyekszik megszilárdítani helyzetét az ország egész gazdasági életében; 3. az államformának totalitáriusnak kell lennie, hogy ellenőrzése alatt tarthassa a dolgozók nagy tömegét; 4. a korporáció eszköz a munkástömegek mindennemű lázadásának elfojtására; 5. a korporáció ideológiai eszköz az osztálymegbékélés és együttműködés népszerűsítésére; 6. „antikapitalista” ideológiával álcázva magát a korporáció a kapitalista rendszer legreakciósabb szervezetét képviseli.”

Noha a közreadott Togliatti-könyv elsősorban eszmei-történelmi jelentőségű, kiadása ma is eseményszámba megy. Hozzásegít, hogy megértsük az olasz fasiszta rendszer belső szerkezetét, ezen túlmenően pedig jelen korunk újfasiszta irányzatainak veszélyét és működési mechanizmusát is megvilágítja.

Cservenák Róbert

DICK HEBDIGE: POTKULTURA: ZNAČENJE STILA

Rad, Beograd, 1980

Miért van az, hogy a II. világháború óta elárasztanak bennünket a kultúrhuillámok, legyenek azok a zene, az irodalom vagy képzőművészet területéről?

Hebdige, a wolverhamptoni művészeti és formatervezési egyetem tanársegéde, egy haladó, ifjúmarxista kör kiemelkedő aktivistája korszerű módon igyekszik választ adni erre a kérdésre. Hebdige azok közé tartozik, akik felismerték, hogy a szubkulturális jelenségeket nem feltétlenül a szociológus és a kriminológus álláspontjaiból kiindulva kell vizsgálni. Van tehát ezeknek a jelenségeknek is bizonyos *rejtett értékük*. Ezen az úton elindulva most megkíséreljük kiemelni Hebdige elméletének lényegre tapintó mozzanatait.

Érdekes és rendkívül életerős motívumra alapozza fejtegetéseit. Állandóan visszakanyarodik egy vezérelvhez: Jean Genet-hez. Az eszmefuttatásait követve kívánja érzékeltetni a stílus szubverzív implikációit. Ezek az alapelvek: a forradalmi ellentmondások státusa és jelentése, a stílus mint forma érzékeltetése és értelmezése, a visszataszítás, valamint a gaztett művészetté emelése (bár a mi esetünkben a gaztett csak a szabályok elleni vétés értelmezéséig terjed ki).

„Minket is, mint Genet-t, érdekel a szubkultúra — kifejezési formái és ritusai azoknak az alárendelt csoportoknak . . ., amelyeket váltakozva hol megvetettek, megtagadtak, hol pedig felmagasztaltak . . . Minket is, mint Genet-t, érdekelnék a legszentebb tárgyak — biztosítótű, hegyes orrú cipő, motonkerékpár —, amelyek mégis, mint az a tubus vazelin, szimbolikus értelmezésben jelennek meg, bizonyos pecsétté, a hön óhajtott kitaszítottság jelképévé válnak. A végén, mint Genet-nek, nekünk is azon kell fáradoznunk, hogy az akció és reakció között újból megalkossuk a dialektikus egységet, amely értelmet ad ezeknek a tárgyaknak, jelenségeknek. Mert, ahogyan Genet természetellenes szexualitása és a rendőrök törvényes gyűlölete közötti összetűzés mindössze egy tárgyra összpontosítható, úgy a hatalmon levő és alul maradt csoportok

közötti feszültség is a szubkultúra felszínén jut kifejezésre — a stílusokban, amelyekben a szentesített tárgyak kétértelműekké válnak. Egyrészt ezek előre figyelmeztetik a »helyes« világot a rosszmájúság jelenlétére — a különbség egzisztálására —, magukra vonva a ködös kétségeket, az erőltetett mosolyt, a »tömény« és néma gyűlöletet, másrészt, azok számára, akik mindezeket ikonokká emelik fel, akik mindezekkel, mint szavakkal és kéromlásokkal élnek, ezek a dolgok a tiltott identitás, az érték jeleivé válnak... A szubkultúra jelentése tehát mindig vita tárgya, a stílus pedig az a terület, amelyen az ellentétes definíciók dramatikusan összetűznek...»

A visszautasítás gesztusa lesz a mozgatóerő. Ebben a gesztusban húzódik meg a stílus minden lényeges mozzanata. A szubkulturális mozgalmak kezdeti, megismételhetetlen tisztaságában ez a gesztus természetes velejáróként jelentkezik, nem a profitszerzés mintabábuja, hanem a nyers, egyedi szabadságvágy megnyilvánulásának mutatója. Alkikor, amikor az utóbbi az előbbi oldalára billen, a gesztus is pusztá képzetté válik. Mesterséges lesz, akár az őt kiváltó tartalom.

A hegemonia mindig egy adott csoport kezében összpontosul, azonban a bázis, amelyre épül, állandóan változik. A hegemonia megtartásához ezért állandóan változtatni kell a bázist is. Ez a dinamikus egyensúly a formára is vonatkozik. Azt sem lehet tartósan biztosítani: leépül, demisztifikálódik, gazdagodik stb. A forma gazdag stílusokban. Megnyilvánulási alakjaiban véljük felfogni az utóbbit. Ez utóbbi, a stílus, a szubkultúra gyökere tobzódik a jelekben és jelentésekben. *Átváltozásai „természetellenesek” és megszakítják a „normalizálódás” folyamatát.* Mint ilyenek, „gesztusokká” nőnek, mozgássá válnak, amely a „halk” többség beszédét sérti, amely az egység és összetartás elvét hívja ki, amely az egyezés mítosza ellen játszik.

Ezek a következtetések alapjukban nem jelentenek újat, hiszen a marxisták már előbb is rámutattak ezekre az összefüggésekre. Az a megállapítás sem új keletű, amely az ifjúság mindennemű tevékenységét társadalmi jelenségként magyarázza (az azonban még ma is kérdéses, hogy ezek a tevékenységek társadalmilag elfogadottak-e vagy sem). Az azonban minőségi változás, hogy ezeket az elméleteket most a gyakorlatból is vissza tudják következtetni és nem maradnak csupán leírt absztrakciók. Hebdige gondolkodásmenete éppen ezekben a momentumokban tud gyökeresen ellentmondani a statikus megfigyelők és a „korai kriminológusok” felfogásának.

Ha csak az alkotásnál mint életjelenségnél maradunk, tudjuk, hogy a stílusok és formák egymásból, elődeikből következnek, amelyeket az egyének saját tehetségük és perceptivisztikus tulajdonságaik alapján alakítanak ki. Minden új stílus, forma, alkotás *nemcsak* az egyedi megfogalmazás új jegyeit tartalmazza, hanem integrált egységét képezi az addig megteremtett és ismert stílusok, formák néhányának. Hangsúlyozom: nem mindnek, csak néhánynak. És ez a néhány is számtalan esetben jól definiálható, világosan felismerhető és elődeihez visszavezethető.

„Itt ütközünk bele a punk első endemikus ellentmondásába, mert a punkban a felszínen egyesített apokaliptikus víziók *alapvetően lényegbeli antagonisztikus forrásokból származnak.*”

Davic Bowie és több New York-i punk-együttes az irodalmi avantgarde és az „underground film” „művészi” vívmányait foltozták bele az öntudatos profanításba és a végső esztétikájukba. Később kitűnt, hogy mindez szilárdan, bár implicit módon a brit punk-mozgalomnak is szerves része. A hetvenes évek elején ezek az irányvonalak egységes, nihilisztikus esztétikává kezdtek szerveződni (polimorf, számtalan esetben szándékosan perverz szexualitás, agresszív individualizmus, az önálló Én érzésének széttiprása stb.). A punkban az elidegenedés jószerevével tapintható minőségi jeggyé lett. Megmutatta magát a kamerák előtt a „kifejezéstelenségében”, zárkózottságában és egyáltalán abban, hogy megtagadott minden szilárd állásfoglalást. Ezek a mozgási irányok — szolipszizmus, neurózis, kozmetikai örület — a rockhoz vezethetők vissza. Azonban ennek a zenei formának minden pillanatában ellentmondtak egyéb zenei formák imperatívuszai: reggae (!) (a punk egyik génje). Ebből kifolyólag tehát két kérdésre kellett Hebdigenek választ adnia. Mit keres a reggae a punkban, és mit tudott annak adni?

„Az ilyen felmérés megköveteli, hogy a megszokott érdeklődési területekről (iskola, rendőrség, médiumok, szülői kultúra) áttérjünk a — szerintem — teljesen elhanyagolt faji viszonyok kérdéseinek megvitatására.”

Nos, ez az a kulcs, amely megnyitja előttünk a válaszok kapuját. Látszatra igen messziről indulva érünk el a ma deviáns punk mozgalomához. Ez a punk azonban a maga agresszív nihilizmusával és biblisztikus mítikusságával csak ezen az úton közelíthető meg.

A biblia, a fehér ember győzedelmeskedése az igazságtalanság felett, ez az egykoron eszmei és kulturális monopólium, Babilon, Mózes láncra vert népe, számtalan adalék metafora (Sion, Szodoma és Gomora, az Ígéret földje, a végítélet napja), ma = néger (!).

Igazán, különösebb megerőltetés nélkül rájöhethünk, hogy a néger miért is tudott azonosulni a bibliával. Az utóbbi néhány évszázadban, az intenzív gyarmatosítás kezdetétől, sajnos, egészen a mai napig, a négernek gyakorlatilag nincs otthona, nincs hazája, elvesztette testi szabadságát, megalázták, számtalanszor meggyalázták. Mint emberi, társadalmi lényt látszólag „eliminálták”. Könnyen szembesült tehát a biblia metaforáival, szimbólumaival, és miután átértelmezte őket, már könnyűszerrel egyesült velük teljes lényében. A négernek életét pezsgés, kétségbeesett ellenkezés, „protest” szállta meg. Ment és cipelte magával kultúrája csírait — az ősit és az átfogalmazottat, amelyek elválaszthatatlanul egybeforrtak. A roskadozó gettófalakon belül élt velük tovább. Ott főzték azt a mérget, amelyet később oly mohón kapkodott szét a fehér világ: „a reggae messiási érzékelése”, az eszme, az élet, a borzalom, a fű... — életük és zenéjük tüzes retorikájának alapja.

Ez a kultusz stílussá lett: a hajviselet sokatmondó kombinációi, ka-

tonai egyenruhák és a fű — mindezek egyöntetűen láttatták a brit feketék helyzetét (munkanélküliség, rossz lakások, rendőri üldöztetések stb.). Az importált reggae zene tehát direkt vállalkozott arra, hogy velejében faji- és osztályproblémákkal foglalkozzon, hogy bevezesse az afrikai örökséget. „... És itt, szó szerint a társadalmi formáció »bőrén« valósította meg a rasztafarianista mozgalom legfeltűnőbb újításait, átörve a fekete-fehér rendszer polarításait, átfogalmazva a feketéket pozitív jelenséggé, töltéssel rendelkező lényeggé, egyaránt halálos és isteni fegyverre...”

Ha az eszme, ha maga a mozgalom a gettók falai között maradt volna, Hebdige aligha írhatta volna meg ezt a nagyszabású tanulmányt. És éppen itt világlik ki az előbb említett kulcs kulcsszerepe. Ez a tömeg kezdetben bármennyire is izolálta magát a külvilágtól, mégsem tudta megőrizni anonimitását. A forradalmi eszme éppen azokon a helyeken lépett kapcsolatba a külvilággal, ahol erős táptalaja volt: a gyárakban, bűzös lokálokban, kocsmákban, a „föld alatt”, ott, ahol a „sorstársak” mozogtak. Ki kellett tehát kerülnie a fehérek közé.

Ha megmarad önmagának, ha tehát bezárkózik, halálra ítéli önmagát. Így, hogy kilépett a „térbe”, ismét halálra ítélte önmagát. A néger tábor kisebbség volt. Ez a kisebbségi kultusz, stílus, mítosz vagy ha tesszük: eszme betört a többség életébe. De a túlerő ismét megmutatta vésszesen villogó fogsorát. Hebdige helyesen állapítja meg: amíg a mozgalom valóban kisebbségi volt, addig kétségkívül a haladást, a fenköltőbb létmegnyilvánulást testesítette meg. Amikor azonban a többség kezébe került, óhatatlanul radikális változásokon ment át. „Általánosan megfogalmazva: e két csoport között az identifikáció lehet nyitott vagy zárt, direkt és indirekt, elismert és nem elismert. Az identifikáció folyamata elfogadható és tényleges kapcsolattá fejleszthető fel (mod, skinhead, punk) vagy elfolytatható és visszafordítható az antagonizmusba (teddy, griser).”

De maga ez az ún. párbeszéd elengedhetetlenül magával hozta a problémákat is. A fekete és a fehér ifjúság közötti viszony, a kapcsolat a végsőkig labilis volt.

Hogy miért? Hebdige szavai szerint, amíg a feketék az igazi ember „mennybéli” felszabadítását és eszméik tisztaságát kívánták megtestesíteni a „mítoszban”, addig a fehérek különböző csoportjai (a már egyszer megbukott stílusok követői is) arra használták fel mindezt, hogy önmagukat (újra) érvényesítsék. Éppen ezért a reggae zenében, ellentétként ideológiai változások következtek be, amelyek egyértelműen meghatározták a fehér ifjúság hamaros kirekesztését ebből a mozgalmából (a védekezésre szerveződött közösség értékei — John Clark — 1976). Amikor a reggae mindjobban a feketékké lett, ahogy egyre jobban okkupálta a téma, úgy vált egyre kevésbé a fehérek (skinhead-ek) mozgalmává. Ők folyamatosan kirekedtek belőle, amikor a kör egyre jobban bezárult. Ami ezt a szubkultúrát illeti, gyakorlatilag önmagába fulladt.

„A reggae felnőtté vált, míg a skinhead-ek tartós kiskorúságra ítéltettek...” (Hebdige, 1976.)

A hebdigei megvilágítás alapján egészen reálissá válik egy másik irányzat tevékenysége is. Bár a könyvében sehol sem tér ki részletesen a jelenségre, ötletgazsága megengedi, hogy racionális hozzáállással más területeken végbemenő folyamatokról is világos képet alakítsunk ki magunknak. Miről is van szó?

Öt évvel ezelőtt már érezte a hatását, három éve pedig már nap mint nap ünneplik a széles tömegek: ez a disco ritmus, zene, szöveg stb. Szemmel látható értékbeli különbségek merülnek fel a progresszív vonalú termékek és disco-muzsika között. Eredetileg, a kezdet kezdetén ez a zene, mint műfaj nem létezett. A disco-zenét az éppen legaffirmálódottabb stílusok és irányzatok alkották. Ez napról napra változó összetételű volt. A még ma is érezhető pop-rock krízis és nyugodtan állíthatjuk: a már beteljesülő punk krízis segítette életre ezt a kezdetben stílustalan fogalmat. Világos tehát, hogy a sorozatos zenei, de ezzel együtt ideológiai krízisek is egyértelműen hozzájárulhattak egy olyan stílus affirmálódásához, amely gyakorlatilag semmi, de semmi újat nem hozott. Ha élne még régi testvére a kispolgári szalonzene, tánczene, most felváltva veregethetnék egymás vállát. Giccs mindkettő, azzal a különbséggel, hogy az előbbi kihalt műfaj, míg az utóbbi korunk egyoldalúságával és együgyűségével gazdagodva pumpálja az ifjúságba a monoton enyegést, huzavonát. Zeneileg semmi újat nem nyújt, uniform ritmusai-val, száraz, véges kombinációkban kimerülő színskálájában a tehetetlen prepotencia kitüntetését osztogatja a szórakozni vágyóknak. Hogy ez az alapján véve bárgyú üresség időben még meddig tudja kábítani hallgatóságát, ezt nehéz megítélni... Kiút mindenestre addig nem lesz, amíg az ifjúsági mozgalmak (zenei is) nem képesek újabb, tartósabb, valóban értékes elvekkkel egyesülni; mert mindaddig a melodikus semmittevés és- mondás, maga a disco-stílus kommersziális értékű lesz, pusztán azért, mert valamit csak kell tenni közben is.

A fenti semmittevéssel ellentétben az érem harmadik, de nem a legkeskenyebb oldalán Bowie, a Rокси Music és a többiek, a rock egy külön alosztálya — ha szabad így kifejeznem magamat a szubverzív hangsúlyt az ifjúságról és az osztályról egyre inkább a szexualitás és a nemiség irányába kanalizálták. Ez az irányzat éppen arra törekedett, hogy megőrizze a tömeget azzal, hogy homlokegyenest mást nyújtott a tőle vártnál. Dalaik és életstílusuk egyre inkább eltávolodtak a mindennapi élet szentesített problémáitól (annak ellenére, hogy éppen ebben az el- lentmondásban rejlik életük létjogosultsága).

A punk esztétikája, amely a közönség és előadó közötti szakadék intenzív mélyülése közben jött létre, úgy is értelmezhető, mint a glem rock implicit ellentmondásainak lehetséges magyarázata. Mindamellett, hogy proletár hangsúllyal rendelkezett, a punk retorikát bőséges ironia hatotta át. Ez a retorika jelentősegtudatával és osztályjellegével való megszállotságával arra volt hivatott, hogy aláássa az őt megelőző rock-ze-

nészgenerációk intellektuális állásfoglalásait. Ez a reakció az „új hullá-
mot” a reggae és a hozzá közel álló stílusok felé hajtotta. Ezeket ugyanis
a glem-rock-kultusz teljesen mellőzte. Hebdige rámutat, hogy a reggae
különösen azokat a punkerókat gyűjtötte maga köré, akik önnön elide-
genedésük tapintható formáját kívánták biztosítani. A reggae magában
hordta az elengedhetetlen meggyőződést, a politikai kigyómarást, ame-
lyeket — szemmel láthatóan — az időszerű fehér zene igen csak mellő-
zött. A punk átadta magát az elidegenedésnek, miközben elveszett az
idegen formák ismeretlen alakjaiban. A punk esztétika egyrészt „a fekete
etnikaiság fehér fordításaként értelmezhető”.

Hebdige megállapítja, hogy a punk lokális volt, ugyanakkor a hely
tagadásának elvére épült. Névtelen lakásokból, a munkanélküliek anonim
tömegéből, absztrakt nyomornegyedekből indult. Üres volt, kifejezéstel-
len és gyökértelen. Andre Breton dadaizmusához hasonlóan úgy tűnt,
hogy a punk „minden ajtót feltárt, ezek az ajtók azonban egy körfo-
lyosóba vezettek” (Breton, 1937).

Amikor a punk ebbe az esztelen körbe jutott, örökre elítélte magát.
Örökre vállalta az elidegenedés, az önképzélgés szerepét. Egy kihangsú-
lyozott formán keresztül juttatták kifejezésre az állapotot: a kiengesztel-
hetetlen száműzöttséget, amelyet önakaratukból vállaltak. Ha emlék-
szünk még rá: ez a stílus, forma nem hordoz magában egyebet, mint a
gesztust. A vezérelvet, a vezérgesztust: *a mozgalom mítoszá*t, fő mozgató
rugóját. A feketék számára ez a gesztus, helyesebben a gesztus eredeti
lényege, a mítosz valóban értelemmel rendelkezett. Célt mutatott, ered-
ményt ígért és fejlődést hozhatott volna. A fehér punk nem láthatta
benne önnön gesztusát — azaz mítoszát, hisz elvben eltérő céljaik meg-
valósításában ez a gesztus „bábgesztus” volt. Ez a gesztus így átértel-
mezve és kisajátítva már nem hogy a jövőt nem tudta megmutatni, de
a múltat sem megmagyarázni.

Hogy a reggae és a punk zenei nyelvére átfordítva mit is jelentenek
az előbbi megfogalmazások? A kettő egymásnak ellentétes hangképe
volt. Amíg a punk a magas hangoktól függött, addig a reggae a basszus-
ra épült. A punk egyenesen támadta a meghatározott jelentszere-
ket, ugyanakkor amaz allúziókon és ellipsziseken keresztül érintkezett.
Valójában ez a mód, amellyel e két formát egymástól élesen, majdnem
szándékosan elválasztották, a megbujtatott identitás jelenlétének gondo-
latára készlet — a betelepülők és őslakók közössége közötti alapellent-
mondás törvényszerűségeire emlékeztet. A szemiotika terminológiájával
élve mondhatnánk, hogy a punk a reggaet, mint a „jelen levő hiányt
ötvözi magába (presence of absence)” — a fekete lyuk, amely körül a
punk keletkezik.

Ez az állandó feszültség kölcsönzi a punknak azt a nem mindennapos
feszültségét, merevségét, paralizált kinézését, bárgyúságát. „Mert a punk
szubkultúrájának legmélyén örökre beöntve fekszik a fehér és fekete kul-
túra között befagyasztott dialektika, amely egy bizonyos (esetünkben
etnikai) pont után többé nem újítható már fel. Ott marad örökre, be-

öntve önnön történelmébe, bezárva saját áthidalhatatlan ellentmondásaiba.

Vajon a reggae csupán azért változott meg, mert kisajátította és megreformálta a punk, vagy a rock ezért bukott meg, mert zeneileg monotonná vált, eszmeileg „elprostituálódott”, vagy a punk azért lett ön-maga ellensége, mert megtagadta „nihilizmusát” is, szélsőségességében pedig az lett a normális, hogy nem tudott még extrémebb lenni? Vajon ezek a mozgalmak önmagukért jöttek létre egymásból, a pusztá jelenlét tudatából — és önmaguktól mentek tönkre a következő mozgalom érdekében? ...avagy pusztá monotóniájuk következtében? És a vizsgált szubkultúrák, valamint az egyéb csoportok és kultúrák viszonya, amelyeken keresztül az előbbieket látszólag definiáltuk, milyen kapcsolatban állnak egymással?

A szerzők többsége még mindig arra törekszik, hogy a szülők és csemetéik, idősök és fiatalok közötti viszony — ellentmondás számlájára erőszakoljanak mindent. Azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az ifjúság ma sokkal jobb anyagi helyzetben van, mint régebben. Ha egyenként csekély is, tömegesen jelentős vásárló, tehát determináló ereje is van.

Hogy Hebdigenek mennyi köze van a pszichológiához, azt eddig csak sejtthettük, illetve csak következtettünk rá abból a gondolatából, amely szerint az individuum hiányosságait úgy igyekszik kiküszöbölni, hogy egyesül, legalábbis úgy tesz, mintha egyesülne különféle elvekkel, életformákkal. Akár a személyiség, akár a fizikai lét hiányosságait másokban, máskor, másként és máshol tudja megreformálni — hivatalos életén kívül tehát. Bepótolni vagy a pótlás látszatát kelteni ott, ahol a megszokott elfeledhető, ha még csak egy szeánsz vagy aktus időtartamának erejéig is. Éppen Cohen hangsúlyozta ki ennek a jelenségnek a fontosságát, amikor megmutatta az ifjúsági csoportosulások kompenzáló funkcióját.

Hebdigenek köszönve most végre megtaláljuk egy helyen mindazokat a tényezőket, amelyek valamilyen módon fontos szerepet játszanak a szubkultúrák életében. Bár meg kell jegyezni, hogy gondolatainak egy részét már mások is kifejtették, ennyire tisztán és tömören azonban sehol sem lertünk rá, mint ebben a műben. Nos, mindezen kívül akad még két igen fontos dolog, amelyre eddig a gyakorlatban senki sem hívta fel a figyelmünket, úgy mint éppen ő. A szubkultúrák áru- és ideológiai alakjaira kell itt elsősorban gondolnunk.

Valószínűleg már mindannyian kezdünk beleunni a „kollapszusok” korszerű magyarázataiba. A maga nemében mindegyik magyarázat többkevesebb részizagságot tartalmazott, tudatosan integrált változataik az idő múlásával egyre inkább megközelítették a kerek egész képét. Sajnos, a részekből összefércelt dolgoknak mindig is az volt a fő hibájuk, hogy több pontban is intenzív ellentmondásokat produkáltak. Ezek eleinte nemigen voltak zavaró hatásúak, de ahogy a reális helyzet kiéleződött, ezek az antagonisztikus vonások sem maradhattak tovább az ideológia

színpadán. Bukás, tönkremenés, szétesés — ma már lényegesen több tényezőre épül, mint kezdetben (jóllehet ezek a tényezők a kezdetben is éreztették hatásukat, csak kevésbé). Hebdige legnagyobb erényei közé tartozik, hogy a szubkultúrák bukásaiért nyíltan felelőssé teszi a társadalmat, a kommercialista versengés képviselőit és a kapitalistát is éppúgy, mint a stílusok megformálóit, létrehozóit. „Függetlenül attól, hogy a nyilvánosság érdeklődése miben teljesedik ki, az megdönthetetlenül a szubkulturális stílus elterjedésében és végül kihunyásában éri el végpontját.”

Amikor a szubkultúra mindinkább felveszi piaci pózát, amikor szó-tára (mind vizuális, mind pedig verbális) egyre ismertebb lesz, akkor lép be a kommercializmus és a megalkuvások birodalmába. A szubkultúra és deviáns képviselői akkor egyre inkább a társadalom számára is elfogadhatókká válnak, visszahelyezhetők a „rendbe” és helyet kapnak az oly kedvelt ún. „problematisztikus társadalmi jelen térképén” (Geertz, 1964). A karminajkú fiúk csak a „gyerekek, akik festik magukat”, a műanyag ruhába öltözködő lányok pedig a „lányok, akár az önöké” státusba kerülnek. A médium eszközei (televízió, rádió, sajtó) a deviáns viselkedést minden erővel megpróbálják a szokványos normák mellé helyezni, oda, ahova az „egészséges elme” helyezni őket. A visszahelyezés tartós folyamatával rehabilitálják a megbontott rendet, a szubkultúra pedig szórakoztató látványosságként vonul be a hatalmon lévő mitológiába. Ebben a mitológiában a „nép ördöge”, a Másik, az Ellenség szerepeit vállalja magára. Maga a megtérítés folyamata két kifejezett alakjában jelentkezik — vesszük ki Hebdige szavaiból:

1. a szubkulturális jegyek (zene, öltözködés stb.) tömegcikké való átalakítása (áru alak);
2. a deviáns viselkedés „megbélyegzése” és újraforgalmazása a hatalmon lévő csoportok — a rendőrség, a médium eszközei, a jog gyakorlata — által (ideológiai alak).

Világos, hogy amit azok az eredeti újdonságok, amelyek egy szubkultúrához tartoznak, felveszik áru alakjukat, általánosan hozzáférhetőkké válnak, azonnal „befagynak”, „megdermednek”. Az ifjúsági kultúrák kezdetüket vehetik szimbolikus jelek és jelentések megteremtésével, sőt szimbolikus kihívási gesztussal, mindez azonban egy halom újabb konvencióhoz vezet akkor, amikor új áruként jelenik meg a piacon. Nos, ugyanezzel a csalós egyszerűséggel adják el ideológiájukat is. Megvehetővé válik pont akkor, amikor a szellemi bázis anyagi bázisa nélkül marad és akkor, amikor a — most már ideológiai — visszahelyezés rafinált csapdái is megnyílnak. (Itt önkéntelenül is eszembe jut a már említett tézis a védekezésre szerveződött közösség értékeiről — ez esetben helyesebben: rákfeneiről.)

Hebdige a szubkultúrák szemantikájáról szólva emlékeztet egy modern elmélet alkalmazhatóságára. Ez a poliszémia. Megdöbbenően igaz és helytálló az a megállapítása, amelyben nyíltan kimondja, hogy valójában nem is a fogalom végső jelentése (tartalmi, formai) a lényeges,

hanem éppen az a folyamat, amelyen a bizonyos fogalom, jel stb. végig-
halad, amíg egy többé-kevésbé ortodox szemantikai értelmezést kap. Mit
jelent tehát ez? Azt, hogy a jel, fogalom és egyéb tartalmának dinamikus
változása, annak módjai, utai azok, amelyek mindennél helyesebb képet
nyújthatnak a mélyebben meghúzódó viszonyokról. Ezeket kell és ér-
demes tehát követni, analizálni, míg a (szemantikailag) befagyott jel, fo-
galom, már rendszerint azért sem tud fejlődni, mert utolérte a konven-
cionalizmus keze. Új ismeretekkel, értékekkel már nem gazdagítható —
lakat alá került.

Egy fontos kérdés azonban még megválaszolatlanul áll: ha elismer-
jük, hogy a szubkultúrák valóban kulturális jelenségek, akkor van-e mű-
vészi értékük?

Hebdiige reálisan rámutat arra, hogy a beszéd, a jelek, a formák, tehát
az öltözködési módok is, a díszek, tárgyak akár mennyire is esztétikai
élményűek, ezért még nem mondhatók művészeknek. Eleve nem is mű-
vészi igénnyel készültek. Fő és szinte egyetlen miértjükre az új kom-
munikatív stílus létrejötte ad választ. Elsősorban a közlés, a megfogal-
mazás, a jelenlét (ha tetszik: egzisztencia) érzékeltetésére születtek. Ma-
gyarán: kódrendszereket alkotnak. A szubkultúrák ezért tehát kifejezési
formák, de amit végső megfogalmazásban kifejeznek nem más, mint a
hatalmon levők és az alárendeltek, „másodosztályú” életet élők között
meghúzódó lényegbeli ellentmondás. Ez a folyamat figuratív alakban
jut kifejezésre a szubkulturális stílusokban. Ezek tehát az ellenállás esz-
közei, alakjai, megjelenési formái.

Egy ilyen nagyszerű könyv olvasása kapcsán eszembe jut Maróthy
János: Zene és ember c. könyve, amelyben szintén arról esik szó, hogy a
zene, a zenélés, de maga a hang is és mindezek változásai gyakorlatilag
új variációi a kommunikációs lehetőségeknek. Valójában még a legel-
vontabb darabnak is van bizonyos informatív karaktere. És ugyanígy a
hebdiigei szubkultúráknak is. Ma már mindenesetre sokkal közelebb ál-
lunk ahhoz, hogy ép magyarázatokat adjunk és tényleges okokat lás-
sunk a valóság eme folyamataiban; hogy összekössük tudatunkat a lé-
tünkkel; hogy demisztifikáljuk önmagunkat...

EGY „ILLETLEN” TUDOMÁNY ILLETÉKESSÉGE

I. Sz. Kon Kultúra—szexológia c. könyvéről
(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981.)

Bloch szexológiai munkáinak nagy részét álnéven publikálta. Ellis gyakran állt bíróság előtt, a műveit az angol cenzúra „illetlenségük” miatt többször betiltotta. Paolo Montegazza olasz tudóst *Az emberiség nemi viszonyai* c. könyvéért csaknem megfosztották egyetemi tanári állásától és szenátori rangjától. Akit a „szex” érdekel, annál valami ezen a téren nincs rendben, mintha a táplálkozás fiziológiájával csak a falánk emberek, a nyelvtudománnyal a dadogók, a gondolkodás pszichológiájával a debilisek, a kriminológiával pedig a potenciális bűnözők foglalkoznának!?

A nemi élet problémáinak előtérbe kerülése, a szexualitáshoz való „forradalmain új viszony” sokakban okoz válságot, kétséget: Mire terjed ki, hol vannak a határai ennek a folyamatnak? Értékek és magatartásformák kérdőjeleződnek meg, s ez a felgyorsult változásban élő társadalmakban, az európai szocialista országokban olyan folyamatok mellett, mint a permanens társadalmi forradalom, a kulturális forradalom elkendőzhetetlen kihívásokat fogalmaznak meg irányítók és dolgozók, pedagógusok és művészek — általában minden réteg és korosztály számára. Nemcsak Bágyoni Attila, Buda Béla és Szilágyi Vilmos egyre népszerűbbé váló munkáira kell gondolni, melyek jórészt a saját problémáiknak kiszolgáltató emberhez fordulnak, hanem itt az ideje, hogy a témának legyen tudományos közvéleménye, társadalmi nyilvánossága.

Csoóri Sándor költő szerint: „Korunkban a túliparosodott lét egyébként is kialakította a tudat iparosítását. Sok a késztermék a politikában is, a politikai gondolkodásban. Sok a vallásos előjelű félelem. Ahhoz, hogy megszabaduljunk tőlük, föltétlenül közelednünk kell az emberiség szellemi és erkölcsi életének hagyományosabb értékeihez. A lelkiismeret, a munka, a gyönyör, az önfeláldozó ösztön, a zsigerek morse üzenete, a személyiség legbelső tartományjaiból való örökös újdonságok. Ha eddig nem létezett nélkülük a világ, ezután sem létezhet. . . . Hogyan írta József Attila? »Én hallgatom a híreket, miket mélyemből enszavam hoz . . .«

És Sartre? ... »A kor szorongatóan súlyos kérdése nem az, mit csináltak az emberből, hanem az, mit csinál ő maga abból, amit belőle csináltak.«»

Én is szabódom! Nem eretnokség ez a távlatosság egy kulturális és szexológiai kérdésekről szóló könyvről beszélve? Sietek megnyugtanni magam, hogy nem. Kon széles látókörrel igényes feltáró munkát végzett. A szociológia és pszichológia határövezetei mellett a biológiai, orvosi, etikai, kultúrtörténeti és néprajzi vonatkozások egyaránt kellő súllyal szerepelnek a kötetben. Az Utószóban írja: „Az utóbbi időben az emberrel közvetlenül kapcsolatos tudományokban és a társadalomtudományokban egyre több szó esik az életrajzi elemzés, a »megértés« és más olyan módszerek jelentőségéről, melyeket azelőtt archaikusnak, tudománytalannak tartottak. Ezekre a szexológiai kutatásoknak is nagy szükségük van. A szexológia a tudásnak olyan interdiszciplinális területe, amely magába foglalja a természettudományos összetevők sokaságát, és a legszigorúbb természettudományos módszerekkel él. Feladatát és pártosát tekintve azonban ez a tudomány mélyen humanisztikus.»

Hadd emeljek itt most ki két mozzanatot, mely nemcsak tudományos, de szélesebb érdeklődésre számot tartó társadalmi konfrontációnak is tárgya. Az első a szexualitás és az életforma kapcsolata. Ennek történeti bevezetéseként a szerző széles körű elemzésekkel mutatja be, hogy a fejlettebb civilizációkban az emberek először tesznek szert arra a lehetőségre, hogy önállóan válasszák meg a szexualitás számukra legmegfelelőbb formáit. Döntéseik szabadságának mértékét leginkább életformájuk keretei jelentik.

Nem tudom figyelmen kívül hagyni a gondolatsor elején álló Exupéry idézetet: „De mi a felszabadítás? Ha a pusztában felszabadítok egy embert, aki semmit nem érez, mi az ő szabadsága? Nincs más szabadság, csak -valaki-, aki tart valahová. Azt az embert úgy kell felszabadítani, hogy megtaníttuk rá, mi a szomjúság és megmutatjuk a kúthoz vezető utat...» (A kötetben gazdagon alkalmazott, jó érzékkel válogatott hasonló idézetek az egyébként jól érthető tudományos nyelvezet olvasásában szellemi felüdülést és pozitív érzelmi ráhangolódást biztosítanak. Ez jó ötlet.)

„Az USA-ban például a nemi felvilágosítás egyik legfőbb »bírája« Robert Welch ... aki a nemi felvilágosítást az amerikai ifjúságot megrontó »szennyos kommunista összeesküvés« következményének nyilvánította. Zürcher és Kirkpatrick amerikai szociológusok körkérdéssel fordultak a »pornográfiaellenes« egyesületek vezetőinek egy csoportjához és úgy találták, hogy 87%-uk bizonyos benne: a pornográfia terjedése a szervezett bűnözéssel, 61%-uk szerint pedig »kommunista összeesküvéssel« függ össze, amibe az értelmiség és a liberális gondolkodású emberek is belekeveredtek ... Ezeknek a kampányoknak a szervezőire — többségükben nők és idős emberek — az jellemző, hogy erősen kötődnek a vallási dogmákhoz, melyeket aktívan gyakorolnak; többségük kisvárosban nőtt fel; ritkán van magasan kvalifikált képzésük; alacsonyabb a műveltségi színvonaluk; szemléletük családcentrikus és több gyerekük

van; politikai nézeteiket tekintve konzervatívok és tekintélyelvűek; elidegenedettek; a családdal és a szexuális élettel kapcsolatos nézeteik hagyományosak; az élet minden területén intoleránsak; elnézőbbek a cenzúra iránt; a pornográfiát szívesen asszociálják a társadalmi és egyéni patológiával; közülük kevesen részesültek szexuális felvilágosításban; gyakrabban hajlamosak arra, hogy a társadalmat erkölcsileg züllöttnek és valamilyen összeesküvéstől veszélyeztetettnek tekintsék.” Kon pontosan látja, hogy az erkölcsi megítélés és a politikai gondolkodás konzervativizmusa egy töről fakad: a hagyományos „status quo” védelme, a lakosság manipulálhatósága és a politikai ellenfelek lejáratása adhatja a gyökerét.

A második mozzanat a szexualitás szociálpszichológiai vonatkozásaival kapcsolatos. Ezt részben azért választottam kiemelésre, mert a szerző korábbi tudományos pályája erősen kötődött a szociálpszichológiához, részben azért, mert a szexológia szociálpszichológiai ága nagy jövő előtt áll. Nemcsak a szexus felismert alapvető „párhelyzete” alapján, hanem ennek a párhelyzetnek konkrét és vonatkoztatási csoport-meghatározottsága, kulturális és szociális környezeti meghatározottsága, befolyásoltsága miatt is.

Kon a szexualitás és az agresszió kapcsolatának vizsgálatakor feltárja, hogy „... a szexuális erőszakot ábrázoló jelenetek a legtöbb emberből nemi izgalmat váltanak ki, ezen belül a férfiak gyakrabban azonosulnak az erőszaktevőkkel, a nők pedig az áldozatokkal... Ebben a vonatkozásban azt feltételezik — és ezt a pornográfia készítői is figyelembe veszik —, hogy az erőszak csupán a szexuális érintkezés eszköze, amelynek eredményeképp végsősoron maga az áldozat is kielégüléshez jut. (Vagyis ez az erőszak feltételének tűnik.) Ha azonban a filmet vagy az elbeszélést úgy építik fel, hogy az áldozat csak szenved, akkor a nézők negatív emóciókat éreznek”. Ebből a példabeszédből az tűnik ki, hogy a nemi szerep normatívái (melyek szociokulturális meghatározottságúak) erősebbeknek bizonyulhatnak a tudatos erkölcsi elveknél.

Egy — a szerző által hivatkozott — amerikai vizsgálat szerint a megkérdezett férfiak 47%-a és a nők 51%-a úgy vélte, hogy a pornográfia erőszakos cselekedetek végrehajtására ösztönzi az embereket; saját vagy ismerőseinek tapasztalata alapján ezt csupán a férfiak 10%-a és a nők 8%-a tudta megerősíteni. Ehhez kapcsolódó dán tapasztalat, hogy a pornográfia legalizálása óta a tisztán nemi bűncselekmények száma jelentősen csökkent. „Egy újságíró véleménye szerint a dánok többsége ezt a témát nem tartja erotikusabbnak, mint a hering árának alakulását.”

Az egyik vagy másik kultúrára jellemző „testi kánon” (az ábrázolás megkövetéséből összeállítható kódex) akkor válik a közösség életében morális fékezővé, ha társadalmi kontrollját mesterségesen szűkítik, illetve a kor igényeivel, az emberek értékrendjével és konkrét élethelyzetével inadekvát formákba kényszerítik. A közgondolkodás és a szexológia kölcsönös „átjárásainak” társadalmi feltételeit túl az évszázados tradíci-

ókon a közelmúltban is sokféle téveszme és hibás döntés akadályozta. Egy nyugalmazott miniszter írja viszontagságos életét bemutató emlékezéseiben: „Ez idő tájt (1953, EZ) a »nőügyek miatt« általában is szigorúan járt el a párt. Fegyelmet indítottak az ilyesmiben »vétkes« kommunisták ellen. E tekintetben a párt akkori vezetői »kommunista erkölcsként« hazug puritanizmust prédikáltak. Kispolgárinál is képmutatóbb feddhetetlen házasesetre kötelezte a párttagságot. Szigorúságával még a katolikus papság is elégedett lehetett. . . Nemi puritánságot hirdetett a párt, pedig Marx, de különösen Engels nevetségesnek mondta, amikor ez a nézet mindenféle szektaságok révén kialakult. . .”

Ehhez a „gyerekkori” állapotához képest üdítő „felnőtttség”, ahogy *Befejezés helyett* Kon a szexológia pedagógiai és erkölcsi vonatkozásairól szól: „A szexológia az összes többi tudományhoz hasonlóan nem tűri a moralizálást.” Nagy hangsúlyt helyez arra, hogy akik a téma nevelés-tudományi vonatkozásaival foglalkoznak — kellően megalapozott és átgondolt véleménnyel kell rendelkezniük. Nem helyezhetik tevékenységüket előítéletekre és téves általánosításokra. Úgy gondolom, ebben a feladatban hézagpótló jelentőségű az ismertetett kötet.

A TEORIJA IN PRAKSA 1981. ÉVI 8. SZÁMA

A Teorija in praksa folyóirat 8. számának bevezető részében Anton Vratuša kiemeli a tudományok szerepét az öngazgatású szocialista társadalomban. A világ, amelyben élünk, mindinkább megköveteli a mélyebbre hatoló tudományos és technikai forradalmat, mivel az egyre nagyobb hatással van az ember tevékenységére és a népek közötti viszony alakulására. Állandóan segíti a termelőerők fejlődését, s ezzel együtt a mélyebb társadalmi változásokat is. A tudomány és a technológia így az anyagi és kulturális fejlődés döntő tényezőivé válnak.

A szerző kiemeli, hogy különösen nagy gondot kell fordítani a természettudományok és a társadalomtudományok közötti összefüggések és kapcsolatok felülvizsgálására. A technológia valamely ágában dolgozó kutatómunkásnak ugyanis tisztában kell lennie az egyes technológiák alkalmazásának társadalmi-gazdasági, politikai és szociális következményeivel. Ugyanígy a társadalomtudományoknak is kellő figyelemmel kell kísérniük az adott, konkrét helyzetben a termelőerők fejlődését, valamint a termelőmunkás helyzetének alakulását egy meghatározott technológia alkalmazása következtében. A felvetett problémák oly összetettek, hogy megértésük interdiszciplináris kutatómunkát igényel.

A tudomány, a szakmunka, a termelés, valamint az egyéb társadalmi tevékenységek közötti kapcsolatok előfeltételek a tudomány alkotói szerepének optimális betöltéséhez. Ha ilyen összefüggések nem állnak fenn, hiányzik az elmélet és gyakorlat közötti kapocs, amely megoldja a nehézségeket és ellentmondásokat. Ezek a tényezők fontos szerepet játszanak minden társadalmi és anyagi fejlődésben. A szerző felteszi a kérdést: Hogyan lehetséges az, hogy a számtalan idevágó vita után sem történik változás ezen a téren? Az okokat a cikk abban látja, hogy a viták a felszínen maradnak ahelyett, hogy a dolgok mélyéig hatolnának. Ugyancsak elégtelen a tudománytól a jelenségek leírását, azaz egyszerű diagnózisát elfogadni.

A kutatások és az elemzések rámutatnak a tudomány és a gazdaság közötti kapcsolat felszínes voltára.

A cikk következő érdekes kérdése: Kik a hordozói a tudomány fejlődésének a szocialista öngazgatású társadalomban? Tapasztalatunk szerint a munkás, akár az öngazgatású társult munka, akár a KSZ vezetése alatt tevékenykedik mint önálló társadalmi faktor a társadalmi-politikai szervezeteken belül.

Anton Vratuša zárószavában rámutat arra, hogy a kutató munkásnak integrált személyiségnek, a szocialista öngazgatás aktív tényezőjének kell lennie.

A Tudomány és társadalom c. fejezet igen érdekes vitákat hoz a társadalomtudományok eredményeiről és nyílt kérdéseiről. Franc Cerne cikkében a közgazdaságtudományról ír. A hazai közgazdaságtudományról szólva a szerző a következő jellemző vonásokat sorolja fel:

a) a konstruált közgazdasági kategóriák (ötletek, elméletek) főleg Marx kritikátlanul elfogadott kategóriái vagy olyan kategóriák, amelyeket a joggyakorlat ideológiai-politikai irányelvére alapozva formáltak meg;

b) Marx politikai-gazdasági gondolatai az ilyen elméletekben többé-kevésbé ridegek;

c) egyes ilyen diszciplínák leegyszerűsítik a gyakorlati ismeretet, s nem ügyelnek a politikai gazdaságtan elméleteire;

d) a közgazdászok igen heterogén analitikai módszereket alkalmaznak meggyőződésüktől függően.

Zdravko Mlinar a Kutatás és a fejlődés irányítása című cikkében felteszi a kérdést: Hogyan kapcsoljuk be a társadalmi diszciplínákat a társadalmi gyakorlat fejlődésének irányításába? Ezután rámutat a társadalomtudományok szerepére a szocialista öngazgatásban.

Adolf Bibić a politológia nyílt kérdéseit vizsgálja. A politológiában felmerülő vitás kérdések egy része ugyanis a tudományág helytelen értelmezéséből származik. Gyakran halljuk, olvassuk — mondja a szerző —, hogy a politika az elidegenedés és elidegenítés szférája, hogy a burzsoá társadalom csökevénye, s ennél fogva az öngazgatás és a politika kizárják egymást. Az ilyen nézet a politikát az öngazgatás absztrakt ellenségének tekinti, holott az öngazgatás fejlődésében a politikának igen nagy szerepe van. A társadalom szervezett szubjektív erőinek jelentős szerepe van az öngazgatás fejlesztésében, az irányelvek, valamint az öngazgatói és társadalmi viszonyok közép-, valamint hosszú távú fejlesztési terveinek meghozatalában.

Az öngazgatás vizsgálata a társadalmi munkában című írásában Bogdan Kavčić szociológus azzal foglalkozik, hogy túl sokat vagy túl keveset vizsgálódunk-e? A szerző öngazgatáson a társadalmi viszonyok egységes és alapvető viszonyát érti. Szerinte a társadalmi változásokat vizsgáló kutatások mindegyike egyben az öngazgatást is vizsgálat alá veszi. A szerző különös figyelmet szentel a kutatás tartalmának, motivációjának és a kutatóknak.

A szociológia a szociológiai és társadalmi tények között című írásában Maca Jogan kiemeli a szociológia társadalmunkban betöltött szere-

pét és rámutat egyes elméleti eredmények, az empirikus tanulmányok, valamint a társadalmi gyakorlat között fennálló összefüggésekre. A szociológia kritikai tudományossága és humanista irányvétele egyre nagyobb tért hódít az öngazgatású társadalom fejlődésében. Ugyanezek a feltételek teszik lehetővé a demokratizálás fejlesztését és a társadalmi élet minden területén a felszabadulást.

A jogszociológia néhány feladata című írásában Albin Igličar megemlíti a jogszociológia legfontosabb feladatait. Anton Perenić pedig a jogelmélet fejlődésével foglalkozik.

Viták és közlemények című fejezetében a folyóirat a következő írásokat tartalmazza: Miran Potrč: Társadalmi akció az öngazgatók kongresszusa után, és Staneta Južnica: A nyelv helyzete a modern világban.

A folyóirat szak- és tudományos értekezletekkel foglalkozó részében a következők olvashatók: A szovjet és jugoszláv politológusok találkozója (Adolf Bibić), Felelősség az öngazgatói társadalomban (Jože Kosira). Ales Erjavec S. S. Prawer: Karl Marx és a világirodalom (Cankar Kiadó) című könyvét ismerteti.

Az újabb könyvek közül említésre méltók Mihajlo Popović—Miodrag Ranković: A társadalmi fejlődés elmélete és nehézségei, valamint: A család és a társadalmi rendszer című könyvek.

Fordította *Cservenák Róbert*

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

február—március

SZERBHORVÁT NYELVŰ KÖNYVEINKBŐL

Tito élete és munkássága

Dedijer, Vladimir: NOVI PRILOZI
ZA BIBLIOGRAFIJU J. B. TITA

Mladost, Liburnija, Spektar, Zgb, Ri-
jeka, 1981.

I. kötet 700,— din.

II. kötet 1.400,— din.

Radunović, Dragutin: TITO O
PRODUKTIVNOSTI RADA

Radnička štampa, Bgd, 1981.

120,— din.

Sentić, Marija: BIBLIOGRAFIJA
KNJIGA I BROŠURA O J. B.

TITU 1941—1980.

Izdavački centar, Rijeka, 1981.

180,— din.

TITO — CHURCHILL

Globus, Zgb, 1981.

850,— din.

Mai marxista elmélet

Dragosavac, Dušan: POLITIČKE
RASPRAVE

Centar za kult. djel. SSOH Zgb, 1981.

250,— din.

Kleman, B. Katrin—Brino, Pjer— Sev,
Lisjen: MARKSISTIČKA KRITIKA
PSIHOANALIZE

Prosveta, Bgd, 1980.

320,— din.

Luporini, Cesare: DIJALEKTIKA I
MATERIJALIZAM

Komunist, Bgd, 1981.

290,— din.

Macpherson, C. B.: POLITIČKA
TEORIJA POSJEDNIČKOG
INDIVIDUALIZMA

Centar za društv. djel. SSOH Zgb,
1981.

280,— din.

Muhić, Fuad: STALJINIZAM
Oslobođenje, Szarajevó, 1981.

450,— din.

Staljin, Josif: PITANJE
LENJINIZMA

Centar za društv. djel. SSOH Zgb,
1981.

500,— din.

Stjuard, Džulijan: TEORIJA
KULTURE PROMENE

BIGZ, Bgd, 1981.

400,— din.

Trocki, Lav: PITANJA O NAČINU
ŽIVOTA

Mladost, Bgd, 1981.

200,— din.

A munkásmozgalom és a JKSZ

Dapčević, Peko: OD PIRINEJA DO
CETINJA

Prosveta, Bgd, 1981.
540,— din.

SAVEZ KOMUNISTA I
SOCIJALISTIČKA REVOLUCIJA

Komunist, Bgd, 1981.
400,— din.

Zovko, Marko: KAMILO HORVATIN
Spektar, Zgb, 1981.

400,— din.

Önigazgatás

Bijedić, Džemal:

SAMOUPRAVLJANJE KAO
ZAHTJEV I PRAKSA

Oslobođenje, Szarajevó, 1981.
I—II. 200,— din.

Blagoev, Borislav: SAMOUPRAVNI
PRAVNI ODNOSI U
JUGOSLAVIJI

Radnička štampa, Bgd, 1981.
160,— din.

Ilić, Stanko: INFORMISANJE U
UDRUŽENOM RADU

Privredni pregled, Bgd, 1981.
280,— din.

Jovanov, Neca: OSTVARIVANJE
SAMOUPRAVNE RADNIČKE
KONTROLE

Klub samoupravljača, Újvidék, Titovo
Užice, Bgd, Zgb, Šabac, 1981.
45,— din.

KONGRESI SAMOUPRAVLJAČA
JUGOSLAVIJE

Privredni pregled, Bgd, 1981.
950,— din.

Milošević, Radivoje: SAMOUPRAVNO
ORGANIZOVANJE I RASPODELA
U RADNIM ZAJEDNICAMA

Privredni pregled, Bgd, 1981.
520,— din.

Pašić, Najdan: ISTORIJSKI PUT
KOMUNE

Rad, Bgd, 1981.
250,— din.

Potrč, Milan: DRUŠTVENO
PLANIRANJE

Radnička štampa, Bgd, 1981.
200,— din.

Vidojević, Zoran:

SAMOUPRAVLJANJE DELO
RADNIČKE KLAŠE

Mladost, Bgd, 1981.
I—II. 320,— din.

Filozófia, szociológia, esztétika

Gošubović, Zagorka: PORODICA
KAO LJUDSKA ZAJEDNICA

Naprijed, Zgb, 1981.
300,— din.

Gretić, Goran: SAMOSVIJEST I
ABSOLUTNO

Centar za kult. djel. SSOH Zgb, 1981.
300,— din.

Hegel, G. V. F.: PRAVNI I
POLITIČKI SPISI

Nolit, Bgd, 1981.
350,— din.

Kant, Imanuel: ZASNIVANJE
METAFIZIKE MORALA

BIGZ, Bgd, 1981.
200,— din.

Kastaneda, Karlos: DRUGI KRUG
MOĆI

Prosveta, Bgd, 1981.
430,— din.

Kastaneda, Karlos: UČENJE DON
HUANA

Prosveta, Bgd, 1981.
400,— din.

Marks, Karl: KRITIKA HEGELA

Rad, Bgd, 1981.
160,— din.

POČECI INDIJSKE MISLI

BIGZ, Bgd, 1981.
800,— din.

A népfelszabadító háborúról

BEOGRADSKI BATALJON
PRVE PROLETERSKE BRIGADE

Eksport pres, Bgd, 1981.
1:200,— din.

Dedijer, Vladimir: DNEVNIK
Liburnija, Mladost, Rijeka, Zgb, 1981.
I—III. 2.800,— din.

Vuksanović, Miloš: PRVA
PROLETERSKA BRIGADA
Narodna knjiga — Pobjeda, Bgd, Tito-
grad, 1981.
850,— din.

Oktatás, nevelés, művelődés

Bezdanov, Stevan: VASPITANJE I
OBRAZOVANJE U MISLI I DELU
EDVARDA KARDELJA
Gondolat, Újvidék, 1981.
50,— din.

Drakulić, Slobodan: OBRAZOVANJE
I POREDAK
Izdavački centar, Rijeka, 1981.
250,— din.

Kardelj, Edvard: O NAUCI,
KRITICI I KULTURI
Minerva, Szabadka, 1981.
700,— din.

Šurvar, Stipe: POLITIKA I KULTURA
Vuk Karadžić, Bgd, 1981.
350,— din.

*MAGYAR NYELVŰ
KÖNYVEINKBŐL*

FORUM-KIADVÁNYOK

Tito: AZ ÁLTALÁNOS
HONVÉDELEM ÉS
NEMZETI ÖNVÉDELEM
400,— din.

Tito: A NEMZETI KÉRDÉS ÉS A
FORRADALOM
400,— din.

Kardelj: A JUGOSZLAV
KOMMUNISTA SZÖVETSÉG
400,— din.

Kardelj: VISSZAEMLEKEZÉSEK
300,— din.

TITO ÉS KARDELJ UTOLSÓ
BESZÉDE KOSOVO SZAT
POLITIKAI AKTÍVÁJA ELŐTT
40,— din.

A JK SZ KB XIX. ÜLÉSE
100,— din.

A JK SZ KB XX. ÜLÉSE
100,— din.

A JK SZ KB XXI. ÜLÉSE
100,— din.

Gabrić M. Irén: A TÁRSADALMI-
POLITIKAI SZERVEZETEK ÉS A
KÜLDÖTTRENDSZER
100,— din.

Gobby F. Gyula: AZ ELLENÁLLÁS
FÉNYEI — SVETLOSTI OTPORA
120,— din.

Lőrincz Péter: TÁRSADALOM ÉS
MŰVÉSZET
150,— din.

Szeli István: TÖRTÉNO
TÖRTÉNELEM
300,— din.

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Tumbász Erzsébet

A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Garai László, dr. Szöllösy Vágó László, Bene Sándor, dr. Matkovics József, Berta Máttyás, Tumbász Erzsébet, Cservenák Róbert

Német nyelvű összefoglalók: Szenes György

Angol nyelvű összefoglalók: Azucki Livia

Korrektorok: Kecskés Mária és Piszár Ilona

SZÁMUNK SZERZŐI

- dr. Tomislav Bandin,* a közgazdasági és a társadalomtudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanára
- Borza József,* a Tartományi Gazdasági Kamara elnökségi tagja, Újvidék
- Móra András,* a Tartományi Végrehajtó Tanács alelnöke, Újvidék
- Nyári Tibor,* a Szakszervezeti Szövetség Tartományi Választmányának munkatársa, Újvidék
- Biacsi Mária,* okleveles szociológus, a Társadalmi Tevékenységek Ünigazgatási Érdekközösségei Közös Szakszolgálatának munkatársa, Szabadka
- Bene Sándor,* okleveles közgazdász, a Szabadkai Közgazdasági Kar Munkaszervezési Intézetének munkatársa
- dr. Ladislav Kun,* a Szabadkai Közgazdasági Kar tanára, a közgazdaságtudományok doktora
- Ivan Kristan,* a Szocijalizmus folyóirat munkatársa
- Stevan Doronjski*
- Mato K. Jelušić* szociológus, a Belgrádi Szociális Problémák Kutatóintézetének szakmunkatársa
- Gyermán Tibor,* az Észak-Bácskai Községközi Műemlékvédelmi Intézet munkatársa, Szabadka
- Bálint István,* külpolitikus, a Magyar Szó külpolitikai rovatának állandó munkatársa, az SZVT Fordítószolgálatának vezetője, Újvidék
- Tóth László,* külpolitikus, az Újvidéki Televízió munkatársa
- dr. Rebák László,* a társadalomtudományok doktora, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanára
- Cservenák Róbert,* az újvidéki Természettudományi—Matematikai Kar kémia szakos hallgatója
- Eszik Zoltán,* tanársegéd, Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Szeged
- Kovač-Žnidarič Ružica,* a szociológia magisztere, a Szabadkai Közgazdasági Kar tanársegéde
- Holló Verona,* a Forum Marxista Könyvesboltjának dolgozója

létünk

társadalom, tudomány, kultúra

**A Létünk XI. évfolyamának (1981. évi)
témakör szerinti tartalomjegyzéke**

I. TÁRGYMUTATÓ

TÁRSADALMI-POLITIKAI RENDSZER

- RAJCSÁN István: A Szocialista Szövetség az öngazgatási érdekek pluralizmusa, valamint a tömegtájékoztatási eszközök szerepe és fejlődése Kardelj gondolatainak tükrében, 7. oldal 1
- JOVANOV, Neca: A szocialista államnak az időszerű jugoszláv társadalomban jelentkező problémái — a szerző nyílt párbeszéde, 32. oldal 1
- HAJNAL Katalin: A jövedelmi viszonyok fejlődésének áttekintése a társult munkában, különös tekintettel a vajdasági társultmunka-szervezetekre, 59. oldal 1

TÁRSADALMI ÖNVEDELEM

- MALI, Milan: Tito műve az általános honvédelem és társadalmi önvédelem tartós alapja és ihletője, 474. oldal 3—4
- DJURDJEV, Aleksandar: A szocialista autonóm tartományok a munkásosztály érdekei megvalósításának szerepében, 491. oldal 3—4
- KNEŽEVIĆ, Djura: A Kommunista Szövetség eszmei-politikai, káderügyi és szervezeti erősítését meghatározó tényezők, 510. oldal 3—4
- ALIMPIĆ, Dušan: A kommunistáknak állandóan bizonyítaniuk kell az egységért folytatott küzdelemben, 897. oldal 5
- PAPIĆ, Žarko: Egyes aktuális eszmei folyamatok számbavétele, 943. oldal 5
- LEKOVIĆ, Zdravko—VREBALOV, Stevan: A tájékoztatás társadalmi rendszere, 803. oldal 5
- REHÁK László: Tito szerepe a társadalmi önvédelmünk kiépítésében és erősítésében, 1147. oldal 6
- CEROVIĆ, Vasilije: Az egység és testvériség védelme, 1173. oldal 6
- ŠUVAR, Stipe: Nemzeti eufória — egy s más még a kosovói indítékokról, 1182. oldal 6

NEMZETKÖZI SZEMLE, KÜLPOLITIKA

- MOJSZOV, Lazar: A jelenkori világválság és az elnemi-kötelezettség Edvard Kardelj tudományos munkásságában, 381. oldal 2
- MINIĆ, Miloš: Az elnemi-kötelezettség erőteljes jelenléte a világpolitikában, 403. oldal 2
- BÁLINT István: Harc vagy szövetkezés — az eurokommunizmus jelenlegi dilemmái, 679. oldal 3—4
- ENGLER Lajos: A delhi értekezlet margójára — Egyszeresen a békés és igazságosabb világért, 689. oldal 3—4
- BÁLINT István: Szocialista elnök Franciaországban, 961. oldal 5

	AKSENTIJEVIĆ, Mirko: A libanoni válság nagy rejtélye, 970. oldal	5
	ENGLER Lajos: Kerekasztal-értekezlet az elnemkötelezettségről, 1203. oldal	6
SZOCIOLÓGIA	KOVÁCS Teréz: A fiatalok szabad ideje Vajdaságban, 79. oldal	1
	LAKI László: Kisiparosok ipari környezetbe való beilleszkedésének nehézségei, 92. oldal	1
	KOVÁCS Teréz: A vajdasági falusi fiatalok időbeosztása, 532. oldal	3—4
	GORIČAR, Jože: Fogyasztói társadalom — fogyasztói magatartás, 599. oldal	3—4
	STOLLBERG, Rudhard: A marxista—leninista szociológia lényegéről, 814. oldal	5
	KOVÁČ-ZNIDERŠIĆ, Ružica: Életmód a modern kapitalista társadalomban, 1047. oldal	6
OKTATÁS ÉS NEVELÉS	SZOLLÓSY VÁGÓ László: A modell mint pedagógiai kategória, 108. oldal	1
	NAGY László: A felnőttképzés problémái Szabadkán, 121. oldal	1
	MAJOR Nándor: Oktatási rendszerünk időszerű kérdései, 459. oldal	3—4
	NAGY László: A testnevelés és a társadalom, 547. oldal	3—4
	KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS: A marxizmus és az öngazgatású szocializmus képző és nevelő hatása a középiskolákban, 577. oldal	3—4
	TÓTH Lajos: Oktatásirányítás — oktatásfejlesztés, 759. oldal	5
	MLADENOVIĆ, Uroš: A tanulók öngazgatása az osztályközösségekben — a fiúk és a lányok aktív részvételében mutatkozó különbségek, 1082. oldal	6
	TÓTH Lajos: Az oktatás és a fejlődés — az idej dubrovnikai nemzetközi értekezlet üzenete, 1215. oldal	6
FILOZÓFIA — METODOLÓGIA — PSZICHOLÓGIA	KISS István: Az ember képességei — Marxista fölfogás az emberi lényegről, személyiségről, a biológiai és human képességekről, 287. oldal	2
	KUN, Ladislav: A kutatási eredmények tudományos jellegét értékelő kritériumok, 779. oldal	5
	SZOLLÓSY VÁGÓ László: A reklámpszichológiai elemzés lehetőségei egy lap vizsgálatában, 1071. oldal	6
KULTÚRA	PRNJAT, Branko: A kulturális élet monopolizmusa, 170. oldal	1
	ESZIK Zoltán: A megújuló művelődési stratégia két jellemző tendenciája Magyarországon, 373. oldal	2
	CSERVENÁK Róbert: Bartók Béla zenei nyelve, 556. o.	3—4
	SZOLLÓSY VÁGÓ László: Bartók horgosi gyűjtésének háttere, 563. oldal	3—4
	LUKÁCS György: Bartók és a magyar kultúra, 571. o.	3—4
	GYERMÁN Tibor: Műemlékvédelem, 836. oldal	5
	ÁROKSZÁLLÁSI BORZA Gyöngyi: Marshall McLuhan, 905. oldal	5
	McLUHAN, Marshall: A Gutenberg galaxis — Részletek — szemelvények, 916. oldal	5
	DURANCI, Bela: A jugoszláv szobrászat I. kiállítás, 1093. oldal	6
NEMZETISÉGI KÉRDÉS	DJORDJEVIĆ, Jovan: A kisebbségek helyzete és védelme Jugoszlávia alkotmányos és politikai rendszerében, 255. oldal	2

DEVETAK, Silvo: Az ENSZ kisebbségek jogairól szóló rendszerének fejlődése, a nemzeti, az etnikai, a felekezeti és a nyelvi kisebbségek jogairól szóló nyilatkozat jugoszláv javaslata fényében, 267. oldal	2
REHÁK László: A helsinki okmányoknak a nemzetiségek (nemzeti kisebbségek) helyzetére vonatkozó rendelkezései mint a nemzetközi együttműködés fejlesztésének tényezői, 280. oldal	2

**ETNOLOGIA,
NÉPESSÉG-
TUDOMÁNY**

ČURČIĆ, Slobodan: Vajdaság népességváltozása az utóbbi évszázadban, 306. oldal	2
--	---

KÖZGAZDASÁG

BANDIN, Jelena: A közös szolgálatok dolgozói közössége megalakításának társadalmi-gazdasági és elméleti alapja, 66. oldal	1
KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS: A társultmunka-alapszervezet középtávú terve és tervezése az öngazgatási társadalmi tervezés rendszerében, 867. oldal	5
BANDIN, Tomislav: Közöscél-tekintély az igazgatás ügyvezetessé alakulásának szociális kerete a tmsz-ban, 1015. oldal	6
SZENES György: A Vajdaság 2000-ig terjedő hosszú távú tervéhez kapcsolódó gondolatok, 1029. oldal	6

TÖRTÉNELEM

KECIĆ, Danilo: A JKP VI. tartományi értekezletének történelmi jelentősége, 131. oldal	1
HEGEDŰS Antal: A bácskai jobbágyok a török hódoltság végén (1660—1680), 147. oldal	1
CEROVIĆ, Ljubivoje: A vajdasági egyetemisták forradalmi mozgalma a JKP VI. tartományi értekezlete idején, 614. oldal	3—4
MÉSZÁROS Sándor: Vajdaság megszállása 1941-ben, 637. oldal	3—4
CSEHÁK Kálmán: A népfelszabadító harc és szocialista forradalom előkészítése és kezdetei 1941-ben Vajdaságban, 650. oldal	3—4
GAÁL György: Vajdaság nemzetainek és nemzetiségeinek felszabadító harca és forradalma 1941-ben, 633. oldal	3—4
REHÁK László: A népfelszabadító háború citói osztálystratégiája a JKP V. országos értekezletének okmányai tükrében, 853. oldal	5
DORONJSKI, Stevan: Beszámoló a JKSZ Központi Bizottságának a JKP második (vukovári) kongresszusa 60. évfordulója alkalmából megtartott díszülésén, 1195. oldal	6
MÉSZÁROS Sándor: A népfelszabadító mozgalom néhány jellegzetessége Észak-Bácskában és a Tisza mellékén 1941-ben, 1159. oldal	6

JOG

DORĐEVIĆ, Jovan: Alkotmányosság és törvényesség, 19. oldal	1
FEJŐS I. István: A békéltető tanácsok szerepe a büntetőbírói funkció társadalmisításában, 328. oldal	2
LETSCH Endre: Idegen szavak és tükröfordítások a jogi nyelvben, 348. oldal	2
SZALMA József: A jogszabályok kifejezési technikája, 358. oldal	2
SZALMA József—BELOVAI József: A jugoszláv szocialista jogrendszer kialakulása a népfelszabadító háború folyamán és annak alapvető jellegzetességei, 621. oldal	3—4

MEGEMLEKEZÉS	VESELINOV, Stanka: In memoriam Stevan Doronjski, 753. oldal	5
INFORMATIKA, KIBERNETIKA, MATEMATIKA	KREKÓ Béla: Új módszer az optimumszámításban, 794. oldal	5
	STANGL Eleonóra: A számítógépes adatfeldolgozás alkalmazása a könyvtárakban, 837. oldal	5
	AHMETAGIĆ, Esad: A kibernetika és a társadalmi viszonyok humanizálása az öngazgatású szocializmusban, 1054. oldal	6
KONGRESSZUSOK, TUDOMÁNYOS ÉRTEKEZLETEK	REHÁK László: A szocialista Jugoszlávia erőfeszítései a nemzeti kisebbségek helyzetének nemzetközi szintű rendezése érdekében, 191. oldal	1
	MÉSZÁROS Sándor: A JKP tartományi szervezete VI. értekezetének 40 éves évfordulója, 193. oldal	1
	BANDIN, Tomislav: Közgazdásztanácskozás az 1981. évi fejlesztési politikáról, 395. oldal	2
	REHÁK László: Az öngazgatás mint a munka felszabadításához vezető út, 398. oldal	2
KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT-SZEMLE	REHÁK László: Santiago Carillo: az eurokommunista stratégiáról, 199. oldal	1
	GABRIĆ-MOLNÁR Irén: A Szocialista Szövetség időszzerű feladatai, 209. oldal	1
	SZOLLÓSY VÁGÓ László: A gyermekpszichológiától az antipszichiátriáig (Biblioteka Psiha, Naprijed, Zágráb, 1980.), 212. oldal	1
	STANGL Eleonóra: Az Operedjeljenja folyóirat 1980. évi októberi száma, 223. oldal	1
	STANGL Eleonóra: A Naše teme című folyóirat 1980. évi 7—8. száma, 226. oldal	1
	TÓT BAGI Edit: A Marketing folyóirat 1980/3. száma, 226. oldal	1
	SZILÁGYI Károly: A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója — 1981. január—február, 232. oldal	1
	A LÉTÜNK X. évfolyamának (1980. évi) témakör szerinti tartalomjegyzéke, 239. oldal	1
	REHÁK László: Stefka Bulovec Kardelj-bibliográfiája, 415. oldal	2
	CZAPÁR József: Az öngazgatású általános iskola jelene és jövője (dr. Tóth Lajos: A korszerű öngazgatású általános iskola kialakulásának útjai és feltételei), 420. oldal	2
	ČOLAK MIHALIK, Marija: Dr. Tomislav Bandin: A munkatermelékenység növekedésének szociális tartalma, 424. oldal	2
	BARANOVSKY Edit: „... amiről már Van Gogh is álmodozott...” (Zentai Művésztelep — monográfia), 429. oldal	2
	CSERVENÁK Róbert: Maróthy János: Zene és ember, 432. oldal	2
	STANGL Eleonóra: A Marksistička misao 1980. évi 6. száma, 439. oldal	2
	STANGL Eleonóra: A Pregled című folyóirat 1981. évi 2. száma, 441. oldal	2
	SZILÁGYI Károly: Könyvújdonások — a Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója, 443. oldal	2
	MÉSZÁROS Sándor: Josip Broz Tito Összegyűjtött művei, 6. kötet, 697. oldal	3—4
	CSEHÁK Kálmán: Josip Broz Tito Összegyűjtött művei, 7. kötet, 701. oldal	3—4
	ÓZER Ágnes: Josip Broz Tito Összegyűjtött művei, 8.	

és 9. kötet, 705. oldal	3—4
MESZÁROS Sándor: Josip Broz Tito: Az általános honvédelem és nemzeti önvédelem, 709. oldal	3—4
REHÁK László: Hozzájárulás Svetozar Marković életművének teljesebb értékeléséhez, 712. oldal	3—4
TOMIĆ, Nadežda: Aktuelna pitanja socijalizma, 1981/1—3. szám, 724. oldal	3—4
CSERVENÁK Róbert: Könyvek Bartókról, 729. oldal	3—4
A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója, 736. oldal	3—4
REHÁK László: Száz éve született Dimitrije Tucović, 983. oldal	5
REHÁK László: Tito életrajzának első kötete, 987. o.	5
CSERVENÁK Róbert: Két zeneesztétikai kiadványról, 992. oldal	5
STANGL Eleonóra: A Naše teme 1981. évi első három száma, 999. oldal	5
SZILÁGYI Károly: Könyvújdonságok — a Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója, 1003. oldal	5
CSEHÁK Kálmán: Josip Broz Tito Összegyűjtött művei, 10. kötet, 1225. oldal	6
REHÁK László: Jugoszlávia és a Szovjet Szövetség viszonyának egy szakasza Vladimir Dedijer akadémikus meglátásában, 1230. oldal	6
MESZÁROS Sándor: Lazar Kolisevski: A macedón nemzeti kérdés, 1235. oldal	6
BIACSI Mária: Zagorka Golubović: A család mint emberi közösség, 1238. oldal	6
SZILÁGYI Károly: Könyvújdonságok — a Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója, 1242. oldal	6

II. A SZERZŐK NÉVMUTATÓJA

- AHMETAGIĆ, Esad 6 (1054)
 AKSENTIJEVIĆ, Minko 5 (962)
 ALIMPIĆ, Dušan 5 (897)
 ÁROKSZÁLLÁSI Borza Gyöngyi 3—4 (577), 5 (905)
- BÁLINT István 3—4 (679), 5 (961)
 BÁLÓ Aranka 3—4 (577)
 BANDIN, Jelena 1 (66)
 BANDIN, Tomislav 2 (395), 6 (1015)
 BARANOVSZKY Edit 2 (429)
 BELOVAI József 3—4 (621)
 BERKÓ Magdolna 3—4 (577)
 BIACSI Mária 6 (1238)
- CEROVIĆ, Ljubivoje 3—4 (614)
 CEROVIĆ, Vasilije 6 (1173)
 CZAPÁR József 2 (420)
 CSEHÁK Kálmán 3—4 (650), (701), 6 (1225)
 CSERVENÁK Róbert 2 (432), 3—4 (556), (736), 5 (992)
 ČOLAH, Marija Mihalik 2 (424)
 ČURČIĆ, Slobodan 2 (306)
- DEVETAK, Silvo 2 (267)
 DORONJSKI, Stevan 6 (1195)
 DURANCI, Bela 6 (1093)
- ĐORĐEVIĆ, Jovan 1 (19), 2 (255)
 ĐURĐEV, Aleksandar 3—4 (491)
- ENGLER Lajos 3—4 (689), 6 (1203)
 ERŐSS Katalin 3—4 (577)
 ESZIK Zoltán 2 (373)
- FEJŐS I. István 2 (328)
- GAÁL György 3—4 (663)
 GABRIĆ MOLNÁR Irén 1 (209), 3—4 (577)
- GERE Teréz 3—4 (577)
 GORIČAR, Jože 3—4 (599)
- GYERMÁN Tibor 3—4 (577), 5 (836)
- HAJNAL Katalin 1 (59)
 HEGEDŰS Antal 1 (147)
 HUSZÁK Jenő 3—4 (577)
- JOVANOV, Neca 1 (32)
- KARDELJ, Edvard 5 (931)
 KECIĆ, Danilo 1 (131)
 KISS István 2 (287)
 KISS Viktória 3—4 (577)
 KNEŽEVIĆ, Đura 3—4 (510)
 KOVÁCS Teréz 1 (79), 2 (532)
 KOVAČ-ZNIDERŠIĆ, Ružica 6 (1047)
 KREKÓ Béla 5 (794)
 KUN Ladislav 5 (779)
- LAKI László 1 (92)
 LEKOVIĆ, Zdravko 5 (803)
 LETSCH Endre 2 (348)
 LUKÁCS György 3—4 (571)
- McLUHAN, Marshall 5 (916)
 MAJOR Nándor 3—4 (459)
 MALI, Milan 3—4 (474)
 MATKOVIĆ, Stevan 5 (867)
 MÉSZÁROS Sándor 1 (193), 3—4 (637), (687), (709), 6 (1159), (1235)
 MILOŠEVIĆ, Ilona 5 (867)
 MINIĆ, Miloš 2 (403)
 MLADENOVIĆ, Uroš 6 (1082)
 MOJSZOV, Lazar 2 (381)
- NAGY László 1 (121), 2 (547)
 NYÁRI Tibor 5 (867)

ÓZER Ágnes 3—4 (705)

PAPIĆ, Žarko 5 (943)

PAPP Gabriella 3—4 (577)

PÉTER JÓZSA Piroska 3—4 (577)

PRNJAT, Branko 1 (170)

RAJCSÁN István 1 (7)

RAKK Lajos 5 (867)

REHÁK László 1 (191), (199); 2 (280), (398), (415); 3—4 (712); 5 (853), (983), (987); 6 (1147), (1230)

SISA Rozália 3—4 (577)

SOMOGYI Sándor 5 (867)

STANGL Eleonóra 1 (223), (226); 2 (439), (441); 5 (837), (999)

STOLLBERG, Rudhard 5 (814)

ŠUVAR, Stipe 6 (1182)

SZABÓ Lajos 3—4 (577)

SZALMA József 2 (358); 3—4 (621)

SZECSEI Mihály 5 (867)

SZEKERES Ildikó 3—4 (577)

SZENES György 5 (867), 6 (1029)

SZÖLLÖSY VÁGÓ László 1 (108), (212); 3—4 (563); 6 (1071)

TÓT BAGI Edit 1 (226)

TÓTH János 5 (867)

TÓTH Lajos 3—4 (577), 5 (759), 6 (1215)

TOMIĆ, Nadežda 3—4 (724)

VESELINOV, Stanika 5 (753)

VREBALOV, Stevan 5 (803)

létünk

— társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. — Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. — Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet, 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić utca 1. — Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2., Tel.: 024/26-819. — Szerkesztőségi fogadóórák: mindennap 10-től 12 óráig. — Megjelenik kéthavonta. — Előfizethető a 65700-603-6142-es folyószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a LÉTÜNK nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 140 dinár, egyes szám ára 25, kettős szám ára 40 dinár, külföldre egy évre 280 dinár; diákok és egyetemisták csoportos előfizetése egy évre 100 dinár. — Készült a Forum Nyomdájában Újvidéken.

